

Міністерство освіти і науки України
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ
В БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ**

МОНОГРАФІЯ

Черкаси – 2013

УДК
ББК

Рецензенти:

Редькіна Л. І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та управління навчальними закладами Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта).

Коломієць О. А. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри математики та методики навчання математики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Хараджян Н. А. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформатики та прикладної математики Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Організація навчально виховного процесу в багатoproфільній школі: монографія / колектив авторів Н. А. Тарасенкова, І. А. Акуленко, І. В. Лов'янова, А. Й. Жгир, Б. Й. Окунєв та ін. – Черкаси, 2013. – 272 с.

ISBN

В монографії представлено теоретичний аспект організації навчання в умовах профільної школи, визначено концептуальні основи профілізації, розглянуто профілізацію як напрям модернізації сучасної шкільної освіти, зокрема, математичної, визначено роль профілізації у професійному самовизначенні особистості учнів.

Обґрунтовано модель профільної школи як навчально-виховне середовище розвитку особистості учня на рівні психологічного супроводу навчання, виховання і профорієнтаційної роботи, організації методичної, навчальної, виховної роботи.

В монографії широко представлено навчально-методичне забезпечення процесу навчання і виховання: програми курсів за вибором, міні-підручники для вивчення окремих тем курсів, розробки уроків та виховних заходів.

Дана монографія висвітлює теоретичні та практичні аспекти впровадження ідеї профільного навчання у загальноосвітній школі.

Рекомендовано до друку вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № від .06.2013)

УДК
ББК

ISBN

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА В БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ.....	7
<i>Тарасенкова Н. А.</i> Організація навчання у багатoproфiльній школі: постановка проблеми.....	7
<i>Акуленко І. А.</i> Профiлізація як напрям модернізації сучасної шкiльної системи освіти.....	11
<i>Лов'янова І. В.</i> Професійне самовизначення особистості – завдання профiльної школи.....	25
Розділ 2. МОДЕЛЬ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ ЯК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ.....	39
<i>Жгир А.Й.</i> Проблеми впровадження профiльного навчання.....	39
<i>Окунев Б.Й.</i> Організація профiльного навчання на основі динамічних груп учнів.....	45
<i>Майданик Л.Ю.</i> Психологічний супровід профiльного навчання.....	54
<i>Железняк Н.П.</i> Організація методичної роботи в профiльній школі.....	58
<i>Тарасенко Ж.І.</i> Виховне середовище розвитку і саморозвитку учнів у профiльній школі.....	63
<i>Будяк Л.В.</i> Вибір професії – важлива проблема підліткового віку.....	67
<i>Тарасенко Ж.І.</i> Модель профорієнтаційної роботи у профiльній школі.....	68
<i>Тарасенко Ж.І., Маренич Л.М.</i> Особливості профорієнтаційної роботи в профiльній школі.....	74
<i>Железняк Н.П.</i> Портфоліо учня як модель індивідуального освітнього маршруту.....	77
Розділ 3. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛІ.....	80
3.1. Методичні особливості вивчення шкiльних дисциплін в багатoproфiльній школі.....	80
<i>Яковчук О.В.</i> Вивчення української мови в багатoproфiльній школі.....	80
<i>Катаргіна С.М.</i> Вивчення англійської мови в багатoproфiльній школі.....	85
<i>Стеценко І.В.</i> Вивчення хімії та біології в багатoproфiльній школі.....	88
<i>Дудка К.В., Окунев Б.Й.</i> Вивчення математики в багатoproфiльній школі...	94
<i>Клименко В.І., Бовзенко Л.Г.</i> Вивчення історії та географії в багатoproфiльній школі.....	101
<i>Клименко В.І.</i> Особливості викладання курсів за вибором з історії України.	104
<i>Фокіна В.О.</i> Професія – журналіст.....	107
<i>Майданик Л.Ю.</i> П'ять кроків до прийняття рішення.....	109
3.2. Програми курсів за вибором.....	114
<i>Стеценко І.В.</i> Розрахунки з розчинами. Програма курсу за вибором з хімії у 9 класі.....	114
<i>Щербина С.І., Боровська Н.В.</i> Основи медичних знань. Програма курсу за вибором у 9 класі.....	119
<i>Дудка К.В.</i> Математична логіка. Програма курсу за вибором для 7 класу.....	125
<i>Дудка К.В.</i> Загадковий світ рівнянь. Програма курсу за вибором з математики для 8 класу	127
<i>Дудка К.В., Запісочна Т.В.</i> Розв'язування задач з математики. Програма курсу за вибором для 9 класу.....	131

<i>Дудка К.В., Запісочна Т.В., Соломка О.М., Окунев Б.Й.</i> Програма курсу за вибором з математики для 10-11 класів	135
<i>Силенко В.А., Клименко В.І.</i> Історія держави і права України. Програма курсу за вибором для учнів 11 класу	145
<i>Клименко В. І.</i> Роль особистості в історії (програма курсу за вибором для учнів 8-их класів загальноосвітньої школи).....	151
<i>Фокіна В.О.</i> Курс за вибором «Основи журналістики» (8-11 класи).....	160
3.3. Методичне забезпечення курсів за вибором: міні підручники, методичні розробки занять, проекти.....	167
<i>Стеценко І.В.</i> Міні-підручник до курсу „Розрахунки з розчинами”.....	167
<i>Стеценко І.В.</i> Вплив типу хімічного зв'язку на будову речовин та їх властивості. Заняття курсу за вибором.....	171
<i>Щербина С.І.</i> Гігієна харчування. Міні-підручник до теми	177
<i>Щербина С.І.</i> Вітаміни – це здоров'я та спосіб життя. Заняття курсу за вибором „Основи медичних знань”.....	183
<i>Боровська Н.В.</i> Профілактика травматизму. Урок контролю знань з курсу за вибором „Основи медичних знань”.....	188
<i>Дудка К. В.</i> Квадратні рівняння. Міні-підручник до теми (фрагмент).....	194
<i>Яковчук О.В.</i> Міні-підручник з теми «Уживання фразеологізмів у мовленні» (фрагмент).....	202
<i>Клименко В.І.</i> Фрагмент навчально-методичного посібника «Роль особистості в історії».....	210
<i>Бовзенко Л.Г.</i> Золота підкова Черкащини. Навчальний посібник для 9 класу.....	217
<i>Клименко В.І.</i> Демократичні традиції у державних змаганнях Української Центральної Ради.....	227
<i>Фокіна В. О.</i> Ток-шоу „Журналістика: покликання чи професія?”	230
<i>Братан О.М.</i> Батьки і діти, діти і батьки. Проект	235
<i>Бовзенко Л.Г.</i> Люби і знай свій рідний край	251
<i>Скринська Г.М., Маренич Л.М.</i> Місто майстрів	255
<i>Коваленко Л.М., Запісочна Т.В.</i> У світі професій	263
Післяслово	267
Список використаних джерел	268

ПЕРЕДМОВА

Профілізація навчання в старшій школі – одна із проблем, що знаходиться у центрі уваги сучасних учених і досліджується педагогами і психологами в різних її аспектах: підвищення інтересу учнів до знань за обраним профілем; розвиток і формування якостей особистості фахівця (інтелектуальних, комунікативних, творчих здібностей); орієнтація учнів на майбутню професію; підготовка до продовження освіти у вищій школі; спрямованість профільного навчання на побудову особистісно-орієнтованого освітнього простору в якому учень самостійно вибудовує траєкторію освіти у соціокультурному просторі.

Концепцією профільного навчання в старшій школі визначено, що профільне навчання – це особлива система організації освітнього процесу на старшому ступені загальної середньої освіти, яка створює передумови для успішного професійного і більш широкого соціального самовизначення молоді людини.

Запровадження ідеї профілізації у сучасній школі стикається з низкою науково-педагогічних проблем, серед яких слід виділити першочергові: профільне наповнення змісту навчання; розробка програм базових, профільних і спеціальних курсів та відповідних їм підручників; комплексна організація до профільної підготовки учнів; врахування особистісного і соціального в організації освітнього процесу.

Важливим кроком у розв'язанні проблеми стали праці В.В. Гузеєва, С.Н. Рягіна, О.Я. Савченко, де розкриваються особливості проектування змісту профільного навчання в старшій школі на основі введення Державного стандарту; С.У. Гончаренка, Ю.І. Мальованого, В.А. Орлова, А.В. Хуторського, у яких висвітлюються теоретико-методичні питання профільного навчання; М.І. Бурди, Г.В. Дорофєєва, А.А. Пінського, що розкривають співвідношення базової і профільної підготовки; Н.О. Аніскіної, Ю.І. Діка, А.Ж. Жафярова, Ю.М. Колягіна, П.С. Лернера з використання технічних засобів і телекомунікаційних технологій у практичній організації певних профілів навчання. Психологічні передумови профільного навчання, зокрема, особливості індивідуального розвитку школярів, аналізувалися у дослідженнях Л.І. Божович, В.В. Давидова, Л.В. Занкова, С.Д. Максименка, В.О. Моляка, С.Л. Рубінштейна. Профільна диференціація одержала розвиток як чинник визначення мети, змісту й організації навчання в освітньо-виховних закладах для здібних і обдарованих дітей у роботах учених В.М. Алфімова, А.М. Бойко, А.І. Сологуба, П.Г. Шемета, Е.П. Ямбурга. Історичні аспекти розвитку профільного навчання, висвітлені в дослідженнях Г.Г. Ващенко, М.К. Гончарова, В.І. Кизенка, О.О. Певцової, В.І. Рєвякіної, І.М. Смирнової та ін.

Аналіз праць цих та інших учених свідчить про доцільність створення розгалуженої та різнорівневої системи навчання і виховання, яка б задовольняла сучасні освітні потреби. Найбільш сприятливі умови для реалізації зазначеного можуть бути створені у багатoproфільній школі, коли спеціальним чином організовується допрофільна підготовка, а на етапі профільного навчання реалізується динамічна його модель, коли всім учням надається можливість вільно обирати напрям підготовки, дисципліни спеціалізації та обсяг їх поглибленого вивчення.

Практична розробка цієї проблеми проводиться керівництвом і колективом загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15 м. Черкаси, на базі якої створено експериментальний майданчик Міністерства освіти і науки України. Колектив Черкаської загальноосвітньої школи № 15 створив модель загальноосвітнього навчального закладу з профільним навчанням, яка передбачає можливість різноманітних комбінацій навчальних предметів, що забезпечує гнучку систему профілізації і покликана значною мірою подолати вище вказані недоліки.

Основна ідея полягає в тому, що учневі не визначають профіль за типом класу, а він сам має можливість свідомо обрати його. Завдання ж школи - створити сприятливі умови для саморозвитку, самоствердження, самореалізації особистості учня, тобто створити таке навчально-виховне середовище, яке б найбільшою мірою сприяло досягненню мети навчання та виховання своїх учнів.

У даній монографії описано: теоретичні засади створення навчально-виховного середовища в багатoproфільній школі (розділ 1); модель профільної школи як навчально-виховне середовище розвитку особистості учнів (розділ 2); навчально-методичне забезпечення функціонування моделі, яке представлено в розділі 3 методичними порадами з досвіду вчителів щодо вивчення шкільних дисциплін в умовах багатoproфільної школи, широким спектром авторських та адаптованих програм курсів за вибором, розробками уроків, позакласних заходів, міні-підручників до окремих тем курсів за вибором.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА В БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Тарасенкова Н. А.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ У БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Входження України до європейського освітнього простору актуалізує проблему впровадження профільного навчання старшокласників як одного з етапів реформування освітньої галузі нашої держави у відповідності до міжнародних стандартів середньої освіти. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність пошуку нових підходів до організації освіти у старшій школі з метою створення найбільш сприятливих умов для становлення і розвитку особистості учнів, формування у них адекватної самооцінки, більш повного уявлення про майбутню сферу професійної діяльності та вільного і свідомого її вибору.

На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні гуманістичні цінності освіти зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі навчання на особистісно орієнтовану. Особистісно орієнтований підхід в освіті розуміється як побудова відкритої особистісної взаємодії у ході навчання, забезпечення умов для особистісного розвитку, розкриття здібностей, розуміння себе, становлення суб'єктності учня. Це передбачає звертання до суб'єктних проявів особистості та розуміння її внутрішнього світу.

Слідом за С. І. Подмазіним [39], який розробляє проблему особистісно орієнтованого навчання в її соціально-філософському аспекті, ми виходимо з того, що особистість самоформується, сприймаючи усе, що знаходиться поруч з нею, у тому числі й педагогічну діяльність як умову свого становлення. Однак сприйняття умов не є підкорення їм. Основною детермінантою утворення особистості є образ «Я-ідеал». Власне, більш чи менш успішний рух суб'єкта від наявного «Образу-Я» до бажаного «Я-ідеалу» й становить саму сутність процесу створення особистості. Тільки у такий спосіб суб'єкт упорядковує, узгоджує, інтегрує, субординує утворює найскладнішу систему власну особистість. Отже, спрямування навчання в особистісне русло означає його побудову на методологічних принципах гуманізму, реалізму, діяльності, самоорганізації складних систем, діалектичного редуccionізму, ціннісно-цільової сутності пізнання, інтегративності, діалогової взаємодії.

Формування позитивної Я-концепції особистості учня як системи усвідомлених і неусвідомлених уявлень про себе, на основі якої він будує свою поведінку, виступає однією з центральних задач особистісно орієнтованого навчання. Ми дотримуємось думки Г. К. Селевка, що у шкільні роки Я-

концепція виступає основою внутрішнього стимулюючого механізму особистості. Інші його складові представляють не тільки потреби індивіда, в яких таїться джерело психічних сил й активності учня, але й спрямованість особистості, яка є системою домінуючих мотивів, що орієнтують дії та вчинки школяра. Позитивна, мажорна Я-концепція (Я подобаюсь, здатний, потрібний, спроможний до вольових зусиль й прояву характеру, творю, знаю, управляю, володію) сприяє успіху, ефективній діяльності, позитивним проявам особистості. Негативна Я-концепція (Я не подобаюсь, не здатний, не потрібний тощо) заважає успіху, погіршує результати, спричинює зміни особистості у негативний бік.

У зв'язку з цим, в особистісно орієнтованому навчанні особливого значення набуває створення ситуацій успіху – суб'єктивних психічних станів задоволення учнів наслідками фізичної, інтелектуальної або моральної напруги. Навіть інколи пережита дитиною ситуація успіху може залишити незгладиме емоційне враження в її душі, різко змінити на позитивне стиль її життя (О. М. Пехота). Створена ситуація успіху стає точкою відліку для змін у взаєминах з оточуючими, для дальшого руху дитини вгору сходами розвитку особистості. Успіх, який переживає дитина неодноразово, відкриває період визволення прихованих можливостей особистості, перетворення та реалізації духовних сил.

Згідно з методологічними положеннями концепції Л. С. Виготського, навчання і розвиток є системою діалектично пов'язаних між собою сторін одного процесу, причому навчання виступає рушійною силою психічного розвитку дитини, становлення в неї усієї сукупності якостей особистості: знань, навичок й умінь; способів розумової діяльності; механізмів самокерування тощо. Навчання має організовуватися так, щоб досягти за мінімальний час максимальних результатів розвитку учня. Воно повинно йти попереду розвитку дитини, стимулювати, спрямовувати й прискорювати розвиток генетично успадкованих даних особистості. Важливою передумовою розвивального навчання виступає його організація у зоні найближчого розвитку – в області невідомого учням, але потенційно доступного. Зовнішні межі цієї зони стикаються із зоною недоступного, а внутрішні – із зоною актуального розвитку, що утворює наявний суб'єктивний досвід.

На думку І. С. Якиманської [64], суб'єктність особистості, індивідуальність учнів проявляється у вибірковості до пізнання світу – до змісту, виду й форми його подання, стійкості цієї вибірковості, способів опанування навчального матеріалу, емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів пізнання. В особистісно орієнтованому навчанні зміст, методи і прийоми, засоби та організаційні форми мають спрямовуватись на те, щоб розкрити й використати суб'єктивний досвід кожного учня, допомогти становленню особисто значущих способів пізнання шляхом організації цілісної навчально-пізнавальної діяльності. В освітньому процесі опанування учнем суспільно-історичного досвіду, що задається навчанням, повинно відбуватися не за рахунок витіснення його індивідуального досвіду, а шляхом їх постійного

узгодження, використання всього того, що накопичено учнем у його власній життєдіяльності.

Отже, якість профілізації може і має забезпечуватися за рахунок всебічного врахування індивідуальних особливостей, інтересів та потреб учнів, дидактично виважених змін у цілях, змісті, структурі, формах навчально-виховного процесу та моделювання простору профільного навчання шляхом узгодження взаємодії внутрішньошкільних та зовнішніх форм його організації. При цьому основними методологічними орієнтирами має виступати система дидактичних принципів (за Л. В. Занковим): цілеспрямований розвиток на основі комплексної розвивальної системи; системність і цілісність змісту; провідна роль теоретичних знань; навчання на високому рівні труднощі; просування у навчанні швидкими темпами; усвідомлення учнем процесу учіння; включення у процес навчання не тільки раціональної, але й емоційної сфери; проблематизація змісту; варіативність процесу навчання, індивідуальний підхід; робота над розвитком усіх дітей – і сильних, і слабких.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що загальнотеоретичні та методологічні підходи до організації діяльності закладів освіти знайшли відображення у дослідженнях педагогів минулого (М. Драгоманова, Б. Єсіпова, Л. Занкова, А. Макаренка, В. Петра, С. Русової, А. Ферьєро, М. Чехова, С. Шацького, К. Ушинського), сучасності (С. Гончаренка, В. Давидова, В. Мадзігона, М. Поташника, В. Паламарчук, В. Сухомлинського, М. Скаткіна, О. Савченко, М. Ярмаченка), педагогів-практиків (В. Алфімова, М. Гузика, О. Захаренка, Т. Карпенка, А. Сологуба) та ін. У психолого-педагогічній науці та сучасній філософії освіти, зокрема у працях В. Бондаря, І. Беха, І. Єрмакова, І. Зязюна, В. Маслова, В. Моляка та ін. обґрунтовується необхідність та доцільність реформування системи освіти на підставі соціально-економічних потреб держави з урахуванням психологічних, фізіологічних, генетичних особливостей розвитку особистості. Деякі теоретичні аспекти профілізації старшої школи висвітлюються у працях таких вчених, як С. Болтівець, І. Волощук, І. Осадчий, В. Шепотько та ін.

Аналіз праць цих та інших учених свідчить про доцільність створення розгалуженої та різнорівневої системи навчання і виховання, яка б задовольняла сучасні освітні потреби. Найбільш сприятливі умови для реалізації зазначеного можуть бути створені у багатопрофільній школі, коли спеціальним чином організовується допрофільна підготовка, а на етапі профільного навчання реалізується динамічна його модель, коли всім учням надається можливість вільно обирати напрям підготовки, дисципліни спеціалізації та обсяг їх поглибленого вивчення.

У даному аспекті проблема організації профільного навчання в школі залишається малодослідженою.

Розробка цієї проблеми проводиться нами разом з керівництвом і колективом загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 15 м. Черкаси, на базі якої створено експериментальний майданчик Міністерства освіти і науки України.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розробити, теоретично обґрунтувати та апробувати структурно-функціональну модель організації навчально-виховного процесу в багатопрофільній школі, яка передбачає створення умов для побудови індивідуальної траєкторії навчання і розвитку кожної дитини, її максимальної самореалізації, формування стійких морально-духовних засад, активної громадянської позиції, високої культури.

Ми виходимо із припущення, що процес допрофільної підготовки та профільної освіти учнів у загальноосвітніх навчальних закладах відбуватиметься більш ефективно, якщо:

- навчально-виховний процес будуватиметься на засадах особистісної зорієнтованості та структурної динамічності, що значно розширює можливості кожного учня у виборі власної освітньої траєкторії;

- налагоджено доцільну систему допрофільної діагностики й моніторингу профільного навчання старшокласників;

- у допрофільній підготовці впроваджено систему короткотривалих (одно-, двосеместрових) курсів за вибором;

- в освітньому просторі профільного навчання узгоджено взаємодіють внутрішньошкільні та зовнішні форми організації профільної підготовки учнів.

Для досягнення поставлених цілей необхідно:

- 1) на основі аналізу теоретичних джерел та педагогічної практики з проблеми дослідження визначити його концептуальні засади;

- 2) розробити структурно-функціональну модель організації навчально-виховного процесу в багатопрофільній школі;

- 3) створити систему засобів діагностики становлення і розвитку особистості учнів, їх професійного самовизначення;

- 4) розробити дидактико-методичне забезпечення навчально-виховного процесу в умовах багатопрофільної школи;

- 5) експериментально перевірити ефективність дослідної педагогічної системи.

У дослідженні важливо використати теоретичні (порівняльний аналіз шкільних навчальних планів і програм, системний аналіз шкільної документації, теоретичне моделювання, систематизація і узагальнення) та емпіричні методи (анкетування, спостереження, бесіди, інтерв'ю, тестування, оцінювання і самооцінювання; контрольні зрізи знань учнів; констатувальний та формувальний педагогічні експерименти; якісна і кількісна обробка даних; педагогічна експертиза). Це вимагає розробки відповідних діагностичних пакетів, рекомендацій щодо їх застосування, проведення якісної й кількісної обробки отриманих результатів.

Методологічною основою дослідження ми обрали філософські положення про взаємозумовленість розвитку особистості та суспільства, концепцію єдності свідомості й діяльності, закони і принципи загальнонаукового пізнання, а саме: єдності теорії і практики у вивченні педагогічних явищ, саморозвитку і самовизначення особистості, критерії системного аналізу організаційно-педагогічних умов, психолого-педагогічні тенденції створення нової системи освіти в Україні, державні документи про освіту.

Наукову новизну і теоретичне значення дослідження ми вбачаємо у створенні концепції багатoproфільної школи як динамічного навчально-виховного середовища становлення і розвитку особистості учнів, у розробці структурно-функціональної моделі її діяльності, у теоретичному та експериментальному обґрунтуванні педагогічної системи профільної підготовки учнів на засадах добровільності й свідомого вибору майбутньої сфери професійної діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у розробці нормативних основ діяльності багатoproфільної школи у контексті дослідження, у доборі діагностичного інструментарію та організаційно-методичного забезпечення навчального процесу, у створенні навчальних посібників з елективних курсів та методичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу відповідно до його структурно-функціональної моделі, у підготовці пропозицій щодо впровадження одержаних результатів у широку шкільну практику.

Очікувані результати:

- підвищення якості загальної середньої освіти випускника;
- розвиток позитивних якостей особистості учня, його спроможності адаптуватися до мінливих умов;
- створення концепції та структурно-функціональної моделі організації навчально-виховного процесу у багатoproфільній школі;
- розробка програм і навчальних посібників з елективних курсів та методичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу у школі;
- створення позитивного морально-психологічного клімату, комфортних умов для всіх учасників навчально-виховного процесу.

Акуленко І. А.

ПРОФІЛІЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Як зазначено у фундаментальному дослідженні, здійсненому групою науковців НАПН України під керівництвом академіка В. Кременя, яке було присвячене виявленню найбільш актуальних освітніх проблем, «білих плям» вітчизняної системи освіти [5, с. 69], головним критерієм ефективності функціонування освітньої системи нині є здатність молодого покоління, що здобуло відповідну освіту, повноцінно жити й активно діяти в новому світі, адекватно реагувати на зміни, що в ньому відбуваються, постійно самовдосконалюватися. Таким є пріоритетний напрям у розвитку та функціонуванні освітніх систем у міжнародному вимірі, про що наголошено в численних програмах ЮНЕСКО. Відповідних змін зазнає й система освіти в Україні. Визначальною є спрямованість сучасного навчання на те, щоб формувати в учасників освітнього процесу активну життєву позицію, здатність і готовність активно впливати на ситуації виробничих та соціальних відносин і

змін. Потреби сучасного суспільства у підвищенні якості функціонування освітньої системи в усіх її ланках і на всіх етапах здобування, нагальна необхідність зміцнення зв'язків освіти з наукою та виробництвом висунули одним із пріоритетних завдань забезпечення профільності навчання у старшій ланці загальноосвітньої школи.

У 2010 р. в Україні здійснено організований перехід старшої ланки загальноосвітніх навчальних закладів на профільне навчання. Законодавче регулювання цього процесу відбувалося згідно із Законом України «Про загальну середню освіту», постановами Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» зі змінами, внесеними постановою від 13.04.2007 р. № 620, Концепцією загальної середньої освіти (12-річна школа), новою редакцією Концепції профільного навчання (наказ МОН України № 854 від 11.09.2009 р). У новій редакції Концепції профільного навчання, зокрема, наголошено на необхідності здійснення наукового супроводу навчання в профільній школі за такими напрямками: обґрунтування змісту профільного навчання, розроблення педагогічних технологій на основі застосування інноваційних методів навчання, самостійної навчальної діяльності, профільної виробничої практики; розроблення системи оцінювання навчальних досягнень учнів; здійснення моніторингу якості освіти, корекцію концептуальних підходів до організації профільного навчання в різних умовах.

Проблематика профільного навчання знаходиться на вістрі наукових розвідок багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. У фокусі уваги дослідників були:

- теоретичні засади диференціації навчання (вітчизняні дидакти Н. Бібік, О. Бугайов, М. Бурда, В. Володько, О. Корсакова, І. Лікарчук, О. Ляшенко, П. Сікорський, А. Самодрін, В. Кизенко; російські дослідники Н. Алексєєв, В. Болтянський, Е. Болотова, В. Далінгер, І. Казьміна, В. Монахов, В. Орлов, В. Фірсов, А. Пінський, П. Руднев, Н. Шахмаєв, В. Шишмаренков; білоруські науковці Н. Огурцов і Г. Бунтовська, Л. Рожина, Н. Циркун і А. Василевський, М. Вольтер, а також естонські (І. Унт та ін.) і казахські (З. Назарлієва та ін.);

- методологічні аспекти реалізації цілей і задач профільного навчання (В. Алфімов, Н. Аніскіна, В. Гузеєв, І. Гершунський, Ю. Бабанський, В. Байденко, П. Блонський, І. Бутузов, М. Гузик, М. Гончаров, А. Жаф'яров, В. Кизенко, А. Кирсанов, І. Осадчий, Є. Рабунський, Р. Утеєва, І. Чупахіна, С. Чистякова, П. Лернер, Н. Родичев, О. Кузіна та С. Кропив'янська та ін.);

- психологічні передумови профільного навчання, зокрема особливості індивідуального розвитку школярів (О. Асмолов, Г. Балл, Л. Божович, В. Давидов, Л. Занков, І. Кон, С. Максименко, В. Моляко, С. Рубінштейн, В. Рибалка, А. Фурман, І. Якиманська та ін.);

- діалектика взаємозв'язків профільного навчання і процесів професійного самовизначення (А. Бойко, Ю. Гільбух, Г. Григор'єв, С. Генкал, Н. Суханова, Е. Тер-Аракелян) та допрофільної підготовки учнів (І. Вольхіна, О. Корсакова, М. Іванова, С. Лебедева, Ю. Німировська, Н. Южаніна та ін.);

- організаційні засади впровадження й ефективного функціонування профільного навчання (К. Мешалкіна, З. Назарлієва, С. Кравцов, І. Лікарчук, С. Сігалов, П. Сікорський, Г. Сікорська та ін.);

- проектування змісту профільного навчання в старшій школі на основі введення Державного стандарту (А. Кисельов, Л. Денищева, Л. Кузнецова та І. Лур'є, О. Ляшенко; С. Гончаренко, І. Ляшенко, Ю. Мальований і О. Савченко, В. Гузєєв, С. Рягін, С. Трубачева та ін.);

- різні аспекти дидактичного й методичного супроводу профільного навчання (М. Бурда, Г. Бєвз, В. Бєвз, В. Моторіна, О. Скафа, З. Слєпкань, В. Забранський, М. Красницький, Н. Тарасєнкова, О. Чашечнікова, В. Швець, О. Шаран, С. Яценко, Н. Аніскіна, В. Гусєв, Г. Дорофєєв, Л. Кузнецова, С. Суворова і В. Фірсєв, А. Жаф'яров, В. Кизилова, Ю. Колягін, П. Лєрнер, М. Немітова, Т. Полякова, Т. Олейник та ін.);

- методичне забезпечення варіативної складової в допрофільному та профільному навчанні (Н. Альошина, О. Маскаєва, Г. Шахвєлєдов, Є. Єрмолаєв, Н. Вахрушева та ін.);

- моделі профільного навчання у загальноосвітніх закладах сільської місцевості (А. Остапенко, О. Касаткіна, О. Титова, Н. Шиян та ін.);

- особливості побудови профільного навчання в умовах наступності шкільної й вищої освіти (Є. Болотова, С. Григор'єв, В. Туркіна, Н. Решетнікова та ін.);

- потенціал інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема дистанційних форм навчання у профільній освіті (М. Жалдак, Г. Михалін, Ю. Триус, С. Семеріков, Н. Морзе та ін.);

- підсилення прикладної складової профільного навчання (С. Дворяткіна, Л. Нічуговська, Л. Соколенко, Л. Філон та В. Швець, А. Прус, І. Шапіро, О. Сухорукова та ін.).

У роботах Г. Ващенка, М. Гончарова, В. Кизєнка, О. Пєвцової, Н. Семергей, В. Рєв'якіної, М. Ярмачєнка, І. Смирнової, М. Мєльникова, М. Федіної, А. Джурінського, М. Кларина, О. Лєкшиної узагальнено український (в історичному аспекті) та зарубіжний (у сучасному вимірі) досвід профільного навчання школярів.

Термін «диференціація» походить від латинського *differentia* й означає поділ, розшарування цілого на різноманітні частини, форми, ступені [14].

У педагогіці та психології існують різні трактування поняття «диференціація навчання». У вітчизняній Енциклопедії освіти [29, с. 210] це поняття визначають як форму врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання на основі їхнього поділу на характерні типологічні групи за різними показниками (рівнем навчальних можливостей, успішності, пізнавальними інтересами, темпом навчання тощо). Навчально-виховний процес, якому властивий поділ учнів на типологічні групи, має назву диференційованого, а навчання в його умовах називають диференційованим. У Російській педагогічній Енциклопедії [47] диференціація навчання визначається

як форма організації навчальної діяльності школярів середнього і старшого шкільного віку, при якій враховуються їхні нахили, інтереси та здібності.

Аналіз різних підходів до визначення цього поняття в педагогічній і методичній літературі дає змогу виділити як спільні, так і відмінні риси в його трактуваннях. Диференціацію навчання розуміють як: 1) освітню систему, при якій відбувається поділ навчальних планів, програм, а також навчальних закладів та установ, що забезпечують загальну середню освіту на основі урахування психологічних особливостей учнів (З. Калмикова [19]) та на основі врахування індивідуальних здібностей учнів при груповому навчанні за індивідуальними планами й програмами (А. Бударний [10], М. Мельников [30], В. Монахов [32]); 2) вид навчання, який передбачає забезпечення різноманітних форм, що максимально враховують індивідуальні особливості учнів, їхні інтереси, нахили, можливості, ціннісні та професійні орієнтації (І. Якиманська [65]); 3) один із принципів розвивального навчання (З. Калмикова [19]); 4) особливу форму організації навчання, що ґрунтується на урахуванні типологічних індивідуально-психологічних особливостей учнів (І. Унт [57]) і особливого взаємозв'язку «вчитель – учні» (Ю. Бабанський [2], П. Блонський [6], М. Гончаров [15], М. Мельников [30], Є. Пєвцова [38], Н. Шахмаєв [62]); 5) навчально-виховний процес, для якого характерне врахування типових індивідуальних відмінностей учнів (М. Скаткін [52; 53]); 6) таку систему навчання, в якій кожен учень, оволодіваючи деяким мінімумом загальноосвітньої підготовки, що є загальнозначущим і таким, що забезпечує можливість адаптації в змінних життєвих умовах, одержує право та гарантовану можливість приділити переважну увагу тим напрямкам, що якнайповніше відповідають його нахилам (Г. Дорофєєв, Л. Кузнецова, С. Суворова й В. Фірсов), або коли різні групи учнів мають можливість досягати різних запланованих результатів у рамках одного освітнього простору (В. Гузєєв); 7) сукупність форм та методів навчання, організованих із урахуванням індивідуальних здібностей учнів, їхніх нахилів і можливостей (Н. Огурцов, Г. Бунтовська); 8) організацію процесу навчання, яка забезпечує розкриття особистості, самобутності, самоцінності кожного школяра, його розвитку як індивідуальності, наділеної власними неповторними якостями, своїми прагненнями, природними задатками та обдаруваннями, життєвими планами й досвідом особистості та забезпечує варіативність змісту освіти в ході оволодіння всіма учнями обов'язковим базовим рівнем підготовки – Державним стандартом базової і повної середньої освіти (Н. Шиян [63]). Г. Селевко [50], узагальнюючи перелічені вище підходи, наголошує, що диференціація навчання – це, по-перше, форма організації навчального процесу, в якій учитель працює з групою учнів, створеною з урахуванням наявності в них яких-небудь вагомих для навчального процесу загальних якостей (гомогенна група), а по-друге, частина загальної дидактичної системи, що забезпечує спеціалізацію навчального процесу для різноманітних груп учнів.

Близьким за змістом є поняття «диференційований підхід до навчання». Деякі науковці його ототожнюють із поняттям «диференціація навчання» і

вживають як синоніми. У літературі також представлені позиції, коли ці поняття розрізняють і «диференційований підхід до навчання» характеризують як: особливий підхід учителя до різних груп учнів, який передбачає організацію навчальної роботи, різної за своїм змістом, обсягом, рівнем складності, методами і прийомами (А. Кирсанов [20]); спосіб оптимізації, який передбачає оптимальне поєднання індивідуальних, групових і колективних форм роботи (Ю. Бабанський [2]); пристосування учителем форм і методів своєї роботи до індивідуальних особливостей учнів (Є. Рабунський [44]).

Теоретичний аналіз змісту понять «диференціація навчання» і «диференційований підхід до навчання» дає підстави для висновку, що в теорії навчання математики послуговуються обома цими термінами для позначення процесу навчання, під час якого забезпечуються сприятливі умови для виявлення й урахування задатків і здібностей учнів, розвитку їхнього інтересу до навчання. Ця мета реалізується шляхом формування гомогенних або гетерогенних груп учнів на основі певного критерію або фактора. На нашу думку, зміст цих понять не є тотожним. Відмінності полягають у тому, що диференціація навчання передбачає вибудовування певної структурованої дидактичної системи, яка включає в себе цільовий, змістовий, організаційно-управлінський комплекси-компоненти. Формується ця система з урахуванням соціально-економічних і правових аспектів функціонування окремого навчального середовища або навчального закладу, а її структурні й функціональні зв'язки є відносно стабільними. Диференційований підхід до навчання є більш динамічним утворенням, оскільки відображає індивідуальні характеристики як учнів, так і вчителя, що втілюється у варіаціях короткотермінових цілей у процесі навчання, зміні окремих сторін імплементації учителем одиниць змісту (наочне, вербальне подання, академічність викладу тощо), варіюванні методів і прийомів навчання, організаційних форм діяльності учнів і управлінських форм керування цією діяльністю з боку вчителя. Методична підготовка майбутнього вчителя математики профільної школи має бути спрямованою на формування теоретичних знань і продуктивного досвіду здійснення майбутніми фахівцями диференційованого підходу в процесі навчання математики учнів в класах різних профілів.

У науковій літературі є кілька класифікацій поняття «диференціація навчання» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Деякі класифікації поняття «диференціація навчання»

Основа класифікації	Види диференціації навчання
Особливості джерела фуркації (поділу на групи)	Зовнішня, внутрішня
Особливості результату диференціації	Рівнева, профільна
Особливості процесу диференціації	Пошукова, неперервна

Одні автори (В. Гусєв, Н. Шиян) ототожнюють внутрішню диференціацію з рівневою, а зовнішню – з профільною, інші (Г. Дорофєєв, Л. Кузнецова, С. Суворова та В. Фірсов, В. Забранський, З. Слєпкань) наголошують на неможливості синонімічного вживання цих понять, позаяк утворені вони в

результаті поділу поняття «диференціація навчання» на різних основах, хоча й мають окремі спільні характеристичні властивості. Ми притримуємося тієї ж позиції.

Внутрішня диференціація (за З. Слєпкань [55]) полягає в організації навчального процесу в такий спосіб, що учні навчаються в одному й тому ж класному колективі, за однією й тією ж програмою, а форми та методи навчання, що застосовує вчитель, забезпечують засвоєння школярами навчального матеріалу на певному рівні. Внутрішній диференціації притаманні такі риси: наявність класів, де дітей спочатку не поділяють за здібностями; об'єднання дітей у групи всередині класу на основі виділення й урахування індивідуально-типологічних особливостей школярів; можливість явно або неявно вираженого поділу на групи; варіативність складу груп залежно від поставленої навчальної мети. На думку В. Гусєва [16], внутрішня диференціація збігається з рівневою і здійснюється в рамках звичайних занять у класі, орієнтована на індивідуальні можливості й потреби учнів і є присутньою в усіх формах зовнішньої (профільної) диференціації. Н. Шиян [63] вважає, що рівнева (внутрішня) диференціація особливо актуальна на другому ступені навчання (5-9 класи).

Зовнішня диференціація (Н. Шахмаєв, В. Монахов, В. Орлов і В. Фірсов) характеризується поділом дітей на однорідні групи (за здібностями, інтересами, схильностями) та організацією в цих групах однорідного навчального середовища (предметно й соціально регламентованого). Цей вид диференціації має такі властивості: виокремлення певних ознак (інтересів, нахилів, здібностей, досягнутих результатів, проектованої професії) для поділу учнів на групи; відносно стабільний склад груп; зміст навчання й вимоги до школярів у межах однієї групи є стабільним, а відрізняється для різних груп. Р. Утєєва під зовнішньою диференціацією розуміє створення спеціальних форм навчання (факультативів; шкіл і класів з поглибленим вивченням предмета; курсів за вибором; спецкурсів з предметів), орієнтованих на інтереси, потреби та здібності школярів.

Підтримуючи позицію Р. Утєєвої, вважаємо за доцільне характеризувати поняття «внутрішня» та «зовнішня диференціація навчання» як родові відносно понять «рівнева» та «профільна диференціація навчання» відповідно.

Ідея рівневої диференції в радянський період була втілена в концепції диференційованого навчання, що була розроблена в 80-х роках. Відповідно до неї рівнева диференціація передбачала таку організацію навчання, при якій школярі, навчаючись за однією програмою, мали право й можливість засвоювати її на різних запланованих рівнях, але не нижче за рівень обов'язкових вимог. Рівнева диференціація ґрунтувалася на плануванні результатів навчання, явному виділенні рівня обов'язкової підготовки і формуванні на цій основі підвищеного й поглибленого рівнів оволодіння матеріалом. Ураховуючи свої здібності, інтереси, потреби, учень отримував право й можливість самостійно і свідомо варіювати своє навчальне навантаження, обираючи обсяг і глибину засвоєння навчального матеріалу. Теоретичне узагальнення положень тогочасної концепції диференційованого навчання дало змогу науковцям (М. Бурда, Г. Дорофєєв, Л. Кузнєцова,

С. Суворова та В. Фірсов, В. Забранський, З. Слєпкань, Н. Тарасенкова та ін.) виділити важливі особливості рівневої диференціації, а саме: 1) зміст математики є єдиним, визначеним програмою; 2) реалізація рівневої диференціації навчання має передбачити «ножиці» між рівнем викладання змісту (він має викладатися для всіх на однаково високому рівні) й рівнем вимог до його засвоєння (кожен учень, урахувавши свої можливості, інтереси й потреби, має змогу обирати глибину засвоєння певного навчального матеріалу); 3) варіювати необхідно також міру допомоги вчителя в процесі навчання; 4) можливим є лише поглиблення навчального матеріалу для учнів одного класу, а не розширення його змісту.

У наукових розвідках представлені різні концепції рівневої диференціації.

Концепцію «запланованих обов'язкових результатів навчання», втілено у вищезазначеній офіційно прийнятій концепції. В її основі – виділення мінімального обсягу знань з математики й, відповідно, найпростіших математичних умінь, якими повинні оволодіти всі учні.

Близька до неї концепція представлена в роботах М. Бурди, Г. Дорофєєва, Л. Кузнецової, С. Суворової та В. Фірсова, В. Забранського, З. Слєпкань та ін., де сутність рівневої диференціації визначається так: навчаючись в одному класі, за однією програмою і підручником, школярі можуть засвоювати матеріал на різних рівнях [17, с. 15]. При цьому автори виділяють 2 основних рівні: рівень обов'язкової підготовки й підвищений рівень. На думку цих науковців, рівнева диференціація суттєво відрізняється від внутрішньої диференціації. Принципова відмінність полягає в тому, що рівнева диференціація ґрунтується на плануванні результатів навчання, явному виділенні рівня обов'язкової підготовки і формуванні на цій основі підвищених рівнів оволодіння матеріалом.

Науковці Г. Дорофєєв, Л. Кузнецова, С. Суворова та В. Фірсов перераховують низку умов, що є необхідними для успішного й ефективного здійснення рівневої диференціації:

1) обов'язковий рівень засвоєння навчального матеріалу й обов'язкові результати навчання повинні бути відкритими для учнів;

2) мають бути «ножиці» між рівнем вимог та рівнем навчання, другий повинен бути істотно вищим;

3) у навчанні необхідно забезпечувати послідовність у просуванні учнів за рівнями;

4) контроль повинен передбачати перевірку досягнення всіма учнями обов'язкових результатів навчання як державних вимог, а також доповнюватися перевіркою засвоєння матеріалу на більш високих рівнях;

5) важливо забезпечувати добровільність у виборі учнем рівня засвоєння навчального матеріалу й звітності [17, с. 16-17].

Такі науковці, як З. Слєпкань, В. Забранський, А. Грохольська, С. Лук'янова, Л. Панченко, І. Соколовська доповнюють вище перераховані умови такими:

1) вивчення індивідуальних особливостей учнів та об'єднання їх у групи за певними критеріями;

2) виділення для кожної теми рівнів вимог до математичної підготовки учнів (середнього, достатнього та високого);

3) використання в системі уроків диференційованих завдань для фронтальної, групової та індивідуальної роботи;

4) здійснення у процесі розв'язування диференційованих завдань поступового переходу від колективних форм роботи учнів до частково самостійних і повністю самостійних у межах уроку або системи уроків, що уможлиблює участь школярів у виконанні завдань, складність яких зростає;

5) формування у вчителя навичок організації, а в учнів навичок взаємодії в умовах групової та самостійної роботи;

6) раціональне поєднання фронтальних, групових та індивідуальних форм роботи, урахування індивідуального темпу просування в навчанні;

7) систематичне й об'єктивне оцінювання роботи всіх учнів класу та використання засобів наочності.

Концепція «рівня культури і знань» (авторів В. Болтянського і Г. Глейзера [8]) установлювала, що основним критерієм засвоєння матеріалу повинен бути певний рівень культури й знань. Згідно з цією концепцією, виділяють 3 рівні знань з математики – загальнокультурний, прикладний і творчий. На загальнокультурному рівні учні повинні мати початкові уявлення й розуміти провідні ідеї курсу й уміти їх пояснювати. На прикладному рівні передбачається глибоке розуміння цих ідей учнями, аргументована ілюстрація основних фактів, проведення доведень і застосовування отриманих знань у різних життєвих і виробничих ситуаціях. На творчому рівні учні повинні не тільки глибоко розуміти навчальний матеріал, а й уміти проводити основні доведення, застосовувати знання як у прикладному аспекті, так і в суто математичному.

Концепція М. Метельського [31, с. 28] навчання алгебри та геометрії учнів 7-8 класів загальноосвітньої школи передбачає використання одного трирівневого підручника для кожного предмета й забезпечення умов для мобільності учнів, можливості переходу із групи в групу.

Концепція рівневої диференціації Р. Утєєвої [58] основну увагу приділяє системі форм навчальної діяльності учнів як на уроці, так і в організації їхньої домашньої роботи, що дає змогу вчителю враховувати типологічні та індивідуальні особливості учнів, а їм – працювати на відповідному рівні знань, умінь, можливостей та інтересів.

Іншим видом диференціації є профільна диференціація навчання. Профільна диференціація є такою системою навчання, в якій навчальні класи, групи формуються на основі певної ознаки, навчання в межах одного навчального закладу відбувається за різними навчальними планами і програмами, що відрізняються обсягом навчального матеріалу та глибиною його викладу, а також професійно орієнтованим змістом навчання. «Профільне навчання – це вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників, відповідного до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації

навчального процесу» [25; 42]. Відтак профільну диференціацію відзначає те, що вона створює умови для врахування як освітніх нахилів та здібностей учнів, так і особливостей їхнього професійного самовизначення й допрофесійної адаптації.

У теорії і практиці навчання математики розроблено кілька концепцій профільного навчання. Одна з них представлена в роботах Г. Дорофєєва, Л. Кузнєцової, С. Суворової та В. Фірсова. Сутність її в тому, що навчання різних груп школярів здійснюється за програмами, що відрізняються одна від одної своїм змістом (глибиною викладу матеріалу, обсягом відомостей і навіть номенклатурою включених питань). Близька до неї концепція Ю. Колягіна, Г. Луканкіна, М. Ткачова, Н. Федорової. Однак акценти в ній ставлять на фуркації учнів за напрямками, що, відповідно, відрізняються навчальними планами і програмами. Автори аналізованих концепцій єдині в тому, що в *основній школі* профільна диференціація *може бути* реалізована через: а) гурткові заняття (5-9 кл.), б) факультативні курси (7-9 кл.), в) класи з поглибленим вивченням предмета (8-9 кл.). У *старшій ланці* загальноосвітньої школи (10-11 кл.) профільна диференціація *може бути* реалізована через спеціальні курси за вибором або профільні класи. Важливість аналізу вищеперелічених концепцій у процесі теоретичної підготовки майбутнього вчителя математики зумовлена тим, що вони зацентровані на навчанні саме математики з позицій профільної диференціації з урахуванням її специфіки як навчальної дисципліни. Маючи багато спільного у своїх підходах, ці дві концепції відрізняються в питаннях виділення профілів і розробки курсів математики для цих профілів. Інші концепції, що розроблялися, також мають свою специфіку (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Аналіз концепцій профільного навчання математики (за [17; 22; 3; 56])

Автор	Основа для поділу на профілі	Профілі
Г. Дорофєєв та ін. [17]	Повнота та строгість шкільного курсу математики	Фізичний, математичний, комп'ютерний
Ю. Колягін та ін. [22]	Орієнтація на деяку сферу діяльності, до якої учні певної групи мають домінуючу схильність	Перелік профілів автор не уточнює
М. Башмаков [3]	Рівень самостійності навчальної діяльності учнів	Гуманітарний, загальний, спеціальний
І. Смирнова [56]	Пріоритетність однієї із складових математичного знання (гуманітарної, прикладної, природничо-наукової)	Гуманітарний, прикладний, природничо-науковий

В Україні науковим колективом лабораторії математичної та фізичної освіти Інституту педагогіки НАПН України у співпраці з такими науковцями, як Г. Бєвз, М. Бурда, О. Дубинчук, Ю. Мальований, З. Слєпкань, Т. Хмара, М. Шкіль та ін. також була розроблена концепція профільного навчання математики в рамках Концепції математичної освіти (12 річна школа). Вона була спрямована на реалізацію основної мети (забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної

та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти протягом усього життя) та завдань профільного навчання загалом (виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства; набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності; розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнень до саморозвитку й самоосвіти). Тому вітчизняна Концепція профільної математичної освіти виділяє такі аспекти профілізації математичної освіти:

- особистісну орієнтацію математичної шкільної освіти (створення реальних умов для інтелектуального, соціального й морального розвитку особистості; посилення практично-діяльнісної і творчої складових у змісті математичної освіти);

- цілісність відображення компонентів математичної науки в шкільному змісті математичної освіти: урахування тенденцій розвитку математики (генералізація знань, посилення функції теорії в науці, інтеграція й диференціація науки); відображення математики як діяльності через методологічні знання, методи та способи діяльності, що відповідають логіці пізнання в математиці; реалізація у змісті освітнього, розвивального й виховного потенціалу науки математики;

- забезпечення наступності змісту й вимог щодо його засвоєння між базовим компонентом основної та старшої школи, загальноосвітньою шкільною підготовкою та вимогами професійно-технічної та вищої освіти;

- орієнтація на інтегровані курси математики; пошук нових підходів до інтеграції змісту, структурування знань з неперервної та дискретної математики як засобу цілісного розуміння та пізнання світу;

- приведення обсягу і складності змісту у відповідність до вікових можливостей учнів, перспектив їхнього розвитку шляхом варіювання обсягу математичної інформації і гнучкості у визначенні вимог до її засвоєння учнями;

- посилення практичної і прикладної спрямованості навчання математики – орієнтація змісту й методів навчання на застосування математики в техніці й суміжних науках, у професійній діяльності й у побуті, на розв'язування задач, вироблення умінь самостійної математичної діяльності в учнів.

Реалізовувати мету й завдання профільного навчання математики було передбачено за рахунок варіювання цілей, змісту, структури та організації навчального процесу залежно від напрямку навчання (суспільно-гуманітарний, філологічний, художньо-естетичний, природничо-математичний, технологічний, спортивний) і рівня викладання одиниць математичного змісту (рівень стандарту, академічний, профільний, поглиблений рівні). Виділення саме такого переліку напрямів навчання обґрунтовували соціально-диференційованими видами діяльності, що зумовлені суспільним розподілом праці. Відповідно підґрунтям для виокремлення вищезазначених рівнів навчання математики є ступінь узагальнення математичних понять, фактів, способів діяльності та співвідношення між теоретичним і прикладним аспектами шкільного курсу математики.

Навчання математики на рівні стандарту передбачене для тих учнів, для яких математика виступає лише як елемент загальної культури, на академічному рівні – для тих, які обрали для себе галузі діяльності, де математика відіграє роль апарату, специфічного засобу для вивчення й аналізу закономірностей навколишнього світу, на профільному й поглибленому рівнях – для тих, які планують пов'язати свою майбутню професію з математикою. Курси математики рівнево диференційовані, тобто орієнтовані на три рівні вимог до математичної підготовки: середній, достатній, високий. Відтак концепція профільної математичної освіти, розроблена вітчизняними науковцями, реалізувала двовимірну модель диференціації, вимірами якої стали рівень викладання змісту (рівень стандарту, академічний, профільний, поглиблений) і рівень його засвоєння учнями (високий, середній, достатній, низький). Рівень вимог для кожного курсу математики визначався окремим переліком опорних уявлень, знань, умінь, навичок, що відображають розвиток особистісних якостей школярів. У такий спосіб реалізувалася особистісна зорієнтованість вітчизняної концепції профільної математичної освіти. На сучасному етапі розвитку математичної освіти відбувається обговорення та підготовка до прийняття нової Концепції профільного навчання математики.

Оскільки поняття «профільна диференціація навчання» охоплює досить широкий зміст, доцільним є поділ цього поняття. Традиційно виділяють 2 види профільної диференціації: елективну (гнучку) та селективну (жорстку) (табл. 1.3). Основою для їхнього виділення є ступінь гнучкості організаційних форм реалізації профільної диференціації.

Таблиця 1.3

Характеристика видів профільної диференціації навчання(за Н. Шиян [63])

Профільна диференціація навчання	
Елективна (гнучка) диференціація	Селективна (жорстка)диференціація
<ul style="list-style-type: none"> – створення гнучких груп з окремих предметів; – вільний вибір школярами базового, профільного чи поглибленого рівня вивчення предмета в межах одного класу; – вільний вибір факультативів, спецкурсів, позакласних та позашкільних форм роботи; – додаткове навчання 	<ul style="list-style-type: none"> – профільні школи; – профільні класи; – класи з поглибленим вивченням предметів

Як показує аналіз практики реалізації диференціації навчання, обидва види диференціації (рівнева та профільна) співіснують і взаємно доповнюють одна одну в усіх ланках шкільної освіти, проте в кожній ланці одна з них має певну пріоритетність. В основній школі домінує рівнева диференціація, хоча вона не втрачає свого значення і в старших класах. Водночас елементи профільної диференціації можуть виявлятися вже і в основній школі, де вона здійснюється через систему гурткових занять (у всіх класах) і факультативів (у 8 – 9 класах).

У старшій ланці загальноосвітньої школи пріоритет надається профільній диференціації. Однак характерним є «предметний» підхід до диференціації. У цьому випадку залежно від профілю навчання математика як навчальний

предмет виконує різні функції: або закладає основи загальної культури, або виступає як засіб, необхідний для оволодіння іншими галузями знань, або є головним у спеціальній підготовці учнів. Водночас у процесі навчання математики в класах різних профілів учитель здійснює рівневу диференціацію, враховуючи індивідуальні здібності, інтереси, потреби учнів. Ці положення формують підґрунтя для професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя до здійснення процесу навчання математики на різних рівнях в класах різних профілів.

Інші два види диференціації (пошукова та неперервна) введені В. Гусевим [16]. Під пошуковою диференціацією автор розуміє такий вид диференціації, що уможлиблює визначити (виявити) типологічні групи учнів (особливо на початкових стадіях навчання). При цьому прийоми та методи пошукової диференціації дають змогу й у подальшому процесі навчання стежити за динамікою розвитку індивідуальних якостей особистості. Неперервна диференціація (за В. Гусевим) передбачає можливість побудови моделі навчального процесу, що враховує особливості не тільки груп учнів, а й кожного окремого учня. Ідея неперервної диференціації спирається на абстрактно сформульовані індивідуальні можливості та особливості учнів.

Ознайомлення майбутнього вчителя математики профільної школи з основними поняттями й закономірностями теорії і практики диференціації навчання математики є важливим етапом у процесі його теоретичної підготовки.

Диференційоване навчання в умовах рівневої диференціації здійснюється на основі врахування психологічних особливостей учнів, зокрема таких, які є найбільш впливовими на їхню навчальну діяльність і від яких залежать результати навчання. До таких особливостей відносять пам'ять, увагу, тип мислення, уяву тощо. Оскільки кожний суб'єкт характеризується широким спектром таких особливостей, тому виникає питання, які з них можуть слугувати критерієм для здійснення розподілу учнів на групи. Розгляду цієї проблеми присвячені роботи багатьох науковців (табл. 1.4).

У дослідженні Р. Утеєвої [58] наведено додатковий перелік різних підходів науковців до виділення критеріїв диференційованого навчання (табл. 1.5). До основних критеріїв дослідниця відносить: 1) інтереси учнів; 2) успішність з предмета; 3) темп роботи; 4) поінформованість; 5) здібності; 6) взаємовідносини учнів; 7) наочність; 8) працездатність; 9) думка активу класу; 10) індивідуально-психологічні особливості; 11) рекомендації вчителів; 12) спонтанність; 13) пізнавальна самостійність учнів; 14) ставлення до навчальної праці; 15) досвід творчої діяльності; 16) навчальні можливості; 17) правильність розуміння нового матеріалу; 18) запам'ятовування; 19) швидкість засвоєння нового; 20) урахування прогалів у знаннях і вміннях; 21) прийоми і способи навчальної діяльності; 22) пізнавальна активність; 23) логічне мислення; 24) самооцінка учнів; 25) рівень засвоєння знань і вмінь; 26) повнота та стійкість сприймання.

Критерії для виявлення навчальних спроможностей учнів та здійснення диференційованого навчання

Автор	Критерій для виявлення навчальних спроможностей учнів та здійснення диференційованого навчання
Ю. Бабанський [2]	Особливості мислення (уміння виділяти головне, самостійність мислення), навчальна діяльність (уміння планувати, здійснювати самоконтроль, виконувати в необхідному темпі навчальні дії), провідні інтереси і нахили, ідейно-моральна вихованість, усвідомлення необхідності навчальної дисципліни, наполегливість у виконанні навчальних вимог, працездатність; підготовленість за раніше пройденим матеріалом
Є. Рабунський [45]	Рівень успішності учнів (рівень знань та вмінь), який, передусім, відповідає якості виконання ними навчальних завдань, рівень пізнавальної самостійності, рівень сформованості пізнавального інтересу (нульовий, потенційний, дієвий)
А. Бударний [10]	Здатність та ставлення до навчання, працездатність, інтереси, емоційні та вольові якості особистості
І. Унт [57]	Наукуваність, тобто загальні розумові здібності (в тому числі креативність), а також спеціальні здібності; навчальні вміння, навченість, яка складається як з програмних, так і позапрограмних знань, умінь і навичок; пізнавальні інтереси (на тлі загальної навчальної мотивації)
З. Слєпкань [55]	Навченість, наукуваність, рівень пізнавального інтересу, навчальних можливостей, математичних здібностей, досягнення обов'язкових (опорних) результатів навчання
Н. Огурцов Г. Бунтовська [35]	Рівень попередніх досягнень та рівень розвитку пізнавальних здібностей
І. Якиманська [65]	Індивідуальні особливості учнів, інтереси, нахили, можливості, ціннісні та професійні орієнтації
М. Красницький В. Швець [27]	Математичні здібності, тип математичного розуму, психологічний тип особистості
А. Кирсанов [20]	Повнота та стійкість сприймання, рівень розвитку процесів пам'яті, рівень виконання розумових операцій, співвідношення наочно-образного і словесно-логічного мислення
В. Селіванов [51]	Воля, здібності, моральна спрямованість
Б. Харитонов [60]	Рівень знань (успішність), уміння працювати із наочною (креслення, малюнок, графік), кількість актуалізованих узагальнених асоціацій, набір оперативних умінь
О. Чашечнікова [61]	Психічні та індивідуальні психологічні особливості учнів, навчальні досягнення на певному етапі, професійна зорієнтованість, загальна культурна підготовка

Профільна диференціація також здійснюється із урахуванням типологічних особливостей, характерних для певного учнівського колективу (вікових, статевих особливостях учнів, які обрали певний профіль навчання, їхні професійні вподобання, коло наукових, практичних інтересів тощо).

Водночас спостереження показують, що в процесі навчання математики у класах різних профілів учителю необхідно зважати також і на індивідуальні психофізіологічні особливості особистості, наприклад, такі, як:

- специфіка протікання процесів сприймання, пам'яті, уваги, вольової та емоційної сфери особистості, темпераменту тощо;
- домінування однієї із півкуль головного мозку;
- переважання певних репрезентативно-когнітивних структур у розумовій діяльності та особливості індивідуального пізнавального стилю (когнітивний стиль та стиль кодування інформації);

Таблиця 1.5

Критерії для здійснення диференційованого навчання (за Р. Утєєвою) [58]

Автор	Номер із переліку	Автор	Номер із переліку
Бабанський Ю.	10; 13; 14	Макосєв А.	2
Барабаш В.	1; 2; 7; 24	Менчинська Н.	7; 10
Бударний А.	16; (7;8)	Ніколаєва Т.	1; 2; 6; 10
Бутузов И.	2; 21	Пономарьова А.	1;2;10
Виноградова М.	9; 11; 12	Рабунський Є.	1;2;13
Волков К.	2;3;4;6	Тарантей В.	6; 9; 11; 12;13
Забранський В.	2; 7	Тараканова Л.	1;2;13;22;23
Зенькович А.	17; 18; 19	Семенов Н.	13; 14
Кирсанов А.	26; 18;10;23	Унт І.	1; 2; 3; 7; 5; 13; 14
Копилов В.	2; 10; 20; 21	Утєєва Р.	2; 25
Котов В.	2; 6	Чучуков В.	2; 5; 8
Лійметс Х.	2; 3; 4; 5; 6	Чуриков І.	1;2;14
Лозовська М.	2; 3	Щукіна Г.	1; 6; 13; 15

- специфіка оперування прийомами розумової діяльності та особливості типу мислення або переважального типу підструктури математичного мислення.

Крім того, важливо враховувати суб'єктний досвід кожного окремого учня, оскільки він, за даними психології, здійснює значний вплив на навчальні досягнення учнів з математики.

Із цих позицій важливими для теоретичної та практичної методичної підготовки майбутнього вчителя математики є результати досліджень тих психологів, педагогів, методистів, які:

- виявляли закономірності побудови навчально-виховного процесу на засадах урахування психофізіологічних особливостей учнів (Дж. Брунер, М. Холодна, З. Калмикова, І. Якиманська, А. Сиротюк, В. Дружинін, Ю. Гіппенрейтер, В. Романова та ін);
- показували визначальні особливості когнітивних стилів, що проявляються у процесі навчання математики (О. Чашечнікова);
- досліджували особливості стильового підходу в розвивальному навчанні математики (С. Семенець);

- виявляли потенціал семіотичного підходу в навчанні математики (Н. Тарасенкова);
- визначали психологічні особливості учнів, які обирають певний профіль навчання (В. Рибалка);
- аналізували медико-фізіологічні аспекти диференційованого навчання старшокласників (М. Антропова, Г. Бородкіна та Л. Кузнєцова);
- досліджували механізми процесів психологічної адаптації та дезадаптації учнів до специфіки профільного навчання (Д. Колесов).

Лов'янова І. В.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ – ЗАВДАННЯ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

Школа ХХІ століття – це школа, в якій повинні реалізовуватись нові ідеї щодо організації освіти. У реформуванні середньої освіти в Україні в даний момент найактуальнішою проблемою є впровадження профільного навчання. Нова школа має функціонувати як профільна. Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності [4].

Підготовка молоді до праці і вибір професії – важлива державна справа. Необхідно забезпечити зв'язок загального та трудового виховання, організувати участь старшокласників у суспільно корисній праці, забезпечуючи свідомий вибір професійної підготовки. Унаслідок сформованого інтересу до професійної діяльності в юнака з'являється прагнення до розвитку здібностей необхідних для майбутньої професії.

Таким чином, проблема самовизначення, зокрема професійного самовизначення, є надзвичайно важливою і актуальною у ранньому юнацькому віці (старша школа), оскільки саме в цей період активно розвивається професійна самосвідомість юнаків, їхні мотиви учіння вже спрямовані на вибір професії, що часто призводить до підвищення інтересу на користь майбутніх спеціалізованих знань, профільних предметів. Враховуючи це, юнакам надзвичайно важливо правильно обрати профіль навчання, а педагогам ефективно організувати навчання у профільній школі з урахуванням професійно-вікових особливостей учнів.

Проведено ряд досліджень (Б. Г. Ананьєв, П. Я. Гальперін, К. М. Гуревич, Є. А. Клімов, О. М. Леонтєв, А. В. Мудрик, К. К. Платонов та ін.), у яких сформульовані теоретичні положення, що дозволяють по-новому підійти до питань вивчення, розвитку і формування як окремих якостей, що визначають готовність до професійної діяльності, так і готовності як цілісного утворення особистості.

Сьогодні, поряд із сучасною загальноосвітньою школою та її модифікаціями, функціонують гімназії, колежі, колегіуми, приватні й авторські навчальні заклади, навчально-виховні комплекси, ліцеї. Здійснення

професійної орієнтації учнівської молоді (відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.06. 1994р. № 467-р) з метою нормативного регулювання ринку праці та забезпечення соціальної допомоги учням у свідомому професійному самовизначенні зумовило необхідність створення регіональних загальноосвітніх профільних шкіл, ліцеїв, у діяльності яких було б передбачено здійснення допрофесійної підготовки на засадах науково-обґрунтованої профілізації змісту навчально-виховного процесу.

Проблемі професійного навчання школярів присвячені роботи відомих педагогів та психологів: Г. І. Ажикіна, С. Я. Батишева, І. П. Белехова, А. А. Вайсбурга, І. А. Виниченка, А. І. Дьоміна, Д. П. Захаревича, В. Д. Златоустова, В. М. Казакевича, В. А. Кальнея, В. С. Капралової, В. С. Ледньова, М. І. Махмутова, М. М. Скаткіна, Б. М. Ступака, Н. Г. Ярошенка та ін. Але, значні зміни, які відбуваються останнім часом в нашому суспільстві, вимагають нових підходів до розв'язання та перевірки їх на відповідність вимогам життя [41].

Введення профільного навчання докорінно змінює діяльність школи, оскільки дозволяє «наблизити» освітній процес до потреб учня.

Задачами профільного навчання стає:

- підвищення інтересу учнів до знань за обраним профілем;
- розвиток і формування якостей особистості майбутнього спеціаліста (інтелектуальних, комунікативних, творчих здібностей);
- орієнтація учнів на майбутню професію;
- підготовка до продовження освіти у вищій школі;
- спрямованість профільного навчання на побудову особистісно-орієнтованого освітнього простору в якому учень самостійно вибудовує траєкторію освіти у соціокультурному просторі.

Аналіз дисертаційних досліджень, пов'язаних із організацією профільного навчання учнів середньої школи дає змогу виділити низку досліджень, в яких розкриваються фактори формування стійкого інтересу студентів коледжу до обраної професії (А. Д. Шаповалов), методика та педагогічні умови готовності старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання (Н. К. Мартіна, А. В. Гапоненко, М. Е. Кожевникова), формування професійних намірів старшокласників в умовах профільного навчання (М. І. Губанова), поетапна (профвідбір, профорієнтація, профадаптація) підготовка старшокласників до педагогічної професії вчителя фізики в багато профільному ліцеї (Н. В. Кнорр), початкова загально педагогічна підготовка з метою формування у старшокласників інтересу до педагогічної діяльності на матеріалі профільних педагогічних класів (Т. Г. Мухіна), організаційно педагогічне забезпечення розвитку математичних здібностей школярів у процесі профільної диференціації (С. М. Макарова)

Також профілізація навчання і початкова професійна підготовка є обов'язковим компонентом неповної і загальної середньої освіти у ведучих закордонних країнах і в Росії. В цих країнах одним з напрямків удосконалювання підготовки випускників є перехід до профільного навчання,

що покликано створити умови для професійного самовизначення учнів як складової частини їхнього цілісного життєвого самовизначення й адаптації до сучасного ринку праці, обумовлених ходом суспільного розвитку [26].

Важливими новоутвореннями раннього юнацького віку є відкриття внутрішнього Я, формування цілісної Я-концепції, світогляду. Але центральним найголовнішим новоутворенням цього віку є *особистісне самовизначення*, що постає як потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості. Нерідко на позначення цього феномена використовують поняття «ідентичність» – усвідомлена індивідом самототожність.

Ідентичність забезпечує неперервність минулого, теперішнього і майбутнього індивіда. Вона утворює одну систему координат для організованих та інтегрованих форм поведінки у різних сферах життя людини, узгоджує особисті схильності і таланти з раніше пропонованими батьками, однолітками і суспільством ідентифікаціями. Допмагаючи людині визначити своє місце у суспільстві, особистісна ідентичність забезпечує основу для соціальних порівнянь – порівнянь себе з ровесниками, дорослими, своїм ідеалом, а також із собою в минулому, актуальному теперішньому, потенційному близькому і віддаленому майбутньому. Внутрішнє чуття ідентичності (Его-ідентичності) допомагає визначити напрям, цілі і зміст майбутнього життя молоді людини. Формування його є, за твердженням Е. Х. Еріксона, головним завданням та найважливішою проблемою юності. З цим пов'язана властива ранньому юнацькому віку *криза ідентичності* – особливий момент розвитку, коли однаково динамічно наростає вразливість і розвивається потенціал особистості [48].

Формування ідентичності є тривалим і складним процесом, який залежить від прийняття індивідом власних рішень (криза ідентичності), а також від взяття на себе зобов'язань щодо здійсненого вибору, системи цінностей чи майбутньої професійної діяльності. Основними варіантами становлення ідентичності, які виділено М.В.Савчиним[48], є: зумовленість, дифузія, мораторій та досягнення ідентичності.

Зумовленість – це варіант становлення ідентичності за якого юнаки беруть на себе певні зобов'язання, не долаючи етапу прийняття самостійних рішень. Їхній вибір професії, релігії чи ідеології заздалегідь визначений їхніми батьками чи вчителями, а не є результатом самостійних пошуків.

Молоді люди, які не визначили напрям свого життя, не мають змоги відповідно рухатися, перебувають у стані *дифузії* – невизначеності, яка їх особливо не хвилює. Вони не пережили кризи, не обрали для себе професійної ролі чи морального кодексу і навіть уникають думок про це.

Мораторій – це варіант становлення ідентичності, коли юнаки та дівчата переживають кризу ідентичності (період прийняття рішень), зайняті пошуком себе. Їхні рішення стосуються вибору професії, релігійних чи етичних цінностей.

Досягнення ідентичності – це статус юнацтва, яке вже пережило кризу ідентичності, усвідомило і взяло на себе відповідальність за своє життя як

наслідок самостійного вибору. Передусім цей вибір стосується життєвого шляху, майбутньої професії і реалізується у намаганні жити, дотримуючись значущих для себе моральних цінностей, норм і правил [48].

Наближення моменту закінчення школи вимагає особистісного і професійного самовизначення. Саме тому ранній юнацький вік пов'язаний з морально-особистісним (яким бути?), екзистенційним (у чому сенс життя?) і професійним (ким бути?) виборами, які є взаємопов'язаними і здійснюються одночасно. Їх рушійною силою є перехід від дитячої залежності до дорослої відповідальності і свободи.

У вітчизняній психології ранній юнацький вік визначається в межах від 14—15 років до 17—18, який співпадає з періодом навчання в старших класах загальноосвітньої школи або з навчанням у спеціалізованих школах, технікумах, училищах [23, с.43].

В юнацькому віці в основному завершується фізичний розвиток організму, закінчується статеве дозрівання, серцево-судинна система починає працювати гармонійно, уповільнюється темп росту тіла, помітно збільшується м'язова сила, зростає працездатність, закінчується формування й функціональний розвиток органів і тканин. У більшості юнаків та дівчаток тілесна конституція, особливо обличчя, стає дорослою, специфічно індивідуальною. Зникає характерна для підлітків збудливість, неврівноваженість [28, с.76].

Юнацький вік — це вік входження в об'єктивний та нормативний дух свого історичного часу в його національній формі (О.В.Толстих). Знаходження своєї ідентичності для юнака стає афективним центром життєвої ситуації розвитку (Л. І. Божович). Саме тому до близького дорослого він ставиться як до ідеалу. Ті якості, які юнак високо оцінює, є для нього еталоном у різних сферах людських відносин: виконання моральних норм, ставлення до праці, до самого себе. До цих якостей приміряє своє *ідеальне Я* — яким він бажає стати в дорослому житті.

Рання юність — це повторний критичний період розвитку, який характеризується значним зростанням потенціалу особистості щодо самовизначення (аналогічне поняття „соціальна ідентичність”). Розрізняють *індивідуальні варіанти формування соціальної ідентичності, або самовизначення* [28, с.155]:

- дифузна, невизначена ідентичність;
- наперед вирішений варіант включення в «дорослу систему» відносин, але раніше призначеного часу. Психологи вважають це несприятливим фактором розвитку;
- юнак знаходиться в процесі інтенсивного пошуку самого себе: відбувається проба ролей, щоб визначитись самостійно. Це позитивне явище, але такий період не повинен тривати довго, бо інакше закріплюються риси інфантильності;
- зросла ідентичність, про що свідчить почуття власної визначеності. Юнак переходить до самореалізації, найбільш повно використовує свої реальні потреби і свої можливості.

Ці варіанти можуть бути також етапами самовизначення, але важливо, щоб юнак не зупинився на якомусь попередньому етапі.

Труднощі полягають у тому, що не завжди знаходяться засоби для реалізації свого „Я”. Ці труднощі значною мірою визначаються проблемою організації (і визначення) провідної діяльності. Серед психологів немає єдиної думки щодо провідної діяльності в юнацькому віці, це питання залишається невирішеним. Присвоєння форм культури та засвоєння дорослості в цей період за суттю не пов'язані один з одним: тому юнак дорослішає поза освітньою системою, а освіта відбувається поза системою становлення дорослості.

Цікава думка Клімова Є. О. про навчальну діяльність як провідну, якщо вона набуває рис продуктивної діяльності:

- це діяльність, яка за часом і за наслідками витрачених сил має бути самокерованою;

- вона повинна мати широкі варіації засобів, прийомів, умінь щодо здійснення діяльності та її наслідків;

- стиль виконання такої діяльності має бути індивідуалізований, оптимальний для кожного учня, щоб перебороти протиріччя між потребами, інтересами його з його можливостями та здібностями [24].

Чи відповідає сучасна навчальна діяльність юнаків цим вимогам? Якщо не відповідає, починається деструкція діяльності, що викликає емоційну напругу, апатію, зниження пізнавальної активності тощо. Самореалізацію ж треба розглядати як добровільно обрану активність.

Центральним новоутворенням психічного розвитку раннього юнацького віку є *орієнтація на майбутнє*, яка визначає життєву перспективу взагалі (а не тільки участь у певній діяльності): це й потреба зайняти внутрішню позицію дорослого, зрозуміти себе в якості члена суспільства, визначити своє призначення в житті. Для цього потрібен достатній рівень розвитку особистості: аналіз і переоцінка моральних принципів, настанов, щоб побудувати власну систему цінностей, життєвих цілей, перспектив.

Зростання інтелектуальних можливостей робить перехід до дорослості періодом змін в цінностях та настановах, в ідеалах, цілях.

Зміст юнацьких цінностей значною мірою залежить від культурного контексту та історичного періоду. Допомогу юнакові у наближенні до майбутнього, в уникненні розчарувань надають добрі стосунки з батьками, досягнення в якійсь галузі діяльності (навчання, спорт, музика), а також уміння долати труднощі, самодисципліна, почуття відповідальності і за себе, і за інших. Добра порада необхідна і в постановці життєвих цілей, бо іноді вони дуже конкретні, немає гнучкості, а іноді вони дуже загальні („хочу стати хорошим спеціалістом, заробляти добрі гроші”) [49].

Зростає усвідомлення своєї унікальності, власного світосприймання, оформлюється „Я-концепція” в трьох компонентах, як суб'єктивне уявлення про самого себе, настанова по відношенню до себе (або емоційно-ціннісне ставлення) та поведінковий компонент, що характеризує виявлення „Я-образу” та ставлення до себе в поведінці серед оточуючих людей. Самовизначення набуває дійового характеру: юнак починає діяти, реалізовувати плани,

стверджуючи той чи інший образ життя, починає активно готуватись до засвоєння обраної професії (факультативи, гуртки, репетитори, самоосвіта тощо). Самооцінка набуває більшої стійкості у відношенні своєї цінності як особистості, але вона може змінюватись при оцінці своїх здібностей, нахилів, можливостей [18].

В юнацькому віці відбувається *становлення світогляду* як системи знань про політичне, економічне, культурне життя суспільства, як системи поглядів на оточуючий світ і місце в ньому кожної людини. Погляд на багато життєвих проблем досить глибокий та розумний. Увагу юнаків привертають питання справедливості та беззаконня, порядності та безпринципності. Сучасний юнак має тверезий, розумно-практичний погляд на світ та події, які в ньому відбуваються, більш незалежну позицію та власну орієнтацію в їх оцінці. Але можна зустріти прояв і вкрай протилежних рис: індивідуалізм та соціальну спрямованість, скепсис і намагання вірити будь-кому в будь-що, у декого виявляється максималізм та нерозбірливість у виборі засобів реалізації своєї життєвої мети. Спостерігається також розрив між різними верствами молоді за рівнем соціально-культурно розвитку: божемна молодь та ділки, наукове світорозуміння та спрощений підхід тощо. Особливості світосприймання юнаків виявляються в ціннісних орієнтаціях, потребах та інтересах, ідеалах та переконаннях, у мріях та життєвих планах. Юнак є представником певного покоління, яке, в свою чергу, об'єднується якимось важливими явищами суспільного життя, співпадання настанов, смаків, інтересів, моди тощо.

В психології вважається, що загальні розумові здібності в основному оформлюються наприкінці підліткового віку. Протягом юнацького віку вони удосконалюються: збагачується науковий понятійний апарат, відбувається оволодіння складними інтелектуальними операціями, більш продуктивною стає *розумова діяльність* [23, с.116].

Розумові здібності виявляються як індивідуальні властивості сприймання, пам'яті, мислення, уяви, вони визначають індивідуальний стиль пізнавальної діяльності старшокласника та її продуктивність.

Навчальні дії трансформуються в методи наукового пізнання: юнаки оволодівають елементами дослідницької діяльності: формулюванням гіпотез, плануванням контролем, прогнозуючою оцінкою. Формуються певні розумові звички, які становлять основу культури розумової праці. Важливе педагогічне завдання — навчити знаходити і ставити нестандартні завдання, бачити нову проблему, визначати нові засоби її вирішення. Саме такі риси характерні для самостійного творчого мислення. Але, за даними дослідження випускників шкіл, більша кількість юнаків працюють на репродуктивному рівні [12].

У цьому віці продовжується розвиток теоретичного мислення, розвивається здатність до зв'язного логічного міркування, до високого рівня узагальнення та систематизації знань; підвищується самостійність, гнучкість та продуктивність мислення, його рефлексивність.

Зростає *продуктивність логічної пам'яті*, що пов'язана з операціональним мисленням. Збільшується обсяг уваги, здатність до її концентрації, переключення. В той же час увага стає більш вибірковою: вона залежить від

спрямованості інтересів особистості, від її потреб. Формування професійної орієнтації юнака сприяє розвитку спеціальних здібностей (математичних, літературних, лінгвістичних тощо). У дівчаток в цьому віці спеціальні інтереси менш визначені, у порівнянні з хлопцями, хоча успішність у навчанні у цілому вища [23, с.124].

За висновками багатьох дослідників, творчі досягнення дорослих не пов'язані прямо з навчальною успішністю в школі. Це пояснюється тим, що шкільні програми регламентовані, викладання та вимоги до учнів не враховують індивідуальних особливостей у здібностях учнів та їх інтересів, тому творчість юнаків повніше та яскравіше виявляється поза засвоєнням програми: в наукових гуртках, факультативах, у гуртках за інтересами поза межами школи.

Таким чином, розумовий розвиток юнаків полягає не тільки в накопиченні знань та вмінь (хоча це теж важливо), але й у формуванні індивідуального стилю розумової діяльності, в розвитку розумових здібностей. Це стійка сукупність індивідуальних варіантів у засобах сприймання, його якостях, індивідуальних особливостях пам'яті, мислення, а також свідоме оволодіння прийомами та засобами продуктивної розумової праці.

Зробимо загальні висновки щодо *основних напрямків психічного розвитку в юнацькому віці*:

1. Відбувається набування почуття особистісної самовизначеності, цілісності (ідентичності).
2. Відбувається професійне самовизначення, самостійне обрання життєвої платформи, цілей та професії.
3. Розвиваються ціннісні світоглядні орієнтації, самостійність, відповідальність, рефлексивна самосвідомість, самоцінність, самоповага.
4. Набувається психосексуальна ідентичність, усвідомлюється причетність до представників певної статі.
5. Виробляється індивідуальний стиль розумової діяльності, розвиваються та удосконалюються розумові здібності та спеціальні на основі диференціації інтересів та орієнтації на майбутню професію.

Найважливішим критерієм усвідомлення і продуктивності професійного становлення людини є її здатність знаходити особливий сенс в професійній праці, самостійно проектувати, творити своє професійне життя, відповідально ухвалювати рішення про вибір професії, спеціальності і місце роботи. Ці проблеми встають перед особистістю протягом всього її життя. Постійне уточнення свого місця в світі професій, осмислення своєї соціально - професійної ролі, відношення до професійної праці, колективу і самого себе стають важливими компонентами життя людини.

Перед людиною постійно виникають проблеми, що вимагають від неї визначення свого відношення до професій, іноді аналізу і рефлексії власних професійних досягнень, ухвалення рішень про вибір професії або її заміну. Весь цей комплекс проблем в знанні професій пояснюють поняттям ***професійне самовизначення***.

Навчальна діяльність школярів старшого шкільного віку тісно пов'язана з обиранням майбутньої професії, становленням професійних інтересів. Відповідно до цього змінюється і **мотивація навчальної діяльності**. Формування особистісної спрямованості старшокласників на вибір професійної діяльності починається з формування професійної мотивації в процесі шкільної освіти. Якщо підлітки обирають професію відповідно до своїх уподобань та інтересів до окремих навчальних предметів, то молодші юнаки вже обирають предмети відповідно до майбутньої професії. Таким чином простежується велика вибірковість пізнавальних мотивів, що може призвести до суттєвого зниження інтересу до окремих предметів на користь майбутніх спеціалізованих знань. Істотно розвиваються мотиви й способи самоосвітньої діяльності. На цьому етапі самоосвіти домінують далекі цілі, пов'язані з життєвими перспективами, вибором професії й самовиховання. Соціальні позиційні мотиви, що складаються у відносинах з оточуючими, також змінюються. Відносини з однолітками продовжують грати для учнів велику роль, неприйняття старшокласника в класному колективі викликає незадоволеність, занепокоєння, негативні емоції. Відносини із учителем у старших класах школи стабілізуються. Мотиви отримання позитивних оцінок змінюються, стають адекватними. Молодші юнаки сприймають оцінку як критерій своїх знань, оцінка заради оцінки втрачає свою спонукальну роль, замість неї основним мотивом навчання стає прагнення до знань. Мотиви, що лежать в основі професійної спрямованості, неоднорідні по своєму походженню і характеру. Існують різні підходи до класифікації мотивів вибору професії. Наприклад, Є. М. Павлютенков виділяє 9 груп таких мотивів: соціальні, моральні, естетичні, пізнавальні, творчі, пов'язані з вмістом праці, матеріальні, престижні, інші [37, с. 20].

Мотивація свідомого вибору професії - це система мотивів, спрямованих на реалізацію потреби в оволодінні певним видом професійної діяльності. **Мотив** - спонукальна причина дій і вчинків людини. Мотивація формується в людини в міру усвідомлення нею суспільної значимості обраної діяльності і правильної оцінки своїх індивідуальних нахилів і здібностей.

Виділяють *внутрішню і зовнішню* мотивацію. Якщо діяльність для особистості є значущою сама по собі, то говорять про *внутрішню мотивацію*, якщо ж є значущими зовнішні атрибути професії (визнання суспільства, престижність і т. ін.) – переважає *зовнішня мотивація*. У наукових дослідженнях практичної діяльності використовується не лише методологія виявлення індивідуальних мотивів, але і узагальнених, використовуючи які вивчають мотивацію професійної діяльності, соціальної групи.

Аналіз досліджень, присвячених проблемі мотивації вибору професії, виявляє велику різноманітність мотивів, які впливають на ефективність процесу професійного самовизначення. Разом з *економічними мотивами* (гідна заробітна платня, наявність пільг) велике значення мають *психологічні мотиви*: самоповага, визнання з боку оточуючих членів колективу, моральне задоволення від роботи. Ці види мотивів базуються на вивченні потреб людини, що призводить до появи двох **глобальних теорій мотивації**:

змістовної і процесуальної. Згідно першому підходу потреби людини і є основним мотивом поведінки, а, отже, і діяльності особи. До прихильників такого підходу можна віднести американських психологів Абрама Маслоу, Фредеріка Герцберга і Девіда Мак Клееланда. Основа другого підходу - **процесуальні теорії**. До них відносяться теорія очікувань, або модель мотивації по В. Вруму, теорія справедливості і модель Портера Лаулера. Серед вітчизняних учених найбільших успіхів в розробці теорії мотивації досягли Л.С. Виготський і його учні А. Н. Леонтьєв [28] і Б. Ф. Ломов, які визначили **типи мотивації вибору професії**:

I тип мотивації – опорний тип - інтерес до професії гармонійно поєднується з морально зрілою установкою на працю, з об'єктивною оцінкою і практичною перевіркою особистих якостей, готовністю до самовиховання.

II тип мотивації – учні неясно представляють специфіку обраної професії, обмеження її вибору, зумовлені вимогами до стану здоров'я, фізичних, розумових та інших якостей людини.

III тип мотивації – характеризується неузгодженістю між інтересом до професії та мотивами суспільного обов'язку.

IV тип мотивації – найменш ефективний: при виборі професії молоді люди керуються лише своїми бажаннями, без адекватного усвідомлення як суб'єктивних, так і об'єктивних можливостей та умов їх реалізації [57].

Дослідимо підходи до визначення понять „професійне самовизначення”, „професійна спрямованість”.

Детально аналізуючи точку зору Е. А. Клімова ми бачимо, що він розуміє самовизначення як важливий прояв психічного розвитку, як активний пошук можливостей розвитку, формування себе як повноцінного учасника співтовариства виробників чогось корисного, співтовариства професіоналів.

Цінною є думка Е.А. Клімова, про те, що усвідомлюваний процес ухвалення остаточного рішення про вибір професійного навчального закладу, певного виду роботи може здаватися на перший погляд одноразовим або навіть швидкоплинним. У людини в попередні роки розвитку склалося певне відношення до різних галузей праці, уявлення про самооцінку своїх можливостей, орієнтація в соціально - економічній ситуації, уявлення про „запасні варіанти” вибору професії і багато чого іншого, що характеризує стан готовності до чергового професійного самовизначення. Узагальнюючи міркування Е.А. Клімова по даному питанню, можна констатувати, що професійне самовизначення не зводиться до одномоментного акту вибору професії і не закінчується завершенням професійної підготовки по обраній спеціальності, воно продовжується впродовж всього професійного життя [21].

Професійне і особисте самовизначення стало предметом дослідження М. С. Пряжнікова, який розрізняє поняття особистісного і життєвого самовизначення і пропонує класифікацію типів самовизначення особистості, залежно від реалізованого в кожному з них ступеня свободи: професійне, життєве, особистісне. За М. С. Пряжніковим, життєве самовизначення це „вибір певного стилю життя і реалізація його у багатьох соціальних ролях”.

Особистісне самовизначення характеризується ним як найвищий рівень життєвого самовизначення, що мінімально обмежений зовнішніми факторами [43].

Також проблема професійного самовизначення досліджувалася Л. І. Божовичем, [7], М. Р. Гінзбургом [12], Є. І. Головахою [13], А. В. Мудриком [34], які вивчали її у зв'язку з життєвими перспективами особистості і плануванням майбутнього. Д. І. Фельдштейн [59] розглядав професійне самовизначення під призмою соціального самовизначення.

За М. В. Опачко професійне самовизначення – це інтегральна, динамічна складова розвитку особистості, структура якої включає: *професійну спрямованість* (інтереси, мотиви, здібності), *професійну освіченість* (система знань про зміст, умови професійної діяльності, вимоги професії до людини), *професійну самосвідомість* (уміння зіставляти особисті якості з вимогами професії до людини, володіння навичками самопізнання, досвідом самореалізації у творчій діяльності), *професійні наміри* (володіння стратегією і тактикою реалізації вибору) [36]. Підготовка особистості до свідомого професійного самовизначення здійснюється шляхом формування в неї особистісної профорієнтаційної позиції, що визначається відповідною спрямованістю і розвитком когнітивної, потребно-мотиваційної та емоційно-вольової сфери особистості. Згідно І. С. Кону, проблема професійного самовизначення особистості, представлена у трьох головних аспектах:

1. Як проблема самореалізації особистості.
2. Як проблема вибору і прийняття рішень.
3. Як проблема адаптації [23, с.123].

Поняття самовизначення, як правило, описового характеру і стосується окремих вузьких аспектів І. С. Кон зазначає, що суть самовизначення молоді людини полягає у „*чіткому орієнтуванні і визначенні свого місця у світі дорослих*”, а також „*у виборі соціально і особистісно значущих цілей, досягнення яких забезпечується самореалізацією суб'єкта*”. Поняття „самовизначення” І. С. Кон пов'язує з **процесами „пошуків себе”, „відкриття я”**, соціального і морального дозрівання, які мають світоглядний сенс і „*виразно соціальний зміст*” [24].

За твердженням Д. І. Фельдштейна процес самовизначення знаходиться у безпосередньому зв'язку із соціалізацією особи. „**Особистісне самовизначення** - це феномен суспільного індивіда, пов'язаний з формуванням розгорнутої соціальної позиції людини відносно інших, із ступенем бачення себе в інших людях, із готовністю особистості до відповідальних дій у світі”. Д. І. Фельдштейн акцентує увагу на соціальному аспекті самовизначення у юнацькому віці, оскільки основою цього процесу є *“формування певної соціальної позиції особистістю, яка поставлена в умови вибору життєвого шляху”* [59].

Проблема самовизначення особистості детально розроблена В. Ф. Сафіним, який досліджує форми самовизначення і його типи: конвенціонально-рольове, професійне, сімейне і соціальне. На думку В. Ф. Сафіна, кожна з цих форм пов'язана з певною сферою життя людини, а

всі разом вони створюють життєве самовизначення особистості, певним чином вступаючи у зв'язки між собою. З точки зору В. Ф. Сафіна самовизначення включає два аспекти.

1. Визначення себе стосовно цілей і цінностей, враховуючи вимоги групи, колективу, суспільства, а також свої можливості, здатності, умови середовища;

2. Свідома діяльність особистості спрямована на реалізацію обраних цінностей і самоактуалізацію [49].

На думку М. Р. Гінзбурга, необхідність самовизначення, як особистісного, так і професійного, певною мірою детермінована вимогами суспільства, але доводить, що самовизначення також детермінується внутрішньою логікою психічного розвитку особистості і пов'язано з потребою у самореалізації, яка загострюється у юнацтві. Саме тому воно включено в систему уявлень особистості щодо перспективи у часі і тісно пов'язано з її життєвими планами. Очевидність зв'язку самовизначення з потребою особистості у самореалізації пов'язана із певною психологічною основою особистісного самовизначення на даному етапі розвитку особистості в усвідомленні та активній реалізації в житті спрямованій у майбутнє [12].

К. Роджерс у своїх дослідженнях акцентує увагу на такому підході до особистості, в якому особистість є контролюючим центром для прийняття рішень. В основі цього підходу, за його баченням, знаходиться людина, її призначення жити і діяти: сутність природи кожної людини є реалістичною і конструктивною та заслуговує довіри. Пробудження сутності сили розвитку особистості, формування особистісної, індивідуальної суб'єктивності відбувається лише на основі вільного вибору. Згідно цього підходу, вирішальну роль у розвитку людини відіграють її уявлення про себе та самооцінка [46].

Спеціалістами у галузі вікової та педагогічної психології встановлено наступні факти:

1). **Особистісне самовизначення юнаків.** Як вже зазначалося, за своєю суттю *особистісне самовизначення* є процесом свідомого визначення суб'єктом своєї сутності та місця у системі суспільних відносин, світі, що виявляється в активному ставленні людини до себе та навколишньої дійсності. У старших класах воно означає формування у хлопців і дівчат стійких та усвідомлених переконань; оволодіння нормами поведінки, принципами, ідеалами; вироблення умінь спостерігати та осмислювати явища навколишнього життя, розуміти себе. Обумовлюється воно не стільки системою засвоєних знань, скільки готовністю до прийняття рішень, самостійних і відповідальних дій у нових ситуаціях.

Зміст особистісного самовизначення реалізується через *сенсотворення* – формування у старшокласників загальних уявлень про сенс життя, пошук сенсу власного існування; *мотивацію* – спонукання до спрямованої діяльності особистості; *самореалізацію* і *самовираження* – свідоме утвердження особистістю власної позиції в певних проблемних ситуаціях. Центральним моментом в особистісному самовизначенні юнаків і дівчат є усвідомлення себе суб'єктом самопізнання, самозміни, самовдосконалення [48].

2). *Професійне самовизначення старшокласників.* Активні роздуми старшокласників над своїм майбутнім здебільшого мають наслідком сформовану спрямованість щодо вибору професії. Ця їхня спрямованість ще нетривка, а багатьом із них властиві різноманітні вагання. Їх свідченням є одночасний інтерес до кількох професій, конфлікт між прагненнями і здібностями, між ідеалізованим баченням майбутньої професії та реальними перспективами (учень хоче вступити до вищого навчального закладу, але це неможливо через низьку успішність чи відсутність коштів на оплату за навчання; інтерес учня не збігається з бажанням батьків). Старших школярів, які ще не визначилися у виборі професії, хвилює проблема вибору, і вони часто спілкуються з цього приводу з однолітками та дорослими.

У старших класах учні починають серйозно замислюватись і над своєю придатністю до роботи в тій сфері, яку для себе обирають. Під час вибору професії вони зважають не тільки на свої інтереси, а й на багато інших обставин, передусім порівнюють свої здібності, можливості з вимогами, які ставить до людини та чи інша професія. Цим зумовлений їхній інтерес до різноманітних аспектів психології здібностей, мислення, самовиховання, у пізнанні яких неocenенною для них може бути допомога досвідченого спеціаліста з обраної сфери діяльності, педагога та шкільного психолога [48].

Вже до кінця IX класу школярі повинні зробити вибір між трьома соціальними орієнтаціями: на загальну освіту (вступ у X клас), на професійну освіту (вступ в ПТУ або технікум), безпосередньо на роботу (з наступним завершенням або незавершенням освіти). Крім інтересів, здібностей та ціннісних орієнтацій, важливу роль у прийнятті рішення має оцінка своїх об'єктивних можливостей – матеріальних умов сім'ї, рівня навчальної підготовки, стану здоров'я і т.д. Той, хто вибирає професійну освіту або роботу, повинен відразу ж доповнити соціальну орієнтацію професійною – куди саме поступити та що робити. У інших таке рішення відкладається до закінчення XI класу, до того ж у одинадцятикласників, як і у дев'ятикласників, вибору професії передують більш широка соціальна орієнтація: установка на вуз, спеціальну професійну освіту або роботу.

Вибір професії передбачає наявність у школярів інформації двоякого роду: про світ професій (в цілому) взагалі та можливості і вимоги кожної з них; про себе, свої здібності та інтереси. І такої інформації старшокласнику не вистачає. В основі ставлення до світу професій лежить запозичений досвід – відомості, отримані від батьків, знайомих, друзів, однолітків, з книжок, кінофільмів, телепередач. Досвід цей звичайно абстрактний, тому що не пережитий, не вистражданий людиною. Переважна більшість старшокласників обирає професію більш-менш стихійно. Суттєві фактори професійного самовизначення – це віковий період, в якому здійснюється вибір професії, рівень інформованості і рівень домагань старшокласників.

Вибір професії – складний та довгий процес, під час якого існує певна небезпека. Наприклад: відкладання у часі професійного самовизначення у зв'язку з відсутністю стійких інтересів (це відповідає етапу дифузної ідентичності по Ж. Марша).

Звичайно, невизначене майбутнє не дає можливості йти до нього. Спроби батьків прискорити цей процес за допомогою прямого психологічного впливу, як правило, дають негативні результати, викликаючи у старшокласників зростання тривожності, а іноді і відмову від будь-якого самовизначення, небажання взагалі щось вибирати (що відповідає стадії «приречення» або «дифузії» ідентичності за Ж. Марша) [11].

Раннє самовизначення вважається позитивним, хоча теж має свої недоліки. Підліткові захоплення нерідко обумовлені випадковими факторами. Категоричність вибору та небажання розглянути інші варіанти часто служить психологічним захисним механізмом, засобом втечі від сумнівів. У майбутньому це може призвести до розчарування. Іноді рання професіоналізація пов'язана з несприятливими сімейними умовами, низькою успішністю та іншими негативними факторами, які знижують рівень свідомого та добровільного вибору.

Важливий також і рівень інформованості старшокласників як про майбутню професію, так і про самих себе. Юнаки та дівчата погано знають конкретні особливості кожної професії, що робить їх вибір переважно випадковим. У виборі професії велике значення має професійна консультація.

Вибір професії відображає певний рівень особистісних домагань. Він включає оцінку своїх об'єктивних можливостей та оцінку своїх здібностей. На старшокласника впливає суб'єктивний рівень вимог, які пред'являються ним до професії, він часто завищений. Найчастіше це стимулює людину до подолання труднощів. Гірше, якщо рівень запитів не сформований, і юнак ні до чого не спрямований [11].

Отже, узагальнюючи проведений аналіз професійного становлення особистості, можна виділити **основні моменти** цього процесу:

1. Професійне самовизначення - це вибіркове відношення індивіда до світу професій в цілому і до конкретно обраної професії.

2. Ядром професійного самовизначення є усвідомлений вибір професії з урахуванням своїх особливостей і можливостей, вимог професійної діяльності і соціально-економічних умов.

3. Професійне самовизначення здійснюється протягом всього професійного життя: людина постійно рефлексує, переосмислює своє професійне буття і самостверджується в своїй професії.

4. Актуалізація професійного самовизначення особистості ініціюється різного роду подіями, такими як закінчення загальноосвітньої школи, професійного навчального закладу, зміна місця проживання та іншими чинниками.

5. Професійне самовизначення є важливою характеристикою соціально-психологічної зрілості особистості, її потреби в самореалізації і самоактуалізації.

У процесі професійного самовизначення важливо сформулювати позитивні настанови на вибір професійної діяльності:

На аксіологічному рівні – осмислення професійних цінностей, формування особистісної орієнтації під час вибору професії.

На *когнітивному рівні* – прагнення до здобуття професійних знань і умінь, необхідних для самореалізації у практичній діяльності.

На *рефлексивному рівні* – адекватне уявлення про свої інтереси та можливості.

На *організаційному рівні* – здібності до саморегуляції, цілеспрямованість і відповідальність за прийняті рішення [46].

У концепції професійної спрямованості (Н. Я. Віленкін, Г. Л. Луканкін, А. Г. Мордкович, Г. Г. Хамов, Л. В. Шкеріна та ін.) виділяють наступні ознаки професійної спрямованості: зв'язок професійної спрямованості із сутністю діяльності, стійкий інтерес до професії [33]. З точки зору окремих дисциплін, рівень професійної спрямованості залежить від двох компонентів – від ставлення до професії і ставлення до дисципліни. Другий підхід до професійної спрямованості полягає у тому, що розглядається проблема відбору змісту освіти на основі міжпредметних зв'язків загальнонаукових і спеціальних дисциплін. Аналіз і співставлення цих підходів дозволили зробити висновок, що проблема професійної спрямованості навчання старшокласників складна за структурою і за змістом. Вона включає в себе як формування соціальної і психологічної спрямованості на професійну діяльність так і міждисциплінарні зв'язки у організації і змісті навчання. На цій підставі під професійною спрямованістю навчання математики будемо розуміти такий зміст навчального матеріалу та організацію його засвоєння у таких формах і видах діяльності, які відповідають логіці побудови курсу математики та моделюють пізнавальні і практичні завдання у контексті вибору старшокласниками майбутньої професійної діяльності.

Розділ 2

МОДЕЛЬ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ ЯК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

Жгир А. Й.,
директор школи

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Розвиток світового і, зокрема, європейського освітнього простору, об'єктивно вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Загальною тенденцією розвитку старшої школи є її орієнтація на профільну диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної освіти і допрофесійної підготовки.

Осмислення продуктивних тенденцій вітчизняного й зарубіжного досвіду профілізації старшої школи свідчить про необхідність широкого врахування як суспільного контексту функціонування школи, так й індивідуальних потреб і здібностей учнів.

Мета профільного навчання – забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Основними завданнями профільного навчання є:

1) створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки;

2) виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією;

3) формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофесійному рівні, спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності;

4) забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю.

Концепція профільного навчання у старшій школі передбачає такі основні напрями: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний,

художньо-естетичний, спортивний. За основними напрямками профілізації визначаються різноманітні навчальні профілі.

Навчальний профіль визначається як доборою предметів, так і їх змістом.

Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором. Зміст профільних предметів реалізується за рахунок варіативної та інваріантної складових змісту загальної середньої освіти. Профільне навчання спрямоване на створення можливостей для реалізації індивідуальних освітніх програм, для задоволення інтересів, схильностей і можливостей учнів з урахуванням їх освітніх і професійних запитів, що відповідають потребам ринку праці в компетентних кадрах.

Розвивальний характер профільного навчання підсилює в змісті освіти практичну спрямованість і діяльнісний компонент.

Варіативність профільного навчання характеризується багаторівневістю та варіативністю навчальних планів, освітніх програм, змісту освіти, з використанням різних технологій, надання учневі вільного вибору навчальних дисциплін, зміни видів діяльності, використання інтегрованого підходу у вивченні обов'язкових предметів, активного включення творчої складової в навчальний процес.

Інтеграція профільного навчання із соціумом забезпечується через: навчальні завдання, різні види діяльності, соціальні практики, соціальні ролі, а це сприяє самовизначенню старшокласників, надбанню ними соціальних компетенцій.

Індивідуалізація профільного навчання спрямована на самопізнання школярів, виявлення їхніх мотивів вибору профілю навчання, реальних освітніх потреб і реалізацію освітніх програм навчання відповідно до інтересів, можливостей і здібностей.

Зазначені принципи значною мірою претендують на реалізацію розвивального підходу до профільного навчання. Постає питання: як цю ідею погодити зі змістом, формами й методами профільного навчання і в цілому з його сутністю?

Ключовим елементом проектування будь-якого освітнього процесу є з'ясування й фіксація його змісту. Для проектування й реалізації профільного навчання необхідно відповісти на питання: навіщо необхідна профілізація навчання, кому й для чого вона необхідна, який очікуваний результат (продукт) введення профільності в старшу школу. Лише після з'ясування цих питань розробляються ті або інші концепції й моделі профільного навчання, створюються базисні плани, навчальні програми, пишуться підручники, проводяться уроки. Тоді процес модернізації старшої школи в профільну буде відбуватися обґрунтовано і якісно.

Окреслимо смислове поле профілізації навчання з позицій його основних суб'єктів: учня, батьків, учителів, школи, соціуму, держави.

Учень – головний суб'єкт навчання. Навіщо ж учневі потрібна профільність навчання? Для науково обґрунтованої відповіді на це питання потрібно, на наш погляд, провести дослідження: виділити види (типи) профільності, виявити освітні потреби учнів стосовно них, узагальнити й

систематизувати діагностичні результати. Лише після цього можна говорити про те, яка профільність відповідає потребам й очікуванням старшокласників, а яка - повинна залишитися в архіві її авторів,

Ми можемо стверджувати, що профільність, заснована на предметному розподілі змісту освіти, коли профілі встановлюються на основі домінант певних навчальних предметів - фізики й математики, літератури й мов і т.п., має для учнів як плюси, так і мінуси. Для частини учнів така форма профільного навчання цілком прийнятна. Проте, якщо, з одного боку, учень-гуманітарій може вивчати улюблений (або "потрібний") предмет глибше, ніж інші, то, з іншого боку, не можна стверджувати, що гуманітарієві не цікаві комп'ютерні технології або веб-дизайн. Може виникнути й така ситуація, коли учень фізико-математичного профілю, який любить вірші, не зможе приділити своїм різнопредметним інтересам необхідної уваги. Предметна профільність ставить учня у жорсткі межі позбавляючи його вибору індивідуально значимих предметів. У результаті освітня траєкторія учня стає не індивідуальною, а профільною, що помітно звужує рамки його можливостей.

Практика показує, що втілити різноманітні профілі реальної можливості школа не має. Практично немає місця медичним, сільськогосподарським, спортивним, художнім й іншим профілям. Очевидно, що в цьому випадку особистісно-орієнтований навчальний процес залишиться тільки на рівні декларації.

Батьки – це суб'єкт, який частково віддаляє учня від його індивідуальних потреб. Не можна сказати, що батьки бажають своїй дитині поганого, але їх бажання, зазвичай засновані на їх власному досвіді. Батьківське бачення спрямованості профілізації актуалізується у випускних класах, коли в батьків часто переважає формальна орієнтація на ВНЗ, при цьому профіль обраного навчального закладу ніяк не співвідноситься з реальними здібностями, інтересами й досягненнями учня, а визначається кон'юнктурними або іншими міркуваннями. Сказане, втім, не характеризує абсолютно всіх батьків, але властиво багатьом із них, особливо тим, хто не ставить завдань самовизначення й самовибору дитиною свого освітнього шляху.

Учитель найчастіше бачить свою роль у поглибленні й розширенні змісту "свого" предмета для учнів відповідного профілю. Рідше він замислюється про те, як його предмет повинен бути представлений у непрофільних класах, щораз засмучуючись, що за таку малу кількість годин що-небудь "дати" взагалі неможливо. Властивий багатьом вчителям-предметникам "предметний феодалізм" не дозволяє їм вийти за рамки традиційного загальноосвітнього розуміння свого предмета й знайти його форми викладання для різних профілів навчання. Якщо врахувати відсутність системно представлених навчальних програм, підручників і методичних розробок для профільного навчання, то даний факт також зменшує можливості індивідуальної траєкторії освіти старшокласників.

Школа, що називається профільною, на якісному рівні найчастіше забезпечує досить обмежене число профілів. Наприклад, у школі з фізмат-класами в гуманітарний клас ідуть не ті, хто схильний до даних наук, а ті, кого

не взяли на фізико-математичний профіль. Ідея зв'язати школи в мережу шкіл для розподілу профільних ресурсів, на наш погляд, не вихід з проблеми, хіба що як один з напрямків профілізації, оскільки школа – це цілісний організм, що живе за своїми власними законами та в кооперації може досягати успіхів лише при продуманому об'єднанні з іншими школами. Інша справа, дистанційна мережна модель профільного навчання. У цьому випадку кожна школа залучає кадри та ресурси з інших навчальних закладів, зберігаючи й розвиваючи свою цілісність.

Соціум. Йому, насамперед, потрібні випускники, з одного боку ті що володіють універсальними (ключовими) компетенціями, з іншого боку – конкретними професіями на початковому рівні. Багатство запитів соціуму, як правило, перевищує ту мінімальну кількість профілів, що реалізується школою

Чому засобом індивідуалізації навчання обрана саме профільна школа, а не наприклад, школа індивідуального навчання? Можна виділити декілька основних причин. По-перше, ми розуміємо, що індивідуальне навчання в сучасних умовах і економічній ситуації можливе в далекій перспективі. По-друге, регламентувати й керувати невеликим числом профілів набагато зручніше, ніж різноманітним індивідуальних освітніх траєкторій. Зручніше для держави, для управління, для школи. По-третє, зберігається традиційний набір навчальних предметів, а зміни, як правило, стосуються лише перерозподілу кількості годин, що відводяться на них. Ці причини цілком зрозумілі й виправдані, але не з позиції учня.

Таким чином, прогресивна сама по собі орієнтація профільної школи на індивідуалізацію навчання поки що не забезпечена системою реалізації її для головного суб'єкта навчання – учня – ні на концептуальному, ні на технологічному рівнях.

Рішення цієї проблеми ми бачимо в методологічному, дидактичному й методичному розвитку наступної формули: максимальний ступінь профілізації навчання - це його індивідуалізація. Якщо всі елементи проектування профільного навчання, від цільового блоку й моделей організації навчання до системи діагностики й оцінки результатів, будувати з орієнтацією на забезпечення умов для індивідуальної освітньої траєкторії учня будь-якого профілю, тоді профільна школа зможе вирішувати заявлені цілі.

Що має запропонувати профілізація?

- Відмову від однаково глибокого вивчення всіх предметів.
- Навчання способом оволодіння інформацією в різних галузях знань (на прикладі профільних предметів).
- Вибір змісту й обсягу освіти у відповідності з психофізіологічними можливостями та особливостями, а також інтересами учнів.
- Навчання системному підходу на основі інтегрованих курсів.
- Швидке реагування системи освіти на певні професійні потреби суспільства шляхом введення відповідних елективних курсів.

Так повинно бути, однак замість цього ми бачимо проблеми:

- Профілі часто організуються без врахування реальних особливостей дітей. Наприклад, відбувається відбір школярів з найкращою успішністю в математичний клас хоча за результатами тестування в багатьох з них мислення гуманітарне. Звичайно, у них гарні оцінки з математики й часто гарне до неї ставлення, але така профілізація не дасть можливості подальшого професійного успіху.

- Профілізація часто зводиться до створення класів з поглибленим вивченням окремих предметів, а не проектування індивідуального набору предметів для кожного учня.

- Постає питання щодо учнів, які не визначилися із профілем. Вони одержують підготовку, недостатню для вступу до ВНЗ. У якій формі буде здійснюватись профілізація для них?

Ці та інші проблеми наштовхнули педагогічний колектив на рішення взяти участь в експерименті з впровадження іншої форми профільного навчання порівняно з існуючою класною формою профілізації.

Скільки створення умов для побудови індивідуальної освітньої траєкторії кожним учнем в рамках класу неможливе, то головна ідея нашого експерименту полягає у необхідності розробки такої моделі профільного навчання, яка б дозволяла кожному учневі обирати для поглибленого вивчення ті предмети, які відповідають його нахилам, здібностям, вподобанням або потрібні для продовження навчання після закінчення школи.

На наш погляд, такою формою організації профільного навчання є розгалужена і спеціально побудована система динамічних груп учнів та курсів за вибором. Така система у поєднанні з вивченням старшокласниками загальноосвітніх предметів інваріантної частини навчальних планів здатна створити значно сприятливіші умови для задоволення кожним учнем власних освітніх потреб.

Експеримент дав можливість уточнити саме поняття допрофільної підготовки та профільного навчання, апробувати їх загальну структуру, зміст і запропоновану форму реалізації. Також в ході експерименту розроблено програми, методичні рекомендації з різних курсів за вибором. Основна ідея створених програм в тому, що вони разом з основним загальноосвітнім курсом окремого предмету формують певний комплекс і забезпечують учневі поглиблене вивчення цього предмету на рівні традиційного профільного класу. Експериментальна робота охоплювала не тільки профільне навчання, а й створення реальних можливостей для старшокласників у життєвому, професійному, соціальному самовизначенні. Для цього розроблено систему критеріїв та оцінок, котра передбачає використання портативних діагностичних процедур, що виявляють різні зовнішні та внутрішні фактори, які забезпечують її продуктивність.

У ході експерименту з профільного навчання згідно з його метою, завданнями і принципами перевірено:

- варіанти організації і взаємозв'язок профільного навчання і допрофільної підготовки в основній школі;

- особливості організації профільного навчання в школах з невеликою кількістю класів у паралелях;
- модель профільної старшої школи згідно з планом експериментальної роботи;
- оптимальне співвідношення в навчальному плані старшої школи годин інваріантної і варіативної частин для організації профільного навчання;
- зміст програм курсів за вибором, вимоги до рівня підготовки випускників профільної школи та співвідношення їх із програмами зовнішнього незалежного оцінювання;
- технології навчально-виховного процесу в профільній школі, що забезпечують диференціацію й індивідуалізацію освіти;
- навчально-методичний супровід допрофільної підготовки учнів основної школи з використанням можливостей професійної орієнтації й інших позапредметних видів діяльності;
- критерії та відповідні їм вимірники готовності школярів до навчання в умовах профілю;
- організацію освітнього середовища, що сприяє розвитку творчих здібностей учнів;
- пропозиції щодо змін в системі підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що працюють у профільній школі;
- можливості додаткової освіти для підвищення ефективності профільного навчання;
- систему психолого-педагогічного супроводу допрофільної підготовки та профільного навчання учнів та систему подолання психологічного бар'єру у вчителя-предметника щодо сучасних інноваційних технологій у профільному навчанні;
- систему управлінського моніторингу якості профільного навчання на шкільному рівні.

Але вкажемо й на проблеми, які в процесі експерименту залишилися невирішеними. А саме:

- недосконалою є матеріально-технічна база шкіл міста з необхідною кількістю комп'ютерних класів з вільним доступом у навчальний час до Інтернету;
- необхідним, на наш погляд, є введення в набір дисциплін для підготовки вчителя у ВНЗ курсу за технологією дистанційного навчання, освоєння цієї технології майбутніми учителями на практиці;
- на часі є розробка і впровадження регіональної системи профільного навчання для учнів у школах із невеликою кількістю класів у паралелях;
- подальше впровадження профілізації вбачаємо у напрямку поступового переходу до профільного навчання за індивідуальними навчальними планами;
- потребує вдосконалення регіональна система навчально-методичного забезпечення елективних допрофільних і профільних курсів.
- необхідним є створення регіональної системи обміну досвідом у системі організації і реалізації профільного навчання.

Окунєв Б. Й. ,
заступник директора з навчально-виховної роботи

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ НА ОСНОВІ ДИНАМІЧНИХ ГРУП УЧНІВ

Профільне навчання у 10-11-х класах в Україні будується в основному на основі традиційної форми профілізації: кожному старшому класу школа встановлює певний профіль. Переваги цієї форми в тому, що більш повно враховуються інтереси, нахили і здібності учнів, створюються умови для навчання старшокласників згідно з їх життєвими планами, до профільних класів набираються діти, зацікавлені вивчати предмет, а отже, підвищується ефективність навчання. Зростає результативність уроку у профільному класі, тому що нові цілі зумовлюють необхідність підвищення кваліфікації вчителя, поліпшення навчально-методичного і матеріально-технічного забезпечення навчального процесу.

В цілому позитивно оцінюючи таку форму організації профільного навчання, варто звернути увагу на її недоліки:

- запропонована структура профільного навчання ставить випускників 9-их класів, учителів, адміністрацію школи перед необхідністю вибору того чи іншого профілю. Проте, як правило, школа може запропонувати своїм учням від одного до трьох профілів навчання, які відповідають потребам далеко не всіх старшокласників;

- по закінченні 9-го класу дитина часто змушена обирати новий колектив, але не всі учні сприймають такі зміни безболісно: не кожен може швидко адаптуватися в новому оточенні;

- якщо у своєму класі учень був лідером у знаннях з якогось предмета, наприклад, з історії, то в суспільно-гуманітарному класі таких „лідерів" – знавців історії – півкласу. Звичайно ж, цей учень почуватиме себе в новому колективі некомфортно: не зможе швидко подолати психологічний бар'єр;

- значна кількість старшокласників ще остаточно не визначилась у виборі подальшої професійної діяльності. Якщо учень не зумів адекватно оцінити свої можливості, то він не може навчатися успішно, а змінити профіль у 10-11-их класах вкрай важко;

- у профільних класах обмежена можливість більш якісної підготовки з непрофільних предметів, які необхідні їм для успішного проходження зовнішнього незалежного оцінювання, що влаштовує не всіх учнів ;

- традиційна форма профілізації не дає можливості дитині вибудувати індивідуальну траєкторію навчання. Наприклад, учень потребує поглиблених знань лише з математики, проте, навчаючись у фізико-математичному класі, він обов'язково повинен вчити поглиблено й фізику;

- кадрово-методичне забезпечення не завжди дозволяє школі відкрити той чи інший профіль. Учні, які будують свої життєві плани саме в цьому

напрямку, змушені змінювати не тільки клас, але й школу, що також не завжди має позитивні наслідки. Не завжди комфортно почуває себе й учитель, котрий навчав дітей з 5 по 9-й клас і змушений віддати їх у 10-му класі, а отже, не може самореалізуватися, не бачить кінцевого результату своєї діяльності;

- зменшення кількості класів і учнів призводить до того, що для відкриття відповідного профільного класу просто не вистачає дітей;

- існуючі типові навчальні плани фактично передбачають профілізацію шляхом створення класів певного профілю, не враховуючи інших варіантів структури профільного навчання, зокрема заборонено, наприклад, поєднувати в рамках одного профілю поглиблене вивчення англійської мови і природничо-математичних дисциплін.

Тож існуюча система створення класів певного профілю має як позитивні, так і негативні сторони.

Форми реалізації профільного навчання повинні удосконалюватися, що і передбачено Концепцією профільного навчання в старшій школі, затвердженою наказом МОН України від 11.09.2009 р. № 854, в якій зазначається, що: „Динамічні профільні групи створюються за бажанням учнів у профільних школах, що мають належне матеріально-технічне, професійно-педагогічне забезпечення. Вони можуть функціонувати у паралельних класах старшої школи (за наявності не менше 12-ти учнів у групі); у малокомплектних школах можуть організовуватись різновікові динамічні профільні групи. Протягом навчального року учні мають право переходити з однієї профільної групи в іншу. Це забезпечить умови для самостійного вибору учнями профільних навчальних курсів, випробування власних сил, реалізації їхніх освітніх, професійних інтересів”.

Колектив Черкаської загальноосвітньої школи № 15 створив модель загальноосвітнього навчального закладу з профільним навчанням, яка передбачає можливість різноманітних комбінацій навчальних предметів, що забезпечує гнучку систему профілізації і покликана значною мірою подолати вище вказані недоліки.

Основна ідея полягає в тому, що учневі не визначають профіль за типом класу, а він сам має можливість свідомо обрати його. Завдання ж школи - створити сприятливі умови для саморозвитку, самоствердження, самореалізації особистості учня, тобто створити таке навчально-виховне середовище, яке б найбільшою мірою сприяло досягненню мети навчання та виховання своїх учнів.

Ця мета визначається, виходячи з Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17 квітня 2002 року N 347/2002, Концепції загальної середньої освіти, затвердженої Постановою Колегії МОН України та Президією АПН України N 12/5-2 від 22.11.2001, Концепції профільного навчання, затвердженої наказом МОН України від 11.09.09 року № 854 з урахуванням особливостей діяльності конкретного навчального закладу. Так концепцією профільного навчання ЗОШ №15 визначено мету профільного навчання школи – створення умов для побудови індивідуальної траєкторії навчання і розвитку кожної дитини, її максимальної самореалізації,

формування стійких морально-духовних засад, активної громадянської позиції, високої культури. Стосовно навчальної складової цієї мети завдання школи полягає у тому, щоб учень старшої школи свідомо обирає важливі для себе предмети, курси і мав можливість удосконалюватись у обраному напрямку. Досягти цього можна, лише здійснюючи системний підхід до організації навчально-виховного процесу не тільки в старших, але і в 1-9 класах.

Найважливішим завданням початкової ланки є якісна загальноосвітня підготовка кожного учня. У нашій школі, поряд з вивченням основних предметів, для забезпечення більш широкого інтелектуального і культурного розвитку школярів в усіх початкових класах запроваджено курси „Логіка” й „Етика”. У школі I ступеня дитина не спроможна свідомо обирати предмети чи курси, які б мали значення для її майбутньої професійної діяльності. Тому можливість побудови індивідуальної освітньої траєкторії тісно пов'язана на цьому етапі навчання з внутрішньою диференціацією навчального процесу. Способів такої диференціації багато, і вони добре відомі. Зауважимо лише, що ми намагаємось досягти того, щоб випускники початкової школи, називаючи улюблені предмети чи види діяльності, керувались не тільки факторами зовнішньої привабливості, але й уміли визначати, наскільки легко досягають вони успіхів у обраному напрямку.

У 5-6 класах надзвичайно важливу роль для освіти та розвитку учнів відіграють українська мова і математика. У класах виокремлюються групи учнів, яким ці предмети даються легше або важче. Задовольняти освітні потреби всіх дітей в рамках класу стає дедалі складніше: діти відрізняються як темпом, так і глибиною опанування матеріалу. На цьому етапі внутрішня диференціація поєднується із зовнішньою. Створюються дві різнорівневі групи із числа учнів двох паралельних класів. Викладання української мови і математики в обох класах доручається одним і тим же вчителям. На одному уроці учитель української мови працює з першою групою, а учитель математики – з другою. На наступному уроці учителі міняються групами. Принциповим є той факт, що в обох групах учителі працюють за однаковими календарними планами і підручниками. Таким чином створюється реальна можливість переходу із однієї групи до іншої протягом навчального року. За такої організації навчального процесу учні однієї групи за рахунок прискореного засвоєння основного матеріалу мають можливість виконувати творчі завдання, розв'язувати більш складні вправи. Учні іншої групи мають можливість зосередитись на головних питаннях програми, тренуватись у виконанні типових завдань. Таким чином створюються умови, коли більш здібні учні не гальмуються в своєму розвитку, отримують глибокі знання. Діти, яким, можливо, потрібно більше часу на засвоєння того чи іншого питання, мають цей час. Вони вільно висловлюють свої думки, почуваються більш комфортно.

Важливим результатом навчання у 5 – 6 класах вважаємо уміння дитини оцінити ступінь своїх досягнень у вивченні того чи іншого предмета, що є першим кроком на шляху свідомого вибору як профілю навчання, так і своєї майбутньої професії.

У 7 класі починається систематичне вивчення багатьох шкільних предметів, кількість їх зростає. Подальша диференціація здійснюється шляхом впровадження „Поля проб”. „Поле проб” – це короткотривалі (17-18 годин) курси за вибором, основне завдання яких – дати учням інформацію про шляхи поглиблення знань з даного предмета, оцінити ступінь своєї зацікавленості цим предметом. Організуються заняття так. На одному з уроків уся паралель 7-х класів іде на заняття курсів за вибором. При цьому учень сам обирає курс, який він бажає відвідувати. Перелік курсів на кожний семестр свій. Якщо учень зрозумів, що помилився, обираючи курс, то він має право перейти протягом півріччя на інший курс. Прослухавши таким чином два курси за рік, учень краще зорієнтується у виборі предметів для допрофільної підготовки.

8 – 9 класи – час допрофільної підготовки. Перший, системоутворюючий, її етап включає узагальнення знань про світ професій у системі „людина – знакова система”, „людина – художній образ”, „людина – людина”, „людина – техніка”, попередню діагностику інтересів, нахилів, здібностей, запитів школяра, вивчення його індивідуальних особливостей характеру і поведінки.

Другий, пропедевтичний, етап формує вміння співвідносити мету вибору майбутньої сфери діяльності зі своїми можливостями через курси за вибором та систему позакласних, позашкільних заходів з використанням індивідуального і групового консультування, тестування тощо. По часу цей етап орієнтовно припадає на кінець 8-го – початок 9-го класу.

Третій, основний, етап допрофільної підготовки – це моделювання для учнів 9-их класів таких видів навчальної діяльності, які притаманні профільному навчанню.

Курси за вибором у 8-9 класах проводяться шляхом створення динамічних груп із числа учнів однієї паралелі класів. У розкладі уроків вони виставляються одночасно для всіх 8-х або 9-х класів двічі на тиждень.

Комплектування курсів за вибором відбувається у кінці навчального року (на наступний рік). Класний керівник опитує учнів свого класу, звертає їхню увагу на дані діагностики здібностей і нахилів дитини і подає заступнику директора цифрову інформацію. Зрозуміло, що орієнтовний перелік курсів за вибором, який складено з урахуванням реальних можливостей школи, заздалегідь доводиться до відома учителів, учнів, батьків. Отримана від класних керівників інформація систематизується по кожній паралелі класів, аналізується, узагальнюється. Після цього формується остаточний перелік курсів за вибором на наступний навчальний рік, який розбивається на дві частини так, щоб задовольнити максимальну кількість учнів. Персональний склад кожної групи затверджується у вересні наказом по школі.

Курси за вибором дозволяють учням випробувати свої сили у більш глибокому вивченні того чи іншого предмета, допомагають їм свідомо визначитися з профілем навчання у 10-му класі.

Організація і структура профільного навчання. Сучасні учні 10-11 класів бажають отримати не тільки знання основ базових загальноосвітніх предметів, а й вміння, навички, які б допомогли реалізуватися у різних сферах діяльності. Більшість випускників школи прагне продовжити навчання у професійних та

вищих навчальних закладах. Вступ до них здійснюється за результатами ЗНО. Тому старшокласники потребують поглибленої підготовки з окремих предметів. У класі школи III ступеня навчаються учні, інтереси яких суттєво відрізняються один від одного. Кожна дитина прагне реалізувати себе в тому чи іншому напрямку діяльності, що і визначає неповторність особистості, її індивідуальність. Саме тому профільне навчання має створити умови для диференціації та індивідуалізації навчання, вибору учнем індивідуальної траєкторії відповідно до здібностей, нахилів, потреб.

Структуру профільного навчання кожна школа визначає самостійно. При цьому слід керуватися бажанням учнів та їх батьків, реальними можливостями школярів засвоювати навчальну програму того чи іншого предмета, наявністю кваліфікованих учительських кадрів, відповідністю програмно-методичного та матеріально-технічного забезпечення вимогам профільних програм.

Профільне навчання в ЗОШ № 15 будується на основі таких міркувань. Випускникам школи для продовження навчання у вищих навчальних закладах необхідно за результатами ЗНО отримати сертифікати з української мови, значній кількості дітей необхідно також мати сертифікат з математики чи з історії України. Саме ці предмети найбільше впливають на визначення напрямку профілізації у старшій школі. Водночас, крім цих предметів, кожен учень потребує поглиблених знань і з інших предметів, які необхідні для подальшого визначення професійної діяльності в майбутньому.

Модель багатопрофільного навчання у ЗОШ № 15 (рис.2.1.) визначають три компоненти:

1. Кожен старшокласник в складі свого класу вивчає предмети інваріантної частини навчального плану на академічному рівні або на рівні стандарту.

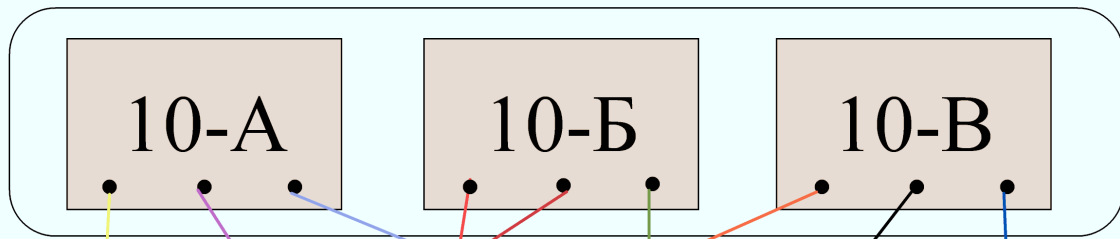
2. Другий компонент моделі передбачає вибір старшокласниками профільних предметів, які визначають напрям профілізації. Визначені предмети вивчаються шляхом поєднання базового курсу, який вивчається разом з усіма учнями класу, і занять у профільній групі, яку обирають учні однієї паралелі класів певного напрямку профілізації.

3. Кожен старшокласник обирає два курси за вибором, які разом з обраним напрямом профілізації остаточно формують профіль навчання.

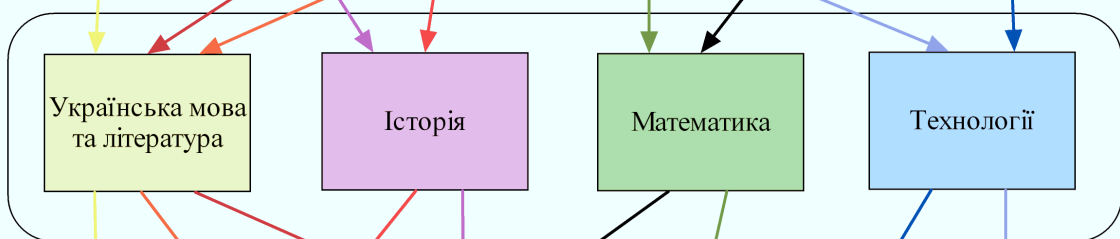
Один з цих курсів поглиблює знання з предмета інваріантної складової навчального плану. Причому елективний курс може не співпадати з обраним напрямом навчання.

Другий – це курс загальнокультурного спрямування. Серед таких курсів „Основи психології”, „Золота підкова Черкащини”, „Майбутній офіцер”, „Основи журналістики”, „Основи театрального мистецтва” та інші. Необхідність введення таких курсів ми вбачаємо у потребі будь-якої людини, зокрема навіть найкращого, захопленого навчанням учня, у тимчасовій зміні діяльності, переключенні.

I. Загальноосвітні предмети

II. Профільні предмети

III. Курси за вибором

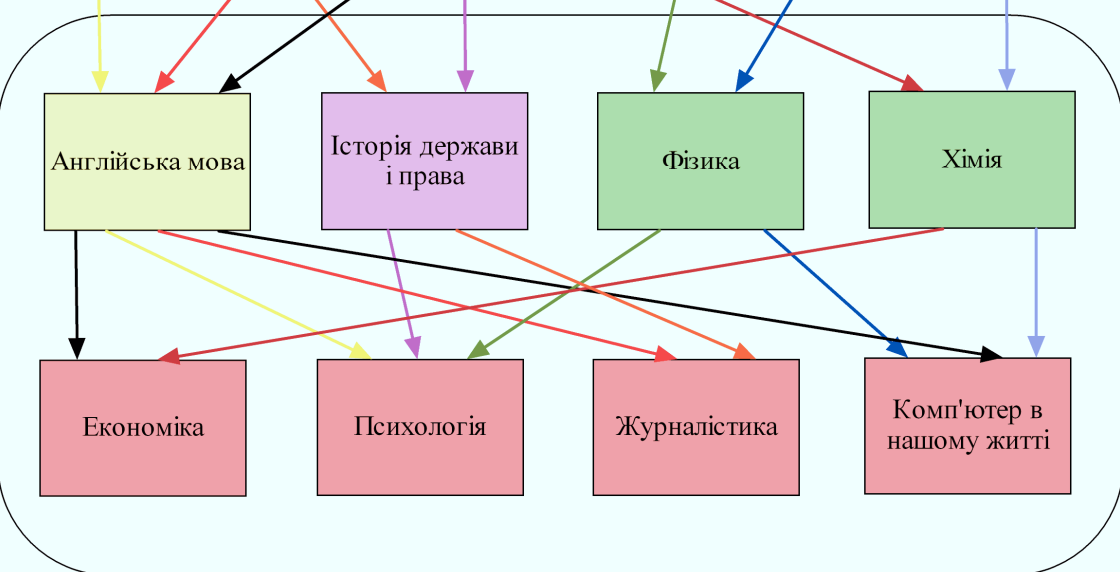

Рис.2.1. Модель багатoproфільного навчання у ЗОШ № 15 .

Таким чином, кількість профілів може значно перевищувати кількість класів у паралелі. Кожен учень індивідуально визначає профіль, тобто створює власну освітню траєкторію профільного навчання. Так філологічний профіль передбачає обрання учнем курсів з української мови і літератури та іноземної мови. Це одна траєкторія навчання (рис 2.2.).

Профіль навчання

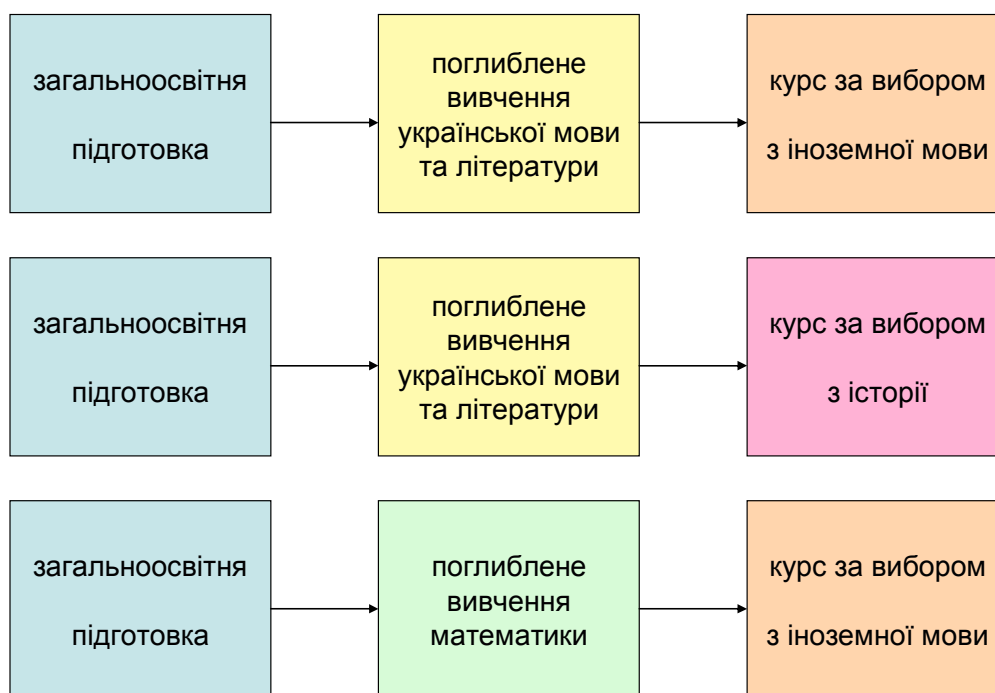

Рис. 2.2. Структура профілю навчання

Українська мова і література та історія створюють суспільно-гуманітарний профіль. Природничо-математичні профілі забезпечуються обранням учнем курсів за вибором з математики і фізики, математики і хімії. Економічний профіль може бути сформований учнем шляхом вибору курсів математики та економіки або української мови і літератури та економіки. Технологічний профіль визначається поєднанням курсу інформаційних технологій з вивченням економіки або фізики. Учні мають можливість обрати профіль нестандартного напрямку навчання: українська мова і література та біологія; інформаційні технології і історія; математика та іноземна мова тощо.

Другий і третій компоненти моделі багатпрофільної школи передбачають вивчення профільних предметів та курсів за вибором шляхом створення динамічних груп із числа учнів однієї паралелі класів.

Вивчення курсів за вибором здійснюється, як і при допрофільній підготовці, шляхом створення груп із числа учнів однієї паралелі класів, які визначили той чи інший напрям профілю.

Навчальний план формується на основі Типових навчальних планів, затверджених наказом МОН України від 27.08. 2010 № 834 (додаток 13). Кількість годин, що фінансуються, навіть з врахуванням поділу класів на групи при вивченні окремих предметів, відповідає кількості годин, наприклад, технологічного класу. Безумовно, існує певна специфіка. Так кількість годин, відведених на роботу динамічних груп, повинна бути однаковою, інакше важко забезпечити перерозподіл учнів у цих групах.

Таким чином школа III ступеня, яка налічує 2-3 класи в паралелі, перетворюється в багатопрофільний навчальний заклад. За таких умов долаються недоліки традиційної системи профільного навчання:

- процес навчання стає демократичним, учень має реальне право вибору: предметів для поглибленого вивчення, враховуючи перспективи проходження ЗНО; рівня вивчення кожного із загальноосвітніх предметів; учителя, який викладає той чи інший курс за вибором;

- учень має реальне право змінити обраний профіль, якщо у нього виникне така потреба, оскільки всі предмети навчального плану вивчались ним переважно на академічному рівні. Це дозволить дитині відносно швидко адаптуватись до навчання за іншим профілем, притому відсутня необхідність переходу до іншого класу;

- обрана школою структура профільного навчання дозволяє учням перейти на III ступінь навчання, не залишаючи свого класу, не руйнуючи усталені взаємини між членами колективу;

- кожен учень має змогу самореалізуватися в обраному напрямку, здобувши таким чином повагу однокласників. У класі не виникає проблеми лідерства, всі діти почувають себе комфортно;

- навчаючись у своєму класі, учень водночас має можливість спілкуватися, співпрацювати з учнями інших класів, яких об'єднують одні цілі, інтереси, уподобання, при цьому виявляючи більшу активність, самостійність, творчість;

- запропонована форма профілізації старшої школи позитивно впливає на діяльність учителя: комплектуються групи учнів, об'єднаних за інтересами, цілями, навчальними можливостями; з'являється можливість реалізувати себе як педагога-професіонала, навчаючи учнів на більш високому рівні.

Яскравим прикладом ефективності обраної системи профільного навчання є доля Слинька Віталія. Навчаючись у 6-7 класах, він виявив неординарні здібності до математики і фізики, самотужки опанувавши курс 9-річної школи з цих предметів. Традиційне навчання загальмувало б його розвиток. І тоді було вирішено, що протягом двох наступних років учень буде навчатись зі своїми однокласниками у 8 - 9 класах, а математику і фізику буде вивчати разом з учнями 10-го і 11-го класів, відвідуючи як уроки, так і заняття в профільних динамічних групах. Через два роки (1994р.) Віталій вступає на фізико-математичний факультет Черкаського національного університету, фактично закінчивши школу на два роки раніше однолітків. У віці 23 років захищає кандидатську дисертацію, будучи на той час наймолодшим кандидатом наук в Україні. У 2008 році він стає лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки, у 2009 році здобуває науковий ступінь доктора фізико-математичних наук.

За обраної системи профільного навчання важливу роль відіграє програмне забезпечення навчального процесу. Важливо органічно поєднати основний курс профільного предмета, який вивчається на академічному рівні в складі свого класу, з профільним (поглибленим) курсом, який опановують учні

в складі динамічної групи. Ця задача досить складна. Підходи до її розв'язання можуть бути різними.

По-перше, повної синхронізації у часі досягти неможливо. Проте досвід роботи школи показує, що це далеко не завжди необхідно. Дійсно, повернення до уже відомого матеріалу через певний проміжок часу сприяє його кращому засвоєнню і запам'ятовуванню.

По-друге, потрібно врахувати особливості програм з профільних предметів. Так програми академічного і профільного рівнів з математики для 10-11 класів складені таким чином, що теми, які пропонуються для вивчення і їх послідовність, в обох програмах однакові. Відмінність здебільшого в глибині вивчення матеріалу, ступені його обґрунтування, складності задач, які повинні вміти розв'язувати учні, тощо.

Тому календарне планування з математики передбачає лише незначні перестановки у послідовності вивчення окремих питань курсу. Як правило, вдається досягти того, щоб однакові або близькі питання розглядались з розривом у часі між академічним і профільним курсами в межах 1 – 2 тижнів. Цей час не досить великий, щоб учні встигли забути вивчений матеріал. Тому такий інтервал дозволяє, після короткої актуалізації матеріалу, опиратись на наявні в учнів знання і відразу переходити до більш складних частин курсу. Аналогічні підходи здійснюються і при вивченні інших предметів.

Іншою проблемою обраної системи профільного навчання є забезпечення учнів підручниками. Той факт, що весь клас вивчає більшість предметів на академічному рівні, диктує необхідність замовлення підручників саме такого рівня. Тому на заняттях динамічних груп учитель повинен враховувати, що профільного підручника у дітей немає. Шляхів вирішення цієї проблеми декілька. Так з математики підручники академічного рівня містять значну частину задач відповідного підручника профільного рівня. У даному випадку учні не відчують розриву між основним і додатковим курсами. Учитель також працює комфортно, оскільки він „нарощує” знання учнів профільної групи на наявний фундамент знань академічного курсу. Він має можливість врахувати глибину засвоєння тієї чи іншої теми і почати розв'язування задач з того рівня складності, на якому він зупинився, вивчаючи матеріал з усім класом. З української мови використовується матеріал підручника, рекомендованого для поглибленого вивчення цього предмета.

Таким чином, модель профільної школи, створена у Черкаській загальноосвітній школі № 15 дозволяє успішно вирішувати основні завдання навчання і виховання учнів. Діяльність цієї школи свідчить про можливість організації профільного навчання не тільки за традиційною, а й за іншою формою (на основі динамічних груп учнів). При цьому більш успішно вирішуються окремі проблеми профільної старшої школи. Разом з тим, окремі аспекти організації профільного навчання за запропонованою системою ще чекають свого вирішення.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

З психологічної точки зору профільне навчання є спробою поєднати потреби підліткового і юнацького віку. З одного боку, у період шкільного навчання психічний розвиток ще не завершений, і тому необхідно забезпечити різноманітність і універсальність змісту навчання. З іншого боку, досить рано від підлітка вимагається професійне самовизначення, властиве більше юнацькому віку.

Перед учнями, що знаходяться на рівні допрофільної підготовки, постає завдання не тільки визначити для себе майбутній професійний напрямок, але й вибрати конкретний навчальний заклад, а виходячи із цього, вибрати предмети для вивчення їх на підвищеному або поглибленому рівні. Не всі учні цього віку здатні зробити остаточний вибір через такі фактори:

1) вікові особливості;

2) індивідуальні особливості (не завжди належною мірою сформовані відповідальність, цілеспрямованість та інші риси особистості, необхідні для професійного самовизначення).

Значна кількість старшокласників ще остаточно не визначилась у виборі подальшої професійної діяльності.

Зважаючи на проблеми, які виникають перед учнями в період переходу на профільне навчання, психологічна служба визначила для себе наступні цілі супроводу допрофільної підготовки й профільного навчання:

1. Допрофільна підготовка:

8 класи: допомога в оцінці своїх здібностей і нахилів, формуванні адекватної самооцінки;

9 класи: поглиблена профорієнтація учнів, допомога в самовизначенні.

2. Профільне навчання.

10 класи: супровід адаптаційного періоду старшокласників при формуванні 10-х класів.

11 класи: психологічна підтримка учнів у період підготовки та здачі ЗНО.

Для реалізації даних цілей були поставлені наступні **завдання:**

Діагностичні:

- Діагностика здібностей і нахилів 8-класників (анкетування дітей, батьків, педагогів).

- Індивідуальна й групова профорієнтаційна діагностика учнів 9 класів (тести професійної спрямованості, особистісні тести).

- Виявлення думок, установок учнів 8-11 класів, їхніх батьків про систему багатoproфільного навчання, відстеження емоційного ставлення до навчання за даною структурою.

- Вивчення мотивації досягнення учнів 10 класів; діагностика рівня тривожності учнів 10 класів; проблеми фізичного й психічного перевантаження учнів; виявлення найбільш прийнятних для кожного учня форм роботи в рамках уроку.

Психопрофілактичні та психопросвітницькі:

- Надання інформації учням 8 і 9 класів і їхнім батькам про сфери професійної діяльності й необхідні для тієї або іншої області особистісні якості і здібності.

- Надання старшокласникам і їхнім батькам інформації про способи організації самостійної навчальної діяльності з метою найбільш ефективної підготовки до іспитів за курс загальноосвітньої школи, проходженню централізованого тестування й вступних іспитів у ВНЗ.

Розвивальні:

- Проведення занять із учнями 8-9 класів, спрямованих на формування їх життєвих і професійно-освітніх планів (у рамках класних годин, курсів за вибором, індивідуальних і групових консультацій).

- Проведення спільних батьківських зборів (батьки, учні 9-х класів, педагоги, психолог, соціальний педагог) по виробленню критеріїв вибору профілю, обговоренню подальшої освітньої траєкторії учнів.

Консультативні:

- Індивідуальне й групове консультування учнів 10-х класів з питань адаптації в новому колективі, вироблення індивідуального стилю діяльності, особистісного росту й інших питань, що виникають під час навчання.

- Консультування батьків старшокласників із проблем успішної адаптації до системи багатопрофільного навчання й інших проблем.

Психологічний супровід пов'язаний з діяльністю школи в режимі експерименту. Він виконує в цьому випадку дві функції. Перша - експертна, коли діагностується психологічна складова планованого результату на початковому, проміжному й завершальному етапах експерименту. Друга функція - проектувальна, що припускає розробку рекомендацій для корегування самого експериментального процесу за результатами проміжної діагностики. І в першому, і в другому випадку змінюється поняття й зміст корекційно-розвивальної роботи, яку виконує не тільки психолог, а й адміністрація та педагоги, які беруть участь у експерименті.

Також психологічний супровід включає роботу з усіма суб'єктами освітнього процесу: з учнями і їхніми батьками, з педагогами й адміністрацією. Для вивчення інтересів і нахилів учнів дев'ятих класів ми використовуємо «Карту інтересів», адаптовану до умов та можливостей нашої школи. Відстежуючи емоційне ставлення до навчання за даною структурою, серед учнів 10-х класів проводиться опитування у вигляді "Карті психологічної комфортності" (рис. 2.3.). Учні заповнюють її наприкінці першого семестру.

Карта складається з двох частин. Перша частина допомагає визначити фактори, які впливають на вибір учнями профілю навчання. Друга частина висвітлює безпосередньо емоційне ставлення до навчання.

За результатами опитування 2010-2011 н. р. можна зробити наступні висновки.

КАРТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМФОРТНОСТІ

П.І., клас _____ Профільна група _____

I. ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА МІЙ ВИБІР ПРОФІЛЮ
(відзначити значком «v»)

1. Моє особисте бажання
2. Батьки
3. ЗМІ
4. Знайомство зі спеціалістами
5. Ровесники
6. Цікавий виклад матеріалу вчителем
7. Інтерес до предмету
8. Мої інтереси, здібності
9. Бажання краще підготуватися до продовження навчання

II. ПРОВЧИВШИСЬ І ПІВРІЧЧЯ (відзначити значком «v»)

1) розчарувався у виборі (указати причину)	2) відчув дискомфорт		3) у мене погіршилися взаємини		4) мені не подобається , що...
	у групі (указати причину)	у навчанні (указати причину)	з одноклас- никами	з учител ями	

5) мої очікування виправдалися _____

6) зрозумів, що дуже цікаво _____

III. ЧИ ХОТІВ БИ ТИ ЗМІНИТИ ПРОФІЛЬ? _____
ЯКЩО ТАК, ТО НА ЯКИЙ? _____

Рис. 2.3. Карта психологічної комфортності

Переважаючими факторами, які впливають на вибір профілю, діти зазначили:

- своє особисте бажання (81%);
- свої інтереси, нахили, здібності (78%);
- цікавий виклад матеріалу вчителем (71%);
- бажання краще підготуватися до ЗНО (69%);
- інтерес до предмета (49%).

Такі результати (рис.2.4.), на наш погляд, не випадкові. Завдяки запропонованій нами організації допрофільної підготовки учні мають змогу визначити свідомо саме ті предмети, які відповідають їхнім інтересам, нахилам

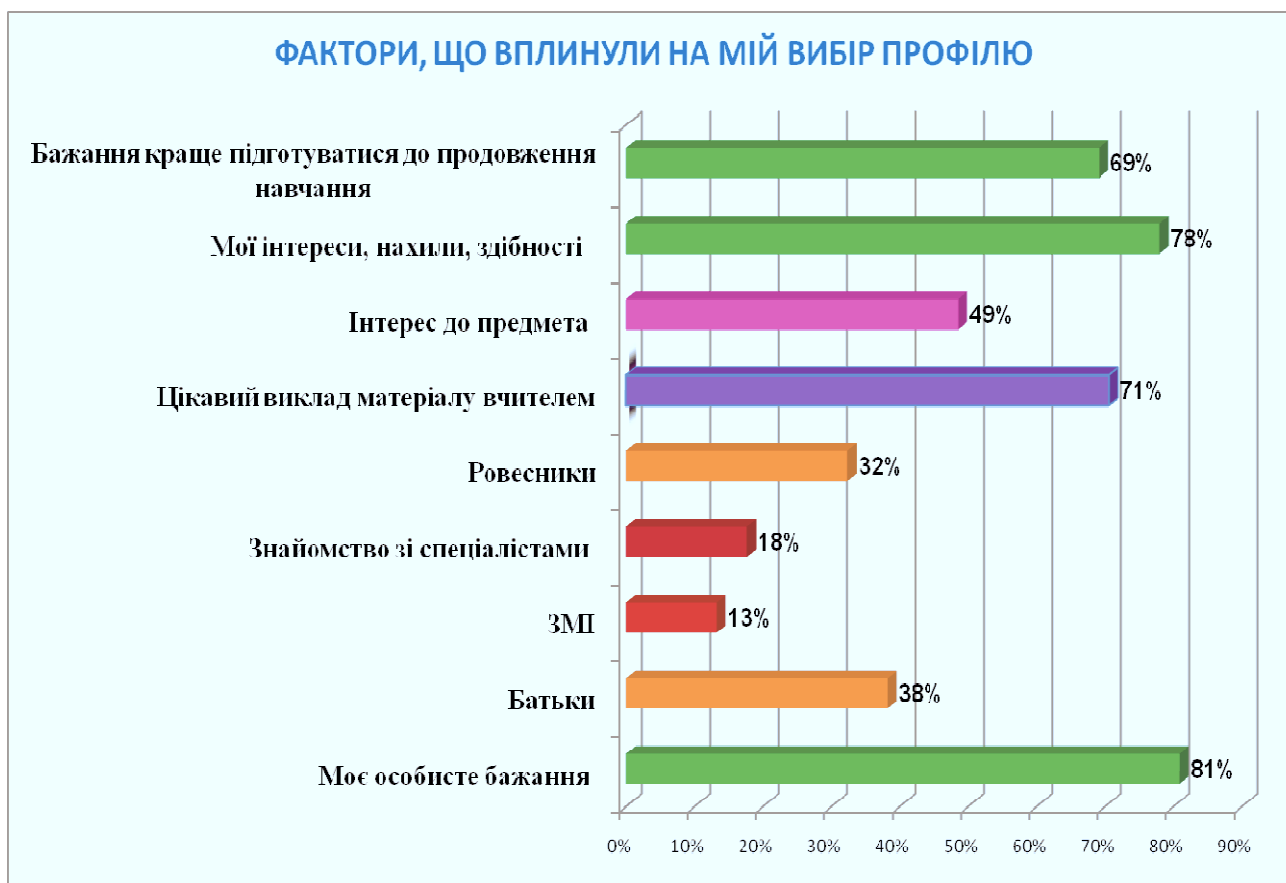

Рис. 2.4. Фактори, які впливають на вибір профілю.

та здібностям. Це допомагає дітям сприймати викладений вчителем матеріал з більшим інтересом та сприяє більш усвідомленому вибору профілю у 10 класі.

Друга діаграма (рис. 2.5.) показує, наскільки комфортно почувають себе учні в цій системі навчання.

Більшість учнів відзначила, що за період навчання їх очікування виправдалися (85,3%).

Розчарувалися у виборі – 2,9% учнів.

Відчувають дискомфорт у навчанні – 7,2 % учнів.

Погіршилися стосунки з учителями – 2,9 % учнів.

Утрималися від коментарів – 1,5% учнів

Такі фактори, як дискомфорт у групі та погіршення стосунків з однокласниками, не відзначив жоден учень. Це дозволяє нам стверджувати, що запропонована система організації багатопрофільного навчання є досить комфортною для дітей.

Слід зазначити, що на результати діагностування впливає дуже багато чинників. А отже, крім діагностування, важливим етапом роботи у визначенні профілю навчання кожного учня є спостереження за ним, його успіхами та невдачами, перемогами на конкурсах та олімпіадах, за родом його позашкільної діяльності, тематикою додаткового читання та стосунками з оточенням, а також урахування результатів діагностувань у попередні роки:

вивчення темпераменту, акцентуацій характеру, розвиток здібностей та інтелекту.

Рис. 2.5. Емоційне ставлення до навчання

Желєзняк Н. П. ,
заступник директора з навчально-виховної роботи

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

В. Сухомлинський писав: "Стає майстром педагогічної праці той, хто відчув себе дослідником".

Учитель профільної школи всі свої знання і вміння спрямовує на задоволення потреб учня. Передусім – це організатор навчальної пошукової роботи, консультант, фахівець, який уміє зацікавити дітей, людина творча, з високим інтелектом, науково компетентний, розробник і реалізатор навчальних програм, володіє психологічними знаннями, уміє діагностувати, прогнозувати й контролювати ситуації стосунків у колективі, забезпечує практичну орієнтацію освіти, формує компетентності учнів, допомагає їм професійно самовизначитись, володіє культурою спілкування. Він уміє створити на уроці таку ситуацію, щоб кожна дитина почувала себе успішною, змогла реалізувати свої можливості.

Проблема становлення багатопрофільної освіти зумовила необхідність підготовки педагогів до роботи в умовах профілізації старшої школи.

На початку 2009 – 2010 н.р. у школі з метою вивчення рівня готовності вчителів до участі в дослідно-експериментальній діяльності, потенційних можливостей педагогів було проведено діагностування, результати якого засвідчили, що готовність колективу школи до експериментальної роботи має тенденцію до розвитку.

Відповідно на діагностичній основі рівня професійної підготовленості педагогів було сплановано методичну роботу школи, як складову експериментальної діяльності навчального закладу. Узгоджувалась також і з темою експерименту методична проблема школи – «Удосконалення навчально-виховного процесу шляхом диференціації, індивідуалізації навчання, стимулювання творчих здібностей учнів».

Визначено напрями науково-методичної роботи школи як експериментального навчального закладу. Передусім це:

- 1) експериментальне впровадження системи курсів за вибором, внесення коректив і доповнень у розроблену функціональну модель профільної школи;
- 2) упровадження в навчально-виховний процес інноваційних методик і технологій, трансформування наукових ідей у практику діяльності вчителів;
- 3) підвищення та вдосконалення фахового та методичного рівня педагогічних кадрів, підготовка їх до роботи в сучасних умовах модернізації структури та змісту освіти;
- 4) моніторинг навчальних можливостей та професійних нахилів учнів 7-9 кл. та 10-11 кл.; порівняння рівня навчальних досягнень учнів з досягненнями тих, хто не відвідує курси за вибором;
- 5) участь у дослідницькій роботі, розробка методичних рекомендацій і посібників для вивчення курсів за вибором;
- 6) підвищення педагогічної культури та педагогічної техніки учителя профільної школи.

Ці завдання педагогічний колектив реалізовує, враховуючи особливості кадрового потенціалу працівників.

Більшість учителів має великий досвід роботи, водночас вік учителя дещо ускладнює впровадження у навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій, проектної та іншої інноваційної діяльності. У зв'язку з цим заплановано колективні форми організації методичної роботи, спрямовані на підвищення рівня педагогічної майстерності педагогів.

Планомірній роботі над науково-методичною проблемою та темою експерименту підпорядковано постійно діючі семінари: «Сучасний урок: традиції й інновації», «Розвиток пізнавальної активності учнів на заняттях курсів за вибором»; психолого-педагогічні семінари «Особистісний підхід на уроці», «Створення ситуації успіху»; теоретичний семінар «Психолого-педагогічні засади профільної диференціації навчально-виховного процесу»; проблемний семінар «Структура та елементи навчально-виховного середовища»; круглий стіл «Переваги та проблеми диференційованого підходу

до навчання»; семінари-практикуми на засіданнях шкільних методичних об'єднань під час проведення тижня педагогічної майстерності.

Групова робота реалізується через роботу методичних об'єднань, "малих" творчих лабораторій з вивчення методичних підходів до реалізації профільного навчання, клубу класних керівників. У школі функціонує шість експериментальних творчих груп, які не тільки досконало вивчають теорію передових методик, а й виробляють методичні рекомендації щодо ефективного їх застосування на уроках курсів за вибором, добирають дидактичний методичний матеріал до створення міні-підручників і посібників.

Підвищенню рівня педагогічної майстерності учителя сприяють індивідуальні консультації, співбесіди, експертний аналіз авторських та адаптованих програм курсів за вибором, робота над створенням власних методик, алгоритмів для організації діяльності учнів, самоосвітня підготовка вчителя.

З урахуванням основних завдань життєдіяльності школи організовують навчально-виховну роботу методичні об'єднання. На засіданнях учителі вивчають інструктивно-нормативні методичні матеріали, знайомляться з новинками педагогічної преси, вивчають передовий педагогічний досвід, моделюють уроки, створюють власний банк сучасних форм і методів організації навчальної діяльності. У 2010 – 2011 н.р. у школі започатковано конкурс педагогічної майстерності "Урок року", мета якого – розкриття творчого потенціалу й методичної майстерності вчителів, поширення найкращого досвіду роботи. Кращі зразки власного педагогічного пошуку презентуються вчителями на науково-практичних конференціях. Проведення міжпредметних тижнів поєднано з декадами й місячниками навчально-виховної роботи. Так, наприклад, тиждень музики, образотворчого мистецтва і художньої культури проходять в рамках місячника художньо-естетичного виховання; в рамках декади пропаганди здорового способу життя – тиждень біології та ОБЖ. Семінар-практикум "Розвиток пізнавальної активності учнів на заняттях курсів за вибором" проведено в рамках методичного тижня. Відповідно узгоджено з методичною проблемою та темою експериментальної діяльності й тематику педагогічних рад та науково-практичних конференцій, що є однією із складових системної роботи школи як експериментального навчального закладу.

У динамічному режимі працюють творчі експериментальні лабораторії з вивчення методичних підходів до реалізації профільного навчання. Так у 2008 – 2009 н.р. учителями школи було створено 18 авторських програм курсів за вибором, затверджених вченою радою Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників. У 2009 -2010 н. р. – 7 програм. У 2010 році 5 програм з хімії учителя І. В. Стеценко надруковано у збірнику програм курсів за вибором, рекомендованих МОН України для впровадження у навчальний процес.

Структура методичної роботи школи представлена на схемі (рис. 2.6.).

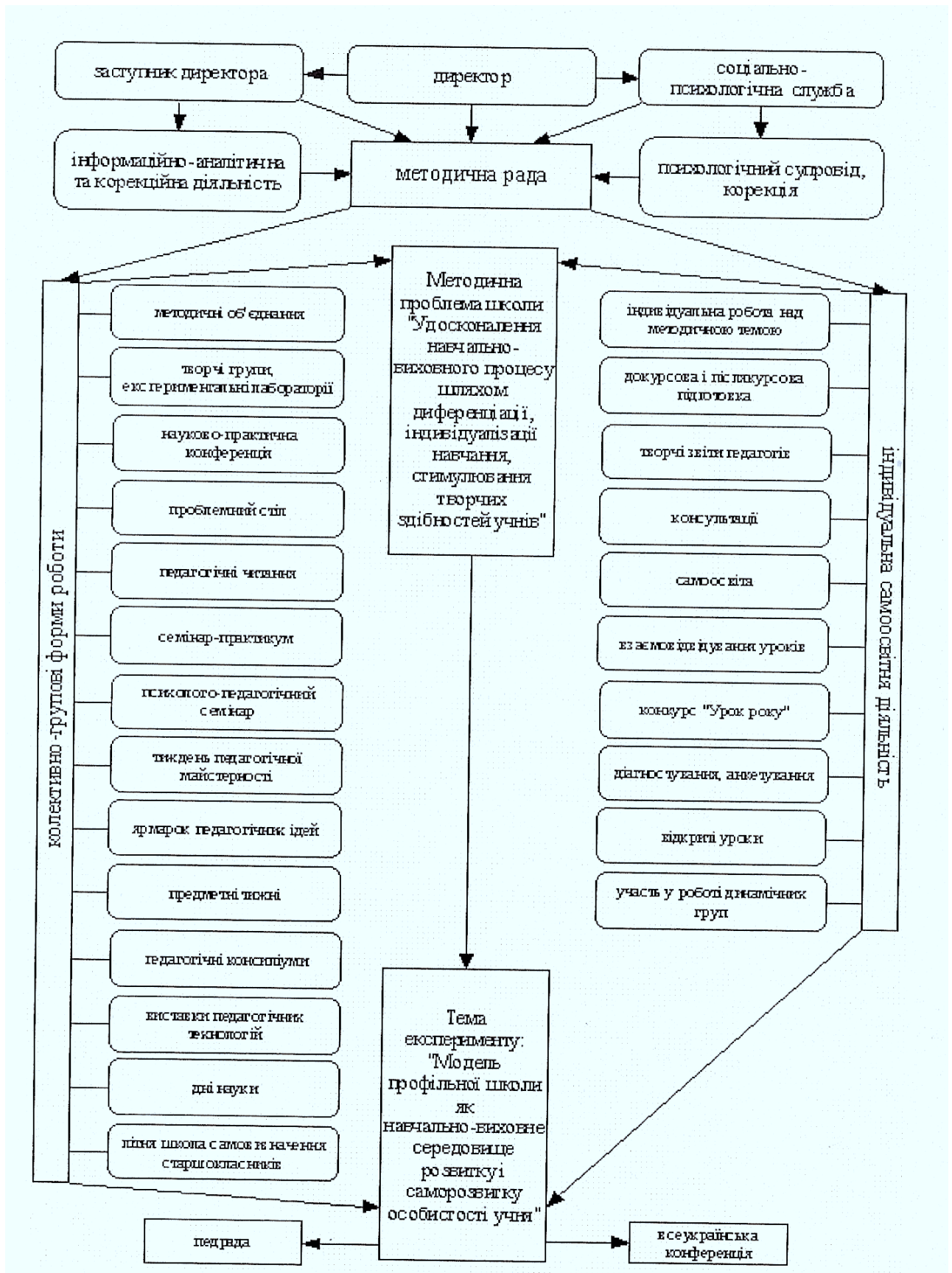

Рис.2.6. Структура методичної роботи школи

Учителі школи користуються як програмами, рекомендованими МОН України, так й адаптованими. З окремих курсів розроблено авторські програми. Розроблені програми проходять апробацію, удосконалюються. Водночас

учителі працюють над добіркою дидактичних матеріалів, створенням міні-підручників до тем, підготовкою методичних посібників. Кінцевий результат такої роботи – створення цілісного комплексу дидактичних матеріалів, навчальних методичних посібників відповідно до кожного курсу за вибором.

Учителями школи активно впроваджуються елементи передового педагогічного досвіду відомих учителів-новаторів: «Диференційоване навчання молодших школярів» С. О. Логачевської, «Гуманно-особистісна педагогіка Ш. Амонашвілі», «Технологія навчання математики на основі розв'язування задач» Ф. Г. Хазанкіна, «Технологія навчання іномовній культурі» Є. І. Бассова, «Інтегральна технологія» В. Гузеєва, «Педагогіка співробітництва» Є. М. Ільїна, особистісно орієнтовані технології, технології комунікативного розвитку, інтерактивні, ігрові технології, технології групового навчання.

У методичних предметних виданнях України надруковано методичні розробки учителів школи. На сьогодні це 96 публікацій. Активізації творчого потенціалу педагогів сприяє їх участь у виставці «Зернини досвіду». Досвід 19 вчителів школи занесено до скарбнички передового педагогічного досвіду міста. Схема методичної підтримки вчителя представлена на рис.2.7.

Рис.2.7. Схема методичної підтримки учителя

Досить важливим елементом як дослідно-експериментальної, так і методичної роботи є організація роботи літньої школи самовизначення старшокласників, мета якої – створення умов, необхідних для розвитку

індивідуальності учнів, усвідомлення ними образу свого «Я», формування організаційної культури старшокласників.

До плану роботи школи входять питання презентації школи, комплексна діагностика стартових показників учнів-слухачів школи, анкетування, проведення психологічних тренінгів, робота із щоденником самоорганізації, презентація профільних курсів за вибором, круглий стіл, заповнення стартових показників портфоліо самоорганізації учня, складання освітнього маршруту.

Технологія портфоліо впроваджується в навчально-виховну діяльність учнів уже з 7-го класу. Відвідуючи курси за вибором, учні активно включаються у творчу діяльність, дослідницько-пошукову роботу, готують власні проекти, презентують їх. Збір матеріалу для портфоліо – це для дитини шлях самореалізації, а для школи – інструмент, який може якнайповніше визначити реальні здібності й можливості учнів, які згодом будуть розвинені у профільній школі.

Портфоліо самоорганізації старшокласника включає динаміку якості навчальних досягнень за період навчання у школі III-го ступеня, навчальний план, обґрунтування вибору курсів для профільного навчання, освітній індивідуальний маршрут, перелік прогнозованих і реальних творчих робіт, результати психологічних досліджень, позакласну та позашкільну діяльність – ті найважливіші компоненти діяльності школяра, аналізуючи які, кожен учень зможе обґрунтувати свій професійний вибір, а отже, усвідомити образ свого «Я».

Тарасенко Ж.І.

заступник директора з виховної роботи

ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ І САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Головну мету системи освіти нашої держави визначено в «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті»: створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Реалізуючи Концепцію профільного навчання, школа працює над створенням умов для побудови індивідуальної траєкторії навчання і розвитку кожної дитини, її максимальної самореалізації, формуванням стійких морально-духовних засад, активної громадянської позиції, високої культури. Тому навчання і виховання в школі є єдиним процесом. Ефективність виховного процесу залежить від правильної організації виховного середовища.

Виховна система ЗОШ №15 (рис. 2.8.) є цілісною і багатокomпонентною, **метою** якої є особистісний розвиток учнів. **Головне завдання** – створення комфортних, безконфліктних і безпечних умов для розвитку особистості учня, реалізації його можливостей та здібностей. Цьому сприяє її злагоджена

структура, яка включає роботу з обдарованими дітьми, профорієнтаційну роботу, роботу учнівського об'єднання «Сузір'я» та роботу шкільних гуртків.

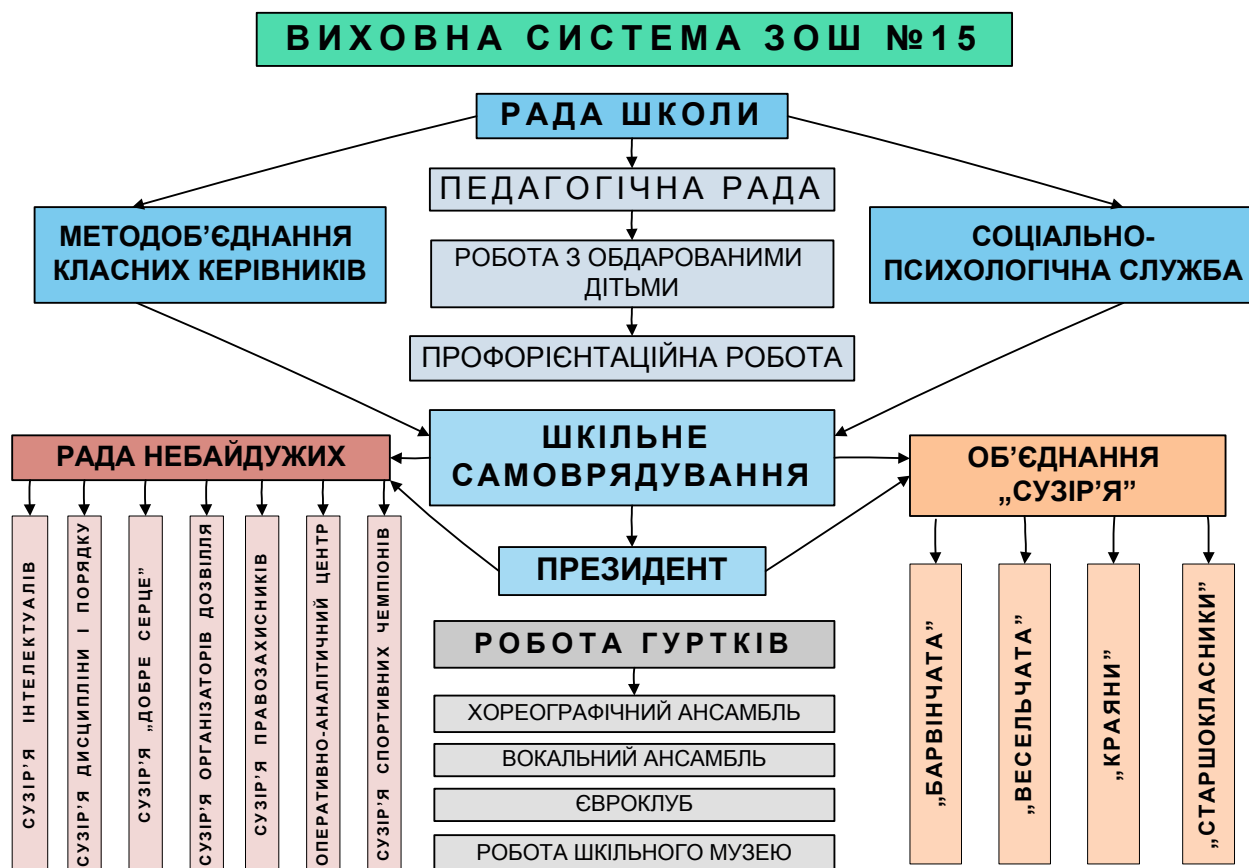

Рис.2.8. Виховна системи школи

Практика показує, що навіть за наявності певної системи виховної роботи у школі не кожен учень може проявити себе, реалізувати свої можливості та здібності. Як правило, у проведенні заходів беруть участь активні, талановиті, розумні.

Василь Сухомлинський, створивши власну систему виховання, наголошував: «У грі немає людей серйозніших, ніж діти». Творчо переосмисливши кращі надбання педагогіки, учительський колектив розробив систему організації позакласної роботи, в основу якої покладено принцип гри. Адже, як відомо, гра найкраще спонукає дітей до діяльності. Принципом роботи кожного педагога школи є слова: «На уроці виховувати і навчати, граючи. Після уроку грати, виховуючи і навчаючи».

Так, багатоетапна комплексна гра «П'ятнашки», започаткована у школі, розрахована на весь навчальний рік, етапи якої розробляються завчасно і доводяться до відома всіх класних колективів. Вибір назви обумовлений, поперше, запозиченням принципу гри, де треба розташувати цифри від 1 до 15, а також від номера школи – 15. Принцип «П'ятнашок» дозволяє змінювати місцями різні конкурси.

Конкурси до гри добираються таким чином, щоб забезпечити всебічний розвиток особистості. Наприклад, для виявлення та розвитку поетичних здібностей учнів проводиться конкурс «Поетом можеш ти не бути»;

підвищенню інтелектуального розвитку школярів сприяє конкурс «Розумники та розумниці»; розвивають артистичні здібності конкурси «Хвилина слави» тощо. Наприкінці навчального року визначається «Чемпіон «П'ятнашок» серед класів кожної паралелі та серед учнів зокрема.

Серед багатьох переваг такої виховної системи можна назвати можливість вибору кожним класом та учнем зокрема участі не в усіх конкурсах, а тільки в тих, які більше подобаються учням, де вони почувають себе сильнішими. Таким чином, практично кожна дитина (а не виключно активні, талановиті, розумні) може проявити себе, реалізувати приховані можливості, стати «гордістю класу». Участь у цій грі потребує постійного самовдосконалення, оскільки заплановані заходи кожного року ускладнюються і потребують систематичної підготовки. В умовах профільної школи з метою саморозвитку особистості великого значення надаємо роботі з обдарованими та здібними учнями (рис. 2.9.). У школі створено програму «Інтелект», метою якої є впровадження ефективних методичних засобів і технологій пошуку, навчання, виховання і самовдосконалення здібних та обдарованих учнів, створення умов для гармонійного розвитку та самореалізації особистості.

Рис. 2.9. Шляхи реалізації обдарованих та здібних дітей.

У школі створено інформаційний банк із числа учнів школи за кваліфікацією здібностей: інтелектуальних, творчих, художніх, музичних та спортивних. Педагогічний колектив намагається охопити всі етапи роботи з обдарованими та здібними дітьми, створюючи відповідні умови під час занять (курси за вибором, динамічні профільні групи, індивідуальні заняття, захист учнівських проєктів) та позакласних заходів (участь у конкурсах, олімпіадах, оформлення учнівських портфоліо, робота літньої школи, гуртків, спортивних

секцій, музею школи та випуск шкільної газети). Завдяки такій системі маємо позитивні результати: протягом останніх років у рейтинзі участі шкіл міста у олімпіадах з базових дисциплін заклад займає перші позиції серед загальноосвітніх шкіл. Художні колективи школи щорічно стають призерами обласного конкурсу художньої творчості «Грайлива веселка».

Для розвитку в дітей та підлітків активної життєвої позиції, творчих здібностей, ініціативи в школі сформований орган учнівського самоврядування – об'єднання «Сузір'я», діяльність якого координує Рада небайдужих, яку очолює президент школи. Об'єднання має двоступеневу структуру із чітким взаємозв'язком органів класного та загальношкільного самоврядування. Педагогічний колектив здійснює консультативне керівництво учнівським самоврядуванням обох рівнів. Загальношкільне об'єднання «Сузір'я» складається з 4 різновікових об'єднань: «Країна Барвінкова» – 1-4 класи, «Веселкова» - 5-6 класи, «Краяни» - 7-8 класи, «Старшокласник» - 9-11 класи. Робота цього об'єднання висвітлюється у шкільній газеті «П'ятнашка».

Рада небайдужих як законодавчий та виконавчий орган самоврядування визначає основні напрямки діяльності об'єднання, які забезпечують можливість інтелектуального розвитку учнів, виховання правової культури, формування організаторських здібностей, залучення школярів до культмасової роботи, формування високоморальної та фізично розвиненої особистості.

Великого значення для розвитку творчих здібностей учнів надається гуртковій роботі. В основному у школі функціонують гуртки художньо-естетичного спрямування. Це зумовлено наявністю матеріально-технічної бази школи, забезпеченням педагогічними кадрами та насамперед бажанням учнів за їх нахилами виявленими під час діагностики на тип професійної діяльності. Переважну кількість дітей було визначено за типом «людина – художній образ». Слід зазначити, що система позакласної роботи є комплексною у поєднанні із широким спектром курсів загальнокультурного розвитку, які відвідують учні в урочний час. Це свого роду практичне застосування теоретичних знань, отриманих на уроках.

Так слухачі курсу «Основи журналістики» видають шкільну газету «П'ятнашка», є ведучими шкільних заходів; учні, які відвідують курс «Золота підкова Черкащини», займаються в краєзнавчому гуртку, проводять екскурсії в музеї історії школи.

Учні які опановують курс «Основи театрального мистецтва» удосконалюють свою майстерність у театральному гуртку. Для забезпечення потреб розвитку дітей в інших напрямках, зокрема фізичному, залучаємо до співпраці позашкільні заклади, які працюють на базі школи. Таким чином, у межах школи охоплена гуртковою роботою значна кількість учнів. Зараз на базі школи працює 10 гуртків та спортивних секцій, у яких займається 281 учень - 40,1 % від загальної кількості учнів школи.

Отже, така система організації виховної роботи в профільній школі, на наш погляд, створює необхідні умови для розвитку і саморозвитку особистості учня.

Будяк Л. В. ,

доцент Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького

ВИБІР ПРОФЕСІЇ – ВАЖЛИВА ПРОБЛЕМА ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Важлива проблема підліткового періоду - вибір професії. В цей час інтереси значної частини підлітків у край нестійкі: ступінь вибору коливається від абсолютного «так, тільки ця професія мене приваблює» до „не знаю, як вийде”, вибір здійснюється під впливом знайомих і товаришів, менший вплив мають школа і сім'я. Підлітки на перше місце ставлять професії, в яких надається можливість ухвалювати самостійні рішення, контактувати з людьми і отримувати корисний продукт діяльності. На другому місці стоять професії, в яких присутній творчий характер праці. На третьому місці - робота, від якої можна отримувати нові враження. Останнім часом важливим чинником, що впливає на вибір професії, стала фінансова винагорода за зроблену роботу. Встановлено, що підлітки рідко вибирають професії батьків. Але не підлягає сумніву той факт, що вони прислухаються до думки дорослих. В 10-12 років хлопчики та дівчатка часто чітко уявляють, ким вони будуть працювати. Тут позначається відсутність життєвого досвіду, а також незначна потреба в самореалізації. У дітей в 14-15 років вибір своєї майбутньої професії викликає набагато більше труднощів, сумнівів.

Підліткам, перед якими вже реально стоїть це питання, потрібно керуватися трьома позиціями вибору професії:

- **хочу** - інтереси, схильності дитини, бажання займатися справою, що цікавить його;
- **можу** - рівень підготовленості, рівень знань, наявність здібностей вибраному виду діяльності;
- **треба** - попит на професію, наявність її на ринку праці, потреба в ній суспільства. Сюди приєднуються роздуми над рядом чинників, які теж важливі: престижність професії, система оплати праці, місце проживання.

В умовах ринкової економіки престижність однієї професії змінюється престижністю іншої, і навпаки. Тому базуватися при виборі професії тільки на

цьому чиннику не варто. Відмітимо, і це стало вже звичним, що вища освіта підвищує престиж. Але не слід забувати, що частина підлітків не схильна працювати з професіями, які вимагають розумової діяльності. Таким підліткам набагато легше буде знайти себе, якщо вони почнуть свою освіту з коледжу, технікуму. Часто це допомагає вступу надалі у вищий учбовий заклад. Підліток отримує в учбових закладах середньої ланки знання і уявлення про вибрану професію. І при бажанні зможе вчитися далі цілеспрямовано.

Також підлітки оцінюють професії залежно від статі. Але це навряд чи вплине на вибір професії. Але фраза: Не «жіноча (чоловіча) це справа», - може боляче зачепити самолюбність дитини.

Отже, сподіватимемося, що значне число хлопців і дівчат мотивують свій вибір наявністю стійкого інтересу до даної професії, необхідних для цієї справи здібностей, схильностей, знань, а також знайомством з діяльністю, близькою до своєї майбутньої професії.

Поява потреби в самовизначенні свідчить про досягнення особистістю підлітка високого рівня розвитку. Якщо ж такої потреби не виникає, не варто насильно вимагати від нього прийняття рішення. Спроби батьків, особливо в сім'ях інтелігенції, прискорити подію, цей процес за допомогою психологічного натиску завжди призводить до реакції протесту або зростання тривожності. Помічено, що раннє самовизначення звичайно має свої недоліки, оскільки захоплення в підлітковому віці часто випадкові і несерйозні. Підліток може погано представляти діяльність, якою йому доведеться займатися. І, звичайно, вважає, що всі професії діляться на «погані» і «хороші». Категоричність вибору і відсутність бажання розглянути інші варіанти - це відхід від болісних коливань. Згодом це, швидше за все, приведе до розчарування.

Б а т ь к и ! Не прагніть вибирати за дітей життєвий шлях, оскільки вибір, зроблений іншими, приведе в недалекому майбутньому до невдач, незадоволеності, розчарувань. Розмовляйте з сином або донькою на теми, пов'язані з вибором професії, прагнучи розповідати якомога більше про те, який є вибраний ними життєвий шлях. Пам'ятайте, що кожне покоління і кожна дитина має право на власну індивідуальність. І відповідно до цього має право на власний вибір, навіть якщо це не до душі батькам. Вони мають право на власний пошук, в якому їм можна допомогти, але на якому не варто наполягати. Елітність професії не завжди може бути хорошою для дитини.

Тарасенко Ж. І.

заступник директора з виховної роботи

МОДЕЛЬ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Важливим аспектом діяльності в профільній школі є *профорієнтаційна робота*, яка, на наш погляд, повинна бути складовою всієї системи організації

профільного навчання, виконувати функцію підготовки особистості до свідомого вибору майбутньої професії.

У ході дослідно-експериментальної роботи педагогічним колективом розроблена модель профорієнтаційної роботи в умовах профільного навчання. Створюючи її, педагогічний колектив ставив перед собою завдання - знайомити учнів з різними професіями, формувати в них уміння зіставляти свої здібності з вимогами, необхідними для професійної діяльності, виховувати спрямованість на самопізнання і власну активність як основу професійного самовизначення, розвивати професійно важливі якості особистості. Школа не ставить за мету – безпосередньо спрямувати учнів до вибору певної професії, а лише підготувати основу для цього вибору.

Модель профорієнтаційної роботи (рис. 2.10.) – це комплексна система заходів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в активному свідомому професійному самовизначенні та трудовому становленні, яка охоплює усі вікові категорії школярів.

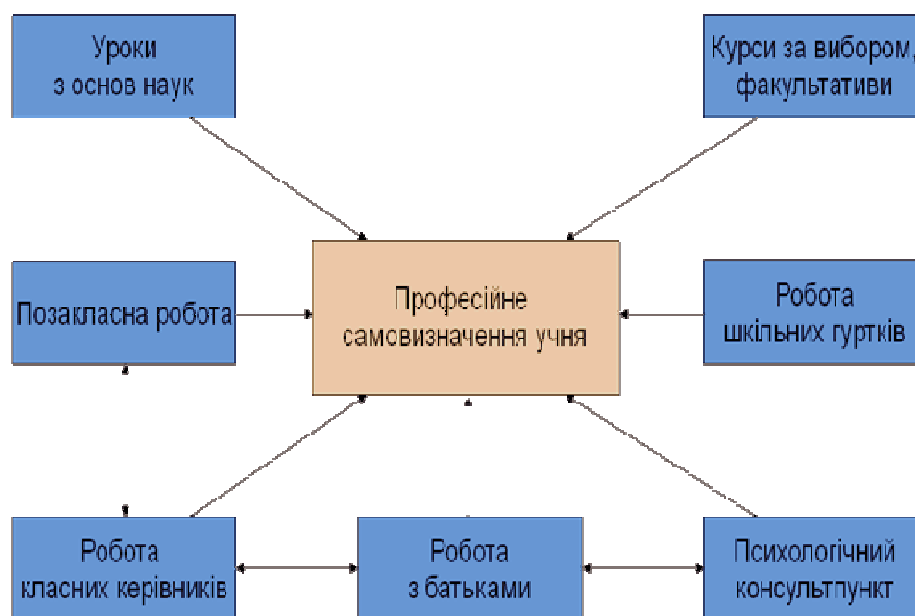

Рис. 2.10. Модель профорієнтаційної роботи школи.

Проект
«Твоє майбутнє в твоїх руках»
(Модель профорієнтаційної роботи школи
в умовах профільного навчання)

Координаційна рада проекту

Тарасенко Ж.І. – куратор проекту, заступник директора з виховної роботи;
Окунев Б. Й. – заступник директора з навчально-виховної роботи;
Железняк Н.П. – заступник директора з навчально-виховної роботи;
Майданик Л.Ю. – практичний психолог;
Маренич Л.М. – педагог-організатор.

Актуальність проблеми

Проблема вибору роду занять, трудової діяльності, професійної кар'єри існує з давніх-давен. Людство збагнуло: справжній успіх приносить та праця, яка обирається за власним бажанням відповідно до інтересів, здібностей. І в наше сьогодення вибір професії – питання досить складне і серйозне. Для кожної молодої людини вибір професії – це друге народження, яке багато в чому визначає подальшу долю. Дуже важливо, щоб юнак чи дівчина були готові до цього відповідального кроку. Саме це і є головним завданням профорієнтаційної роботи.

З 2008 року школа працює як експериментальний навчальний заклад всеукраїнського рівня з проблеми „Модель профільної школи як навчально-виховне середовище розвитку і саморозвитку особистості”. Тому серед численних завдань, які постали перед нашим навчальним закладом, одне з пріоритетних є формування активної свідомої життєвої професійної позиції підлітків.

Профорієнтаційній роботі, як системі підготовки особистості до свідомого вибору професії, надається велика увага. Професійне самовизначення особистості – тривалий процес, який охоплює значний період життя людини. Вдалий вибір професії залежить від можливості особистості співвідносити власні можливості з вимогами певної професії, а також здатності адаптуватися до мінливих соціально-економічних умов.

Результати опитування показали, що навіть частина випускників мають низький рівень здатності до самоаналізу та аналізу професій. Питання вибору професії, в основному, відбувається під впливом батьків чи друзів, часто свій вибір мотивують зовнішньою привабливістю професії. Отже, на нашу думку, профорієнтаційна робота і підготовка учнів до дорослого життя є важливою частиною загального процесу виховної роботи школи.

Мета проекту:

- створення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів;
- формування в учнів готовності до професійного самовизначення.

Завдання проекту:

- зосередження уваги на формування професійно-важливих якостей, необхідних до обраного виду професійної діяльності;
- здійснення контролю, корекції професійних планів, виявлення ступеня їхньої обґрунтованості;
- окреслення шляхів самопідготовки до майбутньої професії, способів самодіагностики, оцінка результатів досягнень ;
- формування основ для соціально-професійної адаптації: розвиток норм, ціннісних орієнтацій, мотивів вибору професій, професійної спрямованості;
- формування професійних інтересів.

Методи і форми діяльності:

- Репродуктивний (лекція, бесіда, розповідь, демонстрація явищ та процесів);
- інформаційно-дослідницький (екскурсії, спостереження, проблемний виклад, робота з літературою);
- активний (дискусія, конференція, диспут, усний журнал, ділові ігри, „мозковий штурм”, „круглий стіл”, творчі конкурси, звітний концерт творчих гуртків, захист проекту, збір матеріалу до портфоліо учня).

Учасники проекту та їх функціональні обов'язки (табл. 2.1.)

Таблиця 2.1.

Функції учасників проекту

Учасники проекту	Функції учасників проекту
Жанна Іванівна Тарасенко, заступник директора з виховної роботи	<ul style="list-style-type: none"> - координує діяльність учасників проекту; - організовує спільну роботу з батьками та навчання класних керівників з питань профорієнтаційної роботи.
Надія Петрівна Железняк, Борис Йосипович Окунєв, заступники директора з навчально-виховної роботи	<ul style="list-style-type: none"> - координують роботу з питань реалізації експериментальної роботи школи щодо профілізації навчального процесу
Лариса Юріївна Майданик, практичний психолог	<ul style="list-style-type: none"> - консультує педагогів та батьків з питань проведення профорієнтаційної роботи з учнями; - здійснює анкетування, діагностику, проводить тренінги для учнів.
Людмила Миколаївна Маренич, педагог-організатор	<ul style="list-style-type: none"> - здійснює керівництво дитячим об'єднанням, створює умови для діяльності учнівського самоврядування з питань профорієнтаційної роботи; - організовує загальношкільні заходи профорієнтаційної спрямованості; - здійснює зв'язок з позашкільними установами та громадськими організаціями з питань профорієнтації.
Класоводи 1-4-их класів, класні керівник 5-12-их класів	<ul style="list-style-type: none"> - знайомлять зі світом професій на виховних годинах; - проводять екскурсії та зустрічі із спеціалістами; - проводять консультації, виховні години, співпрацюють із спеціалістами центру зайнятості; - підтримують зв'язок з батьками учнів, проводять батьківські збори на профорієнтаційну тематику; - організовують зустрічі з викладачами ВНЗ
Учителі обслуговуючої та технічної праці	<ul style="list-style-type: none"> - проводять екскурсії; - знайомлять із навичками різних професій та сферами їх використання.
Керівники гуртків	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалюють творчі здібності учнів.
Учні школи	<ul style="list-style-type: none"> - беруть участь у загальношкільних заходах, пов'язаних із профорієнтаційною роботою; - участь в анкетуваннях, тренінгах.
Батьки	співпрацюють з школою в профорієнтаційній діяльності

Очікувані результати:

- отримання відповідних знань, умінь щодо індивідуальних особливостей учнів;
- свідомий підхід учнів до обраного виду професійної діяльності;
- підвищення самооцінки, відчуття внутрішньої стійкості та впевненості в собі;
- створення умов для осмислення учнями власної системи цінностей, усвідомлення себе як суб'єкта життєвих ситуацій.

Аналіз можливих труднощів у реалізації програми

Упровадження цієї програми в школі не виключає можливих труднощів. Основними з них можуть бути:

- низький рівень взаємозв'язку школи і батьків у питаннях формування професійних намірів;
- недостатня культура і методика професійної орієнтації з боку сім'ї;
- недостатня потреба учнів у набутті професії.

Шляхи подолання труднощів:

- створення умови для співпраці школи і батьків у питаннях формування професійних намірів дітей;
- активізація співпраці з Центром зайнятості, з викладачами та студентами різних ВНЗ нашого регіону з метою повної поінформованості учнів щодо запитів на ринку праці, професійного самовизначення та здобуття освіти для подальшої професійної діяльності;
- налагодження зв'язків з підприємствами важкої та легкої промисловості міста з метою ознайомлення учнів школи з майбутньою професійною діяльністю.

Моніторинг програми

Моніторинг і оцінка результатів програми здійснюється за допомогою:

- опитування, тестування, анкетування учасників програми;
- засідання координаційної ради;
- розгляд проблемного питання на методичному об'єднанні класних керівників та педагогічній раді школі;
- круглий стіл координаційної ради з шкільним парламентом з питань аналізу роботи проекту;
- розміщення інформаційних матеріалів в періодичних виданнях, на телебаченні;
- виставка плакатів, учнівських портфоліо, захист проектів;
- звіти про роботу проекту (1 раз на рік)

Напрямки профорієнтаційної роботи (табл. 2.2.)

Напямки профорієнтаційної роботи

Класи, напрямок	Заходи
<p>1-2 класи „Професії наших батьків”</p> <ul style="list-style-type: none"> • знайомство з професіями батьків; • формування позитивного ставлення до трудової діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> • зустріч з батьками „Знайомлюсь з професією”; • година спілкування „Ким я хочу стати”, „Діло майстра величає”; • екскурсія в бібліотеку, теплицю; • година мрій „Коли я виросту...”; • діалог „Професія моїх батьків”; • профорієнтаційні ігри
<p>3 - 4 класи, „Світ професій”</p> <ul style="list-style-type: none"> • знайомство з професіями, розширення уяви про світ професій 	<ul style="list-style-type: none"> • зустріч з батьками „Всі професії потрібні...”; • складання каталогу професій; • екскурсія на харчоблок; • інтерв'ю у працівників школи (кухаря, бібліотекаря, техпрацівника, вчителя, психолога, медичного працівника та інші); • проект „Трудові традиції української родини. Сімейний фотоальбом. Працьовита родина”; • гра – презентація „Всі професії потрібні, всі професії важливі”; • інформаційний бюлетень; • калейдоскоп професій.
<p>5-7 класи, „Ким я хочу бути”</p> <ul style="list-style-type: none"> • формування основ професійної направленості; • усвідомлення учнями своїх інтересів 	<ul style="list-style-type: none"> • заочна подорож „Професія від А до Я”; • свято – презентація „Професія мого роду”; • екскурсії: „Люди, які працюють поруч”, „Професії наших батьків”, „Чим захоплюються люди?”; • екскурсія на виробництва, у вищі навчальні заклади; • колаж „Професії наших батьків”; • випуск газети „У світі цікавих професій”; • круглі столи „Моя майбутня професія”; • психологічні анкетування та тестування учнів
<p>8-9 класи „Самовизначення в галузі: людина – праця - професія”</p> <ul style="list-style-type: none"> • формування 	<ul style="list-style-type: none"> • профорієнтаційна робота під час викладання курсів за вибором;

<p>професійного самовизначення; <ul style="list-style-type: none"> • вивчення освітніх запитів учнів </p>	<ul style="list-style-type: none"> • диспути „Ким бути чи яким бути?“, „Чи є професії найважливіші?“ і т. д.; • прес-конференція з представниками різних професій „Таємниця майстерності“; • презентація – захист професій „Сузір’я робочих професій“; • відвідування навчальних закладів у рамках „Днів відкритих дверей“; • колаж „Трудова біографія моєї родини“; • складання професіограми; • складання учнівського портфоліо; • психологічні анкетування, тренінги, консультації, тестування, співбесіди. • цикл тематичних виховних годин «Із серії життя видатних особистостей», «Школа моди», «Графіки навколо нас»
<p>10-11 класи, „Час діяти“ <ul style="list-style-type: none"> • організація шкільної служби допрофесійної підготовки та працевлаштування учнівської молоді </p>	<ul style="list-style-type: none"> • години спілкування: „Труднощі, які виникають при виборі професії. Помилки при виборі професії“, „Самооцінка своїх можливостей і їх узгодженість з професійними намірами“, „Чи готовий я до вибору професії?“; • - диспут „Чи обов’язково бути студентом?“; • - усний журнал „Професії нашого часу“; • - зустріч з працівниками міських центрів зайнятості „Потреба міста в кадрах“; • - захист проектів „Шлях до майбутнього“; • - конкурс – шоу „Моя професія найкраща!“ • - конкурс учнівських портфоліо „Дивовижні руки“ • - круглий стіл з роботодавцями на тему „Як бути успішним“

Тарасенко Ж. І.

заступник директора з виховної роботи

Маренич Л. М. ,

педагог-організатор

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Особливості профорієнтаційної роботи з молодшими школярами

Учні 1-4 класів ще далекі від вибору професії, але правильно проведена серед них профорієнтаційна робота повинна стати основою, на якій у подальшому будуть розвиватися професійні інтереси та наміри школярів у старших класах. Така робота в молодших класах спрямована на проведення професійної просвіти.

Особливі можливості для проведення профорієнтаційної роботи відкривають *уроки трудового навчання*, на яких відбувається знайомство учнів з різними сферами трудової діяльності, виховання професійно важливих якостей, вивчення особистості школяра тощо.

Важлива роль в профорієнтаційній роботі належить *позашкільним і позакласним заходам*. Відповідно до моделі профорієнтаційної роботи в умовах профільного навчання (проект «Твоє майбутнє в твоїх руках») заходи в молодших класах здійснюються за напрямками «*Професії наших батьків*» та «*Світ професій*», де діти знайомляться із професіями батьків, розширюють уяву про світ професій, відбувається формування позитивного ставлення до трудової діяльності. Для учнів 1-2 класів проводяться зустрічі з представниками різних професій, години спілкування «Ким я хочу стати», «Діло майстра величає», «Коли я виросту», профорієнтаційні ігри, екскурсії до бібліотеки, їдальні, шкільної теплиці тощо. Учні 3-4 класів складають каталог професій, беруть інтерв'ю у працівників школи, випускають інформаційні бюлетні, створюють калейдоскоп професій та проекти «Сімейний альбом», «Працьовита родина». Великий вплив на школярів цього віку справляють екскурсії. Вони значно розширюють кругозір учнів, їх знання про навколишній світ, глибше знайомлять дітей з різними професіями. Ефективність профорієнтаційної роботи при проведенні екскурсій значно підвищується при безпосередньому знайомстві учнів із відповідними спеціальностями. Оскільки школа знаходиться в промисловому районі міста, така форма профорієнтаційної роботи є досить поширеною та ефективною.

У процесі позакласної профорієнтаційної роботи відбувається розширення, поглиблення та закріплення основних профорієнтаційних понять, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Особливості профорієнтаційної роботи з учнями школи II ступеня

Профорієнтаційна робота із учнями 5-9 класів передбачає формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власних можливостей. Здійснюється вивчення класифікаційних ознак професії, основних професійно важливих якостей; формування вміння зіставляти вимоги, необхідні для здобуття конкретної професії з власними можливостями та кон'юнктурою ринку праці. Відбувається консультування щодо вибору профілю подальшої освіти у старшій школі.

Під час навчання профорієнтаційну роботу проводять учителі, оскільки у навчальних програмах з предметів природничо-математичного циклу закладено можливості розкриття природничих основ праці, формування практичних навичок (вимірювальних, обчислювальних, лабораторних, графічних), необхідних для роботи на сучасному механізованому та автоматизованому виробництві. На уроках трудового навчання учні на політехнічній основі оволодівають системою техніко-технологічних та економічних знань, набувають умінь і навичок самостійної роботи з різними матеріалами, використовуючи інструменти, пристосування і прилади, в них формується сумлінне ставлення до процесу праці та її результатів.

Важливу роль у професійній орієнтації школярів відіграють курси за вибором. Значна їх частина дає учням певний обсяг знань, умінь і навичок з певної професійної діяльності.

У позакласній роботі школи профорієнтація в 5-7 класах здійснюється за напрямком *«Ким я хочу бути»*, де відбувається формування основ професійної спрямованості та усвідомлення учнями своїх інтересів та можливостей. Для учнів організуються екскурсії *«Люди, які працюють поруч»*, проводяться круглі столи, презентації: *«Професія мого роду»*, *«Професія від А до Я»*; діти створюють колаж *«Професії наших батьків»* та випускають газету *«У світі цікавих професій»*.

Для учнів 8-9 класів цей напрям роботи здійснюється за напрямком *«Самовизначення в галузі: людина – праця – професія»*, де відбувається формування професійного самовизначення та вивчення освітніх запитів учнів. З цією метою складаються професіограми, проводяться психологічні анкетування, тренінги, консультації, тестування, диспути *«Ким бути чи яким бути»*, *«Чи є професії найважливіші?»*, прес-конференції з представниками різних професій *«Таємниці майстерності»*. Дев'ятикласники активно відвідують навчальні заклади в рамках *«Днів відкритих дверей»*.

Важливе місце у профорієнтаційній роботі займає цикл тематичних виховних годин: *«Із серії життя видатних людей»*, *«Школа моди»*, *«Графіки навколо нас»* та інші.

Особливості профорієнтаційної роботи з учнями старших класів

Сучасний погляд на профорієнтаційну роботу в 10-11 класах полягає в тому, що ця робота формується в трудовій діяльності. Для оволодіння трудовою майстерністю необхідні позитивна професійна мотивація, тобто бажання працювати, а також відповідні здібності, на підставі яких формуються навички.

Під час виявлення професійних здібностей необхідно враховувати, що у юнацькому віці деякі професійно важливі якості перебувають у прихованому стані. Підліток має недостатній рівень самосвідомості, нестійкий емоційний стан, неадекватну самооцінку.

Метою профорієнтаційної роботи із старшокласниками є надання профорієнтаційної підтримки для учнів у процесі вибору профілю навчання та сфери майбутньої професійної діяльності; вироблення в школярів свідомого ставлення до праці, допомоги у професійному самовизначенні в умовах свободи вибору сфери діяльності відповідно до своїх можливостей, здібностей і з урахуванням вимог ринку праці.

Відповідно до шкільного проекту профорієнтаційна робота проводиться за напрямком *«Час діяти»*, під час якої здійснюється допрофесійна підготовка та працевлаштування учнівської молоді. Для учнів 10-11 класів проводяться години спілкування: *«Труднощі, які виникають у виборі професії»*, *«Самооцінка своїх можливостей і їх узгодженість з професійними намірами»*, *«Чи готовий я до вибору професії?»*, диспут *«Чи обов'язково бути студентом?»*, захист проектів *«Шлях до майбутнього»*, конкурс учнівських портфоліо, зустріч з працівниками міського центру зайнятості та

представниками навчальних закладів тощо.

У 10-11 класах вводяться курси загальнокультурного розвитку, які мають професійне спрямування: «Основи театрального мистецтва», «Майбутній офіцер», «Золота підкова Черкащини», «Основи журналістики», «Психологія життєвого успіху», «Історія держави і права».

Желєзняк Н. П.,
заступник директора з навчально-виховної роботи

ПОРТФОЛІО УЧНЯ ЯК МОДЕЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО МАРШРУТУ

«Та обставина, коли людина володіє уявленням про своє «Я», безкінечно возвеличує її над усім живим, завдяки цьому вона - особистість» Є.Кант.

Одне з головних завдань сучасної освіти – переорієнтація на перепідготовку учня, який самостійно вибирає індивідуальну траєкторію розвитку відповідно до своїх здібностей, можливостей, який відповідально вирішує проблеми сучасного життя, уміє критично оцінювати результати своєї навчальної діяльності.

Використання технології портфоліо допоможе вирішити проблеми, пов'язані з об'єктивним оцінюванням діяльності кожного учня.

Упровадження цієї технології досить ефективно, бо допомагає школяреві позбутися комплексів меншовартості, зміщує акценти з того, чого учень не знає чи не вміє, на те, що він знає і вміє, надає дитині право вибору у всьому: визначенні теми, оформленні, змісту, представленні.

Портфоліо учня – це комплект документів, що являє собою сукупність сертифікованих і несертифікованих навчальних досягнень, які виконують роль накопичувальної оцінки, котра разом з результатами атестації є складовою частиною рейтингу школяра.

Портфоліо – це портфель навчальних досягнень учня, спосіб автентичного оцінювання освітніх результатів за продуктом, який створено у процесі навчальної, творчої діяльності; колекція робіт і результатів, яка демонструє зусилля, прогрес і досягнення дитини в різних галузях.

Тому головна мета створення портфоліо – дати можливість дитині показати все, на що вона здібна, розвивати творчий потенціал, самостійність.

Технологія портфоліо може бути використана як основа індивідуального маршруту навчання, оскільки підтримує високу навчальну мотивацію школярів, заохочує їх до активності, самостійності, розширює можливості навчання і самонавчання, формує уміння вчитися – ставити мету, планувати й організовувати свою навчальну діяльність. Крім того, портфоліо демонструє стиль навчання дитини, показує особливості її культури, інтелекту, є формою обговорення і самооцінки результатів роботи на підсумкових заняттях, допомагає учневі самостійно встановити зв'язок між набутими раніше і новими знаннями. Тому портфоліо може розглядатись як модель індивідуального освітнього маршруту.

Безумовно, найважливіше завдання портфоліо – зорієнтувати учня на вибір профілю навчання у старшій школі, сприяти визначенню індивідуальної освітньої траєкторії, сприяти професійному самовизначенню, допомогти батькам адекватно оцінити можливості і здібності своєї дитини, розвивати додаткові можливості для успішної соціалізації.

Технологія портфоліо у Черкаській ЗОШ № 15 упроваджується в навчально-виховну діяльність із 8-го класу. Відвідуючи курси за вибором, учні активно включаються у творчу діяльність, дослідницько-пошукову роботу, готують власні проекти, презентують їх.

Портфоліо учнів 8-9 класів включає такі найважливіші розділи:

- **портфоліо документів** (грамоти, похвальні листи, свідоцтва, дипломи, табель успішності та інші нагороди, отримані за навчання, а також документи, які фіксують громадську діяльність: участь у конкурсах, в олімпіадах, конференціях, виставках, спортивних змаганнях, відвідування курсів, факультативів тощо);

- **портфоліо робіт** (автобіографія, творчі роботи, проекти, дослідницькі роботи, моделі, макети, мистецькі роботи, обґрунтування курсу за вибором, життєві плани, аналіз результатів навчання на визначеному курсі тощо);

- **відгуки** (про навчальну діяльність, резюме, рекомендовані листи тощо). Портфоліо відгуків включає характеристику ставлення учнів до різних видів діяльності, надану учителями, батьками, працівниками додаткової освіти,

однокласниками, а також письмовий самоаналіз своєї діяльності та її результатів.

Кожному учневі підготовлено пам'ятку власника портфоліо, яка містить відповіді на питання: для чого тобі потрібно портфоліо?, коли ти зможеш його використати, з якою метою?, що ти повинен включити до свого портфеля досягнень?

Відомо, що у школі учень не стільки засвоює досвід, накопичений людством, скільки проходить шлях самовизначення, а отже, намагається реалізувати власну індивідуальність.

В умовах профільної освіти кожен учень має спланувати своє навчання відповідно до вибору власного маршруту. Передбачається також, що й учитель-предметник, вибудовуючи процес навчання, як ланцюжок послідовних досягнень, робить цей процес більш усвідомленим і значимим для учня, а отже, залучає його до пізнавальної і розвивальної діяльності, яка здійснюється в кожній школі.

Умовами успішності такої програми є:

- здійснення досягнень – це реалізація природної потреби учня бути успішним;
- будь-яке досягнення повинне усвідомлюватися учнем як позитивний, значимий результат;
- будь-яке досягнення повинно бути персоніфікованим, тобто пов'язане з іменем людини, яка його здійснює;
- перемога не може бути малою чи великою: вона буває поміченою і непоміченою;
- будь-хто може робити щось краще від інших;
- відчуття власного успіху розвиває емоційну сферу особистості, а здатність порадіти за успіх іншого – моральну;
- у кожному конкурсі є переможці, але не в кожному повинні бути переможені;
- і нарешті, педагогічне досягнення учителя – це передусім особистісне досягнення його учнів.

Урахування цих умов дозволяє учителеві проектувати роботу школи, орієнтуючи освітній процес на досягнення учнів. Відповідно одним із засобів оцінювання й обліку учнівських досягнень, безперечно, є формування портфеля досягнень – «портфоліо».

Розділ 3

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛІ

3.1. Методичні особливості вивчення шкільних дисциплін в багатопрофільній школі

Яковчук О. В.,
учитель української мови та літератури

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Сьогодні традиційне навчання вже не може бути провідним у цілісному освітньому процесі. Значущими стають ті складові, які розвивають індивідуальність учня, створюють усі необхідні умови для його саморозвитку, самовираження. Основне завдання особистісно орієнтованого навчання – розвиток здібностей учнів, перехід від всебічного і гармонійного розвитку учнів до формування неповторної особистості з урахуванням її потреб і нахилів.

Тому перед творчою групою учителів-словесників школи постали такі завдання:

- створення умов для особистісно орієнтованого навчання;
- розробка методичних рекомендацій та посібників для курсів за вибором.

Протягом останніх п'яти років вчителі-філологи працювали над проблемою "Технології особистісно орієнтованого та проблемного навчання на уроках української мови, літератури та на заняттях курсів за вибором".

Члени творчої групи вивчили і дослідили такі питання:

- сутність технології особистісно орієнтованого і розвивального навчання;
- технологія критичного мислення;
- проблемне навчання;
- структура особистісно орієнтованого уроку;
- використання інтерактивних методів як одного з факторів особистісно орієнтованого уроку;
- сучасні підходи до технології та структури уроку;
- концептуальні принципи технології "створення ситуації успіху";
- технологія та методика застосування сучасних інформаційно-комунікаційних засобів навчання тощо.

Членами групи опрацьовано навчально-методичну літературу, де висвітлюється питання сучасного підходу до типології та структури уроку курсу за вибором, та вироблено методичні рекомендації до викладання курсів за вибором з української мови. Все це дало змогу скласти методичні рекомендації до викладання курсу за вибором.

Стратегія сучасної мовної освіти передбачає формування мовної особистості, яка б тонко розуміла нюанси виражальних мовних засобів і була спроможна враховувати їх у процесі комунікативної діяльності.

Чинна програма з української мови передбачає розвиток мовних і мовленнєвих компетентностей учнів, уміння використовувати їх у повсякденному житті. Навчити учнів добре володіти мовою можна лише в процесі мовлення, у ході виконання системи мовленнєвих вправ, спрямованих на вироблення вміння правильно говорити й писати, добирати мовні засоби відповідно до мети й обставин спілкування, грамотно, логічно, точно й виразно передавати засобами мови свої думки, почуття й переживання. Такі завдання покликаний реалізувати курс за вибором «Практикум із культури українського мовлення», який викладається у 8-9 класах нашої школи. Із цією метою вчителями було опрацьовано програми з культури мовлення. Найбільш повно, на наш погляд, здатна реалізувати розвиток мовних і мовленнєвих компетентностей учнів, уміння використовувати їх у повсякденному житті програма «Практикум із культури українського мовлення», автор М. Степанюк (2007), яку було покладено в основу курсу за вибором «Практикум із культури українського мовлення».

Основними завданнями курсу є:

- поглиблювати навички володіння лексичними, граматичними, стилістичними й орфоепічними нормами української літературної мови;
- удосконалювати вміння правильного й точного усного та писемного мовлення;
- розвивати мовне чуття;
- критично ставитися до написаного і промовленого слова, звіряючи його з правописними нормами;
- стежити за змінами правописних норм, які фіксуються у нових виданнях словників, правописних збірниках;
- формувати вміння користуватися довідниками з культури мовлення;
- виховувати прагнення послуговуватися рідним словом, не порушуючи норм літературної мови.

Курс за вибором з культури мовлення у 8-9 класах є суттєвим доповненням базового курсу української мови, оскільки в ньому значно розширюється зміст роботи з культури мовлення, добирається навчальний матеріал з урахуванням недоліків, властивих мовленню школярів.

Плануючи роботу з культури мовлення, учитель повинен враховувати сучасні підходи й вимоги до організації вивчення рідної мови, добирати тренувальні вправи, різнорівневі завдання репродуктивного, дослідницького, творчого характеру, мовленнєві завдання, вправи цікавої граматики з елементами гри, завдання на вдосконалення усного й писемного мовлення шляхом виправлення помилок у власному мовленні та мовленні своїх товаришів, творчі завдання проблемного характеру, які активізують пізнавальну діяльність учнів, дають змогу вчителю зацікавити учнів, викликати інтерес до предмета.

В основу добору змісту вправ учителем повинен бути покладений культурологічний принцип навчання рідної мови, що сприяє вихованню учнів на одвічних духовних цінностях, на національних традиціях рідного народу.

Дидактичний матеріал кожного розділу теми повинен співвідноситися із змістом мовної змістової лінії і доповнювати теоретичні тексти шкільних підручників інформацією, яка актуалізується на етапі формування мовної та мовленнєвої компетентностей у процесі виконання практичних завдань.

Вправи та завдання мають забезпечувати пізнавальний інтерес, збуджувати уяву, примушувати замислюватися над сутністю людських цінностей.

До програми курсу включено питання, що викликають найбільші труднощі в мовній практиці. Наприклад, розрізнення лексичних і граматичних помилок, уживання фразеологізмів у мовленні, вимова звуків і буквосполучень, уживання самостійних і службових частин мови тощо.

Система практичних завдань повинна передбачати стилістичний аналіз речень і текстів, що привчає школярів бути спостережливими, тонко відчувати стилістичні нюанси мовних одиниць різних рівнів; стилістичне редагування, що виявляє здатність визначити помилку та усунути допущені неточності; російсько-український переклад різних рівнів (передовсім різножанрових текстів), добирати такі україномовні відповідники, які забезпечують досягнення комунікативної мети – викликати ті ж думки, враження, емоції, що й оригінал.

Учителю необхідно включати в структуру уроку завдання творчого характеру: монологічні висловлювання лінгвістичного характеру, діалоги, розгорнуті відповіді на питання, есе, твори-мініатюри різного типу мовлення тощо. Дидактичний матеріал повинен реалізовувати комунікативно-діяльнісний і проблемно-пошуковий підхід у навчанні рідної мови, виховувати почуття патріотизму й любові до рідної мови та всього українського.

Питання культури мовлення для нашого суспільства з плином часу, на жаль, не втрачає своєї актуальності. Робота над культурою мовлення кожного учня – мета роботи вчителів-словесників нашої школи. Тому на засіданнях творчої групи обговорено напрацьований дидактичний матеріал до курсу «Практикум із культури українського мовлення», дидактичні матеріали для занять курсів за вибором «Розвиток пізнавальної активності учнів на уроках української мови», «Інтерактивні форми роботи з обдарованими дітьми», «Інтелектуальні ігри, відео-, аудіо-, текстові матеріали в процесі підготовки до уроку», розроблені тести до зрізів знань на уроках, спецкурсах і профільних курсах.

Мова – один із найважливіших засобів профілізації старшокласників, тому **особливістю профільного навчання** є встановлення взаємозв'язку між процесами вивчення мови та її використанням у процесі спілкування й діяльності.

Якщо основна мета навчання української мови в базовій школі – формування національно свідомої, духовно багатого особистості, яка вільно володіє вміннями й навичками комунікативно доцільного користування

засобами української мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності, то профільна диференціація навчання забезпечується за рахунок зміни цілей, змісту, структури й організації навчально-виховного процесу і передбачає надання учням більшої самостійності у розширенні й поглибленні здобутих в основній школі знань, удосконаленні вмінь і навичок користування мовою як важливим інструментом допрофесійної підготовки, подальшого інтелектуального, творчого і морального саморозвитку.

Поглиблене вивчення української мови сприяє розвитку логічного мислення учнів; у ході навчання вони набувають умінь аналізувати, зіставляти, порівнювати та узагальнювати мовні явища; вчать доводити думку, ілюструвати прикладами, робити висновки; добирати й систематизувати матеріал відповідно до теми та основної думки висловлювання, будувати логічно правильне й композиційно завершене висловлювання тощо.

Програма з української мови для профільного навчання учнів 10-11 класів реалізує компетентнісний, функціонально-діяльнісний та особистісно орієнтовані підходи до навчання української мови старшокласників профільних класів, що відповідає сучасним суспільним запитам.

Поряд із вивченням тем, визначених програмою основного курсу, програмою для профільних класів планується засвоєння учнями мовного матеріалу, не передбаченого програмою академічного рівня у загальноосвітній школі. Крім того, цією програмою передбачено поглиблене повторення, а також систематизація й узагальнення знань із розділів, вивчених у середніх класах. Значне місце відводиться реалізації компетентнісного підходу, запропонованого Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, та розробленого українськими вченими особистісно орієнтованого підходу до навчання української мови.

Зміст профільного курсу являє собою єдність процесу поглибленого засвоєння основ лінгвістики, мовних одиниць сучасної української мови, теорії мовленнєвої діяльності, процесу формування умінь нормативного, доцільного, оптимального використання мовних засобів у різних сферах і ситуаціях спілкування.

Учителі нашої школи у процесі профільного навчання з лінгвістичних компетенцій особливо актуалізували лексичну, семантичну і граматичну. Опанування орфоепічної, орфографічної, фонологічної компетенцій, засвоєних у попередніх ланках навчання і таких, що стали уміннями, продовжується, але функції такого навчального матеріалу ширші, багатоаспектні, зі зміщеними акцентами на складних орфограмах і пунктограмах.

Ступінь інтелектуально-психологічної готовності учнів й успішно засвоєний ними зміст мовної освіти в середній ланці навчання дає підстави вважати, що старшокласники вже опанували перший рівень мовної культури – рівень правильності, тобто оволоділи необхідним загальномовним лексичним складом літературної мови, орфоепічними й пунктуаційними навичками, граматичними нормами словозміни, словотворення та побудови речень. Це означає, що старшокласники мають гарну перспективу для повного оволодіння

наступними рівнями мовної освіти і культури, які також започатковані на попередніх етапах навчання.

Треба пам'ятати, що невід'ємною складовою профільного курсу української мови є лінгвокультурознавча компетенція, тобто розширення знань про взаємозв'язок розвитку мови, історії та культури народу, вдосконалення етикетних норм мовленнєвого спілкування. Через емоційні переживання, пізнання моральних норм і культури мовлення учні готуються до подальшого самостійного спілкування з мистецтвом слова, відбувається їх індивідуально-творчий саморозвиток.

Профільне навчання української мови забезпечує реалізацію як внутрішньопредметних, так і міжпредметних зв'язків, створює умови для усвідомлення художньої літератури як мистецтва слова, закладає основи, важливі для опанування іноземних мов та інших шкільних предметів гуманітарного та негуманітарного циклу. До нормативного шкільного курсу в десятому класі вводимо навчальний матеріал з комунікативної лінгвістики, соціо-, етнолінгвістики, лінгвокультурології, культури мовлення. На рівні незалежного користувача десятикласники стежать за складною аргументацією на знайомі теми, розуміють об'ємні висловлювання, більшість теле- і радіопрограм про поточні події, більшість фільмів українською літературною мовою; читають статті та повідомлення. Учні осмислюють сучасну прозу, поезію, драму, беруть участь у діалозі, дискусії, викладаючи і захищаючи свої погляди, чітко, детально висловлюються з широкого кола питань. Учні володіють мовою достатньо для того, щоб робити точні описи, висловлюватися на найбільш загальні теми і використовувати деякі складні мовленнєві звороти. Вони показують відносно високий ступінь граматичного контролю, можуть самостійно виправити більшість своїх помилок, написати чіткий детальний текст (есе, доповідь, лист) з широкого кола тем.

Одинадцятикласники профільних класів розуміють довготривале мовлення, навіть якщо воно не досить чітко структуроване, програми телебачення і фільми, складні документальні й літературні тексти, спеціалізовані статті, оцінюючи особливості їх стилю. Мають добрий набір різноманітних мовленнєвих засобів, який дозволяє обирати формулювання для чітких висловлювань у певному стилі на широке коло загальних, академічних, професійних або побутових тем, постійно підтримують високий рівень граматичної правильності. Можуть брати участь у дискусії, писати твори або доповіді на складні теми, підкреслюючи те, що здається найважливішим. Складають резюме, здійснюють огляд професійних або літературних праць, пишуть власні твори.

На заняттях у профільних класах радимо використовувати такі форми і методи роботи з учнями:

- настановчі, оглядові лекції, семінари-дискусії, колоквиуми;
- поглиблене опрацювання теоретичних питань мовної структури (реферати, наукові доповіді тощо);
- самостійне вивчення навчальної літератури, роботу з довідниковими джерелами, в т. ч. філологічними інтернет-ресурсами;

- вивчення творчого доробку вчених-лінгвістів, письменників, діячів культури та представлення їх як висококультурних мовних особистостей;
- завдання на мовне вправління (різноманітні вправи, тести, написання статей, складання конспектів, анотацій, рецензій на усні й письмові тексти, інтерв'ю, нарисів, резюме, відгадування мовних загадок, ребусів, кросвордів, участь у мовних іграх, конструювання мовних задач тощо);
- завдання дослідницько-пошукового характеру;
- -завдання, спрямовані на розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь учнівського самоконтролю, творчі завдання (написання творів-описів, творів-міркувань, творів-медитацій, есе, замальовок, пейзажних портретів, оповідей у розмовно-народній манері, розповідей різного типу, переказів із творчим завданням, аналіз промов визначних діячів минулого і сучасності, проведення корекції та редагування текстових зразків, трансформації тексту, конструювання діалогів, полілогів, дискусій, підготовка настінної преси);
- моделювання ситуацій, виконання проблемно-пошукових завдань, тренінги розвитку, роботу в групах, у парах; складання проектів різної тематики, що продукуються із застосуванням групових форм навчання;
- організація самостійної роботи учнів над аналізом мови фольклорних і художніх творів, літературознавчих, історичних, географічних та інших текстів;
- підготовка повідомлень, доповідей на лінгвістичні, морально-етичні, суспільні теми, виступів у науковому стилі;
- створення колективних творчих проектів, широке застосування інтерактивних методів навчання, оптимальне поєднання фронтальної, групової, індивідуальної форм організації, розігрування діалогів на основі вивчених творів;
- проведення пошукових досліджень, участь у наукових конференціях, предметних олімпіадах, МАН.

Катаргіна С. М.,
учитель англійської мови

ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Процеси міжкультурної інтеграції на національному та міжнародному рівнях обумовили модернізацію змісту мовної освіти в Україні. Мова виступає як засіб пізнання світу, прилучення до цінностей, створених іншими народами. Одночасно мова – це ключ для відкриття унікальності й своєрідності власної народної самобутності та історичних досягнень представників інших культур. На сьогодні в українській системі мовної освіти відбулися значні позитивні зміни. Істотно змінився соціокультурний контекст вивчення іноземних мов. Значно зросли їх освітня і самоосвітня функції у школі та ВНЗ, професійна

значущість на ринку праці в цілому, що спричинило посилення мотивації до вивчення мов міжнародного спілкування.

Нові завдання вимагають змін до рівнів володіння іноземними мовами, визначення нових підходів до відбору змісту та організації матеріалів, використання адекватних форм та видів контролю.

Творча група учителів іноземної мови протягом п'яти років працювала над проблемою «Сучасні технології на уроках іноземної мови у системі профільного навчання». Ця проблема була обрана тому, що сьогодні використання інноваційних технологій – одна з умов успішного вивчення іноземної мови. Тому вчитель іноземної мови повинен, окрім ґрунтовної фахової підготовки, володіння сучасною комунікативною методикою, використовувати інноваційні технології на усіх етапах навчання – це вимога часу. Сучасні технології мають бути ефективним інструментом, який полегшить засвоєння знань, зробить навчання інтерактивним, комунікативно спрямованим, цікавим, наочним, індивідуальним.

Членами творчої групи опрацьовано такі питання :

- як організувати підготовку вчителів до застосування інтерактивних технологій навчання;
- інноваційні технології в процесі вивчення англійської мови в 5-7 класах;
- проектна робота на уроках іноземної мови;
- шляхи підвищення ефективності та якості уроку англійської мови;
- інтерактивні технології;
- шляхи вдосконалення писемного мовлення;
- ігри на уроці читання;
- сучасні технології навчання іноземної мови в початковій школі;
- інтерактивні форми і методи роботи під час навчання читання на заняттях курсу за вибором.

Учителями опрацьовано навчально-методичну літературу, де висвітлювались ці питання. Опрацювання методичної літератури засвідчило, що організація навчання учнів на заняттях курсів за вибором з англійської мови має ґрунтуватися на принципах: зв'язку з практикою; саморозвитку; оптимального поєднання індивідуальної та колективної форм навчально-творчої діяльності; інформативності; віри в сили і можливості дитини.

Розвиток творчої особистості потребує впровадження сучасних дидактико-методичних засобів, що допомагають моделювати навчально-виховний процес відповідно до поставленої мети.

Технологія сприяння формуванню творчої особистості на уроках англійської мови включає проектування, формування продуктивної пізнавальної атмосфери, використання на уроці навчальних ігор і навчально-творчих завдань, створення психологічних умов підготовки школярів до творчої діяльності, технологію навчально-виховного процесу як моделювання його змісту, форм, методів відповідно до поставленої мети.

На заняттях курсів за вибором учителями англійської мови успішно використовується проектна технологія, яка поєднує сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю. Це спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність учнів, яка має мету, узгоджені методи, засоби діяльності, спрямована на досягнення результату з розв'язання певної проблеми. На заняттях курсів апробовано інформаційні, дослідницькі, ігрові, творчі, практичні (практично-орієнтовані) проекти. Робота з проектними завданнями сприяє систематизації та поглибленню знань учнів з англійської мови, поглиблює знання про культуру та традиції англійськомовних країн, розвиває творчі здібності, вміння працювати в групах, а отже, активно сприяє розвитку як лінгвістичної, так і соціокультурної компетенцій.

Читання як вид мовленнєвої діяльності є однією з головних практичних цілей навчання іноземної мови в середній школі. Сьогодні у зв'язку з розвитком і поширенням Інтернету та в умовах прискореного науково-технічного прогресу, при зростанні потоку інформації все більшого значення набуває читання іноземною мовою. Вироблення навичок читання стає необхідно важливим. Тільки володіючи високим рівнем навичок читання, учні в змозі отримати і опанувати весь обсяг інформації з Інтернету. Більше того, багато викладачів англійської мови вважає, що учні, які вивчають англійську мову як іноземну, повинні мати такий рівень навичок читання, як і носії мови.

Учителі творчої групи наполегливо працювали над питанням удосконалення навичок читання на заняттях курсів за вибором з англійської мови, і результатом цієї праці є дві авторські програми:

„Reading for Pleasure” для 8-го класу (автор Катаргіна С.М.),

„Країнознавство – Велика Британія” для 9-го класу (автор Колеснік В.М.), які складено згідно з вимогами чинної програми та Державного стандарту з іноземних мов, та методичний посібник „Some Ideas How to Improve Reading Skills” (автор Катаргіна С.М.).

Автори впевнені, що читання іншомовних текстів розвиває мислення учнів, допомагає усвідомити особливості системи іноземної мови і глибше зрозуміти особливості рідної мови. Інформація, яку отримує учень з іншомовних текстів, формує його світогляд, збагачує країнознавчими знаннями про історію, культуру, економіку, політику, побут країни, мову якої він вивчає. Велика розумова робота, котра виконується читачем з метою проникнення у зміст тексту, розвиває мовну здогадку та антиципацію, самостійність у подоланні мовних та смислових труднощів, інтерес до оволодіння іноземною мовою. Згідно з вимогами чинної програми та Державного стандарту з іноземних мов учні старших класів повинні розуміти основний зміст текстів різного жанру і стилю, виділяти головну думку та ідею автора, усвідомлювати взаємозв'язок подій, явищ. Важливо також навчити учнів узагальнювати отриману інформацію, робити висновки та оцінки з урахуванням комунікативного завдання. Досягнення успіхів у повному обсязі вимог програми можливе лише за умови відвідування учнями курсу за вибором.

ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ ТА БІОЛОГІЇ В БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Учитель, який хоче мати високі результати навчання, повинен знати стилі пізнання своїх учнів, покласти це в основу організації спільної діяльності педагога і школярів на уроці
В.Сухомлинський

Курс хімії значною мірою ґрунтується на знаннях з фізики, математики і водночас є основою для формування знань з біології. Зважаючи на те, що зв'язки між цими науками розширюються й міцніють, значення хімічної освіти в перспективі зростатиме.

Допрофільна підготовка здійснюється у 8-9 класах з метою професійної орієнтації учнів, сприяння у виборі ними напряму профільного навчання у старшій школі.

Профільний предмет хімія вивчається поглиблено. Особливостями вивчення є:

- більш глибоке і повне опанування понять, законів, теорій, передбачених стандартом освіти;
- дотримання системного викладу навчального матеріалу, його логічного упорядкування; широке використання знань із споріднених предметів;
- застосування активних методів навчання, організація дослідницької, проектної діяльності учнів.

Для змістового наповнення профілізації старшої школи та допрофільної підготовки у відповідності до освітніх потреб школярів, у 2008 році було розроблено програми курсів за вибором з хімії для учнів 8 класу: «Хімія поряд з нами» (17 год), «Від будови атома до властивостей речовин» (19) - автори Стеценко І.В., Замулко О.І.; для 10 класу: «Метали і неметали навколо нас» (68 год) - автор Стеценко І.В.; для 11 класу: «Вибрані питання органічної і неорганічної хімії» (68 год) - автор Стеценко І.В.

У 2009 році вчителем хімії Стеценко І.В. розроблені навчальні програми таких курсів за вибором: 7 клас – «Зв'язок між історичним розвитком та сучасною хімією» (17 год); 9 клас - «В світі окисно-відновних реакцій» (9 год); «Розрахунки з розчинами» (10 год); «Основні поняття органічної хімії на прикладі вуглеводнів» (9 год); «Хімія живих організмів» (10 год)

Учителями біології Боровською Н.В., Щербиною С.І., Безверхим М.В. розроблено та адаптовано такі програми курсів за вибором: 8 клас – «Мій рідний край» (35 год); 9 клас – «Основи медичних знань» (35 год); 10 клас – «Фізіологія людини» (35 год); 10 клас – «Захоплююча біологія» (35 год); 10-11 клас – « Експериментальне розв'язування задач з біології» (по 68 год); 11 клас – «Вибрані питання з біології» (35 год)

Програми курсів за вибором з хімії відповідно до нормативних документів отримали рецензії вчителів-практиків та науковців і рекомендовані до

впровадження рішенням вченої ради Черкаського ОШОПП, увійшли у збірник «Авторські програми курсів за вибором природничо-математичного напрямку профілізації» (I і II частини), також були представлені на Всеукраїнських виставках і XII обласній виставці педагогічних технологій. У ході подальшої роботи були підготовлені листи-представлення щодо надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам. В результаті після рецензування та доопрацювання 6 програм отримали гриф Міністерства освіти і науки України (автор Стеценко І.В.): «Зв'язок між історичним розвитком та сучасною хімією», «В світі окисно-відновних реакцій»; «Розрахунки з розчинами»; «Хімія живих організмів»; «Метали і неметали навколо нас»; «Вибранні питання органічної і неорганічної хімії».

Наступний етап дослідно-експериментальної роботи присвячувався розробці методичних рекомендацій щодо викладання курсів за вибором; підготовці до друку посібників для вивчення курсів за вибором; створенню дидактичних матеріалів та міні-підручників до окремих тем курсів.

Так учителем хімії Стеценко І.В. були створені методичні посібники до курсів за вибором з хімії: 9 клас - «В світі окисно-відновних реакцій» (9 год); «Розрахунки з розчинами» (10 год); «Основні поняття органічної хімії на прикладі вуглеводнів» (9 год); «Хімія живих організмів» (10 год)

Вчителі біології розробили методичний посібник до курсу за вибором для 9 класу «Основи медичних знань». Творча група вчителів хімії та біології створила спільний методичний посібник «Активізація пізнавальної діяльності учнів на курсах природничого циклу». У збірку увійшли матеріали з хімії та біології (різних її розділів), що допомагають учням засвоювати вивчене та урізноманітнюють види діяльності на уроках. Це дозволяє активізувати діяльність розумових процесів (логічне судження, припущення, узагальнення, аналіз), поглиблювати і систематизувати знання (основні ідеї, гіпотези, факти як доведення), з'ясувати способи різних шляхів рішень, вибирати найраціональніші, використовувати здобуті знання на практиці. Цінність цих посібників полягає в тому, що це авторські розробки вчителів, аналогів яким немає, вони складені за авторськими програмами та допоможуть у викладанні курсів за вибором з хімії та біології. Розробка інших методичних посібників триває.

Зміст курсів відбиває сучасні досягнення хімічної науки, має міждисциплінарний характер, охоплює всі можливі взаємозв'язки з іншими предметами. На уроках діти набувають практичні навички застосування хімічних знань, тому курси за вибором передбачають виконання багатьох демонстрацій, лабораторних дослідів і практичних робіт. Це створює сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, задоволення інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на певний вид майбутньої професійної діяльності.

Курс за вибором «Зв'язок між історичним розвитком та сучасною хімією» призначений для допрофільної підготовки учнів 7 класу. Зміст програми розрахований на 17 годин (1 година на тиждень протягом I семестру) та ґрунтується на знаннях, набутих на уроках природознавства та

основ здоров'я. Мета курсу полягає у розвитку в учнів здібностей до хімії, закріпленні та поглибленні знань учнів з хімії набутих в 5 - 6 класах в процесі вивчення природознавства та основ здоров'я, формуванні практичних вмінь та інтересу до предмета, необхідних для свідомого вибору профілю освіти.

Курси за вибором **„Хімія поряд з нами”** та **„Від будови атома до властивостей речовин”**, призначені для допрофільної підготовки **учнів 8 класу** (1 година на тиждень протягом I і II семестрів), ґрунтуються на знаннях, набутих на уроках хімії, природознавства, біології, основ здоров'я. **Мета** курсів полягає у забезпеченні поглиблення та розширення знань з хімії, необхідних для соціалізації, творчої самореалізації особистості, формування природничо-наукового світогляду, екологічного стилю мислення і поведінки, набуття навичок саморозвитку і самоосвіти. Програма курсу базується на використанні демонстрацій, лабораторних робіт, розв'язування розрахункових задач. Зміст програми складають два розділи, що включають матеріал про періодичну систему, будову атомів хімічних елементів, види хімічних зв'язків, властивості речовин в залежності від їх будови та вплив елементів на організми - і все це в більшому обсязі, ніж можливо реалізувати на уроках хімії за програмою загальноосвітньої школи.

Курс за вибором **«Розрахунки з розчинами»** призначений для учнів 9-х класів. На заняттях курсу більш детально вивчаються види розчинів, способи вираження концентрації розчинів, вплив розчинів на людину і навколишнє середовище. Окрема увага приділяється розрахункам, пов'язаним з використанням поняття «розчин», «масова частка розчиненої речовини», «молярна концентрація», «правило «хреста»». Спецкурс розрахований на 10 годин і ґрунтується на знаннях набутих на уроках фізики, математики, біології, хімії.

Курс за вибором **«В світі окисно – відновних реакцій»** призначений для профільної підготовки учнів 9 класу. Він розрахований на 9 годин і ґрунтується на знаннях набутих на уроках фізики, математики, біології, хімії. Мета курсу - систематизувати та поглибити знання учнів про окисно-відновні реакції, більш детально розглянути суть процесів окиснення - відновлення, сприяти розвитку в учнів ключових компетенцій. Цей матеріал в курсі загальноосвітньої школи вивчають на недостатньому рівні, тому даний курс актуальний для учнів 9 класу, бо сприяє розвитку в них логічного мислення, вибору профілю навчання в майбутньому.

Курс за вибором **«Основні поняття органічної хімії»** - 9 кл. зацікавить учнів вивченням органічної хімії, розширить знання про основні поняття органічної хімії «гомологія», «ізомерія», «гібридизація», навчить правилам міжнародної номенклатури. Програма спецкурсу «Основні поняття органічної хімії» розрахована на **9** годин.

Курс за вибором **«Хімія живих організмів»** допоможе по справжньому зацікавити дев'ятикласників вивченням хімії, зорієнтувати їх на вибір професії хімічного профілю. Програмою передбачається розгляд органічних речовин, які є життєво необхідними для живих організмів, вивчення вуглеводів, жирів, амінокислот, білків та нуклеїнових кислот. В курсі хімії загальноосвітньої

школи приділяється увага вивченню цих питань, проте, матеріал даного курсу допоможе учням створити цілісне уявлення про біохімічні процеси, що перебігають у живих організмах за участю жирів, білків, вуглеводів та нуклеїнових кислот. Програма курсу «Хімія живих організмів» призначена для учнів 9-х класів. Зміст курсу розрахований на 10 годин.

Курс за вибором **„Метали і неметали навколо нас”** призначений для учнів 10-х класів природничого та фізико-математичного профілю. Даний курс передбачає більш детальне вивчення металічних, неметалічних елементів, їх сполук, способів добування, впливу на людину і навколишнє середовище. Окрема увага приділяється галогенам і їх сполукам, які не вивчаються в курсі основної хімії. До хімії металічних елементів включено відомості про купрум, цинк, їх прості речовини та сполуки. Ці метали добре відомі учням, а їх сполуки мають велике значення для народного господарства.

Курс за вибором **„Вибранні питання органічної і неорганічної хімії”** призначений для учнів 11-х класів природничого та фізико-математичного профілю. Пропонований курс допоможе по-справжньому зацікавити учнів вивченням хімії, зорієнтувати їх на вибір професії хімічного профілю, підготуватись до зовнішнього незалежного оцінювання та навчання у вищих навчальних закладах, повторити увесь курс загальної хімії.

Добір методів навчання, що застосовуються на заняттях, зумовлюється передусім їх метою, функціями, завданнями та принципами, на яких воно ґрунтується. На заняттях курсів за вибором можна реалізовувати усі принципи і напрямки особистісно-орієнтованого навчання, застосовувати інноваційні технології, інтерактивні методи, ігрові технології, з метою зробити заняття не тільки такими, де здобувають знання, а й такими, де учень може по-справжньому розкрити свої можливості, прагнення та вміння. Це реально, тому що курси за вибором об'єднують невеликі групи учнів із спільними інтересами та прагненнями. Заняття проводяться за інтегральною технологією, розробленою російським професором В.В.Гузєєвим. Назва цієї технології походить від латинського слова, яке означає цілісність, нерозривність і включає чотири напрямки:

- I - укрупнення дидактичних одиниць;
- II - планування результатів навчання;
- III - психологізацію процесу навчання;
- IV - комп'ютеризацію.

Блок уроків інтегральної технології включає такі модулі:

- ВП - вступне повторення.
- ВНМ(О) - вивчення нового матеріалу (основний об'єм).
- З (Т - М) - закріплення (тренінг - мінімум).
- ВНМ(Д) - вивчення нового матеріалу(додатковий об'єм).
- З (РДН) - закріплення (розвиваюче диференційоване навчання).
- УП - узагальнююче повторення.
- КОН - контроль.
- КОР - корекція.

Тому, якщо вдається сплавити всі ці напрямки, то утворюється єдина, цілісна, інтегральна технологія.

Сучасний освітній процес на цей час представлений дуже широким спектром різноманітних форм, методів, технологій навчання, які різняться характером дій учителя і учнів, але основною формою навчального процесу є урок. Тому кожний учитель-практик повинен розуміти, що проведення якісного, високоефективного уроку є основним завданням педагога, його основною метою, а особливо уроку з профільного навчання.

Курс за вибором **«Мій рідний край»** (8 кл.) призначений для поглиблення шкільних знань про взаємозв'язки живих організмів у довкіллі, детального вивчення біології рослин з елементами екології та дасть змогу учням навчитися приймати власні рішення, брати на себе відповідальність та безконфліктно співіснувати з природою. Програма доповнена елементами національної культури (переказами, легендами, оповіданнями, загадками, піснями, прислів'ями, приказками та прикметами), що сприятиме формуванню позитивних якостей учня.

Курс за вибором **«Основи медичних знань»** призначений для учнів 9 класів та дає змогу підготувати їх до реального життя, допомогти їм набути навичок прийняття практичних рішень у нестандартних ситуаціях, збагатити елементарними навичками, необхідними у повсякденному житті при наданні першої допомоги.

Основна мета курсу за вибором **«Захоплююча біологія»** (10 кл.) поглибити, систематизувати узагальнити знання учнів про клітину як унікальну біологічну систему, складові якої перебувають у тісних складних взаємовідносинах.

Курс за вибором **«Фізіологія людини»** (10 кл.) надає можливість школярам поглибити знання з курсу біології людини, підготувати їх до іспиту з біології, а також познайомити з сучасними науковими проблемами фізіології, методами дослідження систем органів людини. Значна увага приділяється засвоєнню основних біологічних понять, проведенню лабораторних робіт. Екскурсії до наукових установ, поліклінік, лікарень дають можливість ознайомитися з сучасним медичним обладнанням та сприяють професійній спрямованості учнів, фаховому самовизначенню.

Курс за вибором **«Вибрані питання з біології»** (11 кл.) складений на основі збірника навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для профільної підготовки. Зміст окремих тем розширений та поглиблений. Курс спрямований як на розвиток творчих здібностей учнів до вивчення біології в цілому, так і питань походження, еволюції та генетики людини зокрема, формування загальнонавчальних та спеціальних умінь вивчення природи.

Курс **«Експериментальне розв'язування задач з біології в 10-11 класах»** дає змогу учням поглибити свої знання, навчитися відповідати на складні тестові завдання, розв'язувати задачі та вправи, повторити, поглибити знання всього шкільного курсу біології. Це допоможе підготуватися як до державної підсумкової атестації, так і до ЗНО. Розв'язування задач передбачає

використання знань із суміжних предметів (хімії, фізики, математики), дозволяє більш якісно сформувати в учнів поняття про цілісність живих організмів та їх окремих складових частин.

Курси за вибором з хімії та біології розвивають природничо-науковий світогляд, екологічний стиль мислення і поведінки, соціалізацію учнів. Ознайомлення з сучасними досягненнями науки та розширене вивчення програмних питань розкриває взаємозв'язки з іншими предметами, розвиває навички саморозвитку і самоосвіти, навчає осмислено використовувати знання, формулювати оцінні судження, виявляти власне ставлення у різних життєвих ситуаціях, використовувати знання зі споріднених предметів для пояснення явищ природи та вирішення проблемних питань.

Учителями хімії та біології розроблено дидактичні матеріали до пропонованих курсів, які містять інтерактивні вправи («Мікрофон», «Мозковий штурм»), ігрові моменти («Хрестики-нулики», «Кросворд», «Наведи порядок», «Власні приклади», «Хімічна естафета»). З метою зробити уроки цікавими, різноманітними, доступними для учнів з різними навчальними можливостями, робота на уроках здійснюється як індивідуально, так і в парах або в групах, які можуть бути гомогенними або гетерогенними.

У дидактичних матеріалах використовуються прийоми: «Взаємоопитування», «Взаємоперевірка», «Самоперевірка», «Лови помилку», «Міні-практикум», «Хімічний диктант», «Хімічна розминка», «Вірю-не вірю», «Формульний диктант», «Хімічний крос», «Експрес-тести», «Хімічна мозаїка», «Чомучка», «Творчі лабораторії».

У зв'язку із широким упровадженням в освіту інформаційно-комунікаційних технологій на уроках використовується мультимедійний проектор та комп'ютер. Усі схеми розроблені у вигляді слайдів в програмі «Power Point» і можуть проектуватися на екран або мультимедійну дошку.

Експериментальну частину уроків можна також проводити з використанням навчального програмного забезпечення. Для цього можна скористатись наступними розробками: «Віртуальна хімічна лабораторія. 8-11», «Шкільний хімічний експеримент. Медіа-посібник для вчителів та учнів», «Хімія. 1С: Репетитор».

Для розробки уроків можна скористатись компіляторами уроків «Хімія. 8-9 клас», «Хімія. 8 клас», дистанційний курс «Шкільний курс з хімії. 8-11 класи».

Одним із видів альтернативних домашніх завдань на заняттях курсів з хімії та біології є проектна робота учнів. Це дає можливість урізноманітнити виклад матеріалу, використати технічні засоби навчання, залучити учнів до дослідницької та пошукової діяльності, розвинути зацікавленість предметом.

Усе вище викладене успішно застосовується на уроках курсів за вибором та профільного навчання, де вчитель має змогу працювати не з усім класом, а з окремою групою зацікавлених учнів, яким потрібні ґрунтовні знання для вступу до вищих навчальних закладів.

Профільне навчання у нашому навчальному закладі організовано таким чином, що учні, які обрали профільним предметом хімію, вивчають її 1 годину

разом з усім класом, а інші 3 (у 10 класі) та 5 годин (у 11 класі) окремою групою за профільною програмою. Календарне планування складене таким чином, щоб матеріал, який вивчається на загальних уроках, не повторювався на заняттях профілю. Звичайно, профільний рівень набагато складніший, ніж академічний, він включає усі питання, які можуть бути в завданнях ЗНО з хімії, а отже й завдання, які отримують учні на уроках, не такі, які передбачені академічним рівнем, а набагато складніші та різноманітні. Розгорнуте календарне планування профільного рівня складено за інтегральною технологією, яка дозволяє укрупнення дидактичних одиниць з метою вивільнення часу для закріплення вивченого.

Методика викладання хімії в старших профільних класах має на меті поступовий розвиток в учнів розумової праці й самоосвіти, тож основною функцією вчителя при цьому є координація учня в його пізнавальній діяльності, корекція отриманої інформації, аналіз і актуалізація знань в навчальному курсі.

У 10 класі знання неорганічної хімії на якісно новому рівні розкриваються за рахунок вивчення хімії елементів та їхніх сполук. Паралельне структурування навчального матеріалу тем «Неметалічні елементи та їхні сполуки», «Металічні елементи та їхні сполуки» дозволить учням за час, відведений на вивчення цих тем, усвідомити і засвоїти знання в такій логічній послідовності: положення елемента в періодичній системі → будова атома → фізичні та хімічні властивості простої речовини → фізичні та хімічні властивості сполук (оксиду, гідрату оксиду, сполуки неметалічного елемента з Гідрогеном) → окремі найважливіші сполуки елемента (поширеність у природі, добування, використання).

Зміст курсу хімії 11 класу розроблено з урахуванням відомостей про органічні сполуки, одержаних учнями в основній школі. У ньому посилено дедуктивний підхід і практичне спрямування навчального матеріалу. У програмі послідовно розкриваються основні змістові лінії хімічного компоненту державного освітнього стандарту. Крім традиційних питань, що стосуються хімічних елементів, речовин і реакцій, належна увага приділяється висвітленню наукового пізнання в хімії, ролі теоретичних і експериментальних досліджень. Матеріал має чітко виражене екологічне спрямування. Але цього недостатньо, для того щоб потім здати іспит ЗНО з хімії. Щоб успішно здати ЗНО з хімії, необхідно вивчати її на профільному рівні.

Дудка К.В., Окунєв Б.Й.

ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ В БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Останнім часом невідповідність математичних знань випускників загальноосвітніх шкіл і вимог суспільства особливо помітна. Процес навчання має бути зорієнтований не стільки на засвоєння нових знань, розширення переліку навчальних тем з математики, скільки на розвиток творчої особистості, здатної до активної діяльності. Випускники середньої школи

повинні логічно мислити, вести діалог, критично сприймати інформацію. З іншого боку, державна підсумкова атестація з математики є обов'язковою для багатьох випускників середньої загальноосвітньої школи. Під час вступу до вищих навчальних закладів України наявність і рівень сертифікату зовнішнього незалежного оцінювання з математики є вкрай важливим для більш ніж половини абітурієнтів. З огляду на це математика у профільній школі, як і раніше, матиме суттєве значення.

Перехід до профільного навчання має на меті забезпечити поглиблене вивчення математики; створити умови для диференціації змісту освіти; сприяти рівному доступу до повноцінної освіти всіма учнями відповідно до їхніх здібностей і потреб. Важливим завданням навчання є знайомство з математикою, як із загальнокультурною цінністю, усвідомлення того, що математика є інструментом пізнання навколишнього світу. Вивчення математики на відповідному профілі сприятиме розумінню учнями логіки математичного мислення й усвідомленню можливості розв'язування нематематичних задач її засобами.

Профільна старша школа має вирішити ряд завдань:

- забезпечити поглиблене вивчення окремих предметів;
- створити умови для диференціації змісту освіти старшокласників, створити можливості для побудови індивідуальних освітніх траєкторій;
- урахувати здібності, індивідуальні навчальні можливості учнів;
- забезпечити наступність між середньою і професійною освітою.

Концепція профільного навчання ґрунтується на особистісно-орієнтованому підході до навчання, коли особистість учня, його неповторна індивідуальність визначає пріоритетну цінність, від якої проектується решта ланок навчального процесу.

Відповідно до Концепції, навчальний заклад може мати один або декілька профілів. Профільне навчання у 10-11-их класах в Україні здійснюється в основному шляхом організації профільних класів. Переваги такої організаційної структури профільного навчання полягають в тому, що більш повно враховуються інтереси, нахили і здібності учнів, створюються умови для навчання старшокласників згідно з їх життєвими планами. До профільних класів набираються діти, зацікавлені вивчати предмет, а отже, підвищується ефективність навчання. Зростає також ефективність уроку у профільному класі, тому що нові цілі зумовлюють необхідність підвищення кваліфікації вчителя, поліпшення навчально-методичного і матеріально-технічного забезпечення навчального процесу.

Аналіз практики впровадження профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах України дає можливість не тільки визначити позитивні аспекти традиційної системи профільного навчання, а також окреслити коло проблем, які мають бути вирішені:

- в умовах традиційної системи організації профільного навчання перед випускниками 9 класів постає необхідність вибору одного із запропонованих профілів, які визначені педагогічними колективами навчальних закладів, виходячи із матеріально-технічних, методичних, кадрових можливостей. Проте

далеко не всі учні бажають вивчати той профіль, який може запропонувати їм школа. Одно або двопрофільна школа не може повністю задовольнити освітні потреби всіх дітей, отже, частина учнів змушена змінювати навчальний заклад, що, враховуючи психологічні потреби дітей даного віку, не завжди є безболісним;

- навчання у профільному класі ставить учня у певні межі, інколи позбавляючи його можливості обирати індивідуально значущі предмети, які не співпадають з профілем навчання. В існуючих на сьогодні навчальних планах заборонено, наприклад, поєднувати в рамках одного профілю поглиблене вивчення англійської мови і природничо-математичних дисциплін. Крім того, за період навчання у старшій школі життєві плани учнів щодо вибору подальшої професійної діяльності можуть змінитись, що зумовлює бажання старшокласників змінити і профіль навчання. З огляду на це, виникає необхідність розробки більш демократичної моделі організації профільного навчання, за якої кожний учень мав би змогу визначати індивідуальну траєкторію опанування обраного профілю, задовольнити особисті освітні потреби;

- не всіх учнів влаштовує те, що у профільних класах обмежена можливість більш якісної підготовки з непрофільних предметів, які необхідні їм для успішного проходження зовнішнього незалежного оцінювання.

- наступна проблема, яка вимагає модернізації існуючої системи, - зменшення кількості класів і учнів. Це призводить до того, що число учнів, які бажають і спроможні засвоювати той чи інший профіль, недостатнє для відкриття відповідного профільного класу.

У Концепції профільного навчання наголошується на тому, що одним із основних завдань профільного навчання є „створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі загальноосвітньої підготовки”. Автори Концепції зазначають, що „в окремих випадках загальноосвітній навчальний заклад (клас) може організовувати навчання за універсальним напрямом. Тоді задоволення освітніх запитів учнів здійснюється за рахунок введення курсів за вибором, які дають змогу поглибити або професійно спрямувати зміст споріднених базових предметів”.

З метою розробки моделі організації навчально-виховного середовища профільної школи, яка передбачає створення умов для побудови траєкторії навчання і розвитку кожної дитини, її максимальної реалізації, формування стійких морально-духовних засад МОН України 13.05.2008 року було затверджено Програму дослідницько-експериментальної роботи Черкаської загальноосвітньої школи № 15 за темою „Модель профільної школи як навчально-виховне середовище розвитку і саморозвитку особистості учнів на 2008-2013 роки”. З вересня 2008 року школа функціонує як експериментальний навчальний заклад всеукраїнського рівня.

Модель профільного навчання ЗОШ № 15 визначають три складові частини:

- перша - кожен старшокласник вивчає всі предмети інваріантної частини

навчального плану на академічному рівні або рівні стандарту;

друга - кожен старшокласник вибирає один предмет, який визначає напрям профілізації. Це може бути українська мова та література, математика, історія, технологія. Зазначені предмети вивчаються шляхом поєднання базового курсу, який вивчається разом з усіма учнями класу, з курсом за вибором, який обирають учні однієї паралелі класів певного напрямку профілізації;

третя - кожен старшокласник обирає один курс за вибором, який разом з обраним напрямом профілізації остаточно формує профіль навчання.

Запропонований варіант організації профільного навчання має свої переваги. Якщо традиційно профілізація передбачає визначення кожному класу свого профілю, то у ЗОШ № 15 кожній дитині надається можливість самій вибрати профіль навчання. Завдання ж школи - створити сприятливі умови для саморозвитку, самоствердження, самореалізації особистості учня, умови, за яких дитина зможе проявити не лише інтелектуальну компетентність, а й соціальну.

Профілі формуються незалежно від кількості класів у паралелі. Кожен учень індивідуально визначає його, тобто створює власну освітню траєкторію навчання.

Вивчення курсів за вибором здійснюється шляхом створення груп із числа учнів однієї паралелі класів, які обрали той чи інший курс.

Навчання у 8-9 класах – це особливий етап у становленні особистості учнів. Так, наприклад, дев'ятикласники, окрім засвоєння нових тем, упродовж навчального року ґрунтовно повторюють вивчене раніше, готуються до державної підсумкової атестації. Крім цього, їм необхідно визначитися з подальшим навчанням – обрати відповідний напрям і профіль. Все це вимагає належної уваги як з боку вчителів математики, так і з боку психологів закладу, класних керівників та батьків.

Концепція профільного навчання передбачає таку організацію навчально-виховного процесу, яка б найкраще забезпечувала особистісно-орієнтоване навчання і сприяла створенню власної освітньої траєкторії учня. Основна роль допрофільних курсів за вибором – допомогти учням основної школи вибрати профіль подальшого навчання.

Курс за вибором з математики у 8-9 класах розрахований на поглиблене вивчення окремих розділів основного курсу, який спрямований на підвищення ерудиції учнів, прищеплення їм навичок самостійно набувати знання. Курс передбачає залучення учнів до самостійної пошуково-дослідницької наукової роботи на першому етапі її виконання – ознайомлення з літературними джерелами. Курси спрямовані передусім на задоволення індивідуальних освітніх потреб, схильностей школяра.

Включення курсів за вибором в особистісно орієнтовану систему навчання дозволяє глибше ознайомити учнів з математичними ідеями та методами, спонукає до перших математичних досліджень.

Організація навчально-виховного процесу на заняттях курсів за вибором з математики передбачає:

- взаємозв'язок у змісті, формах і методах організації навчальної роботи на уроках і заняттях курсу за вибором;

- побудову навчального процесу як спільної дослідницької діяльності учнів або створення ситуацій проблемного вивчення матеріалу;

- використання наочних посібників та аудіовізуальних електронних засобів навчання;

- урізноманітнення видів діяльності учнів для підвищення рівня зацікавленості;

- активізацію самостійної роботи учнів.

При виборі методів та прийомів навчання враховується зміст курсу, рівень розвитку та підготовки учнів, їх цікавість до тих чи інших розділів програми. Одна з головних вимог до форм і методів - активізація мислення учнів, розвиток самостійності в різних формах її прояву.

Елективні заняття дозволяють формувати і розвивати в учнів різнобічні інтереси, культуру мислення, математичну культуру, уміння самостійно здобувати знання, долучати школярів до самостійної дослідницької роботи, дають можливість познайомитися з деякими сучасними досягненнями науки. Крім того, вони сприяють розкриттю внутрішнього потенціалу учнів, створенню умов для їх самореалізації та розвитку. Курси за вибором забезпечують успішне застосування індивідуального підходу до кожного школяра з урахуванням його здібностей, більш повно задовольняють пізнавальні і життєві інтереси учнів.

Зміст елективних курсів визначено програмою, розробленою вчителями школи. Формами організації занять курсу є лекції, бесіди, дискусії, ігри, практикуми розв'язування задач, групова та індивідуальна дослідницька робота, створення проектів. При цьому диференційований підхід до навчання учнів здійснюється за рахунок вибору завдань і робіт, які містять різні рівні складності. Розвиток здібностей і мислення математично обдарованих дітей досягається в основному застосуванням проблемних методів навчання, розв'язуванням прикладних задач, виконанням творчих завдань.

Особлива роль відводиться добору навчальної літератури для цих курсів. Це можуть бути навчальні посібники з факультативних курсів, науково-популярна література, довідкові видання, а також особисті розробки.

Курси за вибором відіграють велику роль у вдосконаленні шкільної освіти. Вони дозволяють проводити пошук і експериментальну перевірку нового змісту, нових методів навчання, а також варіювати обсяг і складність навчального матеріалу.

Наприклад, у 8 класі вивчення теми **"Раціональні вирази"** дає можливість розширити і поглибити програмний матеріал, а саме вивчити формулу квадрата тричлена і навчити її застосовувати при спрощенні виразів, формувати вміння застосовувати поняття модуля при розв'язуванні рівнянь з модулем. При вивченні теми **"Квадратні корені"** – формулу коренів квадратного рівняння, в якому другий коефіцієнт – число парне, властивості

коренів квадратного рівняння, розв'язування рівнянь методом введення нової змінної та зворотні рівняння.

У 9 класі підсумком роботи курсу було створення групових та індивідуальних проектів за темами: "Математика навколо нас", "Прийоми обчислення, які можна використовувати, щоб уміти швидко рахувати", "Цікаві точки трикутника", "Застосування функцій", "Одиниці вимірювання", "Геометрія навколо нас" та інші.

У старшій школі вивчення математики диференціюється за двома рівнями: академічним (10 кл. - 4 год. на тиждень, 11 кл. - 5 год. на тиждень) та профільним (9 год. на тиждень). Кожному з них відповідає окрема навчальна програма. Програму академічного рівня старшокласники засвоюють на уроках у складі всього класу (10 кл. - 4 год. на тиждень: 2 год. - алгебра і початки аналізу і 2 год. - геометрія; 11 клас - 5 год. на тиждень: 3 год. - алгебра і початки аналізу і 2 год. - геометрія). Реалізація профільного навчання математики забезпечується системою профільних курсів, які проводяться в профільних групах. Ці групи формуються за бажанням учнів. Профільний курс передбачає розширення та поглиблення основного курсу математики.

Кількість годин на вивчення математики на профільному рівні (профільний курс) складається з годин, передбачених на вивчення відповідного предмета на академічному рівні та додаткових годин, які виділяються на цей курс в динамічних профільних групах. Загальний обсяг часу, відведеного на вивчення математики, дорівнює кількості годин, передбачених у програмі профільного рівня. Учитель складає календарно-тематичний план з алгебри та початків аналізу та геометрії окремо для академічного рівня і для профільного рівня.

Наприклад, алгебра і початки аналізу, 10 клас. На академічному рівні тема «Функції, рівняння і нерівності» вивчається протягом 12 год., на профільному рівні тема «Функції, многочлени, рівняння і нерівності» - 60 год. Різниця становить: 60 год.-12год.=48 год.

Учні у складі всього класу вивчають тему: „Функції, рівняння, нерівності” (12 год.) на академічному рівні. Розширення і поглиблення теми (функції (14 год.), рівняння і нерівності (22 год.), рівняння і нерівності з параметрами (12 год.) реалізується на профільних курсах.

На профільних заняттях учні повторюють матеріал, вивчений на академічному рівні, розширюють знання з теми „Функції”, працюючи над побудовою графіків функції $y=|f(x)|$ та $y=f(|x|)$, поглиблюють знання, вивчаючи питання:

- рівняння і нерівності, які містять знак модуля;
- рівняння з двома змінними та його графік;
- нерівності з двома змінними;
- системи нерівностей з двома змінними;
- ділення многочленів. Корені многочлена. Теорема Безу.

Учні профільної групи удосконалюють знання, уміння і навички з теми, застосовуючи вивчений матеріал до розв'язування рівнянь і нерівностей з параметрами.

При вивченні теми «Степенева функція» учні профільної групи мають можливість розширити знання, розв'язуючи ірраціональні рівняння методом рівносильних перетворень та розв'язуючи ірраціональні нерівності. Тема «Тригонометричні функції» передбачає вивчення формули потрійного і половинного аргументів, а тема «Тригонометричні рівняння і нерівності» - приклади розв'язування більш складних тригонометричних рівнянь і нерівностей.

В 11 класі розглядається низка тем, передбачених програмою профільного рівня, які дали змогу розширити та поглибити знання курсу алгебри та початків аналізу. Це:

Розділ I. Границя і неперервність функції. Похідна та її застосування:

- основні властивості границі функції та границі послідовності;
- асимптоти графіка функції;
- застосування похідної до розв'язування рівнянь і нерівностей, до розв'язування завдань з параметрами.

Розділ II. Показникова і логарифмічна функції:

- розв'язування показниково-степеневих рівнянь та нерівностей;
- показникові та логарифмічні рівняння та нерівності.

Розширення та поглиблення теоретичних знань сприяє виробленню вмінь застосовувати теоретичний матеріал при розв'язуванні практичних і прикладних задач, задач, що відповідають вимогам для вступників до вищих навчальних закладів. Велика увага приділяється підготовці випускників до зовнішнього незалежного оцінювання.

Профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної, науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток творчих здібностей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти. Вивчаючи тему «Похідна та її застосування», учні профільної групи працювали над науково-дослідницькими роботами «Застосування другої похідної до дослідження функцій» та «Застосування похідної до розв'язування прикладних задач».

Іншим прикладом синхронізації академічного і профільного курсів математики може слугувати вивчення теми геометрії „Комбінації многогранників та тіл обертання”. На уроках у класі (академічний рівень) з огляду на обмеження в часі вчитель має змогу дати учням лише загальні уявлення про взаємне розміщення геометричних тіл. На заняттях у профільній групі цьому питанню приділяється достатня увага. Навчальний процес зорієнтований на класифікацію можливих випадків комбінацій геометричних тіл. Зокрема розглядаються задачі на комбінацію призми і циліндра, піраміди і конуса, кулі і призми, кулі і піраміди. Детально досліджується положення ключових точок геометричних тіл, співвідношення між елементами обох тіл, вимоги до правильної побудови малюнка тощо. Є можливість розглянути

комбінації інших тіл: циліндра і кулі, конуса і кулі тощо. Це сприяє формуванню цілісного уявлення учнів про матеріал, який вивчається.

Така форма освіти старшокласників дозволяє їм отримати за обраним профілем більш глибокі різносторонні теоретичні і прикладні знання, уміння і міцні практичні навички дослідницького характеру, підготуватися до успішного продовження освіти у вищому або середньому навчальному закладі.

**Клименко В.І., вчитель історії,
Бовзенко Л.Г., вчитель географії**

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ТА ГЕОГРАФІЇ В БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Експериментальна творча лабораторія учителів історії й географії працювала над проблемою розробки методичних підходів і рекомендацій до реалізації профільного навчання учнів старших класів та допрофільної підготовки учнів середньої ланки.

Було опрацьовано питання: технології колективно-групового навчання; урок у сучасних технологіях інтерактивного навчання; інноваційні підходи до вивчення історії та географії; технологія критичного мислення на уроках суспільно-гуманітарного циклу; проекти на уроках історії й географії тощо.

Членами творчої групи вироблено методичні рекомендації щодо організації інтерактивного навчання на заняттях курсів за вибором з історії та географії, методичні рекомендації щодо підготовки та викладання курсів за вибором з історії та географії, обговорено й затверджено матеріали до навчального посібника «Золота підкова Черкащини» та методичного посібника «Роль особистості в історії», підготовлено й опрацьовано дидактичний матеріал до основних тем програм курсів за вибором з історії та географії.

З метою вирішення завдань дослідно-експериментальної роботи та для змістового наповнення профілізації старшої школи та допрофільної підготовки у відповідності до освітніх потреб школярів учителями школи розроблено програми курсів за вибором з географії 8 класу: «Основи туризму» (автори Бовзенко Л.Г., Грецька Є.В.) та з історії «Роль особистості в історії» (автор Клименко В.І.), «Основи держави і права» (автори Силенко В.А., Клименко В.І.), схвалені до використання вченою радою Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників (протокол №2 від 05.06.2009р.)

Учителями географії адаптовано програму курсу за вибором з географії для учнів 9 класу: «Золота підкова Черкащини» (автор Нераденко Т.М.).

Для учнів 10 і 11 класів використовуються програми з географії для профільного навчання, рекомендовані МОН України (лист від 30.01.2004 р.№1/11-385): 10 клас – «Загальна географія» (автори Кобернік С., Коваленко Р); 11 клас – «Країнознавство» (автори Бескова Н., Бойко В.); 10-11 клас – «Рекреаційна географія» (Паламарчук Л., Підгрушний Г.).

Вивчення курсу за вибором **«Роль особистості в історії»** передбачає одержання учнями поглиблених знань про видатних історичних діячів України, оволодіння пошуково-дослідницьким методом пошуку інформації, методом аналізу та методом складання історичного портрету, визначення чинників формування особистості в контексті історичного часу за допомогою вчителя.

На заняттях курсу за вибором вчитель повинен залучати учнів до участі в дискусії, вчити давати оцінку історичним особам як державним діячам і як українським громадянам, вчити складати самостійно хронологічні таблиці, тематичні таблиці, визначати, які саме історичні події впливали на формування характеру, історичної позиції, світогляду того чи іншого історичного діяча, вчити учнів аналізувати різні історичні джерела та висловлювати власне ставлення до діяльності історичних осіб.

Готуючись до уроку, учитель має добирати різноманітні форми і методи роботи з учнями – перегляд відеофільмів, рольові ігри, аналітичні ігри, засідання прес-клубу, організацію дискусій, складання пам'яток «Портрет історичного діяча»; підбирати історичні джерела, що висвітлюють діяльність певної історичної особи. Важливе місце займає також підбір питань та завдань для контролю знань. Це може бути визначення змісту історичних понять, оцінка діяльності особи, співвіднесення події і дати з діяльністю особи, складання таблиці про діяльність історичної особи, скласти есе про історичну особу.

Основні задачі географічних курсів за вибором:

- сприяти професійному визначенню учнів;
- ознайомити учнів з історією виникнення туризму, рекреаційної діяльності;
- удосконалювати навички та вміння систематизувати географічний матеріал та працювати з картою;
- виховувати потребу вивчати географію, пізнавати рідний край;
- формувати навички самостійно здобувати знання, працювати зі словниками, картами, довідковою інформацією.

Елективні курси з географії поглиблюють і розширюють зміст профільних предметів, забезпечують профільну прикладну та початкову професійну спеціалізацію навчання. Знання, які набувають учні при вивченні курсів за вибором з географії, співвідносяться з формуванням ключових уявлень про професії, пов'язані з цими предметами. Під час занять учні набувають практичних навичок застосування географічних знань, тому програма передбачає роботу з картами, інформаційними довідниками і виконання практичних робіт. Зміст курсів відбиває сучасні досягнення природничих наук, які мають міждисциплінарний характер, охоплюють усі можливі взаємозв'язки з іншими предметами. Це створює сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, задоволення інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на певний вид майбутньої професійної діяльності. Учні мають змогу обирати навчальні предмети і курси, що поглиблюють, розширюють і доповнюють загальнообов'язковий навчальний

зміст, а також прилучитися до різних видів практичної діяльності з орієнтацією на майбутню професію.

Кожен з географічних курсів за вибором має свої особливості:

Основною метою курсу **«Основи туризму»** (8 кл.) є формування у школярів необхідних знань, умінь і навичок у всіх головних напрямках спортивно-туристської діяльності, підготовка їх до активної участі у туристських походах. Під час практичних занять учні закріплюють і розширюють знання з біології, географії, історії, отримують екологічне виховання і освіту, засвоюють основи забезпечення безпеки життєдіяльності людини в екстремальних умовах.

Краєзнавчий курс **«Золота підкова Черкащини»** (9 кл.) впроваджений на підставі державної комплексної історико-культурологічної програми з однойменною назвою, яка сьогодні втілюється в життя Черкащини. Під час занять учні поглиблюють знання з історії, географії та природи рідного краю, культури Середньої Наддніпрянщини, здійснюють активний відпочинок в умовах первозданної природи, розробляють власні презентації, туристичні проспекти. Курс має велике виховне значення для молоді.

Курс за вибором **«Рекреаційна географія»** (10-11 клас) покликаний дати учням знання про одну з галузей сучасної географії, підкреслити її прикладний характер і важливість у житті людини. Учні поглиблюють знання про природні рекреаційні ресурси світу та України, пізнають рідний край, формують навички самостійно здобувати інформацію, потребу вивчати географію. У процесі роботи учні вчаться застосовувати знання з курсу в практичних ситуаціях, складають схеми територіальної та галузевої структур рекреаційної діяльності, розробляють туристські маршрути рідним краєм та історичними місцями, складають проекти та захищають їх у дискусіях.

Головні завдання курсу **«Загальна географія»** (10-11 кл.) - формування в учнів цілісного географічного образу нашої планети, виховання національно свідомого громадянина своєї держави, розвиток критичного і творчого мислення, усвідомлення власної причетності до сучасних процесів, що відбуваються в географічній оболонці. Курс спрямований на формування важливих для майбутнього життя та діяльності учня компетентностей, серед яких професійна, комунікативна та інформаційна. Під час його вивчення формуються дослідницькі навички, спосіб поведінки в навколишньому світі, закладаються цінності соціально активної та свідомої особистості.

На заняттях курсу за вибором **«Країнознавство»** (11 кл.) у старшокласників формуються сучасні уявлення про географічну картину світу через комплексне вивчення країн шляхом систематизації та узагальнення різномірних даних про її природу, населення, господарство, соціальну сферу та культуру. Учні мають унікальну можливість заочно відвідати значну кількість країн світу. Основними прийомами педагогічної техніки є мотиваційні запитання, географічні диктанти, комплексні та порівняльні характеристики країн. З метою розвитку пізнавальних інтересів використовуються гіпотетичні прогнози, уявні мандрівки, складаються туристичні проспекти та комп'ютерні

презентації. Традиційні уроки поєднуються з нестандартними при оптимальному виборі форм організації навчальної діяльності

Для учнів 8-х класів відкрито курс за вибором **«Основи сімейної економіки»**. Основна мета курсу – формувати раціональну поведінку всіх членів сім'ї в Україні. Вивчення цього курсу значно посилює інтерес учнів до вивчення економіки в цілому, дозволяє формувати у них нове, ринкове економічне мислення, сприяє подоланню споживацької поведінки учнів у сім'ї, в школі, націлює їх на пошук додаткових доходів для своєї сім'ї.

Споживчі знання необхідні кожному громадянину вже сьогодні, тому, засвоївши матеріал курсу **Основи споживчих знань**, учні 9-х класів зможуть з честю виходити з багатьох важких і навіть прикрих життєвих ситуацій, допомагати порадами знайомим, друзям, рідним.

Заняття курсу за вибором в значній мірі розширяє не тільки світобачення молоді, але й доповнює та поглиблює, конкретизує знання, які учні одержують на уроках історії чи географії за програмою загальноосвітньої школи. Це дозволяє їм більш широко використовувати на уроках інформацію, отриману на заняттях курсу за вибором, а також сприяє самовдосконаленню учнівської індивідуальності, вихованню самоповаги, виробленню вміння поділитися інформацією з однокласниками. У цьому, насамперед, і полягає практична спрямованість занять курсів за вибором.

Клименко В.І.
учитель історії

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Процес пізнання – це процес переходу від простого до більш складного, тому необхідно, щоб безперервно відбувалась різноманітна пізнавальна дослідницька діяльність. Курс за вибором **«Історія держави і права України»** (11 клас) сприяє інтерактивній комунікації учнів та вчителів з необхідним обсягом інформаційних джерел, надбання такого мінімального рівня знань і вмінь, який дозволить пройти відповідну офіційну сертифікацію національного рівня.

Курс за вибором **«Роль особистості в історії»** (8 клас) сприяє самовизначенню школяра щодо усвідомлення вибору суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання у старшій школі. Вивчення життя та діяльності окремих українських особистостей сприяє формуванню у молоді позитивних ціннісних орієнтацій, осмисленню ролі особи в історії, вихованню громадської свідомості, дасть змогу на заняттях курсу зрозуміти, в чому полягає внесок цих історичних діячів у великі звершення часу. У процесі допрофільного курсу учні зможуть оволодіти навичками пошуку потрібної інформації, користуючись різними джерелами знань, навчаються аналізувати та узагальнювати, давати стислу і розгорнуту характеристику історичним діячам зможуть визначити чинники формування особистості в контексті історичного

часу. Програма курсу націлена на те, щоб учні оволоділи пошуково-дослідницьким методом добування інформації, методом аналізу, складання історичного портрету. Проведення диспутів на заняттях курсу сприяє розвитку логічного мислення, вміння будувати доказову базу виступу, опираючись на першоджерела.

Програми курсів за вибором включають в себе формування таких сучасних принципів викладання історії як науковість, об'єктивність, гуманізм, демократизм та національно-державну спрямованість. Методика викладання курсів опирається на створення такої атмосфери навчання, за якої учні під керівництвом вчителя прагнуть не тільки опанувати факти, дати, образи, події історії, а й намагаються інтерпретувати історичний матеріал, самостійно здобувати додаткові історичні знання, робити з історичного матеріалу висновки морального характеру, які б безпосередньо стосувалися їх життя.

Використання на уроках курсів за вибором дослідницького методу передбачає розв'язання проблемних завдань. Вчитель конструє або вибирає проблему чи проблемні завдання і представляє їх у певній системі для постійного вирішення учнем, починаючи з найпростішого. При дослідницькому методі учень на доступному йому рівні потрапляє в ситуацію, що вимагає не засвоєння готового знання, а наукового пізнання. Проблемні завдання можуть конструюватися словесно, за відеофільмом, на основі документів чи художньої літератури. Застосування частково-пошукового методу полягає в тому, що вчитель порушує проблему, мало доступну для самостійного вирішення учнями, розподіляє її на серію взаємопов'язаних питань і включає учнів у процес виконання окремих завдань під час розв'язання даної проблеми. Відбувається, таким чином, поетапне навчання розв'язування дослідницького завдання. Застосування пошукового методу неможливе без евристичної бесіди, яка слугує для пошуку учнями шляху вирішення проблеми. Для цього вчитель повинен вибудувати серію пов'язаних між собою питань, що впливають одне з одного. Всі ці питання – це невеликі проблеми, вирішення яких веде до розв'язання основної проблеми. Особливе місце на заняттях курсу посідає метод проблемного викладання, який полягає у постановці вчителем проблеми і побудови ланцюга міркувань. Викладаючи матеріал, вчитель розкриває рішення цієї проблеми так, щоб показати її суперечливий хід, способи і варіанти їх подолання.

Пояснення вчителя є зразком наукового пізнання. У встановленні причинно-наслідкових зв'язків, визначенні місця і ролі факту в історичному процесі, значення понять, закономірностей важливу роль відіграє пояснення, тобто розкриття причинних зв'язків, закономірностей, значення історичних явищ, розкриття нових понять і історичних термінів. Пояснення ґрунтується на міркуванні – це послідовний розвиток доказів, що підводить учня до висновків і умовиводів. Міркування на уроці історії сприяє розвитку історичного мислення.

Основною мотивацією навчальної діяльності на уроках курсу за вибором є пізнавальний інтерес, а методика викладання курсу поєднує факти й узагальнення, колективну та індивідуальну роботу, пояснювальний і

пошуковий методи. У ході навчального процесу учні залучаються до різних видів діяльності. Вчитель використовує і дидактичні ігри, і дискусії, і диспути. Ці методи навчання спрямовані на збагачення уяви, мислення, мови, пам'яті учнів. Особливо часто на уроках застосовуємо диспут – висвітлення різних думок з найбільш дискусійної теми.

Диспут повинен навчати учнів логічно та доказово відстоювати свою точку зору, показувати істинність або хибність своєї позиції. Крім того, вивчення матеріалу курсу передбачає проведення нетрадиційних уроків – урок-конференція, урок-семінар, урок-гра, урок-суд, урок-подорож. Важливе значення має також написання нестандартних робіт, таких як, наприклад, метод проектів, що допомагає автору проекту зрозуміти сутність та призначення отримання знань, своєї роботи, самостійно ставити професійні цілі та завдання, обмірковувати способи їх здійснення! Проектне навчання сприяє підвищенню особистої впевненості учасників, сприяє формуванню відчуття потрібності, успішності, особистого, зростання. Це сприяє утворенню зв'язку між навчальними проблемами та практичними життєвим досвідом самого учня, є джерелом нових знань, засобом активізації пізнавальної діяльності.

Програми курсів за вибором дещо відрізняються від навчальних програм з дисципліни передусім тим, що спрямовані на поглиблене, більш широке ознайомлення з окремими питаннями історичного розвитку, з історичними особистостями, історичними джерелами, детальніше прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки. Синхронізація історичного матеріалу курсу за вибором та навчальної програми дає змогу відвідувачам курсу на уроках відповідати більш детально, широко, аргументовано, додаючи певні історичні відомості, про які не згадується у навчальному посібнику, за яким працює весь клас. Відвідування курсів за вибором дає можливість кожному найкраще розкрити свій розумовий потенціал, зрозуміти сутність і призначення отриманих знань, активізувати свою пізнавальну діяльність. Учні, відвідуючи курси за вибором в 8 класі, прагнуть до накопичення історичних знань, їх цікавлять деталі, риси характеру, пригоди історичних героїв. Учень профільного класу прагне не стільки до накопичення історичних фактів, скільки до їх осмислення та узагальнення, намагається встановити логічні зв'язки між історичними фактами, розкрити закономірності, зробити узагальнення і висновки, сформулювати власне ставлення до історичних фактів і явищ.

Викладання курсів за вибором потребує специфічної і наукової, і методичної літератури. На жаль, методичних посібників, що допомогли б у викладанні курсу, придбати не можна, а наукових посібників маємо достатню кількість, хоча їм можна зустріти лише в спеціальних наукових бібліотеках вишів міста. Ця обставина вимагає від учителя серйозного ставлення до оволодіння матеріалом курсу, спонукає його постійно підвищувати свій освітній рівень, розробляти конспекти занять, методичну базу викладання курсу, встановлювати широкі міжпредметні зв'язки, розробляти власні дидактичні матеріали.

Реалізація програм курсу за вибором сприяє осмисленню ролі людини в історії, відповідальності особистості за власні дії, виховання громадської свідомості, формуванню правосвідомості молодого покоління, власного погляду та власної оцінки історичних подій.

Фокіна В.О,
заступник директора з навчально-виховної роботи

ПРОФЕСІЯ – ЖУРНАЛІСТ

Одна з найзахопливіших професій у сучасному світі – журналістика. Це креативно, сучасно, романтично. Наш світ оточений подіями, які відбуваються щосекунди, щомиті. Тому ми маємо засоби масової інформації: газети, радіо, журнали, телеканали, Інтернет.

Журналіст пише про все, що бачить, він зустрічається з видатними людьми, живе власним цікавим життям, опиняється в центрі подій першим, впливає на свідомість людей, говорить їм правду.

Це дуже цікаво – інформувати людей про найважливіші події, формувати громадську думку, впливати на події, але це ще і дуже відповідально, бо журналіст при цьому через ЗМІ доносить до читача широкий спектр життєвих проблем і світових подій, складає повну інформаційну картину наших буднів.

Журналістом стати нелегко. Цьому треба вчитися: вивчати і теорію, і практику, бути дуже інформованим, спостережливим, уважним до всього, що відбувається поруч. Журналіст має не тільки любити обрану професію, не тільки постійно вивчати інформаційні потреби різних верств суспільства, але ще й виробляти активну позицію щодо будь-якого джерела інформації, бо журналістику називають «четвертою владою» разом з трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою і судовою. Недарма у ст.29 Конституції України записано: «Кожен має право на свободу думки, слова, має право вільно збирати й поширювати інформацію усно, письмово та іншим способом за власним вибором».

Основними завданнями курсу за вибором учнів *«Основи журналістики»* є сформувані знання, які допоможуть учням орієнтуватися у навколишньому середовищі, дадуть їм змогу ознайомитися з «азами» майбутньої професії; оволодіти необхідними для цього теоретичними знаннями, практичними вміннями, які допоможуть підліткам у подальшому житті.

Навчальну програму з основ журналістики розроблено на основі положень Державного стандарту базової і повної середньої освіти, професійних рекомендацій відомих журналістів, досвіду роботи викладачів з основ журналістики м. Миколаєва В.Марущан та інших рекомендацій (праці сучасних українських та російських професійних журналістів).

Програма розрахована на учнів 8-9 та 10-11 класів. Перша – авторська, друга – адаптована.

Головні завдання програм:

- формувати в учнів поняття про професію «журналіст» та завдання сучасної журналістики;
- розкривати роль журналістів у суспільстві, впливати на формування світогляду людей:
 - розвивати у школярів мислення та вміння логічно висловлювати власне ставлення щодо реальних подій;
 - вчити викладати на папері найголовніше, найактуальніше, формувати власну думку;
 - вчити формувати грамотність й культуру мовлення;
 - виховувати національно свідомого громадянина, який би з пошаною ставився до своєї країни та співвітчизників ;
 - виробляти в учнів уміння практично застосовувати здобуті знання, користуватися джерелами інформації, оперативно відгукуватися на події, аналізувати їх, самостійно писати матеріал;
 - розвивати навички співпраці з існуючими засобами масової інформації;
 - заохочувати учнів до самореалізації своїх здібностей.

Вивчаючи розділ «Вступ до журналістики (8 клас)», учні ознайомлюються з професією журналіста, визначають яку роль ця професія відіграє у суспільстві.

У розділі «Газетні інформаційні жанри» (9 клас), основну увагу було зосереджено на вивченні таких жанрів, як новина, звіт, розширене інтерв'ю, та інших. Зміст курсу основ журналістики в 9 класі створює необхідну основу для розуміння учнями того, як потрібно писати в тому чи іншому жанрі. Школярі розуміють, яку роль для матеріалу відіграє факт, де знаходити джерела фактів. Вони практикуються в поділі матеріалів за жанрами, вчать розрізняти газетні жанри. Учні пишуть новину, читають її на уроці, аналізують, на яких фактах вона побудована. Вони знаходять у газетах замітку та звіт, розбирають їх на уроці, визначають характеристику, до якого виду належать, а потім пишуть замітку та звіт.

У 9 класі учням були корисними зустрічі з тележурналістом ТРК «Рось», відвідування ТРК, де відбулися зустрічі з дикторами, редактором, коректорами, журналістами.

У 10 класі відбувається вивчення аналітичних та публіцистичних жанрів. Проводиться детальний аналіз кореспонденції, статті, журналістського розслідування, огляду. Розглядаючи їх, учні повинні уміти знаходити їх в газетах, аналізувати, розширювати свій кругозір, цікавитися тими процесами, що відбуваються в суспільстві. Вони вчать спостерігати за життям, добирати факти для написання матеріалів (нарису, замальовки, рецензії, фейлетону). В учнів з'являється цілісне уявлення про жанри, які розповідають про людину, її внутрішній світ, вчать показувати глибину мислення героя. Під час вивчення цих матеріалів учні пишуть 5 творчих робіт. Вивчення теоретичної частини, написання робіт поєднуються також з практичними заняттями – робота з газетними публікаціями, їх аналіз, розбір за жанрами, видами, випуск шкільної

газети «П'ятнашка», похід до редакції, де учні зустрічаються з працівниками ЗМІ. Одна з таких зустрічей була в редакції газети «Черкаський край», де учні дізналися багато цікавого і про газету, і про роботу в ній Василя Симоненка, видатного поета, журналіста.

Як підсумок – учні 10 класів взяли участь в проведенні Ток-шоу «Журналістика – це професія чи покликання?» в рамках всеукраїнської конференції з проблем профільного навчання.

Майданик Л.Ю,
практичний психолог

П'ЯТЬ КРОКІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ

Наводимо приклад групової профконсультації для учнів 8-9 класів, яка проводиться на початку допрофільної підготовки з метою активізувати інтерес учнів до пошуку шляхів вирішення проблеми вибору професії та виявити прогалини в їхніх уявленнях про потреби суспільства у спеціалістах певних професій та власні можливості щодо реалізації свого професійного вибору.

ЗРОБИТИ ПРАВИЛЬНИЙ ВИБІР - ЦЕ ЗНАЙТИ ПРОФЕСІЮ, ЯКА

цікава та приваблива «ХОЧУ»	має попит на ринку праці «ТРЕБА»	доступна і посильна «МОЖУ»
Це та діяльність, яку ви робите з цікавістю, з бажанням, з власної ініціативи (як у школі, так і у позашкільний час). Якщо обране діло подобається, то ви з більшим бажанням будете працювати, підвищувати кваліфікацію, користуватися авторитетом і, в решті решт, більше заробляти	Це знання про перспективні спеціальності, які користуються попитом на ринку праці, і ймовірності працевлаштування за обраною професією. Слід враховувати, що отримання статусу безробітного - невиграшний початок трудової кар'єри.	Це можливості людини: її здібності, стан здоров'я, рівень знань і вмінь. Наприклад, в деяких справах ви більш успішні, довго можете займатися цим ділом не втомлюючись, а в інших, навпаки, швидко починаєте нервувати, у вас нічого не виходить.

Крок 1. Складіть список професій, які вам подобаються, цікаві, по яким ви хотіли б працювати, які вам підходять.

Крок 2. Складіть перелік ваших вимог до обраної професії:

- обрана професія та майбутній вид занять (чим я люблю займатися, що я любив (любила) робити раніше (в дитинстві), що у мене добре виходило та виходить; які об'єкти приваблювали (приваблюють));
- обрана професія та життєві цілі;
- обрана професія та мої сьогоденні проблеми;
- обрана професія і реальне працевлаштування за спеціальністю;
- бажаний рівень професійної підготовки;
- обрана професія і мої нахили та здібності;
- бажані зміст, характер та умови роботи.

Крок 3. Визначте, наскільки всі перераховані вимоги значущі - можливо, є менш важливі, які можна і не враховувати.

Крок 4. Оцініть свою відповідність вимогам кожній з підходящих професій: проаналізуйте, чи розвинені у вас професійні якості, чи відповідають ваші інтелектуальні здібності, психологічні особливості, стан здоров'я вимогам професії.

Крок 5. Проаналізуйте, яка професія із усього списку більше інших підходить вам за всіма пунктами.

МОЖЛИВІ ПОМИЛКИ ПРИ ВИБОРІ ПРОФЕСІЇ

<p>Чи дійсно ви самі обираєте? А можливо, на ваш вибір вплинули батьки, які хочуть таким чином реалізувати свої нездійснені мрії? А можливо, ви обираєте „за компанію” з другом або подругою? А можливо, ви обираєте не професію, а навчальний заклад?</p>	<p>Незнання своїх здібностей, здоров'я та фізичних особливостей і невміння співвіднести їх з вимогами професії можуть призвести до необґрунтованого вибору. Помилковим також вважається автоматичне перенесення свого інтересу до шкільного предмету на майбутню професію (наприклад, одна справа любити книги і зовсім інша - викладати літературу без педагогічних здібностей)</p>	<p>Буде помилкою обирати професію без урахування її конкурентоспроможності на ринку праці. Невірно також робити вибір, не маючи достатньої інформації про професію, звабившись її зовнішню стороною чи престижністю. Не слід ігнорувати і ту обставину, що затребуваність працівників залежить від їх спеціалізації і рівня освіти.</p>
--	--	---

"Карта інтересів" (адаптована)

Інструкція. Для того щоб допомогти вибрати вірний профіль навчання, пропонуємо перелік питань. Подумайте перед тим, як відповісти на кожне питання. Намагайтеся дати найбільш точну відповідь. Якщо ви не раз переконувались, що дуже любите або вам дуже подобається те, про що ми питаємо, то в аркуші відповідей у графі під тим же номером, що й номер питання, поставте два плюси; якщо просто подобається (любите), то один плюс; якщо не знаєте або сумніваєтеся – поставте нуль; якщо не подобається (не любите) – мінус; якщо дуже не подобається – два мінуси. Відповідайте на кожний пункт, не пропускаючи жодного.

Питання. Чи любите ви, чи хотіли б ви, чи подобається вам? (Усюди, де сказано «читати», можна розуміти і як «знайомитися», наприклад, шляхом бесіди).

1. Уроки математики	6. Знайомитися з життям рослин і тварин.
2. Читати твори класиків світової літератури.	7. Уроки історії
3. Уроки хімії	8. Уроки географії.
4. Хотів би вивчати інформатику	9. Вивчати іноземні мови.
5. Уроки фізики	10. Цікавитися роботою лікарів, знайомитися з досягненнями в медицині.

11. Відвідувати заняття по психології.
12. Уроки доведення або домашні завдання з доведення.
13. Знайомитися з роботами провідних журналістів, читати і обговорювати газетно-журнальні статті та нариси.
14. Знайомитися з життям видатних майстрів сцени і кіно.
15. Знайомитися з військовою технікою.
16. Читати науково-популярну літературу з математики
17. Писати твори з літератури, вірші, оповідання
18. Дізнаватися про нові досягнення в галузі хімії
19. Дізнаватися про досягнення в галузі комп'ютерної техніки.
20. Читати науково-популярну літературу (чи дізнаватися з інших джерел інформації) про відкриття у фізиці.
21. Вивчати біологію, ботаніку, зоологію.
22. Читати про історичні події, цікавитися минулим нашої або інших держав
23. Дізнаватися про економіку та державний устрій різних країн.
24. Читати художню літературу іноземною мовою.
25. Цікавитися причинами виникнення та способами лікування хвороб.
26. Читати літературу по психології.
27. Готувати вдома будь-які страви.
28. Спостерігати за вчинками, поведінкою, життям інших людей.
29. Відвідувати драматичний театр.
30. Знайомитися з історією воєн, великих боїв.
31. Розв'язувати складні математичні задачі та проводити складні математичні розрахунки.
32. Працювати зі словником і літературними джерелами, бібліографічними довідниками
33. Ставити досліди по хімії, слідкувати за перебігом хімічних реакцій
34. Налагоджувати комп'ютерну операційну систему та робочі програми.
35. Розбиратися в теорії фізичних явищ, проводити досліди з фізики
36. Відвідувати біологічний гурток.
37. Вивчати історію виникнення різних народів та держав, історичне минуле інших країн
38. Займатися в географічному гуртку
39. Працювати з іноземними словниками, розбиратися у зворотах мовлення іноземної мови.
40. Робити перев'язки, надавати першу допомогу при травмах, доглядати за хворими, надавати їм медичну допомогу тощо.
41. Хотів би надавати психологічну допомогу людям, які опинилися у важких життєвих ситуаціях.
42. Відвідувати гурток з кулінарії.
43. Писати твори на вільну тему, вести особистий щоденник.
44. Виступати на сцені перед глядачами.
45. Займатися в секції по стрільбі.
46. Займатися в математичному гуртку
47. Займатися в літературному гуртку
48. Готувати розчини, змішувати реактиви
49. Розбиратися в мікросхемах та основних вузлах ПК.
50. Вирішувати складні завдання з фізики.
51. Вести спостереження за ростом і розвитком рослин, тварин.

52. Брати участь у роботі пошуково-краєзнавчого гуртка, розшукувати матеріали, які свідчать про події минулого.
53. Самостійно складати графічні карти, збирати різні географічні матеріали, робити топографічні зйомки місцевості
54. Займатися в гуртку чи відвідувати факультативні заняття з іноземної .
55. Вивчати функції організму людини і причини виникнення хвороб.
56. Працювати з людьми, розуміти їхній стан.
57. Брати участь у виставках кулінарних і кондитерських робіт або відвідувати їх
58. Брати участь у диспутах і конференціях.
59. Брати участь в художній самодіяльності
60. Брати участь у воєнізованих іграх, естафетах, змаганнях
61. Брати участь у математичних олімпіадах
62. Вивчати походження слів і окремих словосполучень.
63. Розв'язувати задачі по хімії
64. Отримати професію, пов'язану з роботою на комп'ютері
65. Займатися у фізичному гуртку або відвідувати додаткові заняття з фізики.
66. Брати участь у біологічних олімпіадах чи готувати виставку рослин чи тварин.
67. Готувати доповіді на історичні теми
68. Брати участь у географічних експедиціях.
69. Розмовляти з друзями іноземною мовою.
70. Займатися на уроках анатомії та фізіології людини.
71. Аналізувати свої вчинки та вчинки інших людей, поведінку у спілкуванні з людьми.
72. Вигадувати нові кулінарні рецепти.
73. Писати замітки або нариси до стінгазети або періодичної преси.
74. Відвідувати театральний гурток.
75. Виконувати роботу, що вимагає рішучості, витривалості, дисципліни.
76. Виконувати роботи, які вимагають знання математичних правил і формул
77. Аналізувати, порівнювати та оцінювати літературні твори.
78. Брати участь в олімпіадах з хімії, займатися в гуртку з хімії.
79. Працювати в галузі новітніх комп'ютерних технологій.
80. Брати участь в олімпіадах по фізиці
81. Вирощувати в саду або городі рослини, виховувати тварин, доглядати за ними.
82. Ходити в походи по історичних місцях рідного краю.
83. Дізнаватися про географічні відкриття
84. Брати участь в олімпіадах, конкурсах, конференціях іноземною мовою.
85. Читати медичні словники, довідники, журнали.
86. Виконувати роботу, яка вимагає уважного відношення до людей, великого такту, витримки, самовладання.
87. Оздоблювати чи прикрашати святковий стіл.
88. Виконувати роботу, яка вимагає уміння висловлювати свої думки.
89. Декламувати вірші, співати, танцювати на сцені.
90. Планую навчатися у ВНЗ силових структур чи у військових навчальних закладах.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90

Усі питання карти згруповані за 15 напрямками інтересів. Кожен напрямок містить 6 питань. Необхідно підрахувати суму балів у кожній колонці бланку відповідей. Найбільша кількість балів вказує на ті сфери діяльності, у яких інтереси дитини найбільш виражені. Наприклад, бали першої колонки (п. 1, 16, 31, 46, 61, 76) визначають схильність учня до математики. **Напрямки інтересів** (відповідно до стовпчиків таблиці): 1. Математика. 2. Філологія. 3. Хімія. 4. Інформатика 5. Фізика. 6. Біологія. 7. Історія. 8. Географія. 9. Іноземна мова. 10. Медицина. 11. Психологія. 12. Кулінарія. 13. Журналістика. 14. Театральне мистецтво. 15. Військовий напрямок.

3.2. Програми курсів за вибором.

Стеценко І.В.,
учитель хімії

Розрахунки з розчинами (Програма курсу за вибором з хімії для учнів 9 кл.)

Пояснювальна записка

Програма курсу за вибором «**Розрахунки з розчинами**» призначена для учнів 9-х класів. У даному курсі більш детально вивчаються види розчинів, способи вираження концентрації розчинів, вплив розчинів на людину і навколишнє середовище. Окрема увага приділяється розрахункам, пов'язаним з використанням поняття «розчин», «масова частка розчиненої речовини», «молярна концентрація», «правило «хреста»». Спецкурс розрахований на **10 годин** і ґрунтується на знаннях набутих на уроках фізики, математики, біології, хімії.

Мета курсу полягає в тому, щоб систематизувати та поглибити знання учнів про розчини, суть процесу розчинення, сприяти розвитку в учнів ключових компетенцій, логічного мислення та допомогти з вибором профілю навчання; забезпечити профільну прикладну і початкову професійну спеціалізацію навчання. Знання, які набувають учні при вивченні даного спецкурсу, тісно пов'язані з формуванням ключових уявлень про професії, пов'язані з хімією. Учні набувають практичні навички застосування хімічних знань, тому спецкурс передбачає виконання багатьох демонстрацій, лабораторних дослідів і практичних робіт. Зміст спецкурсу відбиває сучасні досягнення хімічної науки, має міждисциплінарний характер, охоплюючи всі можливі взаємозв'язки з іншими предметами.

Вивчення курсу має на меті виконання таких **завдань**:

- розвиток особистості учня, його навчально-пізнавальних інтересів на основі засвоєння знань про практичне застосування речовин; розвиток природних задатків, інтелекту, пам'яті, здатності до самоосвіти;
- розкриття фізіологічного значення розчинів та вміння розв'язувати елементарні задачі на приготування розчинів, що є основою забезпечення здоров'я та добробуту людини;
- розвиток уявлення про технологічне застосування законів хімії, її гуманістичну спрямованість і розуміння суспільної потреби у необхідності подальшого розвитку хімічної науки і промисловості для розвитку суспільного господарства та забезпеченні добробуту людини;
- створення умов для самовизначення і саморозвитку особистості, формування ставлення до хімії як до можливої галузі майбутньої професійної діяльності;
- формування життєвої і соціальної компетентностей учня, його екологічної культури, навичок безпечного поводження з речовинами у побуті та на виробництві.

Рекомендації щодо роботи з програмою. Розподіл годин у програмі орієнтовний. Учитель може вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань.

Учитель має право вирішувати, як виконати той чи інший експеримент. Окремі демонстрації можна виконувати як лабораторні досліди, а лабораторні досліди – як практичні роботи. Деякі досліди можна замінювати доступнішими в умовах конкретної школи.

Програма курсу

№ п/п	Зміст навчального матеріалу курсу	Навчальні досягнення учнів
1.	<p>Вступ (2 год). Поняття про розчин. Склад, види розчинів. Значення розчинів в житті та практичній діяльності людини. Кристалогідрати. Демонстрації:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виготовлення розчину. 2. Розгляд зразків істинних розчинів, суспензій, емульсій, аерозолів, пін. 3. Розгляд зразків кристалогідратів. <p>Лабораторні досліді:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Правила зважування на терезах. 2. Правила вимірювання об'єму рідини за допомогою мірного циліндра. 3. Досліди з мідним купоросом. Сталість вмісту кристалізаційної води. 	<p>Учень:</p> <p>називає основні компоненти розчину, види розчинів;</p> <p>наводить приклади колоїдних та істинних розчинів, суспензій, емульсій, електролітів і неелектролітів, сильних і слабких електролітів, кристалогідратів;</p> <p>обґрунтовує значення розчинів у природі та житті людини;</p> <p>пояснює суть процесів розчинення, вплив різних чинників на розчинення, утворення водневого зв'язку.</p>
2.	<p>Тема 1. Розрахунки з розчинами (8 год). Розчинність. Коефіцієнт розчинності. Криві розчинності. Способи виразу концентрації. Масова частка розчиненої речовини. Молярна концентрація. Густина розчину. Розведення розчинів. Правило «хреста». Розрахункові задачі:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Обчислення масової частки і маси розчиненої речовини в розчині. 2. Обчислення масової частки газоподібної речовини в розчині. 3. Обчислення масової частки речовини в розчині, що утворюється внаслідок змішування. 4. Задачі з використанням поняття «густина». 5. Задачі з використанням поняття «кристалогідрат». 	<p>Учень:</p> <p>знає визначення масової частки речовини в розчині або суміші, молярної концентрації речовини в розчині, поняття «розчинність»;</p> <p>алгоритм розв'язання задач на розведення (правило «хреста»);</p> <p>застосовує поняття масової частки речовини та молярної концентрації під час розв'язування розрахункових задач;</p> <p>уміє виражати масову частку речовини в розчині через молярну концентрацію, і навпаки; розчинність через масову частку речовини, і навпаки;</p> <p>розв'язує розрахункові задачі на концентрацію розчинів, змішування розчинів, розчинність, правило «хреста»;</p> <p>розрізняє компоненти розчину,</p>

<p>6. Задачі на обчислення коефіцієнту розчинності.</p> <p>7. Задачі на обчислення молярної концентрації.</p> <p>8. Задачі на розведення . Правило «хреста».</p> <p>Демонстрації:</p> <p>4. Залежність розчинності від різних факторів: природа речовини, температура, тиск.</p> <p>Лабораторні дослід:</p> <p>4. Розчинність речовин у воді.</p> <p>5. Виготовлення ненасичених і насичених розчинів концентрованих, розведених.</p> <p>Практичні роботи:</p> <p>1. Приготування розчину з певною масовою часткою розчиненої речовини розчиненням кристалогідрату.</p> <p>2. Приготування розчину заданої молярної концентрації.</p> <p>3. Розв'язання розрахунково-експериментальних задач з використанням поняття «розчинність».</p> <p>4. Розв'язання розрахунково-експериментальних задач на розведення.</p>	<p>насичені й ненасичені розчини, катіони й аніони;</p> <p>встановлює відмінність між насиченими та ненасиченими, концентрованими та розведеними розчинами, між процентною та молярною концентрацією розчинів;</p> <p>пояснює суть процесів розчинення, вплив різних чинників на розчинення, утворення водневого зв'язку;</p> <p>обґрунтовує значення розчинів у природі та житті людини;</p> <p>обчислює масову частку і масу розчиненої речовини в розчині, молярну концентрацію;</p> <p>виготовляє розчини з певною масовою часткою розчиненої речовини; з заданою молярною концентрацією;</p> <p>дотримується правил техніки безпеки під час виконання хімічних дослідів.</p>
--	---

Календарно-тематичне планування

№ уроку	К-ть годин	Зміст уроку	Хімічний експеримент
		Вступ (2 год).	
1	1	Поняття про розчин. Склад, види розчинів. Значення розчинів в житті та практичній діяльності людини.	Демонстрації. Теплові явища під час розчинення (розчинення амоній нітрату і концентрованої сульфатної кислоти у воді). Виготовлення розчину. Розгляд зразків істинних розчинів, суспензій, емульсій, аерозолів, пін. Лабораторні дослід. Правила зважування на терезах. Правила вимірювання об'єму рідини за допомогою мірного циліндра.
2	1	Кристалогідрати.	Демонстрації. Розгляд зразків кристалогідратів. Лабораторні дослід. Досліди з мідним купоросом. Сталість умісту кристалізаційної води.
		Тема 1. Розрахунки з розчинами (8 год).	
3	1	Розчинність. Коефіцієнт	Демонстрації. Залежність

		розчинності. Криві розчинності.	розчинності від різних факторів: природа речовини, температура, тиск. Лабораторні досліді. Розчинність речовин у воді. Виготовлення ненасичених і насичених розчинів концентрованих, розведених. Розрахункові задачі. Задачі на обчислення коефіцієнту розчинності.
4	1	Способи виразу концентрації. Масова частка розчиненої речовини.	Розрахункові задачі. 1. Обчислення масової частки і маси розчиненої речовини в розчині. 2. Обчислення масової частки газоподібної речовини в розчині. 3. Обчислення масової частки речовини в розчині, що утворюється внаслідок змішування.
5	1	Практична робота 1. Розв'язання розрахункових задач з використанням поняття «розчинність».	Практична робота.
6	1	Практична робота 2. Приготування розчину з певною масовою часткою розчиненої речовини розчиненням кристалогідрату.	Практична робота.
7	1	Молярна концентрація. Густина розчину.	Розрахункові задачі. Задачі на обчислення молярної концентрації.
8	1	Практична робота 3. Приготування розчину заданої молярної концентрації.	Практична робота.
9	1	Розведення розчинів. Правило «хреста».	Розрахункові задачі. Задачі на розведення. Правило «хреста».
10	1	Практична робота 4. Розв'язання розрахункових задач на розведення.	Практична робота

Література.

1. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Шкільний світ, 2001.
2. Програми для профільних класів. Хімія. - К.: Педагогічна преса, 2004.
3. Програми з хімії для 12- річної школи. - К.: Перун, 2005.
4. Алексєєва М.А. Методика розв'язування розрахункових задач з теми „ Розчини” / М. А. Алексєєва. // Хімія. – 2006. – №20 (128).
5. Бударин Л.И., Свергуненко Г.В. Опыты по химии в школе и дома / Л.И.Бударин, Г.В.Свергуненко. – К.: Радянська школа, 1982. – 56 с.
6. Гура Т.О. Основи фізичної хімії. 9 клас. Факультативний курс / Т.О.Гура // Хімія. – 2005. – №17 (101), №18 (102).

7. Энциклопедия для детей. Том 17. Химия / В.А. Володин. - М.: Аванта +, 2000. - 640 с.
8. Канадер Л.І. Фізична і колоїдна хімія / Л.І.Канадер. –К.: Вища школа., 1983.
9. Киреев В.А. Курс физической химии. / В.А.Киреев. – М.: Химия, 1975.
10. Книга для чтения по неорганической химии. Часть 2. / В.А. Кридман. - М.: Просвещение, 1984. - 320 с.
11. Леенсон И.А. 100 вопросов и ответов по химии: Материалы для факультативных занятий и семинаров: Учебное пособие / И.А.Леенсон. - М.: Астрель, 2002. - 347 с.
12. Леенсон И.А. Чет или нечет? Занимательные очерки по химии / И.А.Леенсон. – М.: Химия, 1987. – 176 с.
13. Ллансана Х. Атлас фізики і хімії / Х. Ллансана. - Х.: Ранок, 2005. - 96 с.
14. Ольгин О.М. Опыты без взрывов / О.М.Ольгин. – М.: Химия, 1986. – 192 с.
15. Популярная библиотека химических элементов. Книга первая. - М.: Наука, 1983.-574 с.
16. Практичні роботи з хімії. Під редакцією Н.М. Буринської. – К.: Освіта, 1994.
17. Різванов А.К. Жива хімія / А.К.Різванов. – Х.: Вид. група «Основа», 2004. – 80 с. – (Серія «Бібліотека журналу «Хімія»; Вип. 5 (17)).
18. Рошаль А. Химия - это просто. Занимательный учебник по химии / А. Рошаль. - Х.: Веста, 2002. -136 с.
19. Рошаль О.Д. Хімія – це просто / А. Рошаль. – Х.: Вид. група «Основа», 2004. – 144 с. – (Б-ка ж. «Хімія»; Вип. 8 (20)).
20. Туріщева Л.В. Міжпредметні зв'язки у навчанні хімії / Л.В. Туріщева. - Х.: Основа, 2004. - 96 с. - (Серія „Бібліотека журналу „Хімія". Випуск 7").
21. Химические реакции/ И.А. Леенсон. - М.: Астрель, 2002. -192 с. -(Библиотека учителя химии).
22. Хімія: Дитяча енциклопедія/ Л.О. Савіна. - К.: Школа, 2002. -368 с.
23. Хімія навколо нас. - Х.: Основа, 2003. - 112 с. - (Серія „Бібліотека журналу „Хімія". Випуск 5").
24. Шпаусус З. Путешествие в мир химии / З. Шпаусус. – М.: Просвещение, 1967. – 430 с.
25. Цікаво про хімічні елементи та їх сполуки / Упоряд. О.Каретникова, Г.Мальченко. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128 с. – (Б-ка «Шк.. світу»).
26. Цікава хімія для вчителів та учнів/ Л.О. Слета, Т.М. Граніна, Ю.В. Холін. - Х.: Основа, 2003. - 96 с. - (Серія „Бібліотека журналу „Хімія").
27. Цього немає у підручнику. Видатні хіміки / О.Каретникова, Г. Мальченко. - К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. - 112 с. - (Бібліотека „Шкільного світу").
28. Цього немає у підручнику. Хімія в побуті / О.Каретникова, Г. Мальченко. - К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2004. -112с- (Бібліотека „Шкільного світу").
29. Яковишин Л.А. Занимательные опыты по химии: в школе и дома / Л.А. Яковишин. - Севастополь: Библекс, 2005. -116 с.

Основи медичних знань

Програма курсу за вибором для учнів 9-х класів

Пояснювальна записка

Програма курсу за вибором «Основи медичних знань» складена на основі програми «Основи медичних знань» Нагаєвої Л.М. для учнів 9-х класів загальноосвітніх шкіл і розрахована на 35 годин.

Робота за адаптованою програмою дає змогу підготувати учнів до реального життя, допомогти їм набути практичних навичок для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, збагачує елементарними необхідними у повсякденному житті медичними знаннями, а також доповнює, розширює і поглиблює знання з профільного предмета "Біологія", знайомить з роботою різних типів медичних закладів. Цим програма відрізняється від стандартної програми.

При проведенні занять в ході курсу бажано використовувати групові форми роботи та активно залучати учнів до дискусій щодо проблем, які розглядаються. Цілком логічним також буде широке використання науково-популярних фільмів присвячених особливостям будови і функціонування організму та механізмам пристосування його до умов навколишнього середовища. Під час вивчення різних тем курсу велике значення відводиться практичним і лабораторним роботам, які включають вивчення елементів асептики і антисептики, надання першої домедичної допомоги при харчових отруєннях, опіках і відмороженнях, переломах, вивихах, забоях, перерозтягненнях зв'язок, кровотечах. Учні набувають навичок накладання шин, роботи з перев'язувальним матеріалом, вивчають методику приготування дезінфікуючих розчинів, безпеку при роботі з отрутохімікатами. Зацікавленість викликає методика реанімації, а саме надання першої допомоги в разі зупинки серця і дихання.

Програма курсу "Основи медичних знань" розрахована на 35 годин. Зміст програми відповідає психофізіологічним особливостям учнів 9-х класів. Програму можна використовувати як міжкласний різновіковий факультатив або як міжшкільний факультатив.

Мета курсу:

- усвідомлення цінності і значення здоров'я для гармонійного розвитку особистості;
- поліпшення рівня медичних знань молодого покоління та отримання навичок надання першої медичної допомоги;
- формування в учнів громадянської позиції, принципів та норм поведінки щодо стану здоров'я;
- сприяння професійній орієнтації учнів;
- розвиток інтелектуальних, пізнавальних, комунікативних умінь в учнів.

Завдання курсу:

- формування в учнів цілісного підходу до вирішення проблеми;
- підвищення рівня медичної грамотності учнів;
- оволодіння практичними знаннями - від уміння надати першу медичну допомогу до цілого комплексу соціальних заходів;
- уміння надання само- та взаємодопомоги;
- здійснення профорієнтаційної роботи;
- виховання дбайливого ставлення до власного здоров'я та до здоров'я інших людей.

Під час вивчення тем використовуються наступні методи і методичні прийоми:

Методи навчання:

1. Інформаційно- рецептивний:

а) словесний: розповідь-пояснення, опис, бесіда, повідомлення учнів, робота з методичною літературою.

б) наочний: ілюстрації, демонстрації, ТЗН;

в) практичний: виконання практичних і лабораторних робіт.

Використовуються прийоми навчання: виклад інформації, пояснення, активізація уваги та мислення, одержання з тексту та ілюстрацій нових знань, робота з роздатковим матеріалом.

2. Репродуктивний.

3. Проблемно - пошуковий: постановка проблемного питання.

Прийоми навчання: постановка взаємопов'язаних проблемних запитань, активізація уваги та мислення.

4. Візуальний: складання схем або таблиць.

5. Релаксопедичний: психологічне розвантаження.

У ході роботи учні користуються додатковою літературою: матеріалом з енциклопедій, газет, методичною літературою.

Програма курсу за вибором

«Основи медичних знань»

9 клас

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів (міжпредметні зв'язки)
1.	Історія гігієни (3 год) Виникнення і розвиток санітарно-гігієнічної культури. Санітарно-гігієнічна культура. Основні етапи розвитку гігієнічної науки і санітарії в Україні.	Учні повинні знати (вміти). - виникнення і розвиток санітарно-гігієнічної культури. - Основні етапи розвитку гігієнічної науки і санітарії в Україні - Усвідомити значимість санітарно-гігієнічної культури для здорового способу життя. (Анатомія, фізіологія.)
2.	Фізична активність і здоров'я (3 год.) Роль рухової активності в збереженні здоров'я. Шкідливість гіподинамії.	Характеризує функції опорно-рухової системи. Пояснює:

	<p>Профілактика захворювань опорно-рухової системи. Особливості фізичного виховання людини на різних вікових етапах її розвитку. Гігієнічний режим рухової активності. Практична робота №1. Вимірювання м'язової сили за допомогою ручного динамометра. Практична робота №2. Визначення швидкості реакції людини. Практична робота №3. Визначення гнучкості хребта. Практична робота №4. Виявлення порушення осанки. Практична робота №5. Збереження правильної осанки при стоянні. Практична робота №6. Збереження правильної осанки в положенні сидячи і при ходьбі. Лабораторна робота №1. Функції скелету людини. Лабораторна робота №2. Перегляд препарату поперечної, смугастої, м'язової тканини під мікроскопом.</p>	<p>- взаємозв'язок опорно-рухової системи; - роль рухової активності для збереження здоров'я Застосовує знання: - про особливості опорно-рухової системи для попередження травм і захворювань. - Для надання першої допомоги при ушкодженнях опорно-рухової системи (Фізкультура, основи здоров'я, анатомія, медицина).</p>
3.	<p>Попередження і лікування інфекційних захворювань і алергії. Імунітет (6 год.) Причини виникнення інфекційного захворювання. Течія інфекційного захворювання. Профілактика інфекційних захворювань. Алергія як порушення функцій імунної системи. Ознаки інфекційних захворювань. Долікарняна допомога. Практична робота №7. Визначення температури води, в якій потрібно замочувати гірчичники перед використанням. Практична робота №8. Виготовлення Вашого зігріваючого компресу.</p>	<p>Знати: - причини виникнення інфекційного захворювання. - Імунітет, його значення, регуляція. - Роль імунної системи. Застосування знань: - при виготовленні зігріваючих компресів, накладання гірчичників (анатомія, основи здоров'я).</p>
4.	<p>Травматизм і його профілактика. Охорона праці. Травми. (2 год.) Організація травматологічної допомоги. Попередження травматизму. Практична робота №9. Використання трубчастого еластичного бинта для утримання пов'язки на голові. Практична робота №10.</p>	<p>Застосовує знання: - для надання першої допомоги при отриманні травм - вміє Організувати травматологічну допомогу (анатомія, фізкультура).</p>

	Використання лейкопластиру і спиртового розчину йоду при обробці ран	
5.	<p>Тренування серцево-судинної системи. Профілактика захворювань органів кровообігу, перша допомога. (2 год.)</p> <p>Серцево-судинна система - показник рівня фізіологічного стану людини.</p> <p>Попередження захворювань серцево-судинної системи.</p> <p>Лабораторна робота №3.</p> <p>Вивчення будови серцевого м'язу під мікроскопом.</p> <p>Практична робота №11.</p> <p>Вимірювання швидкості кровонаповнення капілярів нігтьового ложа</p> <p>Практична робота №12.</p> <p>Визначення частоти серцевих скорочень. В стані спокою і після навантажень.</p> <p>Практична робота №13.</p> <p>Вимірювання артеріального тиску.</p>	<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> - як попередити захворювання серцево-судинної системи - правильне навантаження на серцево-судинну систему <p>Вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вимірювати артеріальний тиск - визначити частоту серцевих скорочень (Анатомія, фізіологія)
6.	<p>Гігієна дихання (4 год.)</p> <p>Укріплення органів дихання і профілактика їх захворювань.</p> <p>Гігієна повітря.</p> <p>Гігієна голосового апарату.</p> <p>Техніка безпеки при роботі з ядохімікатами.</p> <p>Практична робота №14.</p> <p>Санітарне обстеження температури повітря в приміщенні.</p> <p>Практична робота №15.</p> <p>Визначення коефіцієнта аерації в приміщенні.</p> <p>Практична робота №16.</p> <p>Визначення швидкості повітрообміну в приміщенні при його провітрюванні.</p> <p>Практична робота №17.</p> <p>Визначення запиленості повітря.</p> <p>Практична робота №18.</p> <p>Дихальні функціональні проби із затримкою дихання на фазі вдиху і видиху.</p> <p>Практична робота №19.</p> <p>Дихальні функціональні проби із затримкою дихання до і після дозованого навантаження.</p>	<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> - будову і функції органів дихання - вплив оточуючого середовища на дихальну систему <p>Застосування знань:</p> <ul style="list-style-type: none"> - профілактика захворювань органів дихання (Анатомія, фізіологія, економіка)
7.	<p>Гігієна харчування. (3 год.)</p> <p>Раціон і режим харчування</p> <p>Харчові отруєння. Міри профілактики і першої допомоги при харчових отруєннях.</p>	<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> - раціон і режим харчування - інфекційні і неінфекційні захворювання шлунково-кишкового

	<p>Інфекційні і неінфекційні захворювання шлунково-кишкового тракту. Гельмінтози. Режим харчування. Гігієнічна оцінка питної води.</p> <p>Практична робота №20.</p> <p>Визначення якості коров'ячого молока.</p> <p>Практична робота №21.</p> <p>Визначення якості м'яса.</p>	<p>тракту</p> <p>Вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> - надавати першу допомогу при харчових отруєннях - визначати якість молока та м'яса (Анатомія, Фізіологія, економіка).
8.	<p>Теплорегуляція. Профілактика шкірних, урологічних, гінекологічних, і венеричних захворювань. (5 год.)</p> <p>Функції шкіри. Шкірні захворювання та їх профілактика.</p> <p>Догляд за шкірою, волоссям, нігтями.</p> <p>Захист шкірних покривів.</p> <p>Теплорегуляція та її порушення в організмі. Загартовування.</p> <p>Гігієна одягу та взуття.</p> <p>Профілактика урологічних, гінекологічних та венеричних захворювань.</p> <p>Лабораторна робота №4.</p> <p>Вивчення сальних і потових залоз шкіри, м'яких властивостей мила.</p> <p>Практична робота №22.</p> <p>Вивчення типів шкіри на різних ділянках лица.</p>	<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> - механізм терморегуляції - значення шкіри в пристосуванні організму до умов навколишнього середовища <p>Застосовує знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - для профілактики захворювань шкіри - при загартовуванні організму - при підборі одягу та взуття (Анатомія, фізіологія, екологія.).
9.	<p>Профілактика нервових і психічних захворювань. (6 год.)</p> <p>Значення нервової системи, її будова та функції.</p> <p>Навики, звички, стрес та фактори, які впливають на здоров'я</p> <p>Режим дня. Сон і його гігієна.</p> <p>Психічне здоров'я.</p> <p>Попередження алкоголізму, наркоманії і токсикоманії.</p> <p>Гігієна праці.</p> <p>Лабораторна робота №5.</p> <p>Вироблення навиків дзеркального письма.</p> <p>Практична робота №23.</p> <p>Визначення коливань уваги при відсутності установки на утримання виниклого образу, при установці на нього утриманні і при активній роботі з об'єктом.</p> <p>Практична робота №24.</p> <p>Визначення об'єму при механічному і логічному запам'ятовуванні.</p> <p>Практична робота №25.</p> <p>Тренування провідної і творчої уяви.</p>	<p>Знає:</p> <ul style="list-style-type: none"> - будову та функції нервової системи - нервову регуляцію активності людини <p>Застосовує знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - для обґрунтувань необхідності дотримання режиму праці і відпочинку - попередження шкідливих звичок на організм людини (Анатомія, фізіологія, психологія)

Календарне планування курсу “Основи медичних знань”.

№ уроку	Тема уроку	Кільк. год
1 2 3	Історія гігієни Виникнення і розвиток санітарно-гігієнічної культури. Санітарно-гігієнічна культура. Основні етапи розвитку гігієнічної науки і санітарії в Україні.	<i>3 год.</i>
4 5 6	Фізична активність і здоров'я Роль рухової активності в збереженні здоров'я. Шкідливість гіподинамії. Профілактика захворювань опорно-рухової системи. Л.р.№1, Л.р.№2, П.р.№1 Особливості фізичного виховання людини на різних вікових етапах її розвитку. П.р.№2 Гігієнічний режим рухової активності. П.р.№3, П.р.№4, П.р.№5, П.р.№6	<i>3 год.</i>
7 8 9 10 11 12	Попередження і лікування інфекційних захворювань і алергії Імунітет. Причини виникнення інфекційного захворювання. Течія інфекційного захворювання. Профілактика інфекційних захворювань. Алергія як порушення функцій імунної системи. Признаки інфекційних захворювань. До лікарняна допомога. П.р.№7, П.р.№8	<i>6 год.</i>
13 14	Травматизм і його профілактика. Охорона праці Травми. П.р.№9 Організація травматологічної допомоги. Попередження травматизму. П.р.№10	<i>2 год.</i>
15 16	Тренування серцево-судинної системи. Профілактика захворювань органів кровообігу, перша допомога Серцево-судинна система – показник рівня фізіологічного стану людини. Л.р.№3 Попередження захворювань серцево-судинної системи. П.р.№11, П.р.№12, П.р.№13	<i>2 год.</i>
17 18 19 20	Гігієна дихання Укріплення органів дихання і профілактика їх захворювань. Гігієна повітря. П.р.№14, П.р.№15, П.р.№16, П.р.№17 Гігієна голосового апарату. П.р.№18, П.р.№19 Техніка безпеки при роботі з ядохімікатами.	<i>4 год.</i>
21 22 23	Гігієна харчування Здоров'я і харчування. Харчові отруєння. Модифіковані продукти. Потенційні небезпеки вживання модифікованих продуктів. Метеозалежність. Вітаміни та їх значення в житті людини. Гельмінтози. П.р.№20, П.р.№21 Режим харчування. Гігієнічна оцінка питної води.	<i>3 год.</i>
24 25 26	Теплорегуляція. Профілактика шкіряних, урологічних, гінекологічних, і венеричних захворювань Функції шкіри. Шкірні захворювання та їх профілактика. Л.р.№4 Догляд за шкірою, волоссям, нігтями. Захист шкірних покривів. П.р.№22	

27 28	Теплорегуляція та її порушення в організмі. Загартування. Гігієна одягу та взуття. Профілактика урологічних, гінекологічних та венеричних захворювань.	5 год.
29 30 31 32 33 34 35	Профілактика нервових і психічних захворювань Значення нервової системи, її будова та функції. Навики, звички, стрес та фактори, які впливають на здоров'я Л.р.№5 Режим дня. Сон і його гігієна. Психічне здоров'я. Попередження алкоголізму, наркоманії і токсикоманії. Гігієна праці. П.р.№23,П.р.№24,П.р.№25 Узагальнюючий урок!	6 год

Література

1. Алатон А. Валеологія / А. Алатон. - К.:Алатон,1996. - 208 с.
2. Доннер К. Тайны анатомии / К. Доннер. - М.: Мир, 1988. - 158 с.
3. Коденко Я.В. Основи медичних знань / Я.В.Коденко. - К.: Арт-освіта, 2004. -159
4. Присяжнюк М.С. Біологія людини / М.С. Присяжнюк. - К.: Фенікс, 1998. - 272 с.
5. Спок Б. Дитина і догляд за нею / Б.Спок. - К.: Наукова думка, 2001. - 448 с
6. Шабатура М.Н. Біологія людини: підручник для 8 класу / М.Н. Шабатура та ін. - К.: Генеза, 2000. – 248 с.

Дудка К.В,
учитель математики

Математична логіка

Програма курсу за вибором для 7 класу

Пояснювальна записка

Основне завдання курсу за вибором з математичної логіки полягає в тому, щоб враховуючи інтереси і схильності учнів розширити і поглибити вивчення математики, сформувані знання, вміння та навички, необхідні для успішного вивчення математики та інших наук.

Зміст програми курсу за вибором з математичної логіки доповнює зміст навчального матеріалу шкільної програми. Програма складається з наступних тем:

1. Подільність чисел
2. Логічні задачі

Мета курсу за вибором з математичної логіки – розвинути логічне, нестандартне мислення, винахідливість, кмітливість, зосередженість, підвищити загальну математичну культуру. Запропонований курс є початковою сходинкою

допрофільної підготовки учнів, так як дає можливість семикласникам самовизначитися в подальшому навчанні. Введення даного курсу сприяє виявленню учнів, схильних до вивчення математики, а також підготовці учнів до математичних олімпіад, конкурсів, турнірів.

На курс за вибором відводиться 18 годин з розрахунку одна година на тиждень протягом одного семестру.

Зміст навчального матеріалу і вимоги до рівня навчальних досягнень

№ з/п	Зміст навчального матеріалу.	Навчальні досягнення учнів
1	Подільність чисел (6 год.). Ознаки подільності на 6,15,25,4,8,100,7,11. Теореми про подільність. Властивості останньої цифри добутку, суми, різниці, степеня деяких натуральних чисел. Деякі властивості чисел, які є квадратами натуральних чисел.	Наводить приклади натуральних чисел, що діляться націло на 6,15,25,4,8,100,7,11. Формулює: ознаки подільності чисел на 6,15,25,4,8,100,7,11, теорему про подільність добутку, теорему про подільність суми, властивість числа, яке є квадратом деякого числа. Описує правила знаходження останньої цифри добутку, суми, різниці, степенів чисел від 1 до 9. Розв'язує логічні вправи, що передбачають: застосування ознак подільності чисел на 6,15,25,4,8,100,7,11; застосування теореми про подільність добутку, теореми про подільність суми; знаходження останньої цифри числа; застосування властивості числа, яке є квадратом натурального числа.
2	Логічні задачі (12 год.). Задачі з дробами. Цікаві задачі на відсотки. Задачі на складання рівнянь. Задачі на рух. Принцип Діріхле.	Формулює: принцип Діріхле, наслідок з принципу Діріхле. Розв'язує: логічні задачі на дроби. на відсотки, логічні задачі складанням рівнянь, задачі на рух, задачі на застосування принципу Діріхле.

Орієнтовне календарно - тематичне планування.

№ уроку	Тема уроку	К-ть год.
	Подільність чисел (6 год)	1
1.	Ознаки подільності на 6,15,25,4,8,100,7,11.	1
2.	Теорема про подільність суми. Теорема про подільність добутку.	1
3.	Подільність чисел. Розв'язування вправ.	1
4.	Властивості останньої цифри добутку, суми, різниці, степеня деяких натуральних чисел.	1
5.	Деякі властивості чисел, які є квадратами натуральних чисел.	1
6.	Контрольна робота №1	1
	Логічні задачі (12год)	
7,8	Задачі з дробами.	2
9,10	Цікаві задачі на відсотки	2

11,12	Задачі на складання рівнянь	2
13,14	Задачі на рух	2
15-17	Принцип Діріхле	2
18	Контрольна робота №2	1

Література

1. Лоповок Л.М. Збірник математичних задач логічного характеру / Л.М. Лоповок. - К. Рад.школа, 1972.
2. Поліщук О.Р. Математична логіка / О.Р. Поліщук, О.Р. Чайчук.. - Х.: Основа, 2007.
3. Шарыгин И.Ф. Математика. Задачи на смекалку / И.Ф.Шарыгин. -М.: Просвещение, 1996.
4. Нагибин Ф.Ф. Математическая шкатулка / Ф.Ф. Нагибин, Е.С. Канин. – М.: Просвещение, 1988.
5. Игнатъев Е.И. В царстве смекалки / Е.И. Игнатъев - М., 1979.
6. Харік Ю.Ю. Матеріали для факультативних занять, спецкурсів, гуртків. Математика 5-7 / Ю.Ю. Харік. - Х.: Основа, 2008
8. Маланюк М.П. Олімпіади юних математиків / М.П. Маланюк, В.І. Лукавецький - М., 1977

Дудка К.В.
учитель математики

Загадковий світ рівнянь

Курс за вибором для 8 класу

Пояснювальна записка. Курс за вибором "Загадковий світ рівнянь," запропонований учням 8-го класу, передбачає формування стійкого інтересів учнів до предмета, виявлення і розвиток їх математичних здібностей, підготовку учнів до свідомого вибору профілю навчання у старшій школі.

Метою курсу є забезпечення систематизації знань, умінь та навичок, поглиблення та розширення знань учнів, підвищення математичної культури учнів.

Основні цілі та завдання курсу:

- 1) підвищення рівня знань, навичок та умінь з математики;
- 2) систематичне спонукання учнів до власних відкриттів, до перевірки своїх сил у розв'язуванні математичних завдань;
- 3) підвищення інтересів учнів до вивчення математики, прищеплення їм навичок творчої, дослідницької роботи;
- 4) демонстрація прикладів застосування математики у практичній діяльності;
- 5) формування творчої, активної, впевненої у власних силах особистості, здатної до самовдосконалення.

Зміст програми курсу органічно пов'язаний зі змістом основного навчального матеріалу і водночас має самостійний характер. Так, наприклад, тема "Квадратні рівняння" вивчається після опрацювання її на уроках алгебри. Способи розв'язування рівнянь, які пропонуються шкільною програмою, обмежені. Тому на заняттях курсу пропонується розширити перелік рівнянь,

які зводяться до квадратних, а також деякі прийоми розв'язування дробово-раціональних рівнянь, які зводяться до квадратних, використання квадратних рівнянь в різних ситуаціях, зокрема при розв'язуванні текстових задач.

Розглядаються питання, які дозволяють розширити базу теоретичних знань учнів:

1. Формула коренів квадратного рівняння, в якому другий коефіцієнт – число парне.
2. Теорема Вієта (розв'язування незведених квадратних рівнянь за теоремою Вієта).
3. Властивості коефіцієнтів квадратного рівняння. Застосування цих знань дає змогу учням розв'язувати квадратні рівняння раціональними способами, що сприяє підвищенню рівня загальної математичної підготовки учнів. Це розвиває потенційні навчальні можливості учнів, підвищує інтерес учнів до вивчення даної теми, а також математики.

Один із прийомів профілізації навчання математики в школі полягає у зміні традиційної структури уроку, а саме наближенні умов діяльності учнів на уроці математики до умов виконання завдань певних професій. Такі уроки – ділові ігри проводяться здебільшого на завершальному етапі вивчення навчальної теми. Ділову гру можна організувати з питань економіки, бізнесу, екології, виробництва, банківської справи. Ці уроки вдало доповнюють традиційні форми навчання учнів, розвиток розумової діяльності, сприяють виникненню внутрішньої мотивації до навчання та підвищенню уваги до змісту матеріалу, що вивчається. Під час використання такої форми роботи відбувається професійна орієнтація учнів, їх знайомство з видами діяльності людини.

Прийомом профілізації навчання можуть бути нестандартні прийоми організації діяльності на уроці. Це урок-семінар, урок-конкурс, урок-бенефіс, бліц-турнір та інші.

Під час проведення уроків курсів за вибором використовуються такі форми інтерактивних технологій, як презентація, мікрофон, робота у групах, у парах, незакінчені речення, спільні проекти, мозковий штурм. Таким чином, курси за вибором дають можливість виховувати особистість, яка зможе творчо ставитись до праці, самостійно знаходити розв'язання навчальних та життєвих проблем. Діти повинні навчитися самостійно мислити, мати власну думку, відчувати відповідальність за справу, бути компетентними з багатьох питань. З урахуванням цього під час вивчення теми "Квадратні рівняння" використовували дослідницькі методи. Учні курсу було поділено на 4 групи за бажанням, поставлено завдання дослідження раціональних способів розв'язування квадратних рівнянь та оформити кінцевий результат. Формою підбиття підсумків ми обрали "Презентацію квадратних рівнянь".

Як засіб навчання, виховання, розвитку здібностей учнів використовується дидактична гра. У процесі гри в дітей формується звичка зосереджуватися, мислити самостійно; розвиваються увага, уява, прагнення до знань. Ігрова форма занять створюється на уроках за допомогою ігрових прийомів та ситуацій.

Зміст навчального матеріалу та вимоги до рівня навчальних досягнень учнів

№ п/п	Зміст теми:	Основні вимоги до математичної підготовки учнів.
1	<p>Тема 1. Текстові задачі (6 год.). Абстрактні задачі. Сюжетні задачі. Визначені і невизначені задачі. Задачі з нестандартними умовами. Елементи математичного моделювання.</p>	<p><u>Учні повинні знати:</u> поняття визначеної та невизначеної задачі, загальний підхід до створення математичної моделі реальної задачі. <u>Учні повинні уміти:</u> застосовувати рівняння (нерівності) до розв'язування текстових задач, створювати найпростіші математичні моделі за умовою текстової задачі, робити інтерпретацію отриманих розв'язків.</p>
2.	<p>Тема 2. Раціональні вирази (6 год.). Числові вирази і вирази зі змінними; цілі вирази. Формули скороченого множення. Розкладання многочленів на множники. Дробові вирази. Раціональні вирази. Допустимі значення змінних. Степінь з цілим показником і його властивості. Модуль числа. Модуль виразу. Рівняння і нерівності, що містять знак модуля.</p>	<p><u>Учні повинні знати:</u> поняття числові вирази і вирази зі змінними; цілі вирази; цілі раціональні вирази, дробові раціональні вирази. Степінь з цілими показниками; модуль числа і виразу; формули скороченого множення. <u>Учні повинні уміти:</u> обчислювати значення виразів зі змінними; розкласти многочлен на множники різними способами; виконувати тотожні перетворення раціональних виразів; дії над степенями з цілим показником, розв'язувати рівняння і нерівності з модулем.</p>
3.	<p>Квадратні корені. Дійсні числа (8 год.). Квадратний корінь. Арифметичний квадратний корінь і його властивості. Етапи розвитку числа. Тотожності $\sqrt{a^2} = a$, $(\sqrt{a})^2 = a$ при $a \geq 0$ Квадратний корінь з добутку, частки і степеня. Перетворення виразів, що містять квадратні корені.</p>	<p><u>Учні повинні знати:</u> поняття квадратний корінь; арифметичний квадратний корінь; дійсні числа, властивості арифметичного квадратного кореня, Тотожності $\sqrt{a^2} = a$, $(\sqrt{a})^2 = a$ при $a \geq 0$ <u>Учні повинні уміти:</u> - Знаходити значення арифметичного квадратного кореня; - Застосовувати властивості арифметичного квадратного кореня для обчислення значень виразів, спрощення виразів, розв'язування рівнянь, порівняння значень виразів; звільнення від ірраціональності в знаменнику дроби.</p>

4.	<p>Квадратні рівняння (11 год.). Раціональні рівняння. Квадратичні рівняння різних видів і способи розв'язування квадратних рівнянь . Квадратний тричлен, його корені, розкладання на множники. Розв'язування рівнянь, які зводяться до квадратних . Дробово-раціональні рівняння. Розв'язування задач за допомогою квадратних та дробово-раціональних рівнянь.</p>	<p><u>Учні повинні знати:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Означення раціонального рівняння; - Означення квадратного рівняння; - Формули дискримінанта, корені квадратного рівняння” - Формули розкладання квадратного тричлена на множники. <p><u>Учні повинні уміти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Розпізнавати раціональні і квадратні рівняння серед інших ; - Розв'язувати квадратні рівняння різними способами; - Розв'язувати раціональні рівняння, що зводяться до квадратних рівнянь підвищеної складності; - Розв'язувати більш складні текстові задачі на складання квадратних рівнянь і рівнянь, що зводяться до квадратних.
----	--	---

Календарно-тематичне планування

№ уроку	Тема уроку	Кільк. годин
	Текстові задачі та способи їх розв'язування	10 год.
1.	Текстові задачі абстрактного змісту	1
2-3.	Текстові сюжетні задачі (задачі на рух, роботу, відсотки)	2
4.	Визначена задача. Невизначена задача.	1
5.	Задачі з надлишковими даними.	1
6.	Задачі з альтернативними умовами .	1
7.	Задачі, які потребують трансформації тексту умови.	1
8-9.	Елементи математичного моделювання. Етапи розв'язування текстових задач	2
10.	Контрольна робота №1	1
	Раціональні вирази	6 год.
1.	Формули скороченого множення. Квадрат тричлена.	1
2.	Розкладання многочленів на множники. Куб суми і куб різниці двох виразів	1
3.	Дробові вирази. Раціональні вирази.	1
4.	Перетворення дробово-раціональних виразів.	1
5.	Модуль числа. Модуль виразу. Рівняння і нерівності, що містять знак модуля	1
6.	Рівняння з модулем. Контрольна робота №2	1
	Квадратні корені. Дійсні числа.	8 год.
1.	Квадратний корінь. Арифметичний квадратний корінь і його властивості	1
2.	Етапи розвитку числа. Дійсні числа.	1
3.	Тотожності $(\sqrt{a})^2 = a, a \geq 0, \sqrt{a^2} = a $	1
4.	Квадратний корінь з добутку, частки і степеня	1
5-6.	Перетворення виразів, що містять квадратні корені	2

7.	Знищення ірраціональності у знаменнику дроби	1
8.	Контрольна робота №3	1
	Квадратні рівняння	11 год.
1.	Квадратні рівняння різних видів і способи розв'язування квадратних рівнянь	1
2.	Розв'язування рівнянь методом введення нової змінної	1
3.	Розв'язування рівнянь виду $(x+a)(x+b)(x+c)(x+d) = m$, де $a+b = c+d$	1
4.	Розв'язування рівнянь методом введення нової змінної (підстановка $x + \frac{n}{x} = t$, де $n \in Z$)	1
5-6.	Зворотні рівняння	2
7-8.	Дробово-раціональні рівняння	2
9-10	Розв'язування задач за допомогою дробово-раціональних рівнянь	2
11.	Контрольна робота №4	1

Література

1. Мерзляк А.Г. Алгебра 8. Підручник для класів з поглибленим вивченням математики / Мерзляк А.Г., Полонський В. Г., Якір М.С. – Х.: Гімназія, 2008.
2. Збірник конкурсних задач з математики / Ш. Г. Горделадзе М.М. Кухарчук, Ф.П Яремчук. – К.: Вища школа, 1988.
3. Сборник задач по математике для поступающих во ВТУЗЫ под редакцией М.И.Сканави. – М.: Высшая школа, 1988.
4. Алексеев В.М. Элементарная математика / В.М. Алексеев. – К.: Высшая школа, 1989.
5. Шарыгин И.Ф. Факультативный курс по математике / И.Ф. Шарыгин. – М.: Просвещение, 1989.
6. Коваленко В.Г. Алгебра 8 клас / В.Г. Коваленко, В.Л. Кривошеев, Л.Я. Лемберський. К.: Освіта, 1989.
7. Вавилов В.В. Задачи по математике. Алгебра. / В.В.Вавилов, И.И.Мельников. – М.: Наука, 1987.

Дудка К.В,
Запісочна Т.В.
учителі математики

Розв'язуємо задачі з математики Програма курсу за вибором для 9 класів

Пояснювальна записка. Основним завданням допрофільного навчання є створення сприятливих умов для свідомого, правильного вибору учнем профілю у старшій школі. Найбільш активно ця робота проводиться у 8-9-их класах. Кожному учневі необхідно надати можливість випробувати свої сили в декількох напрямках майбутньої профілізації. При цьому важливо забезпечити можливість вільного переходу учнів з одного напрямку на інший.

Зміст програми курсу за вибором органічно пов'язаний зі змістом основного програмного матеріалу шкільної математики і водночас має самостійний характер.

Рівень складності навчального матеріалу курсу у **8-9-их класах** поступово збільшується і наближається до рівня викладання відповідного предмета у старшій школі. Це створює можливість для учня реально оцінити свої перспективи і можливості навчання за математичним профілем.

Мета курсу за вибором – систематизація та поглиблення знання учнів шляхом застосування відомого матеріалу в нових і більш складних ситуаціях, створення передумов для свідомого вибору профілю навчання у старшій школі.

Основне завдання курсу за вибором з математики у 8 класі полягає в тому, щоб, враховуючи інтереси і схильності учнів, розширити і поглибити знання програмного матеріалу, ознайомити їх з деякими загальними математичними ідеями, показати застосування математики у практичній діяльності.

Поглиблення знань учнів реалізується шляхом ознайомлення з методами та прийомами розв'язування математичних задач, що потребують застосування високої логічної та операційної культури, що розвивають науково-теоретичне та алгоритмічне мислення учнів.

Курс з математики в 9 класі зорієнтований на вдосконалення умінь учня розв'язувати задачі.

Розв'язування задач і вправ - одна з активних форм вивчення математики. Розв'язуючи задачі, учні поглиблено засвоюють математичні поняття, знайомляться з новими закономірностями; задачі допомагають їм по новому поглянути на відомі факти, вчать самостійно здобувати знання.

Зміст програми курсу за вибором близький до програми основного курсу шкільної математики. Він передбачає як удосконалення техніки розв'язування стандартних задач основного курсу математики, так і розширення відомих учням методів і прийомів розв'язування задач нестандартного змісту, вироблення в учнів творчого підходу до розв'язування задач, потреби в пошуку раціонального розв'язання, розвиток кмітливості. Тематика більшості задач не виходить за межі основного курсу, але рівень їхньої складності значно підвищений. Особливе місце займають задачі, які потребують від учнів знань в нестандартній ситуації.

Основні завдання курсу за вибором:

- формування в учнів інтересу до математики;
- систематизація і поглиблення знань з предмету;
- розвиток логічного мислення і зв'язного мовлення учнів;
- формування умінь розв'язувати більш складні і нестандартні задачі;
- розвиток навичок самостійної роботи, у тому числі з книжкою;
- підготовка учнів до вибору шляху продовження освіти.

Програма складається з дев'яти розділів, які передбачають повторення теоретичного матеріалу та подальше його практичне застосування. Програма розрахована на 1 годину на тиждень в кожному класі, всього 70 годин.

Зміст навчального матеріалу та вимоги до рівня навчальних досягнень учнів

№ п/п	Зміст теми:	Основні вимоги до математичної підготовки учнів.
1	<p>Тема 1. Многочлени (7год.) Многочлен з однією змінною. Ділення многочленів кутом, за схемою Горнера, методом невизначених коефіцієнтів. Корені многочлена. Теорема Безу. Розв'язування рівнянь вищих степенів.</p>	<p><u>Учні повинні знати</u> поняття многочлена, кореня многочлена, рівняння вищих степенів. <u>Учні повинні уміти</u> виконувати ділення многочленів кутом, за схемою Горнера, методом невизначених коефіцієнтів, знаходити корені многочлена, розв'язувати найпростіші рівняння вищих степенів.</p>
2	<p>Тема 2. Нерівності (12 год.) Числові нерівності. Основні властивості числових нерівностей та їх застосування. Лінійні нерівності з однією змінною. Розв'язування лінійних нерівностей з однією змінною. Розв'язування лінійних нерівностей з модулем. Системи лінійних нерівностей з однією змінною, їх розв'язування. Квадратна нерівність. Розв'язування квадратних нерівностей. Метод інтервалів. Квадратна нерівність з модулем.</p>	<p><u>Учні повинні знати:</u> поняття числової нерівності, лінійної нерівності з однією змінною, квадратної нерівності, розв'язку нерівності, рівносильних нерівностей. <u>Учні повинні уміти:</u> записувати розв'язки нерівностей та їх систем, розв'язувати лінійні нерівності з однією змінною; лінійні нерівності з модулем; системи двох лінійних нерівностей з однією змінною, квадратні нерівності, користуватися методом інтервалів.</p>
3	<p>Тема 3. Розв'язування трикутників (6 год.). Синус, косинус, тангенс кутів від 0° до 180°. Теорема косинусів і синусів. Розв'язування трикутників. Прикладні задачі. Знаходження площі трикутника.</p>	<p><u>Учні повинні знати,</u> що таке синус, косинус і тангенс кутів від 0° до 180°, теореми синусів і косинусів, формули для знаходження площі трикутника. <u>Учні повинні уміти:</u> розв'язувати трикутники, задачі на знаходження площі трикутника, застосовувати алгоритм розв'язування трикутників до прикладних задач</p>
4	<p>Тема 4. Системи рівнянь другого степеня з двома змінними (5 год.). Розв'язування систем рівнянь другого степеня з двома змінними. Розв'язування текстових задач за допомогою систем рівнянь.</p>	<p><u>Учні повинні знати</u> поняття розв'язку системи рівнянь з двома змінними <u>Учні повинні уміти:</u> знаходити розв'язки систем рівнянь другого степеня з двома змінними; складати і розв'язувати системи рівнянь з двома змінними як математичні моделі текстових задач</p>

5	<p>Тема 5.Числові послідовності (5 год.). Арифметична прогресія, її властивості. Геометрична прогресія, її властивості. Нескінченна геометрична прогресія. Розв'язування задач на одночасне використання властивостей арифметичної і геометричної прогресій.</p>	<p><u>Учні повинні знати:</u> поняття арифметичної та геометричної прогресій, формули загального члена арифметичної та геометричної прогресій; суми перших n членів цих прогресій, суми нескінченної геометричної прогресії.</p> <p><u>Учні повинні уміти:</u> розв'язувати вправи, що передбачають обчислення членів прогресій; обчислення сум перших n членів прогресій; запис періодичного десяткового дробу у вигляді звичайного; використання формул загальних членів і сум прогресій для знаходження невідомих елементів прогресій; одночасне використання властивостей арифметичної та геометричної прогресій.</p>
---	---	---

Орієнтовне календарно-тематичне планування

№ уроку	Тема уроку	К-сть год
Многочлени		7 год
1	Многочлен з однією змінною. Ділення многочленів. Ділення многочленів кутом.	1
2	Ділення многочленів за схемою Горнера.	1
3	Ділення многочленів методом невизначених коефіцієнтів.	1
4	Розв'язування вправ. Самостійна робота.	1
5-6	Корені многочлена. Теорема Безу. Розв'язування рівнянь вищих степенів.	2
7	Контрольна робота № 1	1
Нерівності		12 год
8	Числові нерівності. Основні властивості числових нерівностей та їх застосування.	1
9-10	Лінійні нерівності з однією змінною. Розв'язування лінійних нерівностей з однією змінною.	2
11-12	Розв'язування лінійних нерівностей з модулем.	2
13-14	Системи лінійних нерівностей з однією змінною.	2
15	Квадратна нерівність. Розв'язування квадратних нерівностей.	1
16-17	Метод інтервалів. Дробово-раціональні нерівності.	2
18	Квадратна нерівність з модулем	1
19	Контрольна робота № 2	1
Розв'язування трикутників		6 год
20	Синус, косинус, тангенс кутів від 0° до 180° .	1
21-22	Теорема косинусів і синусів. Розв'язування трикутників.	2
23	Прикладні задачі.	1
24	Знаходження площі трикутника.	1
25	Контрольна робота № 3	1
Системи рівнянь другого степеня з двома змінними		5 год

26-27	Розв'язування систем рівнянь другого степеня з двома змінними.	2
28-30	Розв'язування текстових задач за допомогою систем рівнянь	3
Числові послідовності		5 год
31	Арифметична прогресія, її властивості.	1
32	Геометрична прогресія, її властивості	1
33	Нескінченна геометрична прогресія.	1
34	Розв'язування задач на одночасне використання властивостей арифметичної та геометричної прогресій.	1
35	Контрольна робота № 4	1

Література :

1. Математика. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Ірпінь, 2005.
2. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. Навчальні програми для профільного навчання. – К.: Навчальна книга, 2003 рік.
3. Підручники з алгебри та геометрії для 8, 9 класу
4. Шунда Н.М. Функції та їх графіки / Н.М. Шунда. - К.: Радянська школа, 1983.
5. Каплан Я.Л. Рівняння / Я.Л. Каплан. - К.: Радянська школа, 1968.
6. Вавилов В. В. Задачі по математике. Алгебра / В. В. Вавилов и др. - М.: Наука, 1987.
7. Збірник задач з математики. Під ред. М.І. Сканаві - К.: Радянська школа, 1983.

**Дудка К.В, Запісочна Т.В,
Соломка О.М, Окунєв Б.Й.**
учителі математики

Програма курсу за вибором з математики для 10-11 класів

Пояснювальна записка

Пропонована програма курсу за вибором з математики для 10-11 класів призначена для навчання старшокласників, які обрали математичний напрям профілізації. Передбачається, що ця програма реалізовуватиметься паралельно з програмою з математики загальноосвітнього класу (на академічному рівні).

Мета курсу: забезпечення умов для отримання учнем математичної підготовки на рівні фізико-математичного класу при традиційній системі профілізації (при умові одночасного вивчення загальноосвітньої програми з математики в складі свого класу).

Вивчення близьких за змістом тем загальноосвітньої програми і програми цього курсу розведено в часі. Це створює можливість учителю неодноразово звертатись до одного й того ж матеріалу, розглядаючи його з різним ступенем деталізації та на різних рівнях складності.

Програма не передбачає істотне розширення теоретичного матеріалу порівняно з традиційним шкільним курсом. В той же час суттєво зростає складність задач, які розглядаються на заняттях курсу за вибором.

Розв'язування задач і вправ – одна з активних форм вивчення математики. Розв'язуючи задачі, учні поглиблено засвоюють математичні поняття, ознайомлюються з новими закономірностями; задачі допомагають їм по новому поглянути на відомі факти, вчать самостійно здобувати знання.

Пропонована програма передбачає як удосконалення техніки розв'язування стандартних задач основного курсу математики, так і розширення відомих учням методів і прийомів розв'язування задач нестандартного змісту.

Зміст навчального матеріалу та вимоги до рівня навчальних досягнень учнів

№ п/п	Зміст теми:	Основні вимоги до математичної підготовки учнів.
10 клас		
1	Тема 1: Перетворення виразів (8 год.)	
	Перетворення виразів - числових - раціональних - ірраціональних - що містять степінь з цілим показником	<u>Мета:</u> систематизувати та поглибити вміння використовувати тотожні перетворення алгебраїчних виразів. <u>Учні повинні знати:</u> поняття цілого та дробового виразу; правила виконання дій над алгебраїчними виразами; означення та властивості модуля числа; означення та властивості квадратних коренів, властивості степенів з цілим показником; схему Горнера. <u>Учні повинні уміти:</u> виконувати додавання, віднімання, множення, ділення, піднесення до степеня числових та алгебраїчних виразів, ділити многочлен на многочлен „стовпчиком”; знаходити корені многочленів, розкладати на множники; застосовувати схему Горнера, знаходити ОДЗ виразу, перетворювати вирази, що містять знак модуля.
2	Тема 2: Функції і їх графіки (12 год.)	
	Функції і їх графіки - область визначення функцій - область значень - властивості функції - властивості і графіки елементарних функцій - перетворення графіків функцій - читання графіків функції - графіки функції, що містять модуль - графічний спосіб розв'язування рівнянь	<u>Мета:</u> узагальнити та розширити відомості про функції. <u>Учні повинні знати:</u> основні властивості функцій, їх графіки, правила перетворення графіків, читання графіків. <u>Учні повинні уміти:</u> знаходити область визначення і область значень функцій, проміжки зростання і спадання функцій, проміжки знакосталості функцій; перетворювати графіки функцій, додавати графіки, будувати графіки функцій, що містять модуль, розв'язувати рівняння графічно.
3	Тема 3: Рівняння (10 год.)	

	<p>Алгебраїчні рівняння</p> <ul style="list-style-type: none"> - цілі раціональні рівняння - дробово-раціональні рівняння - вищих степенів - що містять знак модуля 	<p><u>Мета:</u> систематизувати та розширити знання про раціональні рівняння, рівняння вищих степенів, рівняння, які містять знак модуля.</p> <p><u>Учні повинні знати:</u> основні типи алгебраїчних рівнянь та методи їх розв'язування.</p> <p><u>Учні повинні уміти:</u> розв'язувати рівняння методом розкладання лівої частини на множники, введенням нової змінної, застосувати теорему Безу, означення і властивості модуля тощо. Зокрема, розв'язувати рівняння тричленні, зворотні парного і непарного степеня, рівняння, що містять знак модуля.</p>
4	Тема 4: Системи рівнянь (10 год.)	
	Системи двох алгебраїчних рівнянь з двома змінними	<p><u>Мета:</u> систематизувати і розширити знання методів розв'язування систем рівнянь.</p> <p><u>Учні повинні знати:</u> основні методи розв'язування систем рівнянь (заміна, додавання, підстановка, множення тощо)</p> <p><u>Учні повинні уміти:</u> розв'язувати системи рівнянь відомими методами, поєднувати різні методи при розв'язуванні складних систем. Зокрема, розв'язувати системи симетричних рівнянь, системи з однорідними рівняннями, з рівняннями, що містять знак модуля тощо.</p>
5	Тема 5: Нерівності (12 год.)	
	Квадратні нерівності. Умови розміщення коренів квадратного рівняння відносно однієї і двох точок. Метод інтервалів. Особливості методу інтервалів. Нерівності з модулем. Доведення нерівностей.	<p><u>Мета:</u> Систематизувати та поглибити основні відомості про раціональні, дробово-раціональні та ірраціональні нерівності і методи їх розв'язування та виробити вміння їх розв'язувати.</p> <p><u>Учні повинні знати:</u> Методи розв'язування раціональних нерівностей (особливості методу інтервалів), методи розв'язування дробово-раціональних нерівностей, розв'язування нерівностей, що містять знак модуля; методи доведення нерівностей.</p> <p><u>Учні повинні уміти:</u> розв'язувати нерівності методом інтервалів, нерівності, що містять знак модуля, доводити нерівності.</p>
6	Тема 6: Текстові задачі (10 год.)	
	Задачі на рух. Задачі на роботу. Задачі, які розв'язуються в частинах. Задачі на відсотки. Задачі на суміші.	<p><u>Мета:</u> Систематизувати знання учнів стосовно методів розв'язування текстових задач, ознайомити із задачами, які містять „приховані” умови.</p> <p><u>Учні повинні знати:</u> основні типи задач, які розв'язуються за допомогою рівнянь і систем рівнянь (нерівностей)</p> <p><u>Учні повинні уміти:</u> скласти математичну модель текстових задач основних типів, інтерпретувати отримані розв'язки, розв'язувати задачі, в яких окремі умови задані неявно.</p>
7	Тема 7: Тригонометричні вирази (10 год.)	

	Тригонометричні формули. Тотожні перетворення тригонометричних виразів.	<u>Мета:</u> Сформувати вміння застосовувати основні тригонометричні формули в тотожних перетвореннях тригонометричних виразів. <u>Учні повинні знати:</u> означення основних тригонометричних функцій, співвідношення між функціями одного аргументу, формули додавання і наслідки з них, формули перетворення суми (різниці) двох функцій у добуток, добутку в суму. <u>Учні повинні уміти:</u> знаходити всіх значення тригонометричних функцій за значенням однієї з них, застосовувати основні тригонометричні формули для тотожних перетворень тригонометричних виразів, доведення тотожностей.
9	Тема 8: Тригонометричні функції (12 год.)	
	Тригонометричні функції, їх властивості і графіки. Перетворення графіків тригонометричних функцій. Обернені тригонометричні функції, їх властивості і графіки.	<u>Мета:</u> узагальнити знання учнів про тригонометричні функції, їх властивості, навчити застосовувати правила перетворення графіків функцій до графіків тригонометричних функцій, вивчити властивості та навчити будувати графіки обернених тригонометричних функцій. <u>Учні повинні знати:</u> означення тригонометричних та обернених тригонометричних функцій, їхні властивості <u>Учні повинні уміти:</u> будувати графіки тригонометричних і обернених тригонометричних функцій, виконувати елементарні перетворення цих графіків, встановлювати властивості функцій за їх графіками.
9	Тема 9: Тригонометричні рівняння і нерівності (19 год.)	
	Методи розв'язування тригонометричних рівнянь і нерівностей. Відбір розв'язків у тригонометричних рівняннях. Рівняння з оберненими тригонометричними функціями.	<u>Мета:</u> систематизувати відомі учням методи розв'язування тригонометричних рівнянь і нерівностей, ознайомити з новими, навчити розв'язувати рівняння з оберненими тригонометричними функціями. <u>Учні повинні знати:</u> формули для розв'язування найпростіших тригонометричних рівнянь, їх окремі випадки, основні методи розв'язування тригонометричних рівнянь і нерівностей <u>Учні повинні уміти:</u> визначати основні типи тригонометричних рівнянь, розв'язувати такі рівняння, розв'язувати рівняння з оберненими тригонометричними функціями, тригонометричні нерівності.
10	Тема 10: Планіметричні задачі (20 год.)	
	Властивості основних планіметричних фігур: трикутник, чотирикутники, многокутники, коло і круг. Подібність геометричних фігур. Обчислення площ фігур.	<u>Мета:</u> актуалізувати основні підходи до розв'язування планіметричних задач, створити передумови для вивчення тем „Многогранники”, „Тіла обертання” <u>Учні повинні знати:</u> властивості основних планіметричних фігур, їх елементів, формули для

		обчислення площ фігур. <u>Учні повинні уміти:</u> знаходити елементи планіметричних фігур, обчислювати площу фігури, застосовувати властивості подібних фігур.
11	Тема 11: Послідовності. Арифметична і геометрична прогресії (8 год.)	
	Поняття послідовності. Способи задання послідовностей. Прогресії. Формули n-го члена прогресії. Формули суми n перших членів прогресії. Практичні задачі на застосування прогресій	<u>Мета:</u> навчити застосовувати знання про прогресії при розв'язуванні комбінованих задач і задач з практичним змістом. <u>Учні повинні знати:</u> означення арифметичної та геометричної прогресій та відповідні формули. <u>Учні повинні уміти:</u> розв'язувати задачі на комбінацію арифметичної та геометричної прогресій, практичного змісту
12	Резерв (9 год.)	
11 клас		
13	Тема 1: Узагальнення поняття степеня (16 год.)	
	Корінь n –го степеня, його властивості. Степінь з раціональним показником. Ірраціональне рівняння. Область допустимих значень. Системи ірраціональних рівнянь. Ірраціональні нерівності.	<u>Мета:</u> сформулювати вміння перетворювати іраціональні вирази, розв'язувати іраціональні рівняння і нерівності. <u>Учні повинні знати:</u> властивості коренів n-го степеня та степенів з раціональним показником, графіки степеневих функцій <u>Учні повинні уміти:</u> обчислювати, оцінювати, порівнювати значення виразів, які містять степені з раціональними показниками, корені n –го степеня, будувати графіки степеневих функцій, моделювати реальні процеси за допомогою степеневих функцій, знаходити області допустимих значень ірраціональних виразів, розв'язувати ірраціональні рівняння, системи ірраціональних рівнянь, ірраціональні нерівності.
14	Тема 2: Показникова функція (14 год.)	
	Показникова функція, її властивості. Розв'язування показникових рівнянь. Розв'язування показникових нерівностей:	<u>Мета:</u> навчити застосовувати показникові функції до опису процесів у суміжних дисциплінах, розв'язувати більш складні показникові рівняння і нерівності. <u>Учні повинні знати:</u> властивості та графіки показникових функцій, методи розв'язування показникових рівнянь і нерівностей. <u>Учні повинні уміти:</u> будувати графіки показникових функцій, застосовувати показникові функції до опису найпростіших реальних процесів, розв'язувати показникові рівняння і нерівності (зокрема, методом зведення обох частин до однієї основи, методом заміни, за допомогою логарифмування обох частин), розв'язувати системи показникових рівнянь і нерівностей.
15	Тема 3: Логарифмічна функція (28 год.)	

	<p>Логарифми. Властивості логарифмів. Розв'язування логарифмічних рівнянь. Розв'язування логарифмічних нерівностей.</p>	<p><u>Мета:</u> навчити застосовувати логарифмічні функції до опису процесів у суміжних дисциплінах, розв'язувати більш складні логарифмічні рівняння і нерівності. <u>Учні повинні знати:</u> властивості та графіки логарифмічних функцій, методи розв'язування логарифмічних рівнянь і нерівностей. <u>Учні повинні уміти:</u> будувати графіки логарифмічних функцій, застосовувати логарифмічні функції до опису найпростіших реальних процесів, розв'язувати логарифмічні рівняння і нерівності (зокрема, методом зведення обох частин до однієї основи логарифмів, методом заміни, потенціюванням тощо), розв'язувати системи логарифмічних рівнянь і нерівностей.</p>
16	Тема 4: Математичний аналіз (12 год.)	
	<p>Похідна. Правила обчислення похідних. Знаходження проміжків монотонності. екстремумів, найбільшого і найменшого значень функцій. Дослідження функцій за допомогою похідної, побудова графіка. Розв'язування задач на найбільше й найменше значення функції на проміжку. Первісна . Інтеграл. Площа фігури. Знаходження площі з допомогою інтеграла.</p>	<p><u>Мета:</u> Систематизувати знання учнів з початків математичного аналізу. <u>Учні повинні знати:</u> значення похідної для опису реальних процесів, зокрема механічного руху, таблицю похідних і правила диференціювання, таблицю первісних, формулу Ньютона-Лейбніца, можливості застосування інтегралів у геометрії та фізиці. <u>Учні повинні уміти:</u> знаходити кутовий коефіцієнт і кут нахилу дотичної до графіка функції в даній точці, знаходити швидкість змінення величини в точці, диференціювати функції, застосовувати похідну для дослідження функції та побудови її графіка, знаходити найбільше і найменше значення функції на проміжку, обчислювати інтеграли, знаходити площі та об'єми фігур за допомогою інтеграла.</p>
17	Тема 5: Многогранники (22 год.)	
	<p>Многогранники. основні види многогранників. Призма. Пряма призма. Прямокутний паралелепіпед. Піраміда. Правильна піраміда. Розв'язування задач на обчислення площ поверхонь многогранника. Об'єм многогранника.</p>	<p><u>Мета:</u> узагальнити знання учнів з теми „Многогранники”, навчити розв'язувати більш складні задачі на знаходження елементів, площ поверхонь та об'ємів многогранників. <u>Учні повинні знати:</u> основні властивості призм та пірамід, формули для обчислення площ поверхонь та об'ємів многогранників <u>Учні повинні уміти:</u> будувати зображення основних видів многогранників, їх перерізів, знаходити елементи многогранників, встановлювати властивості геометричних фігур, обчислювати об'єми та площі поверхонь многогранників, використовуючи основні формули, розбиття тіл на частини.</p>
18	Тема 6: Комбінації геометричних тіл (10 год.)	
	<p>Розв'язання задач на комбінацію:</p>	<p><u>Мета:</u> навчити розв'язувати більш складні задачі на комбінацію геометричних тіл.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - призми і циліндра; - піраміди і конуса; - кулі і призми; - кулі і піраміди; - кулі і конуса; - кулі і циліндра. 	<p><u>Учні повинні знати:</u> загальні правила побудови рисунків комбінації геометричних тіл, взаємне розміщення елементів тіл, які входять у комбінацію.</p> <p><u>Учні повинні уміти:</u> будувати зображення комбінації геометричних тіл, знаходити основні елементи, площі поверхонь і об'єми геометричних тіл, які утворюють комбінацію.</p>
19	Тема 7: Задачі з параметрами (26 год.)	
	<p>Поняття параметра. Рівняння з параметрами. Нерівності з параметрами. Основні методи розв'язування задач з параметрами.</p>	<p><u>Мета:</u> вивчити основні підходи до розв'язування задач з параметрами, ознайомити учнів з основними видами задач з параметрами.</p> <p><u>Учні повинні знати:</u> основні види задач з параметрами і методи їх розв'язування</p> <p><u>Учні повинні уміти:</u> визначати тип задачі з параметрами, застосовувати відомі методи їх розв'язування (зокрема розгалуження, графічний тощо)</p>
20	Тема 8: Систематизація і узагальнення вивченого матеріалу (12 год.)	
	<p>Систематизація і узагальнення вивченого матеріалу. Розв'язування зразків тестових завдань, складених за технологією зовнішнього незалежного оцінювання.</p>	<p><u>Мета:</u> систематизувати і узагальнити знання учнів, надати допомогу у підготовці до участі у ЗНО.</p> <p><u>Учні повинні знати:</u> правила заповнювання бланків ЗНО</p> <p><u>Учні повинні уміти:</u> правильно заповнювати бланки ЗНО.</p>

Орієнтовне календарно-тематичне планування

№ уроку	Тема уроку	к-сть год
	10 клас	
	Перетворення виразів	8 год.
1	Перетворення числових виразів	1
2	Перетворення цілих алгебраїчних виразів	1
3	Перетворення дробово-раціональних алгебраїчних виразів	1
4-5	Перетворення виразів, що містять степінь з дробовим показником	2
6-7	Перетворення ірраціональних виразів	2
8	Контрольна робота №1	1
	Функції і їх графіки	12 год
9	Область визначення, область значень функцій.	1
10, 11	Властивості функцій (монотонність, періодичність, проміжки знакосталості тощо)	2
12	Властивості і графіки елементарних функцій	1
13-15	Перетворення графіків функцій	3
16,17	Графіки функцій, що містять модуль	2
18,19	Графічний спосіб розв'язування рівнянь	2
20	Контрольна робота №2	1
	Рівняння	10 год
21, 22	Основні методи розв'язування рівнянь	2
23	Дробово-раціональні рівняння	1

24	Однорідні рівняння	1
25, 26	Рівняння вищих степенів	2
27	Симетричні, зворотні рівняння	1
28,29	Рівняння, що містять знак модуля	2
30	Контрольна робота №3	1
	Системи рівнянь	10год.
31	Основні методи розв'язування систем рівнянь (підстановки, додавання, заміни)	1
32-35	Застосування основних методів розв'язування систем рівнянь	4
36	Розкладання одного з рівнянь системи на множники	1
37-38	Почленне множення (ділення) рівнянь системи	2
39	Системи, в яких одне з рівнянь однорідне	1
40	Контрольна робота №4	1
	Нерівності	12 год
41-44	Розв'язування раціональних нерівностей методом інтервалів	4
45-48	Умови розміщення коренів квадратного рівняння відносно заданих точок	4
49-51	Доведення нерівностей	3
52	Контрольна робота №5	1
	Розв'язування текстових задач	10год.
53-54	Задачі на рух	2
55-56	Задачі на спільну роботу	2
57	Задачі, які розв'язуються в частинах	1
58-59	Задачі на суміші	2
60-61	Задачі на відсотки	2
62	Контрольна робота №6	1
	Тригонометричні вирази	10год
63	Основні тригонометричні функції	1
64	Тригонометричні формули (повторення)	1
65	Знаходження значень тригонометричних функцій по значенню однієї з них	1
66-71	Тотожні перетворення тригонометричних виразів	6
72	Контрольна робота №7	1
	Тригонометричні функції	12 год
73-74	Властивості тригонометричних функцій та їх графіки	2
75-77	Перетворення графіків тригонометричних функцій	3
78-80	Обернені тригонометричні функції їх властивості та графіки	3
81-83	Тригонометричні функції, що містять знак модуля, їх графіки	3
84	Контрольна робота №8	1
	Тригонометричні рівняння і нерівності	19 год
85	Найпростіші тригонометричні рівняння	1
86	Розкладання на множники	1
87-88	Заміна, однорідні рівняння	2
89-92	Застосування тригонометричних формул для розв'язування рівнянь	4
93-95	Відбір розв'язків в тригонометричних рівняннях	3
96-97	Рівняння, що містить обернені тригонометричні функції	2
98-99	Найпростіші тригонометричні нерівності	2
100-102	Більш складні тригонометричні нерівності	3
103	Контрольна робота №9	1
	Планіметричні задачі	20 год
104-107	Трикутник	4

108-111	Чотирикутник	4
112-113	Многокутник	2
114-115	Коло і круг	2
116-117	Подібність фігур	2
118-119	Площі фігур	2
120	Координатний метод	1
121,122	Вектори на площині	2
123	Контрольна робота №10	1
	Послідовності	8 год
124-127	Арифметична і геометрична прогресії	4
128-130	Практичні задачі на застосування арифметичної і геометричної прогресій	3
131	Контрольна робота №11	1
	Повторення	9 год
132-140	Узагальнення і систематизація матеріалу	9
	11 клас	
	Узагальнення поняття степеня	16 год
1-3	Корінь n-го степеня, його властивості.	3
4-7	Степінь з раціональним показником.	4
8-9	Ірраціональні рівняння. Область допустимих значень. Перевірка розв'язків	2
10-12	Методи розв'язування ірраціональних рівнянь .	3
13-15	Розв'язування систем ірраціональних рівнянь	3
16	Контрольна робота №1	1
	Показникова функція	14 год
17	Показникова функція, її властивості.	1
18-19	Розв'язування показникових рівнянь методом зведення обох частин до однієї основи.	2
20-21	Розв'язання показникових рівнянь методом заміни.	2
22-23	Більш складні показникові рівняння	2
24-25	Розв'язування показникових нерівностей методом зведення обох частин до однієї основи.	2
26-27	Розв'язання показникових нерівностей, що зводяться до квадратичних. Заміна	2
28-29	Більш складні показникові нерівності	2
30	Контрольна робота №2	1
	Логарифмічна функція	28 год
31-34	Логарифми. Властивості логарифмів.	4
35	Розв'язання найпростіших логарифмічних рівнянь	1
36	Область допустимих значень. Перевірка розв'язків	1
37-39	Потенціювання при розв'язуванні логарифмічних рівнянь.	3
40-41	Розв'язування логарифмічних рівнянь за допомогою заміни	2
42-43	Логарифмічні рівняння зі змінною в основі логарифму	2
44	Розв'язування показникових рівнянь за допомогою логарифмування обох частин	1
45-46	Більш складні логарифмічні рівняння	2
47-49	Системи логарифмічних рівнянь	3
50-53	Розв'язування логарифмічних нерівностей	4
54-55	Нерівності зі змінною в основі логарифму	2
56-57	Логарифмічні нерівності, які містять знак модуля	2

58	Контрольна робота №3	1
	Математичний аналіз	12 год
59-60	Похідна. Правила обчислення похідних. Рівняння дотичної.	2
61-62	Знаходження проміжків монотонності функції, екстремумів	2
63	Знаходження найбільшого і найменшого значень функції на відрізку	1
64-65	Дослідження функції з допомогою похідної і побудова графіка	2
66	Розв'язання задач на найбільше і найменше значення функції на проміжку	1
67	Первісна. Інтеграл.	1
68-69	Площа фігури. Знаходження площі за допомогою інтеграла	2
70	Контрольна робота №4	1
	Стереометрія. Многогранники. Площа поверхні та об'єм многогранника.	22 год
71-72	Пряма призма. Призми в яких дані діагоналі бічних граней	2
73-74	Призми, в яких дані діагоналі	2
75-76	Призми, з даними перерізами	2
77-78	Прямокутний паралелепіпед	2
79-80	Піраміда. Правильна піраміда	2
81-82	Піраміди, в яких дано плоский кут при вершині	2
83-84	Піраміди, в яких всі бічні ребра нахилені до площини основи під одним кутом	2
85-86	Піраміди, в яких дано відстань від основи висоти піраміди до бічної грані	2
87-88	Піраміди, в яких одна бічна грань перпендикулярна площині основи	2
89-90	Піраміди, в яких дві бічні грані перпендикулярні площині основи	2
91-92	Контрольна робота №5	2
	Комбінації тіл обертання і многогранника, тіл обертання і кулі.	10 год
93-94	Розв'язування задач на комбінацію призми і циліндра	2
95-96	Піраміда і конус	2
97-98	Куля і призма, куля і піраміда	2
99	Куля і конус	1
100-101	Розв'язування задач	2
102	Контрольна робота №6	1
	Задачі з параметрами	26 год
103-104	Поняття параметру. Лінійні рівняння і нерівності з параметрами. Розгалуження	2
105-106	Квадратні рівняння і нерівності з параметрами. Графічне розв'язування	2
107-108	Розташування коренів квадратного тричлена відносно даної точки	2
109-111	Розташування коренів квадратного тричлена відносно двох даних точок	3
112	Системи рівнянь з параметрами	1
113-116	Ірраціональні рівняння і нерівності з параметрами	4
117-118	Показникові рівняння і нерівності з параметрами	2
119-122	Логарифмічні рівняння і нерівності з параметрами	4
123-126	Тригонометричні рівняння і нерівності з параметрами	4
127-128	Контрольна робота №7	2
	Систематизація і узагальнення вивченого матеріалу	12 год
129-140	Розв'язання зразків тестових завдань ЗНО. Контрольна робота №8	12

Література

1. Залогін Н.С. Збірник конкурсних задач з математики / Н.С.Залогін - Київ: Машгiз, 1954.
2. Матвеев В.Н. Сборник задач по математике / В.Н. Матвеев, Н.М. Матвеев. – Казань: Издательство Казанского университета, 1968.
3. Яремчук Ф.П. Алгебра і елементарні функції / Ф.П. Яремчук, П.А. Рудченко - К.: Наукова думка, 1987;
4. Сканава М.И. Сборник задач по математике для поступающих во ВТУЗы / М. И. Сканава - М. Высшая школа, 1992.
5. Выгодский М.Д. Справочник по элементарной математике / М. Д. Выгодский - М.: Наука, 1982.
6. Сборник конкурсных задач по математике / В.М. Говоров, Т.П. Дыбов, Н.В. Мирошин, С.Ф. Смирнова.– М.: Наука, 1983.
7. Збірник конкурсних задач з математики / Ш.Г. Горделадзе, М.М. Кухарчук, Ф.П. Яремчук. - К.: Вища школа, 1976.
8. Кордемский Б.А. Математическая смекалка / Б.А. Кордемский. – М.: Государственное издательство технико-теоретической литературы, 1957.
9. Задачи по элементарной математике / Б.Б. Лидский, Л.В. Овсянников, А.Н. Тулайков, М.И. Шабунин, Б.В. Федосов. - М.: Наука, 1973.
10. Шарыгин И.Ф. Факультативный курс по математике: Учебное пособие для 10 класса средней школы / И.Ф. Шарыгин. - М.: Просвещение, 1989.
11. Шарыгин И.Ф. Факультативный курс по математике: Учебное пособие для 11 класса средней школы / И.Ф. Шарыгин, В.И. Голубев.- М.: Просвещение, 1991.
12. Ясінський В.В. . Математика: Методичний посібник для слухачів ІДП НТУУ „КПІ” / В.В. Ясінський - К.: НТУУ „КПІ”, 2003.
13. Амелькин В.В. Задачи с параметрами / В.В. Амелькин, В.Л. Рабцевич. - Минск: Асар, 1996

Силенко В.А., Клименко В.І,
учителі історії

Історія держави і права України Програма курсу за вибором для 11 класу

Пояснювальна записка

У сучасних умовах розбудови правової української держави дуже важливим є піднесення на належний рівень правосвідомості та правової культури української молоді. Тільки маючи глибокі знання про історію своєї держави, про чинне право та законодавство, Україна може входити до європейської і світової спільноти, утверджувати демократичні правові цінності в українському суспільстві.

Курс „Історія держави і права” сприяє інтерактивній комунікації учня та вчителя з необхідним обсягом інформаційних джерел, що стосується історичних засад предмета,

його фундаментальної бази і новітніх здобутків практичного законодавства з метою надбання учнями такого мінімального рівня знань і вмінь, який дозволить їм пройти відповідну офіційну сертифікацію національного рівня.

Курс включає раціональне поєднання конкретного матеріалу та логічного узагальнення, пояснювально-ілюстрованого характеру викладання матеріалу з організацією активної самостійної роботи школярів.

Історія держави і права – це курс, що показує зв'язок історії держави з становленням правових інститутів законодавчою базою держави, державотворчими традиціями українського народу, це курс, що дає змогу учням усвідомити, що у пізнанні сучасної державно-правової організації велике значення має звернення до історичного досвіду народу та вивчення цього досвіду, що, безперечно, вплине на формулювання правосвідомості українською молодого покоління.

Курс «Історія держави і права України» рекомендований для вивчення протягом одного року учнями 11 класу і розрахований на 68 годин.

Необхідними ознаками громадянина української держави мають стати висока правова культура, послідовні демократичні переконання, вміння легальними засобами захищати загально визнані суспільні цінності.

Метою курсу є: закласти основи правових поглядів та переконань, поглибити знання учнів про походження, типи та форми держави, історію формування української державності, виробляти вміння аналізувати суспільно-політичні події в Україні та світі, опираючись на знання з курсу «Історія держави і права», користуючись українськими нормативними актами. Розвивати самостійне творче мислення, цінність орієнтації на основі самостійного опрацювання історичної інформації. Навчати визначати національну своєрідність, суспільну значущість, форми типів української держави та правових документів, що діяли на певних етапах розвитку української державності.

Учні повинні вміти аналізувати державно-правові процеси, які відбувалися в Україні, визначити їхню сутність та генезис, взаємозв'язок державотворчих процесів в Україні та інших державах світу прогнозувати тенденції державотворчих процесів на сьогодні та майбутнє.

Учні повинні знати весь хід тривалого безперервного процесу державно-правового розвитку України, зміст його основних подій та їх взаємозв'язок, взаємообумовленість.

Після вивчення курсу учні повинні розуміти та пояснювати такі поняття і терміни: античні міста-держави, давньоруська, смерди, закупи, челядь, холопи, ізгої, Магдебурзьке право, сеймовий та королівський суд, земський, підкоморський, магістрацький, поточний, цеховий, церковний суд, литовський статут, генерал-губернатор, поліція, жандармерія, земське самоврядування, Українська Центральна Рада, УНР, УГД, Директорія, ВУЦВК, Народний секретаріат, ДПУ, НКВС, командно-адміністративна система, Конституційний договір, Конституція.

**Календарний план викладання курсу за вибором
«Історія держави і права України»**

№ уроку	Тема уроку	К-ть годин
1	<u>Вступ до курсу «Історія держави і права України».</u> Завдання курсу. Взаємозв'язок курсу з спеціальними науками правознавства. Періодизація історії держави і права України.	1
	т.1 Державно-правовий розвиток на території України (серед. I тис. до н.е. - I половина 17ст.)	11
2-3	<u>Перші державні утворення і право на території Північного Причорномор'я і Приазов'я (серед. I тис. до н.е. - V ст. до н.е.)</u> Держава скіфів. Античні міста-держави. Боспорське царство. Суспільний лад усіх державних утворень. Основні риси права.	2
4-5	<u>Становлення і розвиток держави і права Київської Русі (VI - поч. XII ст.)</u> Зародження класового ладу і формування державності східних слов'ян. Утворення давньоруської держави – Київської Русі. Суспільний лад Київської Русі у II пол. IX – I третині XII ст. Вільні общинники і смерди, челядь, холопи, ізгої, міське населення. Державний лад. Право: джерела права, права власності, зобов'язальне право, злочин і кара, види покарання.	2
6-7	<u>«Руська правда» – видатна пам'ятка українського права.</u> Створення кодексу законів. Право власності, його захист. Спадкове право. Злочини і покарання. Види злочинів і види покарань. Судочинство.	2
8-9	<u>Українські землі під владою Литви та Польщі (кін. XIV – 1 полов. XVII ст.)</u> Приєднання українських земель до Великого князівства Литовського та перехід українських земель до Польщі. Суспільний лад. Вищі органи державної влади і управління. Місце управління. Втрата автономії українських земель. Магдебурзьке право. Судові установи: сеймові, королівські, земські, міські, підкоморські, магістратські, поточні, виложені, копні та церковні суди.	2
10-11	<u>Основні риси права.</u> Характеристика першого, другого та третього Литовських статутів. Становище українського населення. Право власності. Спадкове право. Злочин та покарання.	2
12	Повторення.	1
	т.2 Українська держава та право в роки Національно-визвольної війни. Обмеження автономії України (I пол. 17- II пол. 19 ст.)	6
13-15	<u>Створення української національної держави та обмеження автономій у II пол. 17 ст. Війна українського народу за визволення з-під влади Речі Посполитої. Формування української національної держави у 1648-1654 рр. Роль Б.Хмельницького у створенні незалежної української держави. Державний устрій: органи влади і управління. Основні риси права. Перехід України під протекторат російського царя. Правовий статус України за українсько-російським договором 1654 року. Міжнародний статус України. Взаємини Росії і України.</u>	3
16-17	<u>Суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації української державності (перша половина XIX ст.)</u> Територія і	2

	господарство України. Суспільний устрій, його структура, правовий статус станів. Державний устрій: центральні органи, місцеві органи, судова система.	
18	Повторення і узагальнення вивченого.	1
	т.3 Українська держава і право в період імперського панування (друга половина XIX – березень 1917 р.)	6
19-20	<u>Суспільно-політичний лад і право України в період утвердження і розвитку капіталізму (друга половина XIXст.)</u> Суспільний лад. Правова основа селянської реформи 1861 р. в Україні. Державний устрій: генерал-губернатор, поліція, жандармерія, судова реформа, земське самоврядування, міська реформа. Джерела права, цивільне право, зобов'язальне право, кримінальне право, кримінальний процес, цивільний процес. Суспільно-політичний лад і право в Галичині, Північній Буковині та Закарпатті.	2
21-22	<u>Суспільно-політичний лад в Україні у період Першої світової війни (1914- лютий 1917 рр.)</u> Загальний історичний огляд. Суспільний лад. Державний лад. Створення Особливих нарад. Місцеве управління. Діяльність військово-польових судів.	2
23	<u>Право в Україні у період Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.)</u> Адміністративне, фінансове, фабрично-заводське законодавство. Цивільне, кримінальне право. Зміни у суспільно-політичному житті та праві Галичини, Буковини і Закарпаття.	1
24	Повторення і узагальнення вивченого.	1
	т.4 Відродження української національної державності (березень 1917-1923 рр.)	8
25-27	<u>Українська національна державність (березень 1917 – квітень 1918 рр.)</u> Боротьба за національне відродження України. Утворення Центральної Ради. Органи управління Центральної Ради. Утворення Української Народної Республіки. Державний лад і право УНР Організація центральної влади, місцева влада, військово будівництво, судова система. Законодавча діяльність Центральної Ради.	3
28-29	<u>Українська Гетьманська держава (квітень – листопад 1918 рр.)</u> Переворот 29 квітня 1918 р. і утворення гетьманської держави. Організація влади в Українській гетьманській державі. Судова система і правоохоронні органи. Правова система.	2
30-31	<u>Українська Народна Республіка часів Директорії (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)</u> Загальний історичний огляд. Утворення і перші кроки Директорії. Організація державної влади і територіальний устрій. Судова система. Правова система. Проблеми військового будівництва та зовнішньої політики.	2
32	Повторення.	1
	т.5 Становлення та розвиток радянської державності та права в Україні (жовтень 1917-1991 рр.)	10
33-34	<u>Утворення Української Радянської Республіки. Держава і право УСРР в роки громадянської війни і воєнної інтервенції.</u> Державне будівництво на основі рішень I та II Всеукраїнських з'їздів Рад. ВУЦВК і Народний секретаріат. Місцеві Ради. Радянське державне будівництво в Україні в умовах громадянської війни та	2

	воєнної інтервенції (весна 1918 – кінець 1920 рр.). Розвиток федеральних зв'язків УСРР з РСФРР та іншими радянськими республіками. Органи управління народним господарством. Всеукраїнська надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією.	
35	<u>Становлення радянського права.</u> Конституція 1919 р. Цивільне право. Сімейне право. Трудове право. Кримінальне право.	1
36-37	<u>Державний лад і право України в умовах нової економічної політики (1921 – початок 1929 рр.)</u> Становище України на початку 20-х років. Нова економічна політика та її законодавче оформлення. Державний лад України на початку 20-х років.	2
38-39	<u>Україна і утворення Союзу РСР.</u> Перебудова державного апарату УСРР у зв'язку з утворенням СРСР. Найвищі органи державної влади і управління УСРР. Місцеві органи державної влади УСРР.	2
40-41	<u>Основні риси права.</u> Прокуратура, суд, ДПУ (ДПК) УСРР. Конституція 1929 р. Цивільне право. Сімейне право. Трудове право. Кримінальне право.	2
42	Повторення.	1
	т.6 Державний лад і право України в період тотально-репресивного режиму (1929-1991 рр.)	14
43	<u>Державний лад України в період тоталітарно-репресивного режиму (1929-1939 рр.)</u> Зміни в суспільно-економічному та політичному ладі. Зміни в державному ладі України в першій половині 30-х років. Подальший процес формування адміністративно-командної системи. Державність Західної України в 20-30 роках. Приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР.	1
44-45	<u>Право України в період тоталітарно-репресивного режиму (1929-1939 рр.)</u> Суд, прокуратура та ДПУ – НКВС. Конституція УСРС 1937 року. Основні риси розвитку права: джерела права; трудове право; колгоспне і земельне право; кримінальне право і процес.	2
46	<u>Держава і право України в роки другої світової війни (1939-1945 рр.)</u> Загальний історичний огляд. Західноукраїнські землі на першому етапі війни. Перебудова державного механізму на початку війни. Спроби відновлення української держави. Окупаційний режим та рух опору. Возз'єднання з УРСР Закарпатської України.	1
47-48	<u>Відновлення радянської влади в Україні.</u> Політичні організації націоналістичних сил на заключному етапі війни. Правоохоронні органи. Основні риси права. Цивільне, сімейне, трудове, кримінальне, кримінально-процесуальне право. Колгоспне і земельне законодавство.	2
49-51	<u>Держава і право України в період десталінізації (друга половина 1950-х – перша половина 1960-х рр.)</u> Суспільно-економічний лад. «Відлига». Національно-державний устрій. Державний лад. Вищі органи влади і управління. Перехід Криму до України. Місцеві органи влади і управління. Правоохоронні органи. Реорганізація судової системи. Цивільне, сімейне, колгоспне, трудове, кримінальне, процесуальне право. Кримінальне судочинство. Кодифікаційні роботи.	3

52-53	<u>Держава і право України у «брежнєвський період» неосталінізму (середина 1960-х – середина 1980-х рр.)</u> Авторитарна командно-адміністративна система управління та її негативний вплив на суспільно-політичне життя. Правовий статус УРСР як союзної республіки. Розвиток державницьких ідей в програмах опозиційних організацій. Державний апарат: вищі та місцеві органи влади і управління. Правоохоронні органи. Судова система. Конституція УРСР 1978 року. Основні риси законодавства.	2
54-55	<u>Держава і право України в період перебудови (1986-1991 рр.)</u> Соціально-економічна і політична ситуація. Активізація реформістських демократичних процесів в Україні. Створення Народного руху України. Демократичні партії України (ДПУ та інші). Прагнення до відродження незалежності України. Реформа державного апарату. Зміни в статусі УРСР як союзної республіки.	2
56	Повторення.	1
	т.7 Державноправовий розвиток України в умовах незалежності (1991-2004 рр.)	7
57-59	<u>Розбудова української незалежної держави.</u> Проголошення незалежності України. Створення нового державного апарату. Створення судової влади. Конституційний договір «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» 1995 р. Основні напрямки реформування законодавчої системи. Розробка і прийняття Конституції України 28 червня 1996 року.	3
60-62	<u>Держава і право України на сучасному етапі.</u> Реформування судової системи в Україні. Реформування законодавства та розвиток окремих галузей права. Політичні та економічні реформи в Україні.	3
63	Повторення.	1
64-68	Повторення матеріалу курсу	5

Література

I Джерела

1. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 рік. – К., 1991
2. Декларація про державний суверенітет України. Прийняття ВР української РСР 16 липня 1990 р. – К., 1990
3. Документи про визвольну війну українського народу (1648 – 1654 р.). – К.: Наукова думка, 1965.
4. Документ Богдана Хмельницького. – К.: Вид – во АН УРСР, 1961. – 740 с.
5. Історія держави і права України : Хрестоматія для студентів юридичних вузів (За редакцією О.О Шевченко. – К. :Вентурі, 1996.
6. Конституція України. – К.: Право,1996.
7. Хрестоматія з історії держави і права України у 2-х томах/ Укладачі: В.Д.Гончаренко, А.Й.Рогожин, О.Д.Святоцький – К.,1997
8. Хрестоматія з правознавства. – К.: Хрінком 1996.

II Підручники та наукові посібники

1. Історія держави і права України за ред.. Гончаренка В.Г. – К., 1996.

2. Історія держави і права України /за ред.. А.Й. Рогожина. –Ч.1-2. – Харків:Основа,1993
3. Історія держави і права України. Підручник для Юридичних вищих навчальних закладів. У 2 – х частинах за ред.. Академіка А.Й.Рогожина. – К.: Ін Юре,1996.
4. Історія держави і права України: Навч. посібник. /за ред. А.С.Чайковського. – К., 2000.
5. Музиченко П. Історія держави і права України / П. Музиченко. – К.,1999.
6. Історія українського права. Навчальний посібник. /За ред. О.О.Шевченка. – К., 2001.

Клименко В. І.
учитель історії

Роль особистості в історії

Програма курсу за вибором для учнів 8-их класів

Пояснювальна записка.

Завдання курсу полягає в тому, щоб:

- **сприяти** формуванню вміння учнів висловлювати власні судження та робити порівняння, оперуючи доказами та конкретними фактами;
- **розвивати** вміння використовувати дослідницько-пошуковий метод збору інформації про певну особу;
- **забезпечити** формування предметної компетентності учнів за рахунок вміння виділяти етапи історичних подій та процесів і вказувати відповідних історичних осіб цих подій та процесів;
- **розвивати** самостійне творче мислення, ціннісні орієнтації учнів на основі самостійного опрацювання історичної інформації;
- **навчати** визначати національну своєрідність і загальнолюдську значущість діяльності історичних осіб, вплив їхньої діяльності на подальший розвиток Української держави;
- **відпрацьовувати** вміння і навички аналізу художніх творів як джерел вивчення життя і діяльності історичних осіб.

Основні вимоги до навчальної компетенції учня щодо особистості в процесі викладання курсу «Роль особистості в історії»:

1. Уміти здобувати інформацію про історичних діячів, користуючись різними джерелами знань, аналізувати та узагальнювати її.
2. Давати стисло та розгорнуто характеристики історичним діячам на основі цієї інформації.

3. Визначати чинники формування особистості в контексті історичного часу за допомогою вчителя.
4. Визначати роль та місце видатних діячів в історичному процесі.
5. Знати, як оцінюється видатна особа в історичній та художній літературі.
6. Самостійно порівнювати різні оцінки, посилаючись на джерела.
7. Брати участь у дискусії, аргументувати свою позицію, використовуючи джерела.
8. Уміти давати оцінку особистостям за їх вчинками за певних життєвих ситуацій та участі в доленосних подіях історії.
9. Виявляти упереджену і неупереджену інформацію про історичних осіб під безпосереднім керівництвом учителя.
10. Самостійно складати хронологічні та тематичні таблиці, присвячені видатним особам.
11. Визначати сучасників, складати синхроністичні таблиці за консультативною допомогою вчителя.
12. Готувати повідомлення (реферати) самостійно (або за консультативною допомогою вчителя.)
13. Складати розгорнутий план, план-конспект характеристики історичної особи самостійно.
14. Самостійно опрацьовувати історичні джерела в ході лабораторно-практичних робіт.
15. За допомогою вчителя визначати світогляд особистості, її суспільні ідеали і, виходячи з цього, оцінювати її діяльність.

Програма курсу за вибором «Роль особистості в історії»

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення
1	<p>Вступ</p> <p>Т. 1. Виникнення Київської Русі. Перші князі. (8 годин).</p> <p>Київська Русь – зона важливих історико-культурних процесів. Середнє Подніпров'я – найрозвиненіший слов'янський регіон, зосередження ранньої руської державності, політичний стержень Київської Русі. Завдання і мета курсу за вибором. Форми роботи на заняттях. М. Грушевський про роль видатних осіб української історії в державотворчих процесах.</p> <p>Загадковий Кий (кін. V – I полов, VI ст.)</p> <p>Полянське племінне князівство. Заснування Києва. «Повість минулих літ» про Кия. Замкова гора як резиденція Кия. Відносини і Візантією.</p> <p>Легендарний Аскольд (серед. IX ст. – 882 р.).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - усвідомити мету вивчення вибраного спецкурсу, що полягає у визначенні вкладу та впливу на розвиток української державності видатних історичних діячів минулих часів; - називати перших князів давньоруської держави та визначити хронологічні рамки їхньої діяльності; - визначити наслідки внутрішньої та зовнішньої політики видатних історичних діячів в

	<p>«Літопис руський» про початок князювання Аскольда в Києві. Приєднання Аскольдом древлян, сіверян, дреговичів. Похід на Візантію 860 р. Хрещення Аскольда. Невдоволення знатті християнізацією Русі. Похід Олега на південь. Вбивство Аскольда. Припинення династії Києвичів.</p> <p>Коли легенда переходить в історію. (882–912 рр.)</p> <p>Олег «віщий». Прихід (Олега в Київ. Об'єднання навколо Києва племен древлян, сіверян, радимичів, уливців, тиверців. Похід 907 р. на Константинополь. «Літопис руський» про Олега та його діяльність. Загадкова смерть Олега.</p> <p>Князь Ігор (912–945 рр.)</p> <p>Зміцнення нейтральної влади. Придушення повстання уличів та древлян. Пожвавлення діяльності християнської общини. Полюддя. Похід дружини князя Ігоря на Візантію в 941 р. і 944 р. «Повість минулих літ» про смерть Ігоря.</p> <p>Наймудріша княгиня Ольга (945–964 рр.)</p> <p>Характеристика княгині. Помста Ольги деревлянам. Реформування системи збору данини: уроки і погости. Встановлення знаків князівської власності. Підпорядкування племенних князів владі Великих князів Києва. Поїздка 946 р. до Візантії. Відносини русі з сусідніми державами.</p> <p>З кінця списа годований князь Святослав Ігорович (964–972 рр.)</p> <p>Князь-воїн. «Іду на ви». Військові походи Святослава: підкорення в'ятичів, вользьких болгар; розгром хозарського каганату. Валканські походи 968, 969 років. Розширення території держави та зосередження влади в руках єдиної княжої династії. М. Грушевський про князя Святослава.</p> <p>Узагальнення вивченого.</p>	<p>середньовічної України;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ознайомити учнів з формами роботи на заняття спецкурсу – складання політичного портрету, твір-розповідь про видатних діячів, української історії, презентація теми учнями на основі самостійного вивчення джерел інформації, проведення учнівських конференцій по тематиці курсу; - вчитися аналізувати літописні легенди, висловлювати власне ставлення до діяльності історичних осіб; - використовуючи дані джерел, характеризувати особистість та діяльність перших князів; - аналізувати літописні легенди, вчитися відрізнити вимисел від історичних фактів; - порівнювати внутрішню та зовнішню політику князів київської русі; їх вклад у міжнародне визнання держави; - співвідносити діяльність князів із зростанням могутності та міжнародного авторитету Київської Русі; - вживати поняття – держава, Київська Русь, полюддя, погости, уроки.
2	<p>Т. 2</p> <p>Князі Київської Русі кінця 10–11 століть. (5 годин)</p> <p>Володимир Великий (980–1015 рр.)</p> <p>Зміцнення нейтральної влади та розширення територіальних меж держави. Приборкання громади.</p> <p>М. Грушевський про діяння князя Володимира: «ласкавий князь Володимир»; «Володимир – красне сонечко». Долучення до християнства. Охрещення руського народу. Поширення просвіти, архітектури, іконопису. Прилучення Київської Русі до грецької і візантійської</p>	<ul style="list-style-type: none"> - характеризувати князівство Володимира та Ярослава як особливості та державних діячів; - визначити історичне значення запровадження християнства; - пояснювати роль княжої влади у політичному устрої Київської Русі; - аналізувати та оцінювати джерела «Руська

	<p>культури. Початок заснування монастирів – Печерський монастир. перші гроші «златники» і «срібляки». Значення діяльності Володимира. Князь Ярослав Мудрий (1019–1054 рр.)</p> <p>Боротьба з братами за владу. Перемога над печенігами. Об'єднання всіх земель Русі в руках Ярослава. Розбудова Києва – Золоті ворота, Софіївський собор, Києво-Печерський монастир. «Руська правда» – перша збірка законів. Досягнення церковної самостійності. Митрополит Іларіон, Русь – рівноправна держава в сім'ї християнських народів. Ярослав «тесть Європи». Заповіт Ярослава – порядок успадкування великокнязівської влади.</p> <p>Добрий князь Володимир Мономах (1113–1125 рр.)</p> <p>Народ Києва обирає князя. Зміцнення великокнязівської влади. Принцип суверенітету – васалітету. «Повчання дітям», «устав». 1113 р. – збірник правових норм. Боротьба з половцями. Зовнішня політика Володимира Мономаха.</p>	<p>правда», «Правда Ярославичів», «устав Володимира Мономаха», їх значення для розвитку Русі;</p> <p>- вживати поняття й терміни: князь, бояри, віче, «Руська правда», язичництво християнство, шлюбна дипломатія;</p>
3	<p>Княгиня Анна Ярославівна та княгиня Євпраксія Всеволодівна.</p> <p>Роль жінок княжого роду в історичних подіях середньовічної України (за Гнатом Ходкевичем). Анна – королева Франції, мати короля Філіпа 4, регентша. Доля Анни Ярославівни після смерті першого чоловіка. Участь Анни у державних справах. Підписи королеви Анни на державних документах. Євпраксія Всеволодівна – дочка князя Всеволода Ярославовича, дружина німецького графа, а згодом дружина німецького імператора Генріха. Церковний собор папи Урбана 2. Захист честі, доброго імені, власної гідності княгинею Євпраксією на церковному соборі. Тяга княгині до доброчинності та медицини «Трактат про мазі».</p> <p>Узагальнення вивченого.</p>	<p>- визначити роль жінки не тільки як представниці князівського роду, а й політика, митця, вченого, що не поступалася перед чоловіками, стояла на боці милосердя;</p> <p>- використовуючи історичний матеріал скласти висновки про Анну Ярославівну – королеву Франції, опікунку короля Філіпа, що ставила свої підписи на королівських грамотах;</p> <p>- захоплюватися силою духу, впевненістю у своїй правоті та потребності своїх діянь;</p>
4	<p>Т. 3 Світочі давньоруської культури. (2 години)</p> <p>Український Гомер – Нестор. Митрополит Іларіон київський.</p> <p>Нестор – визначний письменник та історик кінця 11 – 1 половини 12 століття. Нестор – чернець Києво-Печерського монастиря. «Повість минулих літ» – джерело інформації про події в київській державі з 800 р. по 1111 рік. Літопис Нестора – визначний твір доби українського і європейського середньовіччя. Митрополит Іларіон – перший русич – митрополит, що добивався церковної</p>	<p>- співвідносити історичні персоналії з відповідною епохою, їх творчість як історичне джерело східнослов'янської історії середньовіччя;</p> <p>- характеризувати Нестора та Іларіона як авторів творів з допомогою яких ми можемо відтворити історію та культуру давньоруської народності;</p>

	самостійності Київської Русі. Князь Ярослав Мудрий і митрополит Іларіон – борці за велич, могутність, незалежність, визнання київської держави. «Слово про закон і благодать» – філософський твір, що протиставляє християнство язичництву й описує хрещення Русі князем Володимиром. Вплив творів Нестора та Іларіона на тогочасне суспільство та значення цих творів для сучасної історії.	<ul style="list-style-type: none"> - аналізувати «Слово про закон і благодать» як глибоко патріотичний твір, що відводив Київській Русі почесне місце в світовій історії; - називати значення «Повісті минулих літ» як історичного джерела, що дає відповіді на питання народження слов'ян, князювання перших князів;
5	<p>Т. 4 Князь Данило Галицький. (2 години)</p> <p>Галицько-Волинський літопис про князя Данила Галицького; народжений у кольчугі, «великий будівничий», 1218 р. – початок боротьби з повернення своїх володінь, «Слово о полку Ігоревім» про участь Данила у битві наркала 1223 р. Битва 1238 р. під Дорогочиним. В'їзд до Галича. Перемога у битві під Ярославом 1245 р. Холм – столиця Галицько-Волинського князівства. Відбудова міст і заснування Львова. Король Данило рівний коронованим рівний коронованим правителям Європи. Взаємини Данила з ордою: поїздка в орду 1245 р.; похід хана Буруноая 1259 р. та його наслідки для князівства. Невдача спроби домогтися незалежності від Золотої орди. Значення діяльності Данила Галицького як державного діяча, що відродив цілісність Галицько-Волинської держави. Утворення Руського королівства як свідчення відродження повноцінного державного життя на західноукраїнських землях після Монгольської навали. Коронація Данила «Королем Русі» - визнання європейською «сім'єю правителів» королівства як законного спадкоємця Київської Русі. Підсумковий урок по темі 3 і темі 4</p>	<ul style="list-style-type: none"> - порівнювати кордони Галицько-Волинської держави часів князя Романа Мстиславовича та князя Данила Галицького; - визначити особливості залежності галицько-волинських земель від Золотої орди; - називати пам'ятки цього періоду; - оцінювати Данила Галицького як державного діяча, першого коронованого короля Київської Русі за якого Галицько-Волинська держава досягла свого розквіту; - застосовувати та пояснювати терміни: усобиці, федеративна монархія, золотоординське ярмо;
6	Підсумкове заняття «Роль історичних особистостей в розвитку держави Київської Русі».	
7	<p>Т. 5 Видатні історичні особи України 16-18 століть. (17 годин)</p> <p>Князь Костянтин Острозький – «некоронований король України»; покровитель православної церкви, найбагатший наймогутніший магнат Речі Посполитої. Позиція К. Острозького по відношенню до підписання Люблінської унії 1569 р. Князь-воєвода Київський, чисельність війська 15–20</p>	<ul style="list-style-type: none"> - оцінювати діяльність князя К. Острозького як всіма шанованої людини, як розсудливого і принципового державного діяча, як великого мецената, просвітителя, засновника Острозької академії, друкарні, що надрукувала вперше Біблію

	<p>тисяч. Заснування у острозі у 1578 р. друкарні. Іван Федоров «Острозька Біблія». Відкриття Острозької академії у 1580 р. як осередку науки, зібрання інтелектуальної еліти України. Значення просвітницької та духовної діяльності князя К. Острозького.</p>	<p>та Буквар; - зрозуміти, чому князь К. Острозький опирався унії великого князівства Литовського з Польщею тому, що після приєднання українська шляхта, до якої належав і рід князів Острозьких, втратив свої привілеї; - пояснювати поняття та терміни: магнати, шляхта, Люблінська унія, Острозька академія, православне братство;</p>
8	<p>Петро Конашевич-Сагайдачний: воїн, політик, державний діяч. Авторитет П. Конашевича серед козацтва. Військо Запорізьке у складі Європейської ліги боротьби проти Порти. П. Конашевич - блискучий полководець, мудрий політик, талановитий дипломат. Морські походи козацтва початку 17 століття. Зростання кількісною складу запорізької флотилії. Дипломатичний хист сагайдачного: відносини з Польщею: відстоювання козацьких прав; військовий похід 1018 р. на Москву. Підтримка православної церкви. Сагайдачний – ініціатор відновлення ієрархії православної церкви. Йов Борецький – новий Київський митрополит. Вступ Війська Запорізького до Київського братства. Хотинська війна 1621 р. Значення діяльності Петра Конашевича-Сагайдачного. Внесок Сагайдачного у розвиток визвольного руху в Україні та згуртування українського суспільства.</p>	<p>- співвідносити історичні події, діячів, пам'ятки з відповідною історичною епохою; - називати видатні культурні пам'ятки цього періоду; - визначати причини та наслідки участі козацтва під проводом П. Конашевича-Сагайдачного у морських походах поч. 17 ст. та Хотинській війні; - порівнювати становище греко-католицької та православної церков у 1 пол. 17 ст.; - пояснювати терміни: фільварки, колонізація, греко-католики;</p>
9	<p>Митрополит Петро Могила. П. Могила – продовжувач справи відновлення православної ієрархії. «Пункти заспокоєння руського народу» 1632 р. Церковні реформи П. Могили: налагодження дисципліни серед священників і ченців. Започаткування недільних проповідей. «Православне сповідання віри» – виклад основ православної віри. Запровадження богослужіння українською мовою. Початок діяльності Києво-Братської колегії – 1632 р. Поширення освіти та книгодрукування. «Требник» – богослужбова книга. Значення діяльності П. Могили, спрямованої на розбудову церковного й культурного життя України.</p>	<p>- називати історичний час діяльності П. Могили та визначити роль митрополита в історичному розвитку українських земель уніатської церкви; - показати на конкретних історичних фактах внесок П. Могили в діяльність Київського братства, та братських шкіл як центрів освіти української молоді та заснування Києво-Могилянської академії; - визначити внесок П. Могили у визначення</p>

		Польщею української вищої православної церковної ієрархії та у процес книговидавничої справи відкриття друкарні;
10	Гетьман Богдан (Зіновій) Хмельницький. Б. Хмельницький – наш земляк, знаний у світі державний діяч. Погіршення становища козацтва, міщан, селян – прояв колоніального і національного гніву з боку Польщі. Характер Б. Хмельницького, опис його зовнішності. Організація української повстанської армії. Національно-визвольна війна українського народу проти Польщі під проводом гетьмана Б. Хмельницького, її наслідки та значення. Створення та розбудова Української гетьманської держави. Місце гетьманської держави у Міжнародних відносинах тогочасної Європи. Українсько-Московська міждержавна угода 1654 р. Дипломатичні орієнтири на Швецію. Значення діяльності Б. Хмельницького як державного, політичного і військового діяча .	<ul style="list-style-type: none"> - визначати роль Б. Хмельницького в історії як творця української козацької держави з демократичними принципами державного життя, відсутністю експлуатації; - давати оцінку Хмельницького як військового діяча, що боровся за незалежність українських земель; - характеризувати мирні угоди, підписані гетьманом та давати їм оцінку з позицій сьогодення; - вживати та пояснювати поняття і терміни: національно-визвольна війна, Гетьманщина, Переяславська рада, Березневі статті;
11	Зрадник чи герой Іван Мазепа. І. Мазепа – освічений, вмілий службовець польського короля. Жак Балюз про Мазепу, його культурність, гречність, авторитетність, коломацькі статті 1687 р. – як знаряддя московської політики. Зовнішня політика Гетьманщини. Культурно-освітня політика. Придушення національно-визвольного повстання Семена Палія 1702–1704 років як значний реальний шлях об'єднання Ліву і Правобережної України. Мазепа і Карл 12. Антирадянське антиколоніальне повстання І. Мазепи. Причини поразки повстання. Смерть І. Мазепи поза межами України. Значення повстання. Оцінка повстання з позицій сьогодення. Власні роздуми. І. Мазепа – поет, поліглот, меценат. Відносини з жінками.	<ul style="list-style-type: none"> - показувати на карті гетьманську столицю Батурин; - місце Полтавської битви, м. Бендери; - застосовувати поняття: Малоросія, Північна війна; - визначати хронологічну послідовність основних подій; - характеризувати згідно історичної літератури та власного світобачення перехід І. Мазепи на бік Карла 12 у подіях північної війни з росією, визначати мотивацію такого вчинку; - називати архітектурні пам'ятки – церкви, собори, храми споруджені коштом І. Мазепи та вищі навчальні заклади, що діяли за

12	<p>Пилип Орлик. Гетьман у вигнанні. Козацька рада 5 квітня 1710 року в м. Бендерах. Походження, сім'я, освіта Орлика. Кар'єра. Ухвалення козацькою радою «Пактів і конституцій законів і вільностей Війська Запорізького.» – угоди між гетьманом та козацтвом, яке виступало від імені українського народу. Обґрунтування в документі державного ладу України. Роль генеральної ради в державі. обмеження влади гетьмана. Права і привілеї запорожців. Православ'я – державна релігія. Прогресивний характер Конституції П. Орлика, що передбачав принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Створення антимосковської коаліції; Українсько-шведський союз 1710 р. Похід військ коаліції 1711 р. на Правобережну Україну. Реалії походу. Пограбування України ординцями. Прутський похід Петра I та його наслідки для П. Орлика. Виїзд Орлика до Західної Європи. Продовження і спроб створити нову антимосковську коаліцію. Григорій Орлик – лідер української політичної еміграції. Доля сім'ї Орликів – приклад служіння Батьківщині.</p>	<p>сприяння гетьмана;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ознайомити учнів із спробою патріотично настроєної частини козацтва, що опинилися за межами України утворити антимосковську коаліцію і домогтися здобуття незалежності України; - визначати роль П. Орлика в розробці теорії держави і права; - оцінювати зміст і значення Конституції П. Орлика як документу, в основі якого лежать найдемократичніші, - на той час, ідеї державного життя такі як поділ валади на і три гілки, виборність посад, створення представницького органу – Генеральної ради; - вшанувати пам'ять про П. Орлика як людини, що принесла на вівтар служіння Батьківщині свою долю, долю сім'ї, матеріальні вигоди;
13	<p>Герої Коліївщини – Максим Залізняк та Іван Гонта. Правобережжя України в умовах національно-релігійного гноблення з боку Польщі в 2 пол. 18 ст. Гайдамаччина, її характер, рушійні сили. Загострення національно-релігійних відносин після рішення Польського сейму 1766 р. про права католиків і православних. Барська конференція. Мотронинський монастир як штаб підготовки Коліївщини. Холодний яр місце формування повстанської армії на чолі з Максимом Залізником. Визволення гайдамаками Черкащини, скасування панських повинностей, запровадження козацько-селянського врядування. Універсали Залізняка – агітаційна робота з населенням Правобережжя. Іван Гонта – сотник Уманської фортеці графа С. Потоцького. Перехід І. Гонти на бік повстанців. Проголошення М. Залізняка гетьманом, а І. Гонти – полковником. Розмах гетьманського повстання. Розправа з повстанцями. Значення Коліївщини: показало кризу політичного життя Речі Посполитої та безперспективність колоніальної політики.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - називати М. Залізняка та І. Гонту як ватажків національно-визвольного руху – Коліївщини; - визначати повстання як прояв народного протесту проти національного та соціального гніту польської шляхти; - пояснювати зміст терміну Гайдамаччина та по карті окреслювати територію, охоплену повстанням Коліївщина; - робити висновки про наслідки повстання та зв'язок особистостей М. Залізняка та І. Гонти з можливими наслідками для подальших дій загонів Коліївщини;

14	<p>Феофан Прокопович та Григорій Сковорода – світочі української духовності.</p> <p>Ф. Прокопович – учений, письменник, громадський і церковний діяч, ректор Києво-Могилянської академії, професор поезії, філософії. вивчення природних явищ, фізики – це вивчення реальною світу. «Про заслуги й користь фізики». Ф. Прокопович – представник доби Просвітництва. Пошук шляхів пізнання природи, які опиралися на розум, на світогляд людини. Зв'язок природничих наук з розвитком філософії. Києво-Могилянська академія – головний осередок розвитку філософської думки в Україні.</p> <p>Григорій Сковорода – український філософ, педагог. Спосіб життя Сковороди моно рівний убогий філософ. Твори поширювалися рукописом. Учення Сковороди про подвиг самопізнання. Бог – зацікавлена в людині особистість, безумовна умова реальності. «Сродність», «Сродна праця» – підґрунтя соціальних і педагогічних поглядів Сковороди. «Сад божественних пісень». Критичні мотиви віршів і байок Григорія Сковороди. «Світ ловив його, але так і не спіймав».</p> <p>Підсумковий урок «Історію творять особистості».</p> <p>Художня література як джерело знань про події минушини та засіб вивчення історичного минулого України.</p> <p>Урок узагальнення по матеріалу теми 5.</p>	<p>визначати 2 половину 18 ст. як добу Просвітництва, ідеї якого на українських землях утверджували Феофан Прокопович – вчений, богослов та Григорій Сковорода – український філософ;</p> <p>пояснювати значення діяльності Феофана Прокоповича для розвитку Києво-Могилянської академії та для розвитку таких наук, які вивчають реальний світ: фізики, математики, філософії та які опираються на розум людини;</p> <p>розуміти суть філософських ідей Сковороди «пізнай себе», «збери всередину себе думки свої і в собі самому шукай справжніх благ»;</p> <p>пояснювати суть «подвигу самопізнання» зміст уявлень про досконале людське суспільство;</p> <p>називати сфери творчої діяльності Ф. Прокоповича, його посади, назви його твори;</p>
15	Резервний урок.	

ЛІТЕРАТУРА

1. Котляр Н.Ф. Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах / Н.Ф. Котляр. – Киев, 1986.
2. Рибаків Б.А. Древняя Русь. Сказания. Были. Летописи / Б.А. Рибаків. – М., 1986.
3. Брайчевський М.Ю. Утверждения христианства на Руси / М.Ю.Брайчевський. – К., 1988.
4. Толочко П.П. Древняя Русь / П.П.Толочко. – К., 1986.
5. Молдован А.М. «Слово озаконе и благодати» Иллариона. / А.М. Молдован – К., 1984.
6. Слово про Ігорів похід (переклад М. Рильського) – К., 1974.
7. Лихачев Д.С. Великое наследие / Д.С.Лихачев. – М., 1980.
8. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький / І.П.Крип'якевич. – К., 1954.

9. Толочко П.П. Давньоруський літопис і літописці Х-ХІІІ ст. / П.П. Толочко – К., 2005.
10. Котляр М.Ф. Історія в життєписах / М.Ф.Котляр, В.А.Смолий. – К.: Час, – 1994.
11. Козуля О. Жінки в історії України / О.Козуля. – К., 1993.
12. Власов В.С. Історія України / В.С. Власов. – К.: Генеза, – 2004.
13. Губарев В.К. Історія України. Довідник школяра і студента / В.К.Губарев. – Донецьк, 2004.
14. Історія України / Кульчицький С.В., Лищик Ю.А., Власов В.С. . – К.: Лібера, – 2008.
15. Хрестоматія з історії України / Гусєв В.І., Сургай Г.І. . – К.: Освіта, – 1996.
16. Хрестоматія з історії України / Червінський В.І., Кругляков В.С., Пилипенко В.В. . – К.: Вежа, 1996.
17. Костомаров М. Богдан Хмельницький. Історичний нарис / М.Костомаров. – К.: Веселка, 1992.
18. Грушевський М. Історія України / М. Грушевський. – К.: Либідь, 1992.
19. Хоткевич Г. Історія України (до кінця 16 ст) / Г.Хоткевич. – К.: Веселка, 1992.
20. Довідник з історії України в трьох томах / Підкова І.З., Шуст Р.М. – К.: Генеза, 1993.

Фокіна В.О.,
заступник директора з навчально-виховної роботи

Основи журналістики **Програма курсу за вибором** 8-9 класи

Пояснювальна записка. Зміна інформаційної структури суспільства потребує нового підходу до форм роботи з учнями. Отримали новий розвиток засоби масової інформації і глобальні комп'ютерні мережі, телебачення, радіо, мобільні телефонні мережі, факсимільний зв'язок. Нові інформаційні технології повинні стати інструментом пізнання світу усвідомлення себе в ньому як особистості.

Курс «Основи журналістики» спрямований на формування пошукової та дослідницької діяльності учнів 8-9 класів. Зміст курсу передбачає практично-орієнтовану діяльність учнів. Програма курсу має значний потенціал для соціалізації школярів, розвитку їх самостійності та активної життєвої позиції. Вона також орієнтована на перспективу розвитку профільного навчання в старшій школі. Форма організації допомагає учням через успішну практику

оцінити свій потенціал з точки зору освітньої перспективи. У процесі вивчення даного курсу за вибором учням дається можливість розширити уявлення про професію журналіста. При цьому учні освоюють сучасні інформаційні технології: комп'ютерна обробка матеріалу (набір тексту, макетування шкільної газети), робота з різноманітними програмами, які можуть допомогти в оформленні газети.

Курс спрямований на розвиток інтелектуальних умінь: узагальнення, аналіз, синтез, класифікація, оцінювання, моделювання, висування гіпотез, виділення головного, формування проблем, усвідомлення, рефлексія.

Методичні цілі курсу:

- надання допомоги учням при оцінюванні свого потенціалу в освітній перспективі на шляху отримання спеціальної освіти;
- орієнтація на гуманітарний профіль навчання, вивчення власних інтересів та здібностей;
- розвиток творчих здібностей учнів.

Задачі курсу:

- сприяти профільному визначенню учнів;
- надавати допомогу в раціональній та ефективній організації самостійної діяльності учнів;
- сприяти усвідомленню загальнолюдських цінностей та виробленню власного ставлення до них, власної внутрішньої позиції.
- виробляти вміння, необхідні у професійній діяльності журналіста: брати інтерв'ю, писати статті, дописи, нотатки, нариси, проводити опитування.

Основні види навчальної діяльності

У процесі занять передбачається використання методичного забезпечення, яке враховує вікові, психологічні особливості учнів, можливість працювати в своєму темпі, підбір індивідуальних завдань різного рівня складності. Учні самі можуть вибрати завдання залежно від індивідуальних інтересів та власних бажань. При цьому частина завдань має проблемний характер, частину пропонують учні. Організація навчання передбачає активні методи навчання: інтерактивні лекції, групові дискусії, діалог, ігри, роботу в малих групах, міні-дослідження, опитування, тести. Провідним видом діяльності є пошуково-дослідницький (через проектування). Проектування дає можливість залучити учнів до самостійної дослідницької практики, яка орієнтована на реальний результат діяльності. Підлітки занурюються в процес засвоєння, вироблення соціальних навичок, вчать самостійно планувати свою діяльність та слідкувати за її результатами. Практично на всіх заняттях навчальна діяльність моделює майбутню професійну діяльність учня, а також різні реальні життєві ситуації. Такий підхід дозволяє досягти цілей курсу: оцінити свій потенціал у визначеній професійній сфері. Учні дізнаються, хто такий журналіст, як стають журналістами, хто важливий для журналіста - він сам чи читач. Школярі вчать підбирати матеріал для газети, журналу, готувати проекти з темами на вибір: відгук, стаття, рецензія, інтерв'ю. Вчать збирати матеріал різного плану для шкільної газети, проводити комп'ютерну обробку матеріалу, набирати та

макетувати шкільну газету. Одночасно засвоюють такі поняття як професія, покликання, саморозвиток, професійний розвиток, спілкування, професійні важливі якості, професійні навички. Учні з цікавістю вчать мікродослідженню (робота з газетою): аналізують підбір матеріалу, цілі та функції газет та журналів, у тому числі інформаційні, розважальні, пізнавальні, методичні. Вони із задоволенням характеризують та оцінюють газети (оформлення, якість статей, на кого вони розраховані, кількість статей, їх розмір, стиль написання), працюють із такими поняттями: підбір матеріалу, функції газети, журналу, аудиторія друкованого видання. При захисті проектів учні знайомляться з різними жанрами публіцистики, вчать писати відгук, статтю, рецензію, інтерв'ю. Із дитячих робіт складено друкований збірник. Багато учнів співпрацює із міськими газетами (Козловська Т, Максьома М. та інші). Козловська Т. має власну сторінку в газеті “Молодь Черкащини“. Шкільна газета “П’ятнашка“ складається тільки з робіт учнів – слухачів курсу за вибором “Основи журналістики“.

Необхідність при цьому одночасно допомагати юнакам та дівчатам в аналізі та розумінню друкованого слова, сприяти тому, щоб вони самі могли розповісти про те, що відбувається події і висловлюватися про своє соціальне, політичне оточення. Дана програма спрямована на удосконалення основних видів мовленнєвої діяльності в їх єдності та взаємозв’язку; має на увазі теоретичну та практичну підготовку.

Програма розрахована на 2 роки;

1^й рік – (1 година на тиждень)

2^й рік – (1 година на тиждень).

Програма передбачає навчання основам журналістики через систему знань з розвитку усного писемного мовлення.

Вона дає можливість використати навички, які учні отримують за час навчання основам журналістської майстерності, в повсякденній діяльності, а також залучати дітей до системи засобів масової комунікації суспільство.

Система занять побудована таким чином, щоб на кожному з них учні дізнавалися про щось нове, збагачували свій словниковий запас, осягали різноманітність та образність мови, набували навички самостійної роботи в різних жанрах публіцистичного стилю, навчилися писати дописи, статті, рецензії, репортажі. З цією метою передбачаються індивідуальні заняття.

Мета програми: ознайомити учнів із журналістикою як професією та областю літературної творчості.

Завдання програми:

- розвиток образного та логічного мислення;
- розвиток творчих здібностей підлітків;
- розвиток уміння усного та письмового виступу.
- формування уміння працювати в різних жанрах публіцистичного стилю;
- оволодіння основними навичками журналістської майстерності.
- формування естетичного смаку як орієнтуру в самостійному сприйнятті мистецтва слова;

- формування моральних основ особистості майбутнього журналіста.

Методичне забезпечення:

I. Засоби, що необхідні для реалізації даної програми:

- розробки з тем;
- картки із підбором лексики з тем, які вивчаються;
- тематичний матеріал із періодичної преси;
- довідники;
- словники;
- наочний матеріал: схеми, ілюстрації;

II. Різні періодичні друковані видання. Тексти для редагування.

Форми проведення занять:

- вільна творча дискусія;
- рольові ігри;
- виконання творчих завдань;
- активні методи формування системи спілкування;
- практична робота (підготовка матеріалів для публікації в пресі)

Форми контролю знань та навичок учнів:

- самостійні роботи в різних жанрах журналістики;
- семінари – практикуми з вивчення тем;
- творчі конкурси;
- публікації;

Кінцевий результат:

- уміння побудувати усне та письмове повідомлення;
- уміння планувати в різних жанрах публіцистичного стилю;
- уміння спілкуватися з окремою людиною та аудиторією;
- самостійна підготовка і публікація матеріалів в пресі.

Дана програма побудована у згідно з поставленою метою – оволодінням навичками журналістської майстерності. Для досягнення мети і виконання завдань програмою використовуються сучасні методики навчанням основи журналістики. Заняття проводиться з урахуванням вікових і психологічних особливостей учнів на основі диференційованого підходу.

Навчально-тематичне планування та зміст програми

Перший рік навчання (8 клас)

№ п/п	Зміст курсу	Вимоги до рівня підготовки учня
1	Вступне заняття (1 год)	Учень:
2	Журналістика як професія (5 годин)	<ul style="list-style-type: none"> - має загальне уявлення про журналістику як галузь масово-інформаційної діяльності; - знає про негативні та позитивні аспекти журналістської професії; - усвідомлює високий рівень відповідальності журналіста; - розрізняє об'єкт і предмет журналістики; - знає історію української
3	Функції журналістики (3 год.)	
4	Вимоги до журналістики (4 години)	
5	Історія української журналістики (4 години)	

		журналістики.
6	Формування жанрів публіцистики (4 години)	Учень: - знає про жанровий різновид публіцистичних творів;
7	Мова журналістики (5 годин)	- аналізує жанрові особливості публіцистичного твору, його мову; - аргументує власні думки.
8	Стилістичні фігури мовлення (3 години)	Учень: - знає про стилістичні фігури мовлення; - аналізує особливості фігур мовлення; - визначає їх специфіку.
9	Стилістичні фігури в тексті (3 години)	Учень: - знає про стилістичні фігури в тексті; - аналізує особливості фігур в тексті; - визначає їх специфіку.
10	Випуск шкільної газети (3 години)	Учень: - знає, як випускати шкільну газету; - вмє підібрати цікавий матеріал до газети.
11	Підсумкове завдання (1 год.)	Учень: - вмє підвести підсумки навчання за рік.

**Другий рік навчання
(9клас)**

№ п/п	Тема	Вимоги до рівня підготовки учня
1	Вступне заняття (1 год.).	Учень:
2	Композиція матеріалу (3 години).	-розуміє вимоги щодо змісту на форми журналістського твору; -знає такі журналістських аркушів ; -аналізує докази, факти, композицію матеріалу.
3	Публіцистичний стиль літературної мови (4 години).	Учень: - розуміє зміст поняття «публіцистика» - чітко розуміє основні функції, мету публіцистики, особливості її стилю; - визначає об'єкт та предмет публіцистики.
4	Інформаційні жанри; звіт, репортаж, інтерв'ю, допис (6 годин).	Учень: - знає особливості інформаційних жанрів; - аналізує жанрові особливості; - визначає практично, тяжіє те чи інше видання.
5	Аналітичні жанри: стаття, огляд,	Учень:

	відгук, рецензія (6 годин).	- знає особливості аналітичних жанрів; - аналізує їх жанрові особливості; - визначає практично, до яких сам жанрів тяжіє те чи інше видання.
7	Технічні засоби журналіста (2 год.)	- знає технічні засоби журналіста; фотоапарат, відеокамеру і комп'ютер - знає про фотомонтаж, відео монтаж; - знає, як створюється газета в друкованому вигляді; - знає про особливості комп'ютерних програм MS WORD, MS PUBLISHER
8	Особистості роботи журналіста в друкованих виданнях (3 години)	Учень: - знає про особливості роботи журналіста в друкованих виданнях, на радіо і телебаченні; - розуміє функції, литу, завдання, професійні вимоги до роботи журналіста; - розуміє особливості подання інформації.
9	Випуск шкільної газети (3 години)	Учень: - знає, як випускати шкільну газету; - вміє підібрати цікавий матеріал до газети; - вміє готувати цей матеріал
10	Підсумкове завдання (1 год.)	Учень: - вміє підвести підсумки навчання за рік.

Література.

1. Сопер П.Л. Основы искусства речи / П.Л.Сопер. - М, 1992.
2. Игры для интенсивного обучения / Под ред. В.В.Петрусинского. – М, 1991.
3. Литературная энциклопедия терминов и понятий: главн. ред. и сост. А.Н.Николюкин. - М, 2001.
4. Бухарцев Р.Г. Психологические особенности журналистского творчества: материалы спецкурса / Р.Г.Бухарцев. – Свердловск: Уральский ун-т им. А.М.Горького, 1976.
5. Введение в журналистику: хрестоматия, - М.: Высшая школа, 1989.
6. Бочковський О. Українська журналістика на тлі доби (історія, демократичний досвіт, нові завдання): за ред. К.Костева й Г.Кошаринського / О. Бочковський С. Сірополко. - Мюнхен: Український техніко-господарський інститут, 1993.
7. Нерух О.О. Першооснови журналістської творчості: Навчальний посібник для студентів філологічного факультету, спеціальність «Журналістика» /О.О. Нерух.- Х.: Світ дитинства, 2000.

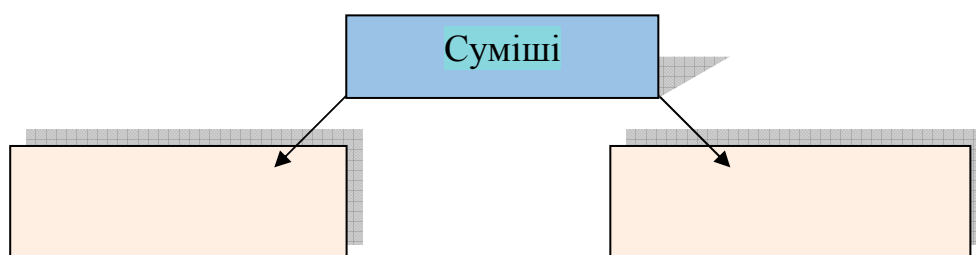
8. Основи масово-інформаційної діяльності: підручники / за ред. А.З.Москаленко, Л.В.Губерський, В.Ф.Іванов. – К., 1999.
9. Основы творческой деятельности журналиста: учебник для студентов вузов по специальности «Журналистика» / Ред. - сост. С.Г.Корконосенко. – СПб.: Знание, 2000.
10. Прохоров Е.П. Введение в журналистику: ученик / Е.П. Прохоров – М.: Высшая школа, 1988.
11. Стюфляева М.У. Образные ресурсы публицистики / М.У. Стюфляева. – М.: Мысль, 1982.
12. Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра: за заг. ред. проф. В.І.Шкляра. – К., 1998.

3.3. Методичне забезпечення курсів за вибором: міні підручники, методичні розробки занять, проекти.

Стеценко І.В.
учитель хімії

**Міні-підручник до теми
«Поняття про розчин. Склад, види розчинів. Значення розчинів в
житті та практичній діяльності людини»**

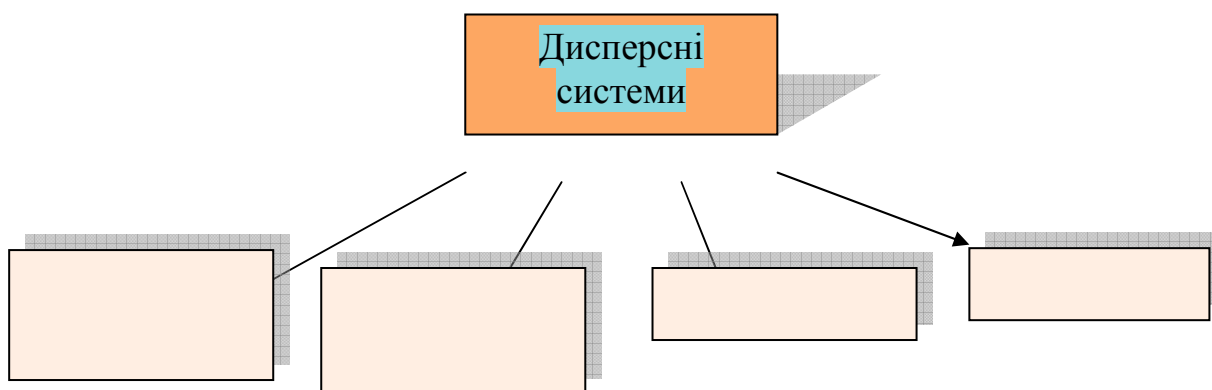
1. Поняття про суміші. Складання схеми «Суміші»

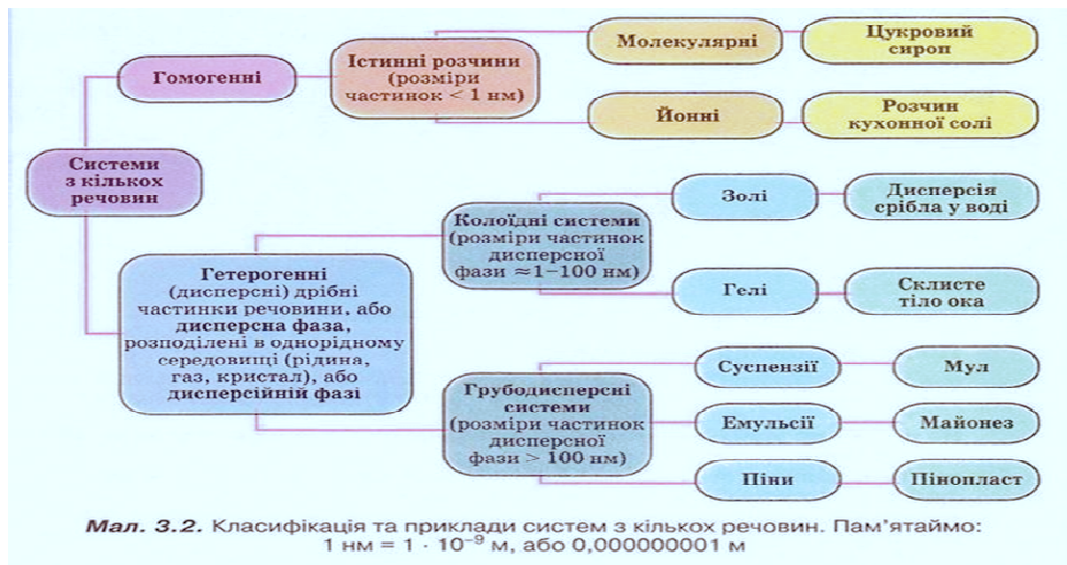
- Яка з сумішей однорідна?
- Яка неоднорідна?
- Наведіть приклади однорідних та неоднорідних сумішей.

2. Поняття про дисперсні системи, заповніть схему.

Суміш, яка складається з двох і більше компонентів, які зовсім або практично не змішуються і хімічно не реагують один з одним, називається дисперсною системою.

Узагальнена схема

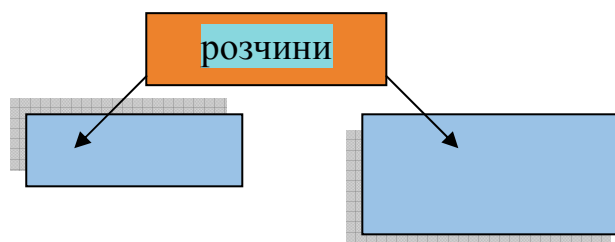
Дисперсні системи

		Дисперсійна фаза (дисперсійне середовище)		
		Агрегатний стан	Твердий	Рідкий
Дисперсна фаза	Твердий	Кольорове скло	Желе, томатний сік	Тютюновий дим, пилова хмара
	Рідкий	Перли, опал	Молоко, морозиво	Хмари, туман, струмінь парфумів з пляшечки
	Газуватий	Пемза, затверділа монтажна піна. Капронова та морська губки	Піни: для гоління, протипожежна, морська	Дисперсна система не утворюється

3. Поняття про розчин.

Розчин складається з розчинника і розчинюваної речовини. Розчини утворюються за рахунок фізико-хімічної взаємодії між розчинником і розчинюваною речовиною. З цим ви познайомитесь на наступних уроках.

Складання схеми складу розчину.

4. Поняття про розчинники.

Вода – універсальний розчинник

- Що значить слово «універсальний»?

Згадайте універсальний магазин – супермаркет. Вода здатна розчиняти речовини, що знаходять в різних агрегатних станах (тверді, рідкі, газоподібні).

- Які ви ще знаєте розчинники?

- Чому ви вважаєте, що це розчинники?

Розчинники знаходяться в тому ж агрегатному стані, що і розчин. якщо розчинити цукор у воді, то отримаєте розчин цукру.

- Як же бути з тими розчинами, що утворюються двома рідинами?

Наприклад, спирт і вода.

- Що буде розчинником, а що розчинюваною речовиною?

Розчинником буде та рідина, вміст якої у розчині більший.

Можуть існувати розчини, які містять одночасно декілька компонентів. Наприклад, морська вода, водопровідна вода. Ви знаєте, що водопровідна вода, крім розчинених в ній солей, містить також хлор, який використовують для знезараження води.

5. Поняття про розчинність.

- Які речовини за агрегатним станом можуть розчинятись у воді?

Згадаємо 8 клас. Ви вже вчилися користуватись таблицею розчинності для твердих речовин.

- Як користуватись такою таблицею?

- Що означають позначки «р», «м», «н»? Заповніть пропуски.

- «р» -

- «м» -

- «н» -

Відповідно до значень розчинності розрізняють речовини:

а) добре розчинні, маса яких в насиченому розчині з масою води (наприклад KBr , при $20\text{ }^{\circ}C$ розчинність $65,2\text{ г} / 100\text{ г } H_2O$;);

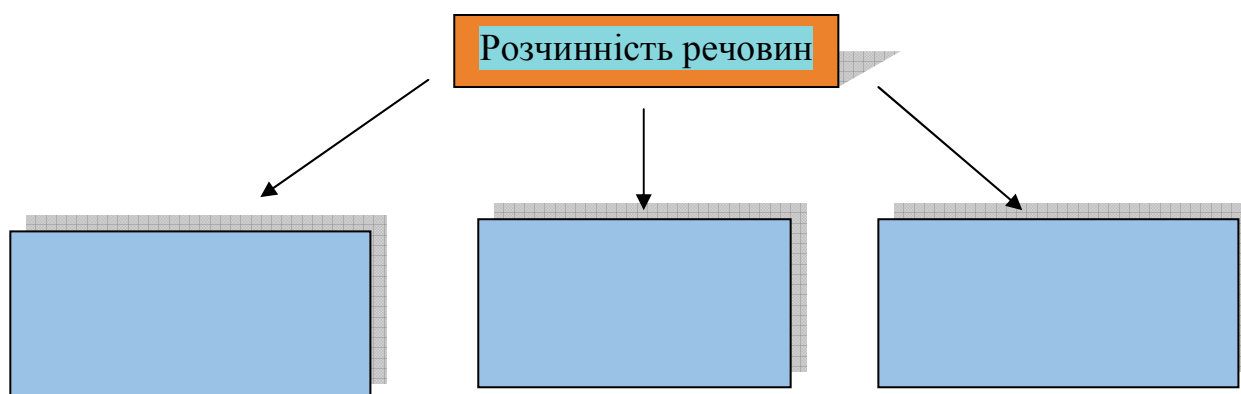
б) малорозчинні, маса яких в насиченому розчині значно менше маси води (наприклад $CaSO_4$, при $20\text{ }^{\circ}C$ розчинність $0,206\text{ г} / 100\text{ г } H_2O$;);

в) практично нерозчинні, маса яких в насиченому розчині нехтує мала в порівнянні з масою розчинника (наприклад $AgCl$, при $20\text{ }^{\circ}C$ розчинність $0,00019\text{ г} / 100\text{ г } H_2O$;)

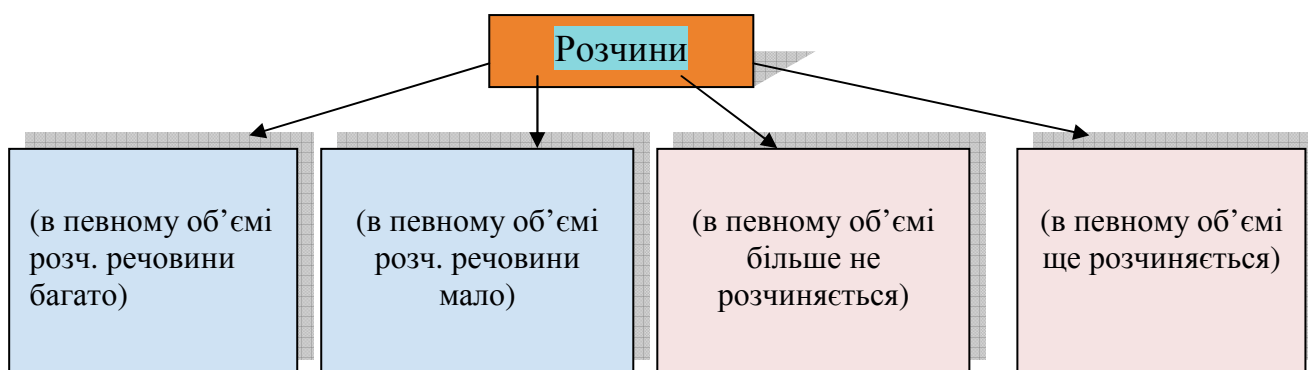
Зовсім нерозчинних речовин не існує. Хоч невелика кількість, але все ж таки розчиняється.

6. Поняття про залежність розчинності речовин від різних чинників.

Складаємо схему.

7. Поняття про різні види розчинів .
Складаємо схему.

Вміст розчиненої речовини в насиченому розчині рівний, в ненасиченому розчині менше і пересиченому більше його розчинності при цій температурі. Так, розчин, приготований при 20 °С з 100 г води і натрій сульфату Na_2SO_4 (розчинність 19,2 г / 100 г H_2O), при вмісті 12,3 г солі - ненасичений, 19,2 г солі - насичений, 20,1 г солі – пересичений.

Розчини, які містять малу кількість розчиненої речовини, часто називають розбавленими розчинами, а розчини з високим вмістом розчиненої речовини - концентрованими.

Так, 1% -ний і 0,1М розчини калій броміду KBr - це розбавлені розчини, а 32% -ний і 4,3М розчини KBr - це концентровані розчини.

Очевидно, що концентровані розчини можуть утворити тільки добре розчинні речовини, а розбавлені розчини - речовини з будь-якою розчинністю.

Закріплення вивченого матеріалу.

1) Метод «Мікрофон».

Дати визначення поняттям:

Розчин.

Розчинник.

Дисперсна система.

Розчинність.

Концентрований розчин.

Розведений розчин.
Насичений.
Ненасичений.

2) Метод « Незакінчені речення».

Закінчіть речення.

З підвищенням температури розчинність твердих речовин ...,
а газуватих ... При зниженні тиску розчинність газів ...

Розчинником вважають речовину, якої.....

На розчинність речовин впливає.....та.....та.....

За розчинністю речовини поділяють ната.....та.....

Стеценко І.В.
учитель хімії

Вплив типу хімічного зв'язку на будову речовин та їх властивості

Заняття курсу за вибором з хімії у 8 класі

Мета: закріпити знання про типи хімічного зв'язку та типи кристалічних ґраток; закріпити вміння складати електронні та структурні формули будови речовин; розвивати вміння передбачати фізичні властивості речовин в залежності від типу зв'язку та типу кристалічної ґратки; розвивати навички складання рівнянь хімічних реакцій, що характеризують властивості даної речовини;

Очікувані результати навчання: знати основні поняття теми; вміти складати електронні та структурні формули будови речовин; вміти прогнозувати фізичні властивості речовин в залежності від типу хімічного зв'язку; вміти складати рівняння реакцій, що характеризують хімічні властивості даного класу речовин;

Обладнання: ПСХЕ, роздатковий матеріал – схеми, картки з розрізаними пейзажами, з текстами самостійної роботи, картки самооцінки, ножиці, скоч, мультимедійний проектор

Тип уроку: Закріплення (Розвиваюче диференційоване навчання)

Форми проведення: психологічна хвилинка, хімічна естафета, робота в групах, фронтальна робота біля дошки, міні – тест, самооцінка.

Хід уроку:

I. *Організація класу.*

II. *Вступ.*

Так, дійсно це диво, що в світі існує мільйон різноманітних речовин і всі ці речовини мають свої властивості. Від чого ж залежать властивості речовин? Про це ми будемо говорити про це сьогодні на уроці. А все починалось.....з маленького атома, маленького чарівника. Атомоходи, зорельоти, підкорення космосу та морських глибин – все в ньому. Люди здавна здогадувались про те, що речовини складаються з найменших частинок. Ці частинки – атоми не існують поодиночки, а об'єднуються в групи і утворюють молекули. Атоми і молекули дуже малі, їх можна побачити тільки в електронний мікроскоп. Отже,

сьогодні ми поринемо в віртуальний світ атомів та молекул, з'ясуємо як вони об'єднуються, утворюючи різні типи зв'язку та як це впливає на властивості речовин.

III. *Психологічна хвилинка.* « Сьогодні на уроці».

Хтось з вас уже знайомий з типами хімічних зв'язків і все вже зрозумів, хтось ще знаходиться на перехресті, ще є деякі незрозумілі питання, а комусь ще тільки доведеться познайомитися з механізмами взаємодії атомів. Отже, сьогодні на уроці ми будемо працювати з підручником, конспектом, різноманітними схемами.

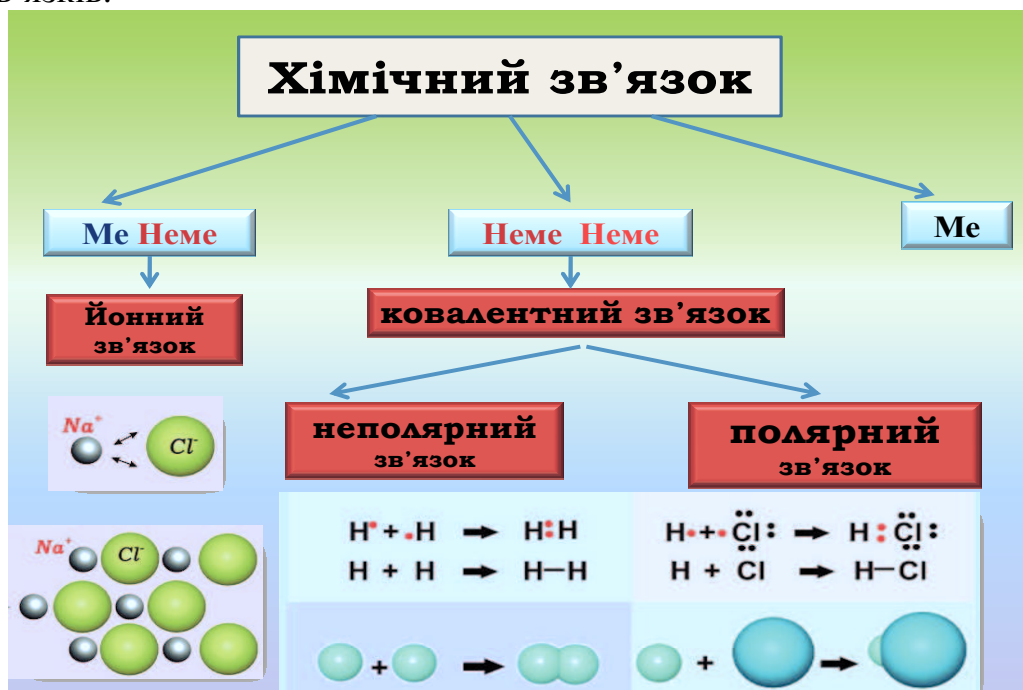
IV. *Оголошення теми та мети уроку. Очікувані результати уроку.*

V. *Актуалізація опорних знань.* Учні сідають групами(по 5 учнів).

Хімічна естафета по основним поняттям теми.

- ✓ Ковалентний зв'язок
- ✓ Електронегативність
- ✓ Ковалентний полярний зв'язок
- ✓ Ковалентний неполярний зв'язок
- ✓ Диполь
- ✓ Йонний зв'язок
- ✓ Йон
- ✓ Катіон
- ✓ Аніон

Проектуємо схему на екран та повторюємо механізм утворення ковалентного та йонного зв'язків.

Далі повторюємо залежність типу кристалічної ґратки від типу хімічного зв'язку.

Розглядаємо подану схему залежності будови речовин та їх властивостей від типу хімічного зв'язку та переходимо до роботи в групах.

VI. Розвиваюче диференційоване навчання.

Групи отримують картки з завданнями, які диференційовані з урахуванням рівня навчальних досягнень учнів.

Завдання групі, де рівень знань учнів - до 6 балів.

Картка для роботи в групі

Рівень до 6 балів

- 1) Дано речовини: N_2 , H_2S , $AlCl_3$;
- 2) Складіть електронні та структурні формули будови даних речовин ;
- 3) Передбачте тип їхньої кристалічної ґратки та на основі цього їхні фізичні властивості ;
- 4) Складіть рівняння реакцій , які характеризують основні хімічні властивості даної речовини.

Завдання групі, де рівень знань учнів - до 9 балів.

Картка для роботи в групі

Рівень до 9 балів

- 1) Складіть формули речовин: а) простої речовини, утвореної атомами Нітрогену; б) гідроген сульфід; в) алюміній хлориду;
- 2) Складіть електронні та структурні формули будови даних речовин;
- 3) Передбачте тип їхньої кристалічної ґратки та на основі цього їхні фізичні властивості;
- 4) Складіть рівняння реакцій , які характеризують основні хімічні властивості даної речовини.

Завдання групі, де рівень знань учнів - до 12 балів.

Картка для роботи в групі

Рівень до 12 балів

- 1) Складіть формули речовин: а) простої речовини, якої у повітрі найбільше -78% ; б) речовини , утвореної елементом з протонним числом 1 та протонним числом 16; в) речовини, утвореної елементом , ядро якого містить 13 протонів та $2\ 2\ 6\ 2\ 5$ елементом з електронною формулою $1s\ 2s^2p^3s^3p$;
- 2) Складіть електронні та структурні формули будови даних речовин;
- 3) Передбачте тип їхньої кристалічної ґратки та на основі цього їхні фізичні властивості;
- 4) Складіть рівняння реакцій , які характеризують основні хімічні властивості даної речовини.

Групи працюють над виконанням завдань, а потім перевіряють отримані результати. Можна запропонувати спочатку доповісти результати групам, які мають рівень знань до 6 та 9 балів, а учні групи - до 12 балів будуть виправляти та доповнювати відповіді однокласників.

VII. *Самостійна робота.* Міні –тест . Проводиться дуже швидко.

I варіант

- 1) Вкажіть речовину з ковалентним полярним зв'язком:
а) Ca_3N_2 ; б) PH_3 ; в) N_2
- 2) Вкажіть речовину з ковалентним неполярним зв'язком:
а) PH_3 ; б) $NaBr$; в) Cl_2
- 3) Вкажіть речовину з йонним зв'язком:
а) $CaCl_2$, б) N_2 , в) H_2S
- 4) Вкажіть, яка кристалічна ґратка у калій хлориду:
а) молекулярна полярна; б) атомна; в) йонна
- 5) Вкажіть, які фізичні властивості можуть бути у калій хлориду:
а) тверда речовина, розчинна у воді, має високу температуру плавлення та кипіння;
б) рідка речовина, розчинна у воді, має високу температуру плавлення та кипіння;
в) тверда речовина, нерозчинна у воді, має невисоку температуру плавлення та кипіння;

II варіант

- 1) Вкажіть речовину з ковалентним полярним зв'язком:
а) CaCl_2 , б) H_2S , в) N_2
- 2) Вкажіть речовину з ковалентним неполярним зв'язком:
а) CoCl_2 , б) NaBr , в) Br_2
- 3) Вкажіть речовину з йонним зв'язком
а) K_2O , б) NH_3 , в) N_2
- 4) Яка кристалічна ґратка у алмазу:
а) молекулярна полярна; б) йонна в) атомна
- 5) Які фізичні властивості має алмаз :
а) тверда речовина, нерозчинна у воді, має дуже високу температуру плавлення та кипіння;
б) рідка речовина, розчинна у воді, має низьку температуру плавлення та кипіння;
в) тверда речовина, нерозчинна у воді, має невисоку температуру плавлення та кипіння

Всього 5 варіантів.

Кожен учень проводить самоперевірку. Кожна відповідь 1 бал.

VIII. Заповнення карток самооцінки.

КАРТКА САМООЦІНКИ

Поставте кількість балів, що відповідає рівню Ваших знань:

1. Усна відповідь (1 бал) _____

2. Робота в групі (справився сам – 2 бали, з допомогою групи - 1 бал, не справився – 0 балів) :

1) Складання електронних та структурних формул (0-2 бали) _____

2) Прогнозування фізичних властивостей речовин (0-2 бали) _____

3) Складання рівнянь реакцій (0– 2 бали) _____

3. Контролюючий тест (5 балів) _____

Загальна кількість балів за урок _____

IX. Підведення підсумків уроку.

X. Домашнє завдання.

Гігієна харчування

Міні-підручник до теми

У даному розділі планується ознайомити учнів з методами дослідження травлення у різних органах травної системи, роботами І.П.Павлова з фізіології травлення; продовжити формування наукового світогляду учнів на прикладах з історії розвитку знань з анатомії та фізіології людини; переконувати учнів у необхідності виконання правил гігієни ротової порожнини; з найпоширенішими харчовими отруєннями та шлунково-кишковими захворюваннями, а також із заходами щодо їх профілактики, продовжувати виховання дбайливого ставлення до свого здоров'я, виховувати санітарно-гігієнічну культуру.

Під час вивчення даного розділу передбачається удосконалення вміння працювати з науково-популярною літературою, працювати в малих групах, мікрогрупах, формулювати висновки й доводити власну або колективну точку зору.

На уроках використовуються методи: пояснення, повідомлення учнів, самостійна робота в групах за методом «Пилка», самостійна робота з підручником і додатковою науково-популярною літературою.

Доцільно використовувати інтерактивну вправу «Мікрофон», дидактичну гру, тести, біологічні диктанти із самоперевіркою та взаємоперевіркою.

Під час мотивації навчальної діяльності використовуються методики «Мозковий штурм», «Навчаючи-вчуся».

Добре зарекомендували себе вправи «Вибери правильну відповідь», гра «Вірю - не вірю», розв'язування проблемно-пошукових задач.

Золоті правила харчування

Гра «Робимо разом»

Проводиться при підсумковому повторенні теми. Клас ділиться на 7 груп. Кожна група отримує правило і готує свою презентацію, форма якої може бути різною. Усі вони будуються таким чином, щоб зміст висвітлювався із застосуванням фізіологічних процесів.

Перше правило. Страви мають бути свіжоприготовленими: навіть через кілька годин у них починаються процеси бродіння і гниття.

Друге правило. Використання сирих рослин. Саме в них зберігається набагато більше корисних речовин, ніж у варених.

Третє правило. Різноманітність і збалансованість харчування.

Четверте правило. Визначення чергування продуктів.

П'яте правило. Сезонність харчування. Навесні й улітку збільшується кількість рослинної їжі, в холодну пору року додається їжа, збагачена білками і жирами.

Шосте правило. Обмеження в харчуванні.

Сьоме правило. Прагнення одержати задоволення від споживання їжі. Для цього треба відмовитися від поспіху під час уживання їжі, неприємних розмов, а також читання.

Дидактична гра

Планується під час повторення вивченого матеріалу, його узагальнення та систематизації. Можна застосовувати різні методики організації діяльності учнів із кросвордами: розгадування, складання, формулювання завдань до розгаданого кросворда, визначення ключових слів (складаються з літер, які стоять у виділених клітинах), їх характеристика. За кожну правильно виконану операцію учні отримують бали, які потім підраховуються.

- Впишіть у клітинки назви основних органів травної системи та залоз, що беруть участь у травленні.
- Запишіть шлях їжі в тілі людини цифрами.

1					

2										

3						
---	--	--	--	--	--	--

4								
---	--	--	--	--	--	--	--	--

5									
---	--	--	--	--	--	--	--	--	--

6							
---	--	--	--	--	--	--	--

7									

8								

Тести про здоров'я та психологічні тести, дають змогу зрозуміти ознаки поганого настрою, незадоволеність собою, загальне самопочуття. Вони допоможуть скласти психологічний портрет особи, виявити сильні сторони особистості і усунути проблеми.

Тест «Як ви ставитесь до свого здоров'я?»

Глибоко помиляється той, хто вважає, що про своє здоров'я повинні турбуватись тільки люди середнього або старшого віку. І в молодості людина повинна берегти своє здоров'я, інакше старість вона зустрине далеко не в найкращій формі.

За кожну відповідь «А» — 4 бали, за «Б» — 2 бали, «В» — 0 балів.

1. Як відомо, нормальний режим харчування — це ситний сніданок, обід із трьох страв, легка вечеря:

- а) саме такий, до того ж ви їсте багато овочів і фруктів;
- б) іноді буває, що ви обходитеся без сніданку або обіду;
- в) ви взагалі не дотримуетесь ніякого режиму.

2. Чи палите ви?

- а) ні;
- б) іноді;
- в) часто.

3. Чи вживаєте ви шоколад, цукерки?

- а) дуже рідко;
- б) іноді;
- в) дуже часто.

4. Чи п'єте каву?

- а) дуже рідко;
- б) не більше однієї - двох чашок на день;
- в) не можете обійтись.

5. Чи регулярно ви робите зарядку?

- а) так;
- б) хотіли б її робити, але не завжди є час;
- в) ні.

6. Чи 7. Чи вживаєте ви які-небудь ліки?

отримуєте ви задоволення від навчання в школі?

- а) так;
- б) не завжди;
- в) ні.
- а) ні;
- б) тільки в разі нагальної потреби; .
- в) так, уживаєте кожного дня.

8. Чи страждаєте ви від якого-небудь хронічного захворювання?

- а) ні;
- б) важко відповісти;
- в) так.

9. Чи відвідуєте ви яку-небудь спортивну секцію чи гурток?

- а) так, регулярно;
- б) тільки тоді, коли є можливість;
- в) ні.

10. Чи добрі у вас стосунки у сім'ї?

- а) так;
- б) не зовсім;
- в) ні.

11. Чи щасливі ви?

- а) так;
- б) не зовсім;
- в) ні.

12. Як ви проводите свої канікули?

- а) активно;
- б) у приємній веселій компанії;
- в) для вас — це проблема.

13. Чи є щось таке, що постійно нервує вас у школі або вдома?

- а) ні;
- б) так, але ви стараєтесь запобігти цьому;
- в) так.

14. Чи є у вас почуття гумору?

- а) Ваші близькі та друзі кажуть, що є;
- б) ви цінуєте людей, у яких воно є, і вам приємно їх товариство;
- в) ні.

Відповіді

Від **38** до **58** балів. У вас є всі шанси дожити до 100 років. Ви стежите за своїм здоров'ям більше, ніж за чим-небудь іншим, у вас гарне самопочуття. Якщо ви і далі будете вести здоровий спосіб життя, то збережете енергійність, активність до глибокої старості. Але подумайте, чи не занадто багато сил ви витрачаєте на те, щоб підтримувати себе у формі? Не слід нехтувати деякими маленькими задоволеннями, без них життя здаватиметься вам прісним. А радість — це теж здоров'я!

Від **19** до **37** балів. Чашка кави — не обов'язковий атрибут для приємної бесіди... У вас не тільки гарне здоров'я, але часто і гарний настрій. Ви, можливо, любите спілкуватись, часто і зустрічаєтесь із друзями. Ви не відмовляєтесь від задоволень, які роблять ваше життя цікавим. Але подумайте, чи не будуть деякі ваші звички з роками мати негативні наслідки для здоров'я. Перегляньте ваш спосіб життя, подумайте, чи достатньо ви рухаєтесь, правильно харчуєтесь.

Від **0** до **18** балів. Ваше здоров'я залежить перш за все від вас. Але ви занадто легковажно до нього ставитесь. Не покладайтесь тільки на ліки. Якщо ви поки що не бігаєте до лікарів, то це тільки тому, що у вас здоровий організм, але це не може продовжуватися без кінця. Поки не пізно, займіться своїм здоров'ям.

Біологічний диктант із самоперевіркою

Гра «Упізнай мене»

Застосовується на етапах уроку із закріплення понять.

На столі лежать чотири купи карток. На дошці пишеться слово (поняття), викликаються чотири учні, які повинні з купи карток вибрати ті, що підходять до напису на дошці (пов'язані з ним).

Учні записують у зошит лише відповіді:

1. Біологічні каталізатори хімічних реакцій. (Ферменти)
2. Основні поживні речовини для людини. (Білки, жири, вуглеводи)
3. Розщеплення складних органічних речовин на прості розчинні сполуки, які можуть усмоктуватися і засвоюватися в організмі. (Травлення)
4. Ферменти шлунка активні у... (Кислому середовищі)

5. Ротова порожнина, глотка, стравохід, шлунок, тонкий і товстий кишечник, пряма кишка і з анальним отвором — це... (Шлях їжі в організмі)

6. Основи сучасної фізіології травлення були закладені дослідженнями... (П. Павлова)

7. Уведення в порожнину шлунка або дванадцятипалої кишки гумової трубки для взяття шлункового чи кишкового соку... (Зондування)

8. Уведення в травний канал спеціальних освітлювальних приладів зі світловодами, що дає змогу безпосередньо оглянути порожнину травного каналу. (Ендоскопія)

9. Зображення глибинних шарів досліджуваного органа на екрані комп'ютера. (Ультразвукова діагностика)

10. Стінка травного каналу складається з... (Трьох основних оболонок: внутрішньої слизової з підслизовим шаром, середньої — м'язової, зовнішньої — сполучнотканинної)

11. Секреторна функція травної системи. (Виділення травних ферментів)

12. Рухова функція травної системи. (Переміщення їжі по травному тракту)

(Учень-асистент, роботу якого перевірено, записує правильні відповіді, всі учні здійснюють самоперевірку і самооцінювання)

Коригування знань

Головоломки, в яких головне не форма, а зміст, вимагають від учнів зосередженості, оригінальності мислення, тому їх доцільно використовувати для організації самостійної роботи учнів на уроці або як домашнє завдання.

Головоломка «Зуби, їх будова і ріст»

Переставте букви у словах так, щоб утворились нові слова — терміни, що вказують на будову, типи й різноманітність зубів та їх найпоширенішу хворобу.

Завдання	Відповіді
Нірько	Корінь
Шакий	Шийка
Нокорак	Коронка
Бузи	Зуби
Алкі	Ікла
Паульп	Пульпа
Єрісак	Карієс
Цізір	Різці
Тунік	Кутні
Чоломні	Молочні
Стіпійно	Постійні
Ельма	Емаль
Тендни	Дентин
Немецт	Цемент

Вправа «Вибери правильну відповідь»

Ця вправа може ефективно застосовуватись на етапах перевірки та контролю, узагальнення та систематизації навчальної інформації.

На дошці записано слова-відповіді:

а) емаль; б) дентин; в) цемент; г) пульпа; д) 32; е) 20; ж) різці; з) ікла; и) малі та великі кутні зуби; к) утробний період; л) ротова порожнина; м) карієс; н) так; о) ні; п) зовнішньої секреції; р) внутрішньої секреції; с) хімічна; т) хімічна та механічна обробка їжі.

Вибрати правильні відповіді:

1. Постійних зубів у людини...
2. За формою і функціями їх поділяють на...
3. Зуб має м'яку внутрішню частину..
4. Тверда зовнішня частина зуба...
5. Найміцніша в організмі людини тканина, що за твердістю наближається до кварцу..
6. Зуби закладаються в...
7. Травний канал починається з...
8. Найпоширеніша хвороба зубів...
9. Чи траплялися випадки народження дітей із зубами?
10. Чи можна вживати гарячу їжу і одразу після дуже холодної, і навпаки?
11. Слинні залози належать до залоз...
12. Що відбувається в ротовій порожнині?

Відповіді:

1 д; 2 ж, з, и; 3 г; 4 а, б, в; 5 а; 6 к; 7 л; 8 м; 9 н; 10) о; 11) п; 12) т.

Елементи проблемного навчання

Приєм «Відстрочена відгадка».

На початку уроку чи теми вчитель задає загадку (цікавий факт), відгадка на яку буде відкрита на уроці під час роботи над новим матеріалом

Собак годували шматками м'яса різної величини. Через 3 год в шлунку затримувалось 63 % шматків масою 40 г, 40 % — 10 г і 27 % подрібненого м'яса. Поясніть цей факт.

Гра «Вірю — не вірю»

Гру планують на етапах перевірки та оцінювання знань, систематизації навчальної інформації та її застосування.

Учитель пропонує учням закінчити речення, яке обов'язково розпочинає словами «Чи вірите, що...»:

... у людини за добу виділяється близько 1 л слини? (Так)

... слина містить 99,4 % води? (Так)

... у людини є дві пари великих і слинних залоз? (Ні, три пари)

... харчову грудку язик проштовхує до шлунка? (Ні)

... під час ковтання вхід у дихальні шляхи закривається надгортанним хрящем? (Так)

... до складу слини входить лізоцим, що знезаражує мікроорганізми та сприяє загоєнню ран слизової оболонки рота? (Так)

... під дією амілази і мальтази білки розщеплюються до амінокислот? (Ні, крохмаль до глюкози)

... центр слиновиділення знаходиться в довгастому мозку? (Так)

... слина виділяється рефлексивно? (Так)

... органом смаку є язик, на слизовій оболонці якого містяться смакові рецептори? (Так)

... найбільш розширена частина і травного каналу — ротова порожнина? (Ні, шлунок)

Розв'язування проблемно-наукових задач

1. Двох собак нагодували м'ясом з добавками холерних вібріонів. Одній із них перед цим промили шлунок. Вона заразилась і загинула від холери, а друга залишилася здоровою. Чому так сталося? (Хлоридна кислота не тільки активізує ферменти шлункового соку, сприяє розщепленню білків, стимулює рухову діяльність шлунка, але й убиває бактерії гниття і хвороботворні бактерії, що потрапили з їжею. У собаки, якій промили шлунок перед уживанням їжі, не було хлоридної кислоти або її концентрація була дуже низька, і холерні вібріони викликали захворювання).

2. Концентрація хлоридної кислоти в шлунку здорової людини 0,5 %. За такої концентрації кислота згубна для живих чужорідних клітин, але вона не діє на клітини самого шлунка. Чому? (Залози шлунка виробляють також муцин — слиз, який захищає стінки шлунка від дії жоридної кислоти та подразнюючих речовин їжі).

Розповідь учителя про дослідження І. П. Павлова на здорових тваринах (собаках): «уявне годування», «відокремлений шлуночок», «одержання чистого шлункового соку».

3. Як ви розумієте визначення: «Правильне харчування та здоровий спосіб життя — надійні способи профілактики гастриту»?

Щербина С.І.
учитель біології

Вітаміни – це здоров'я та спосіб життя

Заняття курсу за вибором «Основи медичних знань»
(9 клас)

Цілі уроку: поглибити, збагатити, систематизувати знання учнів про вітаміни та їх значення в житті людини; виховувати любов до знань, до Людини, до природи; розвивати пізнавальний інтерес, мовлення, мислення, пам'ять.

Обладнання: таблиці із зображеннями лимонів, моркви, шипшини, смородини, капусти, суниць, соняшника, цибулі, картоплі, горіхів, петрушки, яблук, перцю, помідорів та ін., аптечні вітаміни, різні види салатів, виставка книг про вітаміни.

І. Вікторина «Що ми знаємо про вітаміни?»

1. До яких речовин належать вітаміни: низькомолекулярних, високомолекулярних, алкалоїдів, ферментів, гормонів?
2. Яке основне джерело вітамінів для людини і тварин?
3. Які вітаміни у незначній кількості можуть синтезуватися в організмі людини і тварин?
4. Нестача яких вітамінів викликає такі хвороби:
 - а) куряча сліпота, ксерофтальмія;
 - б) рахіт;
 - в) порушення роботи статевих залоз;
 - г) порушення реакції зсідання крові;
 - д) кровоточивість ясен, підвищена стомлюваність, зниження імунітету;
 - е) порушення функцій нирок, шлунка, кишечника, щитовидної залози, кров'яного тиску, еластичність кровоносних судин;
 - ж) пригнічення росту дитини, порушення діяльності центральної та периферичної ЦНС, підвищена стомлюваність, збудливість, біль у кінцівках, посилене серцебиття, задишка тощо;
 - з) виразки на слизовій оболонці рота, тріщини в куточках губ, некрозів'я, головний біль;
 - и) анемія, лейкопенія;
 - к) розлад кровотворення, злоякісне некрозів'я, порушення функцій нервової системи;
 - л) пелагра, психози, галюцинації?

Відповіді:

1. Низькомолекулярні.
2. Продукти харчування переважно рослинного походження, продукти тваринного походження (вітаміни А і Б).
3. Це - вітаміни D, К, В₆, В₁₂.
4. Вітамін: а) А; б) D; в) Е; г) К; д) С; е) Р; ж) В₁ ; з) В₂; и) В₆; к) В₁₂; л) РР.

II. Інформаційний матеріал

Для нормального росту і розвитку організму необхідні особливі речовини, які дістали назву вітамінів (від лат. *vita*— «життя»). Це - додаткові фактори харчування, без них не можуть функціонувати ферменти. Досліджували властивості вітамінів Н. У. Лунін, К. Функ та ін. У дуже незначних кількостях вони впливають на обмін речовин і загальний стан організму. Більшість вітамінів утворюються в рослинах.

Людина отримує вітаміни безпосередньо з рослинною їжею чи через продукти тваринного походження. Вітаміни виконують в організмі

каталітичні функції. Достатня кількість вітамінів у їжі сприяє відновленню тканин, підвищує імунітет, запобігає ряду захворювань.

Потреба у вітамінах зростає під час фізичних навантажень та нервово-психічних напружень (вітамін В, С, РР), сильного перегрівання, що супроводжується високою температурою, унаслідок впливу токсичних речовин, прийому деяких лікарських речовин — сульфаніламідів, салицилатів. Антибіотики пригнічують кишкову мікрофлору, також можуть негативно впливати на вітамінний обмін.

Потреба у вітамінах збільшується під час різних патологічних станів: інфекційних захворювань (наприклад, туберкульозу, грипу, дизентерії, пневмонії та ін.), ендокринних захворювань, і захворювань травного каналу і після хірургічних операцій.

Незначна нестача того чи іншого вітаміну в їжі проявляється у зниженні працездатності, погіршенні апетиту, появі дратівливості, апатії. В організмі вітаміни швидко руйнуються, тому їх треба щоденно вводити з їжею.

За розчинністю вітаміни ділять на дві групи: розчинні в жирах і розчинні у воді. Сьогодні відомо близько 50 вітамінів. їх позначають буквами латинського алфавіту: А, D, F, Е, К (жиророзчинні), С, В, РР.

Вітамін А. Його називають вітаміном росту. Він необхідний для нормального стану епітеліалізації тканини й утворення зорового пігменту. За його нестачі знижується імунітет, погано загоюються рани, втрачається здатність бачити в сутінках («куряча сліпота»). Характерна сухість шкіри, зроговіння волосяних фолікулів.

Розчинний у жирах вітамін А міститься в достатній кількості у вершковому маслі, печінці, яєчному жовтку, нирках. Він може утворюватись і в організмі людини шляхом розщеплення рослинного пігменту каротину і приєднання води. На каротин багаті морква, томати, абрикоси, червоний перець, шпинат. Якщо в їжі достатня кількість вітаміну А, то запаси його відкладаються в печінці, нирках. Але гіпервітаміноз може спричинити розлади обміну речовин і травлення, недокрів'я.

Вітамін D. Впливає на обмін солей Кальцію і Фосфору. За відсутності в їжі вітаміну D у дітей раннього віку виникає рахіт. Стійкий проти високої температури.

Дуже багатий на цей вітамін жир печінки тварин, особливо риб'ячий жир. Його багато в яєчному жовтку, в баклажанах, шпинаті. У м'ясі, молоці, шкірі людини міститься провітамін D, який під впливом ультрафіолетових променів перетворюється на вітамін D.

III. Конкурс загадок про вітаміни

Без рук, без ніг,
а по тичині в'ється.

(Горох)

Розколовсь тісний будинок
на дві половинки —
І посипались в долоні
дрібні намистинки.

(Горох)

Зелена шийка, червона шапочка.	(Суніця)
Я кислий був, зелений, дозрів і пожовтів. З країн жарких далеких до чаю прилетів.	(Лимон)
Я червона й дуже кисла, На болоті я зросла, Дозрівала під сніжком. Відгадайте, хто така ?	(Журавлина)
Червоненька мишка з біленьким хвостом В нірці сидить під зеленим листком.	(Редька)
Не вогонь, а обпікає.	(Кропива)
На городі молода Пишні коси розпліта У зелену хустинку Золоті хова зернинки.	(Кукурудза)
Сидить баба серед літа В сто сорочок вдіта.	(Капуста)
Стоїть на ганку в червонім кафтанку. А хто її зрушить, той плакати мусить.	(Цибуля)
Що то за голова, що лиш зуби й борода?	(Часник)
Сидить дід над водою З червоною бородою. Хто йде — не мине, За борідку щипне.	(Калина)
У зеленій сиджу коморі, А коса моя надворі.	(Морква)
Сам маленький, а шуба дерев'яна.	(Горіх)

IV. Конкурс-презентація рецептів страв, багатих на вітаміни

- Салат із тертої моркви, заправленої сметаною.
- Салат із капусти білокачанної, моркви, перцю червоного, заправлених сметаною.
- Салат із круто зварених яєць, горошку зеленого, цибулі зеленої, заправлених сметаною.
- Бутерброди з хліба житнього, масла вершкового з кружальцями помідор.
- Салат із капусти квашеної, зеленого горошку, цибулі ріпчастої, заправлений кукурудзяною олією.
- Картопля, запечена в духовці.
- Каша гречана з маслом вершковим.
- Каша вівсяна, зварена на молоці з родзинками, горіхами, медом.
- Смородина, перетерта з цукром.
- Обліпіха, перетерта з цукром,
- Журавлина в цукрі.
- Варення з агрусу, суниць садових.
- Відвар із шипшини.
- Лимони, яблука, мандарини.

Підсумок

Отже, шановні друзі, щоб бути здоровими, щасливими, радісними, добре навчатися, мати гарну пам'ять, не стомлюватися, бути працьовитими, необхідно дотримуватись правил здоров'я, режиму дня і вживати необхідні вітаміни.

Профілактика травматизму

Урок контролю знань з курсу «Основи медичних знань»
(9 клас)

Тема: Травматизм. Його профілактика. Перша домедична допомога при травмах

Тип уроку: урок контролю знань.

Мета: узагальнити і систематизувати знання учнів з травматизму; перевірити рівень знань і вмінь учнів з травматизму і надання першої домедичної допомоги при травмах.

Обладнання: презентації з теми «Травматизм», декальцінована кістка стегна курки, набори для практичних робіт.

Хід уроку:

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Як приємно подивитися на людину зі стрункою поставою, гармонійно розвиненим тілом. У поєднанні з духовністю, розумом, здоров'ям гармонія тіла – найбільший скарб людини. І всі ми повинні прагнути гармонії. А як людині її досягти? Із чого почати, щоб стати сильною, красивою і здоровою?

Щоб бути володарем свого здоров'я, кожному потрібно знати все про свій організм та його життєдіяльність, уникати травм, нещасних випадків.

Тему нашого уроку зашифровано. Розкодуйте слово „Мазмтитрав”(гра „Банан”). Спробуйте визначити тему заняття. (**Перша домедична допомога при травмах**)

Мета уроку: сьогодні ми з вами узагальнимо і систематизуємо знання з теми, яку закінчили вивчати; повторимо прийоми домедичної допомоги при травмах, а також на вас чекають диктанти, тести, задачі, сюрпризи і практичні роботи.

Девіз уроку: «Ми уважні, нелегковажні, під ноги дивимося завжди, нещасним випадкам ми скажемо: «Ні»!

А тепер посміхніться, розправте плечі. Пам'ятайте, що коли людина усміхається, то працює 13 м'язів обличчя, а коли сумує, - 30. Налаштуйтеся на урок і оцініть свої знання з цієї теми, заносючи результати в картку.

Перш, ніж приступити до роботи, пропоную вашій увазі **розминку**.

Складіть акровірш до терміну «травматизм»:

Травма
Рана
Асептика
Вата
Марля
Артерія
Тіло
Йод
Зеленка
Мазь

З цими поняттями ми будемо працювати протягом уроку.

III. Контроль знань.

1. Цифровий диктант «Злови помилку!»

З 10-ти речень виписати тільки ті цифри, які відповідають правильним судженням.

1. У дорослої людини у кістках переважають мінеральні солі.
2. Судини, які ідуть до серця, - артерії.
3. Скелет голови складається з двох відділів: мозкового і лицьового.
4. У скелеті людині шийних хребців – 7.
5. Хребет людини має 4 згини.
6. Шкіра складається з трьох шарів.
7. Серце людини має три камери.
8. Найбільша залоза в організмі людини - підшлункова.
9. Хребет людини складається з 5-ти відділів.
10. Рухоме з'єднання кісток - суглоб.

Правильні відповіді:

1, 3, 4, 5, 9, 10.

Якщо ці цифри перекомбінувати, то отримуємо – 10.4.1935 – це дата народження Миколи Андрійовича Касьяна. М.А.Касьян – видатний український народний цілитель, заслужений лікар України, академік Академії медичних наук України, засновник центру мануальної терапії в селі Кобеляки Полтавської області. Його пацієнтами були космонавти, актори, співаки. Помер у 2009 році.

„Довідкове бюро” (фото на моніторі).

(Демонстрація на моніторі ситуацій-ілюстрацій до теми)

1. Внаслідок дорожньо-транспортної пригоди водій отримав пошкодження передпліччя. Кістки виглядали із рваної рани.

(Відкритий перелом)

2. Чоловік невдало повертав на велосипеді, впав, забив дуже сильно руку, яка опухла і втратила рухомість, порізав верхній фаланг вказівного пальця.

(Закритий перелом, різана рана)

3. Учень необережно спускався сходами, впав і головою вдарився об підлогу.

(Гематома, ковзана рана).

4. На уроці фізкультури Ваня знехтував рекомендаціями вчителя зробити розминку на спортивних знаряддях. Рука сприснула, і хлопчик відчув біль, важко було рухати пальцями, навколо суглоба утворився набряк.

(Розтягнення зв'язок).

2. «Термінологічна розминка».

За 1 хвилину напишіть терміни, пов'язані зі словом «рани».

(Учні обмінюються роботами з сусідами і оцінюють відповіді.

Порівняння проводиться із монітором).

3. «Особиста першість» (можна заробити додатковий бал)

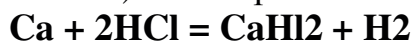
Встановіть причинно-наслідкові зв'язки з поданими термінами:

Колаген	ріст в товщину
окістя	твердість
мінеральні солі	пружність

(Оцінюється учень, який перший виконав завдання)

Як довести на досліді, що колаген надає пружність кісткам?

Демонстрація декальцінованої кістки (кістку 2-3 доби витримують у розчині HCl). Запис рівняння на дошці:

Оцінювання за бажанням.

4. Обізнаність .

Складіть асоціативний куц до поняття «Травматизм». *Перевіряємо завдання за допомогою монітора.*

Дайте характеристику травми за характером виникнення, користуючись планом:

а). місце виникнення.

б). чим зумовлені (характер травми).

в). профілактика.

I-V – дорожньо-транспортні травми.

II-V – спортивні травми.

„Довідкове бюро“.

За статистичними даними ВООЗ, лише внаслідок автодорожніх пригод щорічно в світі гине 250 тисяч людей, а кількість травмованих досягає 4 млн. Особливо прикро, що ці та інші травми є головною причиною смерті людей молодого віку (20-40 років).

Під час занять спортом треба дотримуватись правил техніки безпеки. Заняття спортом розвиває організм, зміцнює його. В нашому місті і в школі

працює багато спортивних секцій, при відвідуванні яких люди отримують заряд енергії, бадьорості і гарного настрою. А чи знаєте ви, коли в нашому місті було відкрито перший спортивний комплекс? Це сталося 09.11.1957 року, коли було відкрито центральний стадіон. Перший матч відбувся між футбольними командами "Колгоспник" (Черкаси) – "Динамо"(Київ).

5. Творчість+практичність.

Робота в групах: 4 групи по 5 учнів.

Завдання групам: придумати емблему і девіз, ситуацію і алгоритм до її вирішення.

(Учні надають першу домедичну допомогу при різних травмах).

6. Інтелектуальний тур «Мікрофон».

- Які на вашу думку слід вживати продукти для зміцнення кісток?
- Чому не можна сідати верхи на маленьких лошат?
- Який вид кровотечі небезпечний для життя людини?
- Чи можна використовувати в якості перев'язочного матеріалу синтетичні тканини (*схема на моніторі - «перев'язочний матеріал»*)?
- Які рани є найнебезпечнішими?
- Чому при опіках необхідно давати велику кількість підсоленої води?

(схема на моніторі).

7. Тести:

Опорно-рухова система – це

- а). скелет.
- б). м'язи.
- в) скелет і м'язи.

Опіки бувають

- а). термічні.
- б). хімічні.
- в) фізичні.

Які види кровотечі небезпечні для життя?

- а). капілярна.
- б). артеріальна.
- в). внутрішня.

Пошкодження цілісності кісток – це

- а). перелом.
- б). вивих.
- в). забій.

Небезпеку для життя людини складають опіки і відмороження

- а). 1-го ступеня.
- б). 2-го ступеня.
- в). 3 і 4-го ступеня.

При ураженні електричним струмом можна доторкатися до постраждалого...

- а). так.
- б). ні.

Накладати джгут треба

- а). вище місця травми.
- б). нижче місця травми.

Підручні засоби першої медичної допомоги – це

- а). закрутка.
- б). палка.
- в). парасолька.

Пояс нижніх кінцівок – це

- а). лопатка.
- б). гомілка.
- в). тазові кістки.

До скількох років травматизм вважають дитячим?

- а). 7.
- б). 12.
- в). 14.

(Тести перевіряють взаємоперевіркою).

8. Профорієнтаційна перерва. Рольова гра «На прийомі у лікаря-травматолога».

Дійові особи: лікар-травматолог, медсестра, мама, хвора дочка.

Мама:

- Доброго дня!

Лікар:

- Доброго. На що скаржитесь?

Мама:

- Моя донька скаржиться на біль у стопах при швидкій ході, при виконанні вправ на уроках фізкультури. У дитини болять м'язи спини, гомілки, стегна.

Хворий:

- Так, лікарю.

Лікар:

- Я допускаю, що це плоскостопість. Які причини цієї хвороби, ми вивчимо це на консилиумі.

- Колеги, ставте свої запитання.
- У вашій родині хтось хворів на цю хворобу?
- Чи добре харчується ваша дочка?
- Чи були переломи нижніх кінцівок?
- Чи вела дівчинка нерухомий спосіб життя деякий час?
- Може, дівчинка носить важкий портфель?
- Чи зручне взуття у дівчинки?

Лікар:

- Хвороба має тяжкі наслідки.

(Медсестра демонструє схеми асоціативного куща, які стосуються причин хвороби).

Лікар:

- Що ж робити, якщо хвороба вроджена?

Медсестра:

- Існують спеціальні вправи з перших днів життя. Методики лікувальної фізкультури, ортопедичне взуття.

Лікар:

- Дотримуйтеся порад спеціалістів, слідкуйте за своїм здоров'ям.

9. Термінологічний диктант «Останній штурм».

- Порушення цілісності кісток називається...
- Вихід голівки кістки із суглобової сумки – це...
- Опік – це ушкодження при...
- До перев'язочного матеріалу належать...
- Кровотеча, при якій кров б'є фонтаном, називається...
- Поріз пальця – це...
- Травма, отримана вогнепальною зброєю, називається...
- Зеленка, йод, пероксид водню – це...
- Ураження під дією низьких температур називається...

Колективна перевірка роботи.

Рефлексія. Заповнення карток самоконтролю

Картка самоконтролю з теми «Травматизм, перша домедична допомога при травмах».

Виконавець	Відповіді	Бали
1. Цифровий диктант.	0 помилок – 10 балів 1-2 помилки – 8 балів 3-4 помилки – 5 балів Менше 3-х – 3 бали	Всього балів.
2. Термінологічна розминка.	7-9 термінів – 10 балів 5-6 термінів – 8 балів Менше 5 – 4 бали.	
3. Особиста першість.	а) 1 бал. б) 1 бал.	
4. Обізнаність.	а) 0 помилок – 2 бали. б) 3 бали.	
5. Творчість. Групова робота.	2 бали.	
6. «Мікрофон» інтелект. тур.	За одне питання – 1 бал.	
7. Тести.	0 помилок – 10 балів. Кожне питання – 1 бал.	
8. Рольова гра.	2 бали.	
9. Останній штурм. Термінологічний диктант.	1 питання – 1 бал.	

IV. Підсумок

Що нового дізналися?

Чого не знали до уроку?

Що сподобалося?

Що хотілось би дізнатися?

V. Домашнє завдання

Скласти пам'ятку " Чого не можна робити в разі ушкоджень опорно-рухової системи?"

Дудка К.В,
учитель математики

КВАДРАТНІ РІВНЯННЯ міні-підручник до теми (фрагмент)

1. Формула коренів квадратного рівняння, в якому другий коефіцієнт - число парне

Якщо в квадратному рівнянні $ax^2 + bx + c = 0$ другий коефіцієнт b – є парним числом ($b = 2m$), то матимемо рівняння $ax^2 + 2mx + c = 0$.

Тоді: $D = 4m^2 - 4ac = 4(m^2 - ac)$;

$$x_{1,2} = \frac{-2m \pm \sqrt{4(m^2 - ac)}}{2a} = \frac{-2m \pm 2\sqrt{m^2 - ac}}{2a} = \frac{-m \pm \sqrt{m^2 - ac}}{a}$$

Отже, для рівняння $ax^2 + 2mx + c = 0$ маємо таку формулу коренів:

$$x_{1,2} = \frac{-m \pm \sqrt{m^2 - ac}}{a}$$

Враховуючи, що $m = \frac{b}{2}$, $m^2 - ac = \frac{D}{4}$, то $x_{1,2} = \frac{-\frac{b}{2} \pm \sqrt{\frac{D}{4}}}{a}$, де $\frac{D}{4} = \left(\frac{b}{2}\right)^2 - ac$.

Приклад: розв'яжемо рівняння $9x^2 - 14x + 5 = 0$.

$$\frac{D}{4} = (-7)^2 - 9 \cdot 5 = 49 - 45 = 4$$

$$x_{1,2} = \frac{7 \pm \sqrt{4}}{9} = \frac{7 \pm 2}{9}$$

$$x_1 = \frac{7+2}{9} = \frac{9}{9} = 1, \quad x_2 = \frac{7-2}{9} = \frac{5}{9}$$

Відповідь: $1; \frac{5}{9}$.

Вправи.

Розв'язати рівняння

1. а) $y^2 - 12y + 32 = 0$; б) $100x^2 - 160x + 63 = 0$; в) $15z^2 + 22z - 37 = 0$.

2. а) $x^2 + 2x - 80 = 0$; б) $4x^2 - 36x + 77 = 0$; в) $5x^2 + 26x - 24 = 0$.

3. а) $6x + 9 = x^2$; б) $y^2 = 52y - 576$; в) $15y^2 - 30 = 22y + 7$; г) $25r^2 = 10r - 1$;

д) $299x^2 + 100x = 500 - 101x^2$.

4. а) $25 = 26x - x^2$; б) $y^2 = 4y + 96$; в) $3r^2 + 3 = 10r$; г) $x^2 - 20x = 20x + 100$;

д) $x^2 + 32x = -80 - 2x^2$

2. Теорема Вієта

Корені квадратного рівняння $ax^2+bx+c=0$, $a \neq 0$, x_1 і x_2 зв'язані такими залежностями: $x_1+x_2=-\frac{b}{a}$ і $x_1 \cdot x_2=\frac{c}{a}$.

Якщо квадратне рівняння зведене ($a=1$), то $x_1+x_2=-b$ і $x_1 \cdot x_2=c$.

Справджується також обернене твердження. Якщо числа m і n такі, що їх сума дорівнює $-\frac{b}{a}$, а добуток дорівнює $\frac{c}{a}$, то ці числа є коренями рівняння $ax^2+bx+c=0$. Теорему, обернену до теореми Вієта, зручно застосовувати у процесі розв'язування зведених квадратних рівнянь.

Приклади.

1. Розв'язати рівняння: $x^2-2x-3=0$ (усно).

Розв'язання.

Коренями рівняння будуть такі числа: -1 ; 3 . Справді, $x_1+x_2=-1+3=2=-b$ і $x_1 \cdot x_2=-1 \cdot 3=-3=c$

2. Розв'язати рівняння: $6x^2-7x+2=0$.

Це незведене квадратне рівняння. Перетворимо його до вигляду $x^2-\frac{7}{6}x+\frac{1}{3}=0$. Знайти корені рівняння, виходячи з того, що $x_1+x_2=\frac{7}{6}$, а $x_1 \cdot x_2=\frac{1}{3}$ нелегко. Щоб розв'язати це рівняння, застосовуємо інший спосіб. З даного рівняння утворимо нове квадратне рівняння. Для цього перший коефіцієнт покладемо рівним одиниці, другий залишимо без змін, а третій дістанемо в результаті множення вільного члена даного рівняння на його перший коефіцієнт. Запишемо утворене зведене квадратне рівняння: $y^2-7y+12=0$. За теоремою Вієта знаходимо корені цього рівняння: $y_1=3$, $y_2=4$. Тепер, щоб знайти корені рівняння $6x^2-7x+2=0$, знайдені числа 3 і 4 поділимо на коефіцієнт при x^2 : $x_1=\frac{3}{6}=\frac{1}{2}$; $x_2=\frac{4}{6}=\frac{2}{3}$. Отже, дане рівняння має корені: $x_1=\frac{1}{2}$; $x_2=\frac{2}{3}$.

Обґрунтування. Нехай дане рівняння має вигляд $ax^2+bx+c=0$. Його корені $x_{1,2}=\frac{-b \pm \sqrt{D}}{2a}$. Нове квадратне рівняння, яке дістанемо з даного вище описаним способом, матиме вигляд: $y^2+by+ca=0$. Його корені $y_{1,2}=\frac{-b \pm \sqrt{D}}{2}$.

Тоді $y_{1,2}:x_{1,2}=\frac{-b \pm \sqrt{D}}{2}:\frac{-b \pm \sqrt{D}}{2a}=a$. Звідки $x_{1,2}=y_{1,2}:a$.

Вправи:

Застосовуючи теорему, обернену до теореми Вієта, розв'яжіть рівняння:

а) $3x^2-7x+2=0$;

б) $6x^2+13x+6=0$;

в) $5x^2-8x+3=0$;

г) $9x^2-12x-5=0$;

д) $3x^2+2x-8=0$;

є) $4x^2+9x+2=0$;

ж) $8x^2-2x-1=0$;

з) $4x^2-19x+15=0$;

і) $2x^2-13x+6=0$;

к) $3x^2+8x+4=0$;

л) $2x^2-7x+3=0$;

м) $4x^2-20x+9=0$;

н) $6x^2-7x-5=0$;

о) $3x^2-4x-4=0$;

п) $3x^2-7x+4=0$.

Приклад.

Не обчислюючи корені x_1 і x_2 рівняння $2x^2 - 3x - 9 = 0$, знайти значення виразу $\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2}$.

Розв'язування.

За теоремою Вієта $x_1 + x_2 = \frac{3}{2}$, $x_1 \cdot x_2 = -\frac{9}{2}$.

Тоді маємо: $\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2} = \frac{x_2 + x_1}{x_1 \cdot x_2} = \frac{3}{2} : \left(-\frac{9}{2}\right) = -\frac{1}{3}$.

Вправи.

1. Відомо, що x_1, x_2 - корені рівняння $x^2 - 9x + 6 = 0$. Не розв'язуючи рівняння, знайдіть значення виразу: 1) $\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2}$; 2) $x_1^2 + x_2^2$; 3) $(x_1 - x_2)^2$; 4) $x_1^3 + x_2^3$.

2. Відомо, що x_1, x_2 - корені рівняння $x^2 + 5x - 16 = 0$. Не розв'язуючи рівняння, знайдіть значення виразу: 1) $x_1^2 \cdot x_2 + x_2^2 \cdot x_1$; 2) $\frac{x_2}{x_1} + \frac{x_1}{x_2}$.

3. Не обчислюючи корені x_1 і x_2 рівняння $3x^2 - 8x - 15 = 0$, знайти:

1) $\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2}$; 2) $x_1^2 + x_2^2$; 3) $x_1^3 + x_2^3$.

4. Не розв'язуючи рівняння $3x^2 - 5x - 2 = 0$ знайти суму кубів його коренів.

5. Знайдіть значення виразу $3x_1x_2^2 + 3x_2^2x_1$, якщо x_1, x_2 - корені рівняння $3x^2 - 5x - 2 = 0$.

3. Властивості коефіцієнтів квадратного рівняння

Властивість 1. Якщо в квадратному рівнянні $ax^2 + bx + c = 0$ сума коефіцієнтів $a + b + c = 0$, то $x_1 = 1$, $x_2 = \frac{c}{a}$

Доведення. $a + b + c = 0$ (за умовою), звідси $b = -a - c$. Тоді маємо $ax^2 - (a + c)x + c = 0$; $D = (-(a + c))^2 - 4ac = a^2 + 2ac + c^2 - 4ac = a^2 - 2ac + c^2 = (a - c)^2$;

$$x = \frac{(a + c) \pm \sqrt{(a - c)^2}}{2a} = \frac{(a + c) \pm (a - c)}{2a};$$

$$x_1 = \frac{(a + c) + (a - c)}{2a} = \frac{a + c + a - c}{2a} = \frac{2a}{2a} = 1;$$

$$x_2 = \frac{(a + c) - (a - c)}{2a} = \frac{a + c - a + c}{2a} = \frac{2c}{2a} = \frac{c}{a}.$$

Властивість 2. Якщо в квадратному рівнянні $ax^2 + bx + c = 0$ $a - b + c = 0$ ($a + c = b$), то $x_1 = -1$, $x_2 = -\frac{c}{a}$

Доведення. $b = a + c$

Тоді

маємо:

$$ax^2 + (a + c)x + c = 0,$$

$D = (a + c)^2 - 4ac = a^2 + 2ac + c^2 - 4ac = a^2 - 2ac + c^2 = (a - c)^2$;

$$x = \frac{-(a + c) \pm \sqrt{(a - c)^2}}{2a} = \frac{-a - c \pm (a - c)}{2a};$$

$$x_1 = \frac{-a - c - a + c}{2a} = \frac{-2a}{2a} = -1;$$

$$x_2 = \frac{-a-c+a-c}{2a} = \frac{-2c}{2a} = -\frac{c}{a}.$$

Вправи.

Розв'яжіть рівняння, використовуючи властивості коефіцієнтів квадратного рівняння.

1) $x^2 - 4x + 3 = 0$;	2) $7x^2 - 9x + 2 = 0$;	3) $x^2 - 4x - 5 = 0$;
4) $10x^2 + 13x + 3 = 0$;	5) $x^2 + 4x - 5 = 0$;	6) $x^2 + 6x - 7 = 0$;
7) $x^2 + 4x + 3 = 0$;	8) $x^2 - 6x - 7 = 0$;	9) $13x^2 - 5x - 8 = 0$;
10) $-2x^2 + 12x - 10 = 0$;	11) $18x^2 - 19x + 1 = 0$;	12) $2x^2 + 3x + 1 = 0$;
13) $5x^2 - 4x - 9 = 0$;	14) $5x^2 - x - 6 = 0$;	15) $x^2 + 23x - 24 = 0$;
16) $13x^2 - 18x + 5 = 0$	17) $100x^2 - 83x - 183 = 0$;	18) $-5x^2 + 7x - 2 = 0$;
19) $-6x^2 - 7x - 1 = 0$;	20) $-2x^2 - 7x - 5 = 0$.	

4. Розв'язування рівнянь методом введення нової змінної

Приклад 1. $(x^2 + 2x + 1)^2 + (x^2 + 2x + 2)^2 - (x^2 + 2x + 3)^2 = 60$.

Нехай $x^2 + 2x + 1 = t$, тоді $t^2 + (t+1)^2 - (t+2)^2 = 60$; $t^2 + t^2 + 2t + 1 - t^2 - 4t - 4 = 60$;

$$t^2 - 2t - 63 = 0; t_1 = 9, t_2 = -7 \text{ (за теоремою Вієта).}$$

$$x^2 + 2x + 1 = 9$$

$$x^2 + 2x + 1 = -7;$$

Отже, $x^2 + 2x + 1 - 9 = 0$ (за теоремою Вієта) або $x^2 + 2x + 8 = 0$; коренів

$$x^2 + 2x - 8 = 0$$

$$x_1 = -4,$$

$$\frac{D}{4} = 1 - 8 = -7 < 0$$

$$x_2 = 2$$

немає.

Відповідь: -4; 2.

Приклад 2. $(2x^2 + 3x - 1)^2 - 10x^2 - 15x + 9 = 0$.

Запишемо це рівняння так: $(2x^2 + 3x - 1)^2 - 10x^2 - 15x + 5 + 4 = 0$;

$(2x^2 + 3x - 1)^2 - 5(2x^2 + 3x - 1) + 4 = 0$. Нехай $2x^2 + 3x - 1 = t$, тоді $t^2 - 5t + 4 = 0$.

Звідси $t_1 = 1,$
 $t_2 = 4.$

$$2x^2 + 3x - 1 = 1;$$

$$2x^2 + 3x - 2 = 0;$$

$$2x^2 + 3x - 1 = 4;$$

Отже, $D = 9 - 4 \cdot 2 \cdot (-2) = 9 + 16 = 25$; або $2x^2 + 3x - 5 = 0$; отже, $x_3 = 1,$

$$x = \frac{-3 \pm 5}{4}$$

$$a + b + c = 0$$

$$x_4 = -2,5$$

$$x_1 = 0,5 \quad x_2 = -2$$

Відповідь: 0,5; -2; 1; -2,5.

Приклад 3.

$$(x^2 - 6x)^2 - 2(x - 3)^2 = 81;$$

$$(x^2 - 6x)^2 - 2(x^2 - 6x + 9) = 81.$$

Нехай $x^2 - 6x = t$, тоді $t^2 - 2(t+9) = 81$;

$$t^2 - 2t - 18 = 81;$$

$$t^2 - 2t - 18 - 81 = 0;$$

$$t^2 - 2t - 99 = 0;$$

$$\frac{D}{4} = 1 + 99 = 100;$$

$$x_{1,2} = 1 \pm \sqrt{100} = 1 \pm 10;$$

$$x_1 = 11$$

$$x_2 = -9$$

$$x^2 - 6x = 11;$$

$$x^2 - 6x - 11 = 0;$$

$$\frac{D}{4} = 11 + 9 = 20;$$

$$x = 3 \pm \sqrt{20} = 3 \pm 2\sqrt{5}$$

$$x_1 = 3 - 2\sqrt{5}$$

$$x_2 = 3 + 2\sqrt{5}$$

$$x^2 - 6x = -9$$

$$x^2 - 6x + 9 = 0$$

$$\text{Або } (x-3)^2 = 0$$

$$x-3=0$$

$$x_{3,4} = 3$$

Відповідь: $3 - 2\sqrt{5}$; $3 + 2\sqrt{5}$; 3.

1) Розв'язати рівняння:

$$1. (2x^2 + 3)^2 - 7(2x^2 + 3) + 10 = 0. \quad 5. (x^2 - 6x + 9)^2 + 2(x-3)^2 = 3.$$

$$2. (x^2 + 6x)^2 - 5(x^2 + 6x) = 14. \quad 6. (x^2 + 5x)^2 - 4(x^2 + 5x) - 12 = 0.$$

$$3. (x^2 + 4x - 1)(x^2 + 4x + 3) = 12. \quad 7. (x^2 + 2x)^2 - (x+1)^2 = 55.$$

$$4. (x^2 + 8x)(x^2 + 8x - 6) = 280. \quad 8. (x^2 + x + 1)(2x^2 + 2x - 3) = -3(1 - x - x^2)$$

5. Розв'язування рівнянь виду $(x+a)(x+b)(x+c)(x+d) = m$

Рівняння виду $(x+a)(x+b)(x+c)(x+d) = m$, якщо виконується умова $a+b=c+d$

зводяться до квадратних.

Приклад: $(x+1)(x+3)(x+5)(x+7) = 9$

Розв'язування.

Поміняємо місцями множники для виконання умови $a+b=c+d$.

Дістанемо: $(x+1)(x+7)(x+3)(x+5) = 9$. Знайдемо добуток двочленів у

перших двох і останніх двох дужках: $(x^2 + 8x + 7)(x^2 + 8x + 15) = 9$.

Нехай $x^2 + 8x = y$. Тоді $(y+7)(y+15) = 9$,

$$y^2 + 15y + 7y + 105 - 9 = 0$$

$$y^2 + 22y + 96 = 0$$

$$\frac{D}{4} = 121 - 96 = 25$$

$$y = -11 \pm 5$$

$$y_1 = -6$$

$$y_2 = -16$$

$$\text{Отже, } x^2 + 8x = -6$$

$$x^2 + 8x + 6 = 0$$

$$\frac{D}{4} = 16 - 6 = 10$$

$$x_{1,2} = -4 \pm \sqrt{10}$$

або

$$x^2 + 8x = -16$$

$$x^2 + 8x + 16 = 0$$

$$(x+4)^2 = 0$$

$$x+4=0$$

$$x_{3,4} = -4$$

Відповідь: $-4 \pm \sqrt{10}$; -4.

Розв'яжіть рівняння:

$$1)(x+2)(x+4)(x+5)(x+7) = -8$$

$$2)x(x-1)(x-2)(x-3) = 15$$

$$3)(x-2)(x+1)(x+4)(x+7) = 19$$

$$4)x(x-5)(x-4)(x-1) = 21$$

$$5)(x+1)(x+2)(x+3)(x+4) = 120$$

$$6)x(x-6)(x-1)(x-5) = 6$$

$$7)x(x+2)(x-1)(x+1) = 3$$

$$8)x(x+3)(x+5)(x+8) = 100.$$

6. Розв'язування рівнянь методом введення нової змінної (підстановка

$$x + \frac{n}{x} = t, \quad n \in \mathbb{Z}.)$$

Приклад. $8(x^2 + \frac{1}{x^2}) + 24(x + \frac{1}{x}) = 94$. ОДЗ: $x \neq 0$

Нехай $x + \frac{1}{x} = t$. Тоді $(x + \frac{1}{x})^2 = t^2$; $x^2 + \frac{1}{x^2} + 2x \cdot \frac{1}{x} = t^2$; $x^2 + \frac{1}{x^2} + 2 = t^2$;

$$x^2 + \frac{1}{x^2} = t^2 - 2.$$

Маємо рівняння:

$$8(t^2 - 2) + 24t = 94;$$

$$4(t^2 - 2) + 12t = 47;$$

$$4t^2 - 8 + 12t - 47 = 0;$$

$$4t^2 + 12t - 55 = 0$$

$$\frac{D}{4} = 36 + 55 \cdot 4 = 36 + 220 = 256 = 16^2;$$

$$t = \frac{-6 \pm 16}{4}$$

$$t_1 = \frac{10}{4} = 2,5; \quad t_2 = -\frac{22}{4} = -5,5$$

Отже, $x + \frac{1}{x} = 2,5$ або $x + \frac{1}{x} = -5,5$

$$x^2 - 2,5x + 1 = 0;$$

$$2x^2 - 5x + 2 = 0;$$

$$D = 25 - 4 \cdot 2 \cdot 2 = 25 - 16 = 9$$

$$x_{1,2} = \frac{5 \pm 3}{4}$$

$$x_1 = 2 \neq 0$$

$$x_2 = 0,5 \neq 0$$

$$x^2 + 5,5x + 1 = 0$$

$$2x^2 + 11x + 2 = 0$$

$$D = 121 - 4 \cdot 4 = 121 - 16 = 105$$

$$x_{3,4} = \frac{-11 \pm \sqrt{105}}{4} \neq 0$$

Відповідь: 0,5; 2; $\frac{-11 \pm \sqrt{105}}{4}$

Розв'язати рівняння:

$$1) \left(x^2 + \frac{4}{x^2}\right) - \left(x - \frac{2}{x}\right) - 10 = 0$$

$$5) 7\left(x + \frac{1}{x}\right) - 2\left(x^2 + \frac{1}{x^2}\right) = 9$$

$$2) \left(x^2 + \frac{1}{x^2}\right) - 7\left(x - \frac{1}{x}\right) + 8 = 0$$

$$6) 6\left(x^2 + \frac{1}{x^2}\right) + 7\left(x - \frac{1}{x}\right) = 36$$

$$3) 2\left(x^2 + \frac{25}{x^2}\right) - 21\left(x + \frac{5}{x}\right) + 74 = 0$$

$$7) \left(x^2 + \frac{4}{x^2}\right) - 2\left(x - \frac{2}{x}\right) = 1$$

$$4) 6\left(x^2 + \frac{1}{x^2}\right) - 35\left(x + \frac{1}{x}\right) + 62 = 0$$

$$8) 2\left(x^2 + \frac{4}{x^2}\right) - 3\left(x - \frac{2}{x}\right) = 13$$

7. Зворотні рівняння

Рівняння виду $ax^4 + bx^3 + cx^2 + dx + k = 0$, якщо виконується умова $\frac{k}{a} = \left(\frac{d}{b}\right)^2$, $k \neq 0$ називають зворотнім.

Зворотні рівняння розв'язуються так: ділять обидві частини на x^2 , оскільки очевидно, що $x \neq 0$, потім роблять заміну.

Приклад:

$$2x^4 - 21x^3 + 74x^2 - 105x + 50 = 0, \quad a = 2, \quad b = -21, \quad c = 74, \quad d = -105, \quad k = 50.$$

$$\frac{k}{a} = \frac{50}{2} = 25$$

$$\left(\frac{d}{b}\right)^2 = \left(\frac{-105}{-21}\right)^2 = 5^2 = 25$$

звідси $\frac{k}{a} = \left(\frac{d}{b}\right)^2$, отже рівняння зворотне.

$$2x^4 - 21x^3 + 74x^2 - 105x + 50 = 0$$

ділимо обидві частини на x^2

$$2x^2 - 21x + 74 - \frac{105}{x} + \frac{50}{x^2} = 0$$

$$\left(2x^2 + \frac{50}{x^2}\right) - \left(21 + \frac{105}{x}\right) + 74 = 0$$

$$2\left(x^2 + \frac{25}{x^2}\right) - 21\left(x + \frac{5}{x}\right) + 74 = 0$$

Нехай $x + \frac{5}{x} = y$, тоді $x^2 + \frac{25}{x^2} = y^2 - 10$.

Маємо рівняння:

$$2(y^2 - 10) - 21y + 74 = 0$$

$$2y^2 - 20 - 21y + 74 = 0$$

$$2y^2 - 21y + 54 = 0$$

$$D = 441 - 432 = 9$$

$$y_{1,2} = \frac{21 \pm 3}{4}$$

$$y_1 = 6$$

$$y_2 = 4,5$$

Отже, $x + \frac{5}{x} = 6$ або $x + \frac{5}{x} = 4,5$.

$$x + \frac{5}{x} - 6 = 0$$

$$x^2 - 6x + 5 = 0$$

$$a + b + c = 0, \text{ò } \hat{i} \hat{a}^3$$

$$x_1 = 1$$

$$x_2 = 5$$

$$x^2 - 4,5x + 5 = 0$$

$$2x^2 - 9x + 10 = 0$$

$$D = 81 - 4 \cdot 2 \cdot 10 = 81 - 80 = 1$$

$$x_{3,4} = \frac{9 \pm 1}{4}$$

$$x_3 = \frac{10}{4} = 2,5$$

$$x_4 = \frac{8}{4} = 2$$

Відповідь: 1; 2; 2,5; 5.

Розв'яжіть рівняння

1) $x^4 - x^3 - 10x^2 + 2x + 4 = 0$

2) $6x^4 - 35x^3 + 62x^2 - 35x + 6 = 0$

3) $6x^4 + 7x^3 - 36x^2 - 7x + 6 = 0$

4) $x^4 - 2x^3 - x^2 + 4x + 4 = 0$

5) $x^4 + 5x^3 - 12x^2 + 5x + 1 = 0$

6) $x^4 - 3x^3 - 8x^2 + 12x + 16 = 0$

7) $x^4 + 2x^3 + 3x^2 + 6x + 9 = 0$

8) $(1 + x^2)^2 = 4x(1 - x^2)$

Наступні пункти міні-підручника присвячено розгляду тем:

8. Дробово-раціональні рівняння

9. Розв'язування задач за допомогою дробово-раціональних рівнянь

Наведено приклади розв'язання рівнянь та задач на складання рівнянь, вправи для самостійного виконання, тренувальні вправи.

Міні –підручник з теми:
«Уживання фразеологізмів у мовленні»
(фрагмент)

1. Прочитайте і запишіть словосполучення і сполучення слів. Знайдіть і підкресліть серед них фразеологізми. Чим фразеологізми відрізняються від звичайних словосполучень?

Читати повість, читати по очах, пекти раків, пекти картоплю, відчинені двері, відкрите серце, стримано сміятися, боби розводити, зорі знімати з неба, наклеювати ярлики, клеїти шпалери, виконати обіцяне, обіцяти золоті гори.

Це треба знати!

Слова в мові вживаються не ізольовано, а в реченні, утворюючи іноді стійкі сполучення, що сприймаються як єдине ціле, тобто як новий мовний зворот. Сукупність таких стійких сполучень називається **фразеологією**.

Фразеологічні сполучення збагачують наше уявлення про навколишню дійсність, відчутно поповнюють словниковий склад мови.

2. Поясніть значення фразеологізмів, користуючись «Фразеологічним словником української мови». Складіть діалог із поданими фразеологізмами (на вибір).

Бувати в бувальцях; купити kota в мішку; серед зими льоду не випросиш; не нюхати пороху; жаль бере; вихляти хвостом; позичати в Сірка очей; іти світ за очі; наріжний камінь; вивести на чисту воду; як Пилип із конопель; пасти задніх; як у Бога за дверима; хоч з лица воду пий; яблуку ніде впасти; передати куті меду; впасти в око; море по коліна; глека розбити.

3. Випишіть фразеологізми, поясніть їх значення. Поміркуйте над тим, з якою метою вони вжиті.

1. ... Подумав трохи й бачить, що діло його труба (В. Кучер). 2. Скільки не критикують того начальника, а з нього мов з гуся вода (О. Гончар). 3. Навіть рідних братів не жалував; наділяв їх запотиличниками та лящами ні за що ні про що (М. Стельмах). 4. Невже ти за мене руку тягнеш? (М. Старицький) 5. Ліда не пригадує, як і коли він ступив на похилу стежку (Ю. Мушкетик). 6. Бистра на розум, вона розмовляла так жваво й дотепно, що слухати її не можна було без задоволення й теплої посмішки (Я. Гримайло). 7. От я зараз прийшла набрати на цілий місяць борошна, сала й пшона, щоб потім не заглядать тобі у руки (І. Карпенко-Карий). 8. Серце старого гірника співало, солодко щеміло від радісного передчуття (М. Ткач).

4. Спишіть, замінюючи виділені слова фразеологізмами з довідки. Простежте, чи відрізняються записані вами речення від поданих. Чим?

1. Не годиться вже дорослому хлопцеві *плакати*. 2. Сьогодні Петрик встав *дуже рано*. 3. Учитель похвалив Миколу за відмінну роботу, але радив *не зазнаватися*. 4. Наша команда *швидко* забила гол у ворота противника. 5. Всі звернули увагу, що Марійка розповідала *похапцем, без будь-якої системи*. 6. Клас дружно вирішив *не відставати* у змаганні.

Довідка: не задирати носа, п'яте через десяте, ні світ ні зоря, не пасти задніх, нюні розпускати, одним махом.

5. Поясніть значення фразеологізмів. У яких ситуаціях спілкування можна використати кожен з них? Складіть діалог з уживанням цих фразеологізмів.

1. Сім раз відміряй, а раз відріж. 2. Грати першу скрипку. 3. Крокодилячі сльози. 4. Неопалима купина. 5. Обітована земля. 6. Бути чи не бути. 7. Берегти як зіницю ока. 8. За царя Панька. 9. Ні світ ні зоря. 10. Танцювати під чиюсь дудку. 11. Летіти стрілою.

6. Визначте джерело походження поданих фразеологізмів. Поясніть їх значення.

Показувати пазурі, гедзь напав, одного поля ягода, міцний горішок, птаха високого польоту, ставати дибки, робити великі очі, давати задній хід, грати першу скрипку, підносити на щит, ламати списи, кинути якір, брати на буксир.

Це треба знати!

1. **Спостереження людьми навколишньої дійсності:** *орати перелог*, *варити воду* – трудові процеси; *на живу нитку, розмотати клубок*, *брати в лещата*, *зняти полуду з очей* – виробництво; *увіходити в роль*, *коронний номер* – мистецтво; *схрещувати мечі*, *не нюхати пороху* – військова справа; *давати гарбуза*, *облизати макогона*, *пускати ману* – звичаї та вірування; *заяча душа*, *хитрий лис*, *звити гніздо* – світ тварин.

2. **Іншомовні запозичення, інтернаціональні сталі звороти:** *буря у склянці води*, *ідея фікс*, *медовий місяць*.

3. **Античні міфи і література:** *сади Семіраміди*, *дамоклів меч*, *нитка Аріадни*, *вогнь Прометей*, *геркулесові стовпи*, *прокрустове ложе*.

4. **Вирази з Біблії та Євангелія:** *Содом і Гоморра*, *наріжний камінь*, *у поті чола*, *друге пришестя*, *вавилонське стовпотворіння*, *око за око*.

5. **Висловлювання видатних осіб** (філософів, письменників, учених, політиків): *Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах* (Д. Ібаррурі). *Без надії сподіваюсь* (Леся Українка).

Джерела української фразеології:

7. Прочитайте фразеологізми, визначте джерело їх походження, поясніть їх значення.

І. Воскресіння Лазаря. Глас вопіючого в пустелі. Іерихонська труба. Іудин поцілунок. Кари єгипетські. Кинути камінь. Нести свій хрест. Обітована земля.

II. Око за око. Зуб за зуб. Повертається на круги своя. Сіль землі. Суєта суєт. Терновий вінок. Тридцять срібняків. Умивати руки. У поті чола. Співати Лазаря.

8. Прочитайте фразеологізми, визначте джерело їх походження, поясніть їх значення.

1. Я собі думала, як ото наші хлопці грають в мовчанку (Леся Українка). 2. Вони б мали й один одного в ложці води втопити, з лиця землі змести! (Панас Мирний) 3. Є ж таки пустобрехи на світі: не зна нічогісінько, темний, як ніч на Купалу, а почне плескати язиком – академік та й годі (Муратов). 4. А роботи по самі вуха: треба обід готувати, посуду мити, хустя прати, хліб пекти (М. Коцюбинський). 5. А я стріляний старий горобець, і теж не помітив сільця (Ю. Збанацький). 6. Коли тебе хтось підслухує та висліджує, а потім ще й набреше на тебе, то вже хоч який ти спокійний та смирний, а се тебе до серця дійме (Леся Українка). 7. У вікно моє вривались від часу до часу дивні гуки, такі виразні серед глибокої ночі (Леся Українка). 8. Час такий, що нікому лежнем лежати не годиться (Петро Панч). 9. Прощалися й обнімались, слізьми гіркими обливались (І. Котляревський). 10. Щоб запобігти в неї ласки, треба було безперестанку кадить перед нею фіміями лестошів (І.С. Нечуй-Левицький).

9. Поясніть походження фразеологічних одиниць. Зробіть висновки щодо поповнення фразеологічного запасу мови.

Підняти завісу, йти на дно, жити душа в душу, битися, як риба об лід, хід конем, носити воду решетом, лебедина пісня, підвищувати тон, як з гуся вода, вилами по воді писано, як зіницю ока, лити воду на млин, під лежачий камінь вода не тече.

10. Запишіть 4-5 фразеологізмів, почерпнутих з життя артистів, музикантів. Уведіть їх у зв'язне висловлювання.

11. Згрупуйте подані фразеологізми за стильовою належністю:

- в усіх стилях мовлення: ...
- в офіційно-діловому та науковому стилях: ...
- у публіцистичному й художньому стилях: ...
- у розмовному стилі: ...
- у конфесійному стилі: ...

Мокра курка, у всякому разі, витрішки продавати, один з одним, вітер гуде в кишнях, гра слів, авгієві стайні, базарна баба, тютя з полив'яним носом, брати участь, без задніх ніг, розлюби ближнього свого, вжити належних заходів, осідлати Пегаса, око за око, увінчати лаврами, манна небесна, відігравати роль, на око, важка артилерія, язиката Хвеська, сидіти склавши руки.

Це треба знати!

Емоційно забарвлені фразеологізми використовуються в

художньому, розмовному та публіцистичному стилях. Наприклад: *мокра курка* – зневажливе забарвлення; *важка артилерія* – іронічний відтінок.

Стилістичні функції фразеологізмів залежать від джерел походження. На цій підставі вони поділяються на **розмовно-побутові, народнопоетичні і книжні**.

Розмовно-побутові фразеологічні звороти використовуються насамперед у художньому і розмовному стилях, рідше – в публіцистичному. Вони мають емоційно-експресивне забарвлення і є засобом підсилення, увиразнення думки. Їм властивий побутовий характер, певна вільність, інтимність, яскрава позитивна чи негативна оцінка. Наприклад: *голодній курці просо на думці, утерти носа, без задніх ніг*.

Народнопоетичні фразеологізми – це вирази, що виникли на фольклорній основі (сталі епітети, порівняння, метафори, тавтологічні звороти, синекдохи, примовки, каламбури тощо) і поширені як в розмовному, так і в художньому стилях. Наприклад: 1. *На камені на білому там стояла темная темниця* (Т. Шевченко). 2. *Іде козак молодий, під ним коник вороний* (Нар. творчість).

Книжні фразеологізми виникли на писемній основі і використовуються в книжних стилях. Це сталі словесні формули ділових документів (*договірні, сторони, доповідна записка*), крилаті вислови (*олімпійський спокій, ахіллесова п'ята, лебедина пісня*) і афоризми («*Очі дружби рідко помиляються*» – Вольтер), термінологічні словосполучення (*адамове яблуко, північне сяйво, неповне речення, юридична особа*).

У публіцистичних і художніх текстах фразеологізми іноді видозмінюються (трансформуються), що служить засобом експресії, створення каламбурів тощо. Наприклад: 1. *Як бути – ось у чім питання*. 2. *Пасажир – це звучить гордо* (З газет).

Фразеологізми збагачують наше мовлення, але використовувати їх треба правильно й доречно (З підручника).

12. Розмежуйте фразеологічні одиниці за стильовими ознаками.

Медовий місяць, притча во язицех, облизня спіймати, азбучна істина, обіцяти золоті гори, в сорочці народитися, до чорта в зуби, гора з плечей звалилась, герой нашого часу, рота роззявляти, камінь спотикання.

13. Наведені фразеологізми запишіть у три колонки: *розмовно-побутові, народнопоетичні, книжні*. Поясніть їх значення, використавши фразеологічний словник.

Витріщити очі, слово в слово, язик чесати, чудеса в решеті, згідно з оригіналом, з давніх-давен, шуми в серці, червоная калинонька, гуси-лебеді, рухоме майно, на точці замерзання, грати першу скрипку, як риба у воді, допекти до живого.

14. Користуючись словником фразеологічних синонімів, доберіть синоніми до поданих нижче виразів. Поясніть їх значення і стилістичне забарвлення.

З нуждою битися, ніколи і вгору глянути, дати відкоша, велика цяця, городити теревені, розводити балачки, їсти очима, стріляна птиця, дрозд проймає, гнути кирпу, підкласти свиню, підняти гвалт.

15. У поданих реченнях підкресліть фразеологізми, визначте їх стилістичну функцію.

1. Чи ти, чоловіче, сон рябої кобили розкажеш, чи дороги питаєш? (М. Коцюбинський). 2. Щастя ж вам і не забувайте про свою альма-матер (О. Гончар). 3. Життєва логіка і сила любові мусять узяти гору над химерами долі (І. Вільде). 4. Німецький поліцай, який стояв на виході з табору, був стріляний горобець (Ю. Яновський). 5. Груші були здорові і дорого коштували на ярмарку. 6. Тут уже пахло карбованцями (І. Нечуй Левицький). 7. Столиця України – Київ. Виконує обов'язки «матері городов руських» (Остап Вишня). 8. Не дайте ворогам ні хліба, ні м'яса, гоніть їх зі своїх дворів у три шиї (Д. Бедзик).

16. Виберіть із довідки фразеологізми, що відповідають наведеному тлумаченням. З'ясуйте, в яких стилях мовлення вони можуть використовуватися.

Зміна всього, що існує в природі; маскування явної брехні; лицемірне прикриття, тяжкі випробування; невправна, безглузда послуга, жорстокі закони; мнимий, незаслужений авторитет; основна думка; взяти участь у чому-небудь; предмет розмов; дуже стримане, суворе і строге життя.

Довідка: спартанський спосіб життя; прикласти руку; усе тече, усе змінюється; фіговий листок; ходіння по муках; притча во язицех; король голий; ведмежа послуга; драконівські закони; наріжний камінь.

17. Запам'ятайте значення крилатих висловів. Із трьома-чотирма з них побудуйте зв'язне висловлювання і запишіть.

Ахіллесова п'ята – вразливе місце; барон Мюнхгаузен – веселий брехун і хвалько; біла ворона – незвичайна людина, рідкісне явище; блудний син – людина, що розкалася у своїх помилках; все ж вона крутиться – глибока впевненість у чомусь; голуба квітка – нездійснена мрія; гордіїв вузол – заплутана справа; не мудрувати лукаво – просто, без зайвих прикрас; Ноїв ковчег – надійний притулок.

18. Згрупуйте фразеологізми у дві колонки: фразеологізми власне українського походження і запозичені вирази. За потреби користуйтеся словником.

Ахіллесова п'ята; держи язик за зубами; вилами по воді писано; всевидяще око; глек розбити, вовк в овечій шкурі; крізь терни до зірок; ні в тин ні в ворота; все йде, все минає; дуба врізати; піти світ за очі; з-під землі дістати; хоч свічки ліпи.

19. Допишіть фразеологізми.

Обоє На городі Покласти Ловити Вивести Камінь
Куди Макар

20. *Відновіть первісну форму фразеологізмів. З'ясуйте їх значення.*

I. Ахіллесове ложе, олімпійське руно, прокрустова перемога, геометричний спокій, панічний вік, авгієва арфа, Еолова п'ята, Піррив страх, Мафусаїлові стайні, золотий сміх.

II. Сади Фортуни, Аріадніне колесо, Троянська долина, муки Семіраміди, Танталова нитка, крокодиляча послуга, ведмежа пісня, Йосафатова праця, Сізіфів кінь, лебедині сльози.

21. *Прочитайте прислів'я і приказки. З'ясуйте їх значення. При яких мовленнєвих ситуаціях вони можуть бути використані? Створіть дві-три такі ситуації.*

1. Для людської думки немає віддалі. 2. Знання красить, а незнання смішить. 3. Вміє зуби заговорити. 4. Знає п'яте через десяте. 5. Слово до слова – зложиться мова. 6. Від красних слів язик не відсохне. 7. Більше діла – менше слів. 8. Більше слухай, а менше говори. 9. У кого що болить, той про те і гомонить. 10. Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш.

22. *Укажіть, які з фразеологізмів використано як засіб створення комічного, смішного.*

1. Комунальний відділ планував підготовку снігоочисної техніки на кінець листопада, а тут раптом сніг ... як сніг на голову. 2. – Тату, кажуть, що у Хоменкової Марійки розуму на двох. – От і женись на ній. 3. – Скажіть, куме, що, власне кажучи, означає вираз «сімейне вогнище»? – Це таке вогнище, на якому жінка все життя шкварить чоловіка. 4. – Ти мене любив? – Любив. – Не розлюбиш ніколи, говорив? – А цього не пам'ятаю. Я ж тебе любив без пам'яті. 5. – Навіщо ти ото кидаєш слова на вітер? – Якби це можна було зробити, то моя жінка крутила б усі вітряки на світі. (З кн. «Тисяча усмішок»).

23. *Складіть та розіграйте діалоги в групах.*

Варіант 1. Уявіть себе командою тележурналістів. Підготуйте політичний огляд для телепередачі, в якому були б ужиті фразеологізми різних типів.

Варіант 2. Уявіть, що ви є радіоведучим, якому потрібно провести прямий ефір передачі на моральну тему. Побудуйте розмову ведучого з гостями та слухачами таким чином, щоб у діалозі були вжиті фразеологізми різних типів.

24. *Пригадайте фразеологізми зі словом **рука, нога, голова, ніс, око**. Яких із них найбільше? Чим це пояснюється?*

25. *Прочитайте і запишіть речення. Підкресліть фразеологізми. До виділених слів доберіть свої фразеологізми.*

1. *Сміються* у траві суниць жарини (А. Малишко). 2. Молодому книга – крила, старому – *кийок* (Нар. творчість). 3. Невеличка Катруся, бавлячись з індичатами, сама себе *забавляла* (Панас Мирний). 4. Покірну *голову* шабля не січе (Нар. творчість). 5. *Мудрим* ніхто не вродився (Нар. творчість). 6. Вбити чайку – це *сором і ганьба* для мисливця (О. Гончар). 7. Кожна людина свою *вдачу має* (І. Сенченко). 8. *Що минуло*, то вже не вернеться (Леся Українка).

! *Зверни увагу!*

Українська мова багата на фразеологічні синоніми. Фразеологізми одного синонімічного ряду можуть мати різні емоційні відтінки й стилістичні забарвлення, а отже, відрізнятися стильовою належністю. Саме синонімічне багатство дає підстави використовувати фразеологізми як стилістичний засіб.

26. *До поданих висловів доберіть фразеологізми-синоніми. Уведіть їх у складні речення.*

Звеличити когось. Бути заводієм. Повільно йти. Передбачати щось. Сісти на шию. Ловити гав. У свинячий голос. Відбитися від рук. Хоч в око стрель.

27. *Замініть слова синонімічними фразеологізмами.*

Гарний, безліч, сумний, шезнути, дивитися, злякатися, загордитися, утекти, сміятися, перестаратися, замовкнути, переляканий, мало, дрібний, бути першим, дуже далеко.

28. *Запишіть фразеологізми до слів і словосполучень загальномовного вживання.*

Радіти, щиро, зазнати невдачі, несподівано зникнути, потрапити в скрутне становище, несподівано, багато всього зазнати.

29. *Прочитайте текст. Знайдіть фразеологізми, поясніть їх значення. Випишіть фразеологічні синоніми. Якими фразеологізмами можна замінити виділені слова?*

Вибравши слухну хвилину, я тихцем метнувся у сіни, вихопив ночовки, заарканив їх мотузочком і пометлявся до дітвори. Яка то була втіха вибратися на самісіньку маківку пагорба, всістись на свого самоката і – гайда, гайда, гайда на весь дух донизу!..

Світ одразу потемнів у моїх очах, коли я опинився перед поблідлою од страху і гніву матір'ю...

На другий день уже було відомо, що чортяка мене не вхопить, бо я вчора ні разу не бухикнув. Тому дід зауважив, що я *одчайдух* і весь удався в нього... Після цього ми з дідом презирнулись, усміхнулись, мати посварилась на мене бровами і кулаком, а бабуня вирішила повести свого *безклепкого* внука до церкви. Там я мав покаятися і набратися розуму, якого усе чомусь не вистачало мені. Та я не дуже цим і журився, бо не раз чув, що такого добра бракувало не тільки мені, а й дорослим. І в них теж чомусь вискакували клепки, розсихались

обручі, губились ключі від розуму, не варив баняк, у голові літали джмелі, замість мізків росла капуста, не родило в черепку, не було лою під чуприною, розум якось втулявся аж у п'яти і на в'язах стирчала макітра... (М. Стельмах).

Це треба знати!

Як і слова, фразеологізми можуть бути багатозначними, вступати у синонімічні відношення з іншими фразеологізмами і словами. Так багатозначний фразеологізм *роззявити рота* може означати: *кричати спересердя, почати говорити, здивуватися перед кимось*.

Синонімія у фразеологізмів – явище досить поширене. Наприклад: *обібрати до нитки; обдерти, як липку; останню сорочку зняти, пустити з торбами*. У реченні для підкреслення, виділення якоїсь риси, ознаки може вживатися цілий синонімічний ряд, у тому числі й фразеологізми. Наприклад: *На жаль, весь стиль мислення і діяльності цих людей спрямований переважно на те, щоб схитрувати, ошукати, ввести в оману, приховати від інших свої наміри й мету (З газети)*.

30. Згрупуйте подані фразеологізми в синонімічні ряди.

А) 1. Кури не клюють. 2. Хоч трава не росте. 3. Розкривати карту. 4. Хоч греблю гати. 5. Виводити на чисту воду. 6. Сьома вода на киселі. 7. Теревені правити. 8. Через дорогу навприсядки. 9. Переливати з пустого в порожнє. 10. Як піску морського. 11. Море по коліна. 12. Зривати маску. 13. Як з гуски вода. 14. Ні проїхати ні пройти. 15. Байки розповідати. 16. Чорт козі дядько.

Б) 1. Тягти жили. 2. Аж дим іде. 3. Байдики бити. 4. Кривити душею. 5. Небу жарко буде. 6. Муху зобидити не зможе. 7. Дурня клеїти. 8. Вижимати соки. 9. На повну котушку. 10. Хоч до рани прикладай. 11. Крутити хвостом. 12. Оббирати як сидорову козу. 13. Гав ловити. 14. Надягати овечу шкуру. 15. Сидіти склавши руки. 16. На чім світ стоїть.

В) 1. Діймати до серця. 2. Бути в бувальцях. 3. Ніколи і вгору глянути. 4. Як бодня. 5. Сон рябої кобили розказувати. 6. Пройти крізь вогонь і воду. 7. В'язи хоч обіддя гни. 8. Намолоти сім мішків гречаної вовни. 9. Бути на возі і під возом. 10. Крутитися як муха в окропі. 11. Допікати до живих печінок. 12. Химині кури розводити. 13. Знати, де раки зимують. 14. Товктися як Марко в пеклі. 15. У свою шкуру не потовпитися. 16. Зачіпати за болюче місце.

Фрагмент навчально-методичного посібника "Роль особистості в історії"

УРОК «ЗАГАДКОВИЙ КИЙ»

Мета: розглянути й проаналізувати діяльність князя Кия, розвивати вміння давати оцінку особистості в історії, висловлювати власну думку, сприяти формуванню патріотичної свідомості в учнів, виховувати інтерес до минулого.

Де стоїть тепер наш Київ,
Там була сама гора.
Жив там перший Кий з Хоривом,
Щек та Либідь – їх сестра.
Над самим Дніпром, на горах,
Огороджений з боків,
Ровом, мурами, валами,
Київ виріс і розцвів.

О. Олесь

Учитель. Постаць князя Кия мало відома, проте своєю загадковістю вона збуджує нашу цікавість. Саме цій історичній особі судилось дати своє ім'я давній столиці, започаткувати витоки нашої державності.

Одним із перших князів, про якого згадують літописи, був саме князь Кий, з ім'ям якого легенди пов'язують походження столиці нашої держави Києва.

(Демонстрація фрагменту відеофільму «Історія Києва».)

Повертаючись до джерел

Літописець Нестор сповіщає:

«Було троє братів: один на ім'я Кий, другий – Щек і третій – Хорив, а сестра їхня була Либідь. Сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів, а Щек сидів на горі, яка тепер називається Щекавицею, а Хорив – на третій горі, що прозвали по ньому Хоривицею. І збудували вони місто біля старшого брата свого і нарекли його Київ... Кий князував у своєму роді і ходив до царя грецького, і той, переказують, зустрічав його з великою шанобою та почестями...

Рольова гра «У нас у гостях князь Кий»

Дійові особи: князь Кий.

Я - легендарний Кий, засновник Києва. Я жив наприкінці VI – на початку VII ст. Моя родина належала до хорватської політичної верхівки, і тому мене виховували в такому дусі, що рано чи пізно мені доведеться стати зверхником

мого народу. У десятирічному віці мене було відправлено до Константинополя, щоб виховувався при імператорському дворі. Я мав змогу спостерігати політичну боротьбу тих часів: повстання, змови, таємні вбивства.

Я княжив у своєму роді і ходив до імператора. Раз, повертаючись від нього, я з братами Щеком, Хоривом і сестрою Либідь прийшли до Дунаю, уподобали місце і збудували городок невеличкий. Я хотів тут сісти із родом своїм і назвав цей городок Києвом. Але посісти у ньому мені не дали ті, що жили поблизу.

У другій чверті VII ст. я отримав владу від сварського касана і розпочав готувати повстання проти нього. Повстання відбулося 635 року і закінчилось успішно. На той час я мав сильну і хоробру дружину, з якою тривалий час служив візантійському імператору, охороняючи кордони по Дунаю.

Головним осередком моїх володінь стала Середня Наддніпрянина. Тут, поблизу злиття річок Прип'яті і Десни, я заклав свою столицю, щоб з часом перетворити її на центр сильної держави. Адже вибір місця напрочуд вдалий.

Київ став міцним ключем до Верхньої Наддніпрянини, ніби замикаючи водні шляхи вздовж самого Дніпра, а також Прип'яті та Десни. Це зробило моє місто природним центром цілої Східної Європи.

Про все моє життя і заснування Києва писав Нестор-літописець на сторінках «Повісті минулих літ». Але моїм намірам закріпитися на Дунаї перешкодили якісь придунайські племена. Потім я повернувся у своє місто на Дніпрі, де згодом помер.

Робота в групах

1-а група, прослухавши розповідь, заповнює в таблиці відомості про діяльність Кия в зовнішній політиці, а 2-а група – про внутрішню політику.

Кий влаштовує «атаку» на учнів:

1. Укажіть моє походження.
2. Покажіть на карті територію моїх володінь.
3. Хто впливав на моє виховання?

Повертаючись до джерел

Повернемося до літопису Нестора. «Кий цей княжив у роді своєму і ходив він до царя – не знаємо лише, до якого саме, знаємо тільки, що велику честь мав він, як кажуть, від того царя... Коли ж він повертався, прийшов він на Дунай і вподобав місце, і збудував невелике місто, й хотів отаборитися в ньому зі своїм родом, але не дозволили йому цього люди, що жили поблизу. Так і донині називають подунайські жителі те городище Києвець. А Кий, повернувшись до свого міста Києва, там і помер».

Нестор виклав складну й багату на і події біографію сильного вождя і полководця полянського союзу племен, що зважився зав'язати відносини з самим імператором Візантії, а потім здійснив сміливу спробу закріпитися у фортеці на Дунаї – на ті часи північному кордоні імперії. Певно, це не сподобалось візантійському василевсу, й він підбурив якісь племена Подунав'я проти київського володаря, що вийшов з-під імперського впливу.

Очима історика

Дослідження літописного переказу про Кия в контексті слов'яно-візантійських відносин V–VI ст. дало підстави Б. Рибаківу припустити, що викладений у «Повісті врем'яних літ» епізод відвідин Києм не відомого Нестору візантійського «царя» стосується перших років правління славетного реформатора Юстиніана (527-565). Дуже схожу, навіть в окремих деталях з літописною, історію повідав візантійський історик Прокопій Кесарійський, що написав працю «Війна з готами» в середині VI ст. Цей сучасник і придворний літописець Юстиніана засвідчив, що імператор виявив велику ласку до антського воєначальника на ім'я Хільбудій і доручив йому захищати кордони імперії уздовж Дунаю. «На четвертий рік своєї єдинодержавної влади імператор призначив цього Хільбудія начальником провінції Фракії, поставив його для охорони річки Істру (Дунаю), наказавши йому стежити з тим, щоб варвари, які жили там, не переходили через річку»

Отже, якийсь слов'янський воєначальник Хільбудій близько 530 р. почав зі своїм загоном служити Юстиніанові. Ймовірно, імператор розраховував на те, що Хільбудій, який мав добре знати звичаї, воєнну тактику і стратегію слов'янських племен, зуміє стримати їхні вторгнення у північні окраїни Візантії. Спочатку так і було. Та потім дунайські слов'яни (за висловом Нестора, «ті, що жили поблизу») напали на Хільбудія й не дозволили йому отаборитися на Дунаї. Є підстави гадати, що Хільбудій на той час уже не перебував на візантійській службі.

Таким чином, у політичній та воєнній діяльності Кия й Хільбудія було чимало спільних рис (якщо тільки перед нами не та сама людина!) Із творів візантійських істориків VI – поч. VIII ст. (Прокопія Кесарійського, Менандра, Маврикія) відомо, що існував звичай запрошувати слов'янських воєначальників із військовими загонами на службу, використовуючи їх головним чином для захисту кордонів по Дунаю. Є підстави вважати, що Кий належав до тих слов'янських воєвод, що встановили союзні відносини з Юстиніаном і служили йому в небезпечній справі прикордонної охорони.

Можливо, саме він виступає в творі Прокопія Кесарійського під ім'ям Хільбудія. Не можна виключити, що слово «Кий», яке у багатьох слов'янських мовах означає «палиця», «дубина», «бойовий молот», було зовсім не ім'ям, а прізвиськом успішного слов'янського полководця. Адже носив із гордістю прізвисько Мартел («молот») король франків Карл!

Підсумки

Століття проминули над землею. Давно забуті стежки, якими колись ходили наші давні предки. Легендами овіяна стародавня земля Київської Русі. І житимуть ці легенди доти, доки житиме земля, що народила їх.

І житимуть у людській пам'яті славні імена – імена особистостей, що творили нашу державу, нашу історію. Тож не забуваймо загадкового Кия.

Князь Кий

Ще й нині дід із Киселівки,
Ставний вусань, низький на зріст,

Усе вам, попрохайте тільки,
Про князя Кия розповідь.
Як на горі серед ліщини
Воздвиг фортецю – диво з див,
Як гуртував свої дружини,
На голубий Дунай ходив.
І на воротях Цареграда
Свої зарубки залишив,
Як захищав він руську правду,
Як мирно із братами жив.
Було їм важко захищатись –
Вони стояли ночі й дні,
Було нелегко будувати,
Вергали брили кам'яні.
Лягали в стоси дуб, ялиця –
Пливла між горами луна.
В ярах виспівувала криця,
У Києві цвіла весна.
І йшла сестриця привітати
Своїх натомлених братів.
Таке здійснивши, можна стати
Хоч і легендою віків!
Понині в променях іскриться
Над плесом вічного Дніпра
І Щекавиця, й Хоревиця,
І Старокиївська гора.

О. Лупій

Домашнє завдання

Уявити, що ви – князь Кий, описати Київську державу в планах на майбутнє.

УРОК «ЛЕГЕНДАРНИЙ АСКОЛЬД»

Мета: ознайомити з діяльністю князя Аскольда, розвивати вміння аналізувати та оцінювати діяльність особистості, висловлювати свою думку; сприяти формуванню інтересу до історії, процесу її творення.

ХІД УРОКУ

Учитель. Багато пам'ятних місць є в Києві, одне з них – «Аскольдова могила».

(Демонстрація фрагменту відеофільму «Історія Києва»)

– Аскольдовою могилою зветься частина природно-архітектурного парку на правому березі Дніпра в Києві. За літописом, на цьому місці 882 р. князь

Олег убив київських князів Аскольда і Діра. Аскольда нібито поховано на місці загибелі. До 1809 р. над Аскольдовою могилою стояла дерев'яна церква. В 1810 р. архітектор А. І. Меленський спорудив муровану церкву, що мала вигляд круглої ротонди. Згодом її було перебудовано на парковий павільйон. «Аскольдова могила» нагадує нам про справді легендарних діячів Київської держави IX ст. – Аскольда і Діра. Свідчення давньоруських джерел про них суперечливі.

«Повість минулих літ» так говорить про князів Аскольда і Діра: «Було у Рюрика два мужа, обидва не з племені його, але боярини, Аскольд і Дір.

І відпросилися вони у Царгород із родом своїм. І пішли вони по Дніпру, і, коли вони пропливали мимо, побачили на горі невелике місто. І спитали:

– Чиє це місто? їм відповіли:

– Було три брати – Кий, Щек і Хорив, які заснували це місто. Вони померли, а ми живемо тут, рід їхній, і платимо данину хозарам. Аскольд і Дір залишилися в цьому місті і зібрали у себе багато варягів, і стали володіти полянською землею. Рюрик же князував у Новгороді».

Аскольд і Дір начебто спершу були боярами новгородського князя Рюрика, але відпросилися в нього в похід на Царгород і на шляху до нього здобули Київ.

Аскольд і Дір

Славна в Рюрика дружина,
Всім далась вона взнаки,
А Аскольд і Дір – найперші,
Найславніші вояки.
Нудно їм сидіти дома
Без походів, без боїв,
І вони прохають князя,
Щоб на волю їх пустив.
Князь подумав і дозволив.
Попрощалися вони
І з такими ж вояками
Посідали на човни.
І по Волхову угору
В невідомий край летять.
Мов орлів широкі крила,
Їхні весла лопотять.
Припливли до краю Волхов,
Далі витягли човни
І в лісах шляхів шукають
До чужої сторони.
Бачать – річка. Довго нею
Геть на полудень пливли,
Аж угледіли на горах
Місто, вежі і вали.
Припливли, на берег вийшли

І питають у полян:
– Хто живе у цьому місці,
Хто тепер у ньому пан?
«Тут колись жили, та вмерли
Кий, Хорив та Щек, брати.
А тепер ми під хозаром, –
Животій та дань плати».
«Не журіться!» – Дір промовив.
«За мечі!» – Аскольд гукнув.
Кожний птахом стрепенувся,
Кожний гнівом спалахнув.
Налякалися хозари
І в степах біжать гуртом,
І дружина здобуває
Пишний Київ над Дніпром.
Стали вільними поляни,
Вихваляють вояків,
А Аскольда разом з Діром
Вибирають на князів.

О. Олесь

Учитель. Ця версія князів-варягів поширена в зарубіжній літературі. Проте згадка Нестором про Кия і його братів дозволяє піддати сумніву правдивість даної версії. Ще на початку ХХ ст. академік О.О. Шахматов довів, що Аскольд і Дір були нащадками Кия, останніми представниками місцевої київської династії.

Прихильники варязького походження Аскольда посилались на скандинавську форму його імені. Однак Никонівський літопис називає його «Осколд». У зв'язку з цим академік Б.О. Рибаків висунув гіпотезу, що ім'я князя могло зберегти давню праслов'янську форму, котра сягає геродотівських скелотів, яких вчений вважав праслов'янами. Адже в топоніміці ім'я скелотів збереглося до наших днів.

Свідчень про Аскольда збереглося значно більше, ніж про Діра. Записи Никонівського літописного зводу, запозичені з якихось більш ранніх джерел, показують його як визначного державного діяча, поводиря військових походів на Константинополь, печенігів, волзьких болгар. За Аскольда Київське князівство досягло вищої точки своєї могутності.

Рольова гра «У нас в гостях князь Аскольд»

Я - Аскольд, князь полянський. Жив я в IX ст. Був я боярином новгородського князя Рюрика, а потім, повертаючись з походу на Царград, став княжити в Києві. Я хотів розбудувати державу, утвердити її могутність.

У 860 р. я здійснив похід на Царград. На світанку 18 червня 860 р. наш флот з 200 лодій увірвався до бухти Золотий Ріг. Ми мчали, як ураган. Сторожа не встигла натягти над поверхнею води велетенський ланцюг, щоб перетнути вхід до бухти. Імператора з військом тоді в Царграді не було, тому ми

сподівались на легку здобич, швидку перемогу. Ми тримали місто в облозі, та взяти його не змогли. Пограбували передмістя, взяли велику здобич, заявили про себе як східнослов'янську державу і повернулись додому.

Та побачене життя і порядки у Візантії не давали мені спокою. Насамперед мене вразила величність християнських храмів й обряд богослужіння. Я відправив до Візантії послів із проханням надіслати місіонерів, щоб здійснити святе хрещення населення. Через деякий час до Києва з Візантії прибув єпископ. Я довго з ним спілкувався, хотів дізнатися якнайбільше про Ісуса Христа, про християнське віровчення. Разом зі мною розповіді слухала старшина. Та русам було мало почути, вони хотіли побачити диво. Тоді єпископ кинув у вогонь Євангеліє, і воно залишилось неушкодженим. При цьому він промовив: «Святе Письмо – нетлінне!» Русичі переконались у диві. Та прийняли християнство лише мої дружинники і найближче оточення. Сам я прийняв християнську віру одним з перших.

Я хотів поставити Русь на один щабель з Візантією і Хозарією – найсильнішими тогочасними державами. Я посилював свою владу. Утвердив позиції Русі на Чорному морі, воював з печенігами і волзькими булгарами. Уклав договори з Баварією та Візантією у 867 р.

Так я зміцнював Русь, посилював свою владу, запроваджував церковну організацію. Та нове віросповідання не мало підтримки серед язичницького населення. Волхви, що не втратили своєї влади, організували проти мене змову. Язичницькі жерці шукали підтримки за межами князівства і знайшли її в Новгороді, столиці Славії. Можливо, саме вони замовили моє вбивство.

Робота в групах

1-а група досліджує досягнення Аскольда у внутрішній політиці.

2-а друга – досліджує досягнення в зовнішній політиці.

Аскольд влаштовує «атаку» на учнів:

1. Хто такий Рюрик?
2. Що сталося під стінами Царгорода під час першого походу на Візантію?
3. Назвіть не менше п'яти подій, пов'язаних з моїм ім'ям.
4. Назвати відмінності між християнською та язичницькою її релігіями.

Моя думка

Чи згодні ви із твердженням історика М. Брайчевського, що перша спроба запровадити християнство на Русі була здійснена не за Володимира, а на сто з лишнім років раніше – за часів Аскольда?

Мандруючи картою

- Показати на карті напрямки походів Аскольда.
- Показати територію держави за часів Аскольда.

Заключне слово

«Аскольдова могила» ще довго буде нагадувати нам про князя Аскольда, спонукати до роздумів про вплив людини на історичний хід подій.

І важко не погодитись зі словами російського історика В. Ключевського: «Руська держава була заснована діяльністю Аскольда, а з ним Олега. З Києва, а не з Новгороду пішло об'єднання слов'ян».

Бовзенко Л. Г.,
учитель географії

Золота підкова Черкащини Навчальний посібник. 9 клас

«Золота підкова Черкащини» - це державна програма, метою якої «...є розроблення і здійснення комплексу науково-методичних, архітектурно-реставраційних, культурно-просвітницьких та фінансово-економічних заходів для забезпечення збереження, використання і популяризації пам'яток, розвитку історико-культурних заповідників та інших історичних і культурних центрів, відкриття нових туристичних маршрутів та створення сучасної туристичної інфраструктури».

Черкащина розташована в центрі України та є унікальним історичним регіоном держави. Вона по праву може бути візитною карткою України, адже в межах нашої області ми маємо багату історико-культурну спадщину українського народу.

Площа Черкаської області становить 20,9 тис. кв.км (3,5% території України), чисельність населення – понад 1 млн 380 тис. чоловік (3% населення України). Наша область – наймолодша в Україні. Вона утворена у 1954 році. Але її територія з численними визначними пам'ятками історії, культури, природи має для держави велике значення. Адже саме тут, у центрі України, склалося впродовж віків етнічне ядро українства і саме Черкаський край поєднав у собі найсуттєвіші риси буття усього українського народу.

Сьогодні в межах Черкаської області нараховується 9266 історико-культурних пам'яток, серед яких 7169 пам'яток археології, 358 – мистецтва, 170 – архітектури, 1558 – історії та культури. 85 пам'яток мають національне значення. До списку історичних місць України включено 13 населених пунктів області. На території області зареєстровано 441 об'єкт природно-заповідного фонду, які займають понад 40670 га. Серед них – державний заповідник, заказники загальнодержавного і місцевого значення, пам'ятки природи загальнодержавного і місцевого значення, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного і місцевого значення, зоопарк, державні заповідні урочища.

Розробка туристсько-краєзнавчої подорожі «Золота підкова Черкащини» має на меті здійснення методичної і практичної допомоги не тільки в організації і проведенні означеного туристсько-екскурсійного маршруту, а й в оволодінні основними матеріалами історичного, культурологічного, природознавчого змісту.

Оскільки навчальний посібник має необхідний мінімум таких відомостей, сподіваємось, що його матеріали стануть добротною джерельною базою в здійсненні краєзнавчої освіти і вихованні учнівської молоді в умовах загальноосвітнього та позашкільного навчального закладу.

Тема 2. Кам'янка в історії та культурі України і світу /теоретичне заняття – 1 година/

1. Археологічне минуле Кам'янки. Заснування міста у XVII ст. Основні історичні події XVII – на початку XIX ст.

Засновано Кам'янку на початку XVII століття кріпаками-втікачами з Поділля, Київщини, Полтавщини, які селилися на кам'янистих берегах річки Тясмину (звідси й назва поселення). Вперше слобідка Кам'янка згадується в історичних документах періоду визвольної війни українського народу 1648–1654 років. Її колишній власник Житкевич втік до Польщі, а Кам'янку 27 березня 1649 року передано у спадкове володіння Богдану Хмельницькому. Через п'ять років російський цар Олексій Михайлович жалуваною грамотою підтвердив права Хмельницького

на неї. В першій половині XVII століття жителі Кам'янки брали участь у селянсько-козацьких повстаннях під проводом Павла Бута (Павлюка), Дмитра Гуні, Тараса Федоровича (Трясила). У складі військ Богдана Хмельницького кам'янські селяни і козаки брали участь у битвах під Жовтими Водами, Корсунем, інших бойових діях Визвольної війни.

Після Андрусівського перемир'я 1667 року до Кам'янки прибув новий управитель маєтками Житкевичів. Разом з уніатським протопопом Лаврентієм вони силоміць ополячували населення, нав'язуючи уніатську віру. Ігумен православного Мотронинського монастиря в листі до польського короля писав, що уніати вриваються у церкви, б'ють священників, накладають на селян великі грошові штрафи.

В часи козаччини Кам'янка входила до складу Чигиринського полку. За Прутським договором 1711 року Кам'янка підпала під владу Польщі.

З 1730 року Кам'янка перейшла у володіння магнатів Любомирських. За тодішнім адміністративним поділом вона була центром Кам'янського ключа, який входив до складу Смілянського староства. 1756-го року Кам'янці надано статус містечка. Основну його частину обнесено високою дерев'яною стіною зі сторожовими баштами, перед стіною викопано глибокий рив. У центрі містечка розміщувалися дерев'яний будинок управителя та різні службові приміщення. Далі один до одного тулилися будинки міщан, селян, кріпаків.

У 1787 році кам'янський маєток продано князю Г.Потьомкіну, який разом з іншими населеними пунктами подарував його своїй племінниці К. М. Самойловій. Вийшовши заміж за Л. Д. Давидова, вона оселилася в Кам'янці.

Після другого поділу Польщі (1793) Кам'янка — у складі Російської імперії. Входила до Вознесенського намісництва, а з 1797 року — у складі Чигиринського повіту Київської губернії як центр волості.

2. Кам'янська управа Південного товариства декабристів. В.Л.Давидов і С.Г.Волконський. Перебування в Кам'янці О.С.Пушкіна у 1820-1822 рр.

На початку 20-х років 19 століття молодший син К. М. Самойлової — полковник В. Л. Давидов, учасник Вітчизняної війни 1812 року, пішов у відставку і оселився у Кам'янці. У нього часто гостювали його бойові товариші генерал Микола Миколайович Раєвський, що жив неподалік у своєму маєтку в с. Бовтищі, генерал О. П. Єрмолов, прославлений партизан і поет Денис Васильович Давидов та інші.

Саме в той час Кам'янка стала одним із центрів декабристського руху в Україні. В. Л. Давидов, який 1820 року вступив до «Союзу благоденства», зблизився з керівником Південного товариства декабристів П.І.Пестелем і брав активну участь у діяльності товариства.

Давидов віддав у розпорядження декабристів свою кам'янську садибу. З 1823 року він разом з С. Г. Волконським очолює Кам'янську управу Південного товариства декабристів.

Восени 1823 року тут відбулася нарада Південного товариства, в якій взяли участь П.І. Пестель, С.І. Муравйов-Апостол, М.П. Бестужев-Рюмін та інші відомі декабристи. Проведена в Кам'янці нарада схвалила ідею здійснення в

Росії революційного перевороту за участю армії та встановлення республіканського ладу.

Пам'ятник декабристам

Протягом 1820–1822 років до Кам'янки кілька разів приїздив російський поет Олександр Сергійович Пушкін. Вперше він прибув сюди в листопаді 1820 року і гостював

Пам'ятник О.С. Пушкіну

майже 4 місяці. Тут він познайомився з родиною Давидових. Під час перебування у Кам'янці ним були написані вірші «Нереїда», «Я пережив свої бажання», закінчено поему «Кавказький бранець». Про своє перебування в Кам'янці поет писав М.І. Гнедичу в грудні 1820 року:

Тепер знаходжусь у Київській губернії, в селі Давидових, милих і розумних саїтників, братів генерала Раєвського... Товариство наше... різноманітна і весела суміш умів оригінальних, людей відомих нашої Росії.

Грот декабристів у Кам'янці

Найдавнішою пам'яткою архітектури міста є грот, збудований наприкінці 18 століття, – улюблене місце відпочинку гостей Кам'янки, зокрема О. Пушкіна, П. Чайковського, декабристів. За переказами, сюди приходив молодий Пушкін і вголос читав власні вірші, які часто народжувалися саме тут, під кам'яною аркою гроту.

Станом на 1845 рік в селі налічувалося 1487 ревізійних душ, з них вільних – 662, кріпаків – 825.

В першій половині XIX століття в Кам'янці зароджується промисловість. Першим невеликим підприємством став збудований в 1820 році винокурний завод, який щороку виробляв 7,2 тисячі відер горілки. В 1844 році почав працювати цукровий завод, де працювало 420 кріпаків. Борошномельний промисел був представлений 15 вітряними та 2 водяними млинами. В цей час у містечку набувають розвитку кустарні промисли та місцева торгівля. В 1842 році тут було п'ять купців 3-ї гільдії, які мали близько 30 крамниць і рундуків. Кожної неділі відбувалися базари, річний обіг яких досягав 7 тисяч карбованців. Значна частина жителів продовжувала займатися сільським господарством. Економічному розвитку Кам'янки сприяло також її зручне географічне розташування. Тут перетиналися три шляхи, якими рухався безперервний потік товарів з Києва на Катеринослав, від Дніпра і Черкас вглиб херсонських степів, з Чигирини до торговельного містечка Златополя.

3. Кам'янський маєток Давидових другої половини XIX ст. – друга домівка П.І. Чайковського.

У Кам'янці збудували резиденцію Давидових, в якій у 1820 році оселився їх молодший син Василь. Колишній військовий, учасник війни, масон Василь Давидов став одним із основоположників Південного товариства декабристів. Після невдалої спроби повстання декабристів було заарештовано. П'ятьох стратили, решту вислали до Сибіру на довічну каторгу. Серед каторжан був і Василь Давидов. У засланні в нього народились троє синів: Петро, Микола і Лев.

Перші двоє після амністії родини у 1855 році стали власниками Кам'янки. В містечку вони практично не бували, постійно мешкаючи у столиці.

Управляючим маєтками братів став Лев Давидов. На його плечі лягло відновлення занепаłego господарства. Дружиною Льва Васильовича була Олександра Чайковська, сестра видатного композитора. Саме тому Кам'янка перетворилась на другий дім і для Петра Ілліча. Майже тридцять років він приїжджав сюди щороку. Тут було написано немало творів, що згодом стали класикою світової музики.

Зелений Картковий будинок

Від маєтку Давидових у Кам'янці залишилось небагато. В першу чергу це чудовий парк. В центрі парку стоїть великий пам'ятник декабристам. На одному із паркових схилів зберігся грот, в якому вони часто збирались. Поряд із парком розташований будинок управляючого Давидових. Його збудували в середині XIX століття.

Колись тут жив Лев Давидов, а нині в будинку розміщено Історичний музей. Недалеко від парку, на терасі понад Тясмином стоїть Зелений Картковий

будинок. Це був гостьовий корпус маєтку Давидових. Саме в цьому будиночку бували Пушкін і Чайковський, тому зараз тут музей цих великих митців.

Впродовж 1865–1878 років майже щороку до Кам'янки в гості до своєї сестри Олександри Іллівни, яка була дружиною Л.В. Давидова, приїжджав П.І. Чайковський. Саме тут вперше прозвучала музика його опери «Євгеній Онегін», створено багато інших творів. Кам'янка стала для композитора другим домом. Щоб створити братові сприятливі умови для творчості, Давидова відвела для нього маленький флігель на три кімнати. Молоді було суворо заборонено турбувати Петра Ілліча під час роботи. «Я знайшов у Кам'янці те відчуття миру в душі, якого марно шукав у Москві і Петербурзі» — писав композитор у листі до рідних від 6 липня 1878 року.

Внаслідок реформи 1861 року кріпосні селяни Кам'янки стали особисто вільними, але одержали мізерні наділи, з яких не могли прохарчуватися. 766 селянським господарствам за великий викуп було передано 1827 десятин землі, тоді як поміщик мав 5427 десятин, а церква – 147 десятин. Селяни не мали можливості тримати худобу, бо луками і сіножатями володів поміщик.

З прокладанням у 1876 році залізниці і відкриттям залізничної станції спостерігається поживлення економічного життя Кам'янки та округи. Основною товарною продукцією, що вивозилася залізницею була сільськогосподарська продукція – зерно, цукор, худоба, свині, лісоматеріали. Залізницею вивозилися і продукція сірникової фабрики «Сатурн», спорудженої наприкінці 90-х років. 1907 року на ній працювало 78 робітників.

4. Кам'янський державний історико-культурний заповідник. Музеї, пам'ятки історії, культури, природи. Заходи за програмою “Золота підкова Черкащини”. Закріплення знань у формі бесіди (запитання додаються).

До складу заповідника входять літературно-меморіальний музей О.С. Пушкіна і П.І. Чайковського, історичний музей та картинна галерея.

Літературно-меморіальний музей О.С. Пушкіна і П.І. Чайковського, заснований в лютому 1937 року, розміщений в одному з флігелів колишньої садиби Давидових, так званому Зеленому будиночку, бували видатні герої Вітчизняної війни 1812 року Денис Давидов, Микола Раєвський, Михайло Орлов.

Тишу цього будиночку любив О.С. Пушкін, а пізніше він став одним із улюблених місць перебування П.І. Чайковського. Експозиція музею розповідає про діяльність Кам'янської управи Південного товариства, очолюваної власником кам'янського маєтку В.Л. Давидовим, про перебування в Кам'янці О.С. Пушкіна, який саме тут написав один із шедеврів світової лірики "Поволі рідшає хмарок легкий туман..." та закінчив поему "Кавказький бранець".

Відділ музею, присвячений П.І. Чайковському, розповідає про особливу роль, яку відіграла Кам'янка в житті композитора. Адже Петро Ілліч приїздив до родини своєї сестри Олександри Іллівни Давидової впродовж 28 років. З усіх міст світу, де бував Чайковський, Кам'янка, і пов'язана з нею родина Давидових, є найчастіше згадуваною ним в листах і щоденнику. Саме тут він працював над найбільшою кількістю своїх творів (близько 30).

В експозиції літературно-меморіального музею О.С. Пушкіна і П.І. Чайковського представлені меморіальні речі родини Давидових, особисте піаніно П.І. Чайковського, прижиттєвий портрет композитора, написаний в Кам'янці, інші цікаві речі. Сімейний рояль Давидових, на якому часто грав Петро Ілліч, донині звучить в стінах цього меморіального будиночку. Адже тут уже традиційними стали літературно-музичні вечори при свічках, якими захоплюються і кам'янчани і гості міста.

Історичний музей, розміщений в колишньому будинку сестри П.І. Чайковського, де композитор жив під час свого перебування в Кам'янці. Будинок побудований в середині ХІХ ст. В 20-х роках ХХ ст. тут знаходилась Кам'янська ЧК, пізніше поліклініка, потім дитяча музична школа ім. П.І. Чайковського. Історичний музей в цьому будинку було відкрито в 1995 році. За період 1995–2006 рр. в музеї було проведено велику роботу по збору експонатів і реекспозиції музею. На сьогоднішній день музей має 7 залів: меморіальний зал П.І. Чайковського, стародавньої історії, періоду 1917–1920 рр., українського побуту і етнографії, розвитку культури ХХ ст., Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., зал сучасності. В експозиції зібрано біля 2500 експонатів, які розповідають про історію краю з періоду палеоліту (30-50 тис. років тому) до сьогодні. Серед них – унікальні знахідки археологів, цікаві скарби ХVІІ ст., нумізматична колекція, яка охоплює час з ХІV по ХХ ст.

В музеї в 1997 році відкрито єдину на території Черкаської області експозицію, що розповідає про період Української революції 1917–1920 рр. і, зокрема, про діяльність Холодноярської республіки. Цікава колекція періоду Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., в якій представлені зразки зброї та військового спорядження і реліквії війни. В експозиції навіть представлена протитанкова гармата, якою воювали бійці Радянської Армії.

До складу Кам'янського державного історико-культурного заповідника входять також чотири пам'ятки містобудування, що внесені до Державного реєстру Національного культурного надбання. Це флігель садиби Давидових (Зелений будиночок), водяний млин, побудований у 1825 році – унікальна пам'ятка архітектури господарського призначення, що органічно вписалась в ансамбль садиби Давидових, парк, закладений в кінці ХVІІІ ст. та архітектурна краса цього парку – грот, також побудований в кінці ХVІІІ ст. Крім того до складу заповідника входять п'ять пам'яток мистецтва – пам'ятники декабристам, О.С. Пушкіну, П.І. Чайковському, стела Декабристів і пам'ятний знак при в'їзді в Кам'янку, три пам'ятки природи – Тясминський каньйон, урочище Тростянка і Пушкінська скеля.

Основна кам'янська атракція на лівобережжі – то так званий зелений млинок, який збудований на потічку Тарапунка поряд з цукроварнею ще у 1825 році майстрами з Калузької губернії Гавриловим та Дмитрієвим.

Споруда млинка – двоповерхова, скорше нагадує башту-ротонду, ніж млин. Прямокутний вхід веде до круглої зали, освітленої круглими вікнами.

Оскільки з цим млинком пов'язують донос на декабристів, то Зелений млинок часто також відносять до місць їх таємних зборів (неначе місця було замало, ні, треба ще в млині засідати). Насправді все просто. Доносчик Шервуд,

що втерся в довіру до хазяїв маєтку та брав участь у таємних засіданнях Південного товариства, просто прибув до Кам'янки щоби керувати будівництвом млина (а може і не його одного). От і вся роль Зеленого млинка у декабристському русі.

Залишки Покровської економії

Тут містяться залишки Покровської економії Давидових. Залишився напівзруйнований модерновий палац Миколи Давидова, збудований на рубежі 19 та 20 ст. та господарські приміщення.

Напівзруйнований палац М. Давидова

Господарські приміщення досі використовуються радгоспом (чи підприємством- правонаступником). Навколо збудували невеликі, переважно двоповерхові житлові будинки, з центру Кам'янки ходить рейсовий автобус. Життя не так, щоби вирує, але триває...

Однаке залишки палацу, що стоять просто посеред цього всього лякають спорожнілістю своїх вікон та горами сміття.

Тясмінський каньйон

Два мільярдів років назад природа створила унікальне диво – Тясминський каньйон. На думку геологів, долини річки Тясмин утворилися ще за часів танення льодовика. При потеплінні величезна льодова маса відступала, і на її місці з'явився каньйон. Побачити цю красу можна в околицях міста Кам'янки, в Черкаській області.

Мальовничий Тясмин

Вперше Тясмин згадується в літописі 1190 років: «Того ж року Святослав зі сватом своїм Рюриком, усмиривши землю Російську, а половців підкоривши під волю свою і порадившись, пішли удвох на лови по Дніпру в човні до гирла Тясмина.».

Тясминський каньйон – це 12-15-метрові скелі, які велично височіють над річкою, мальовничий ландшафт лісостепової зони, ряд рідкісних судинних рослин і реліктовий комплекс мохів (більше 50 видів). Скелі каньйону поросли глодом, татарським і польовим кленом. Зустрічаються тут і регіонально рідкісні

рослини – папороті видів аспленій волосовидний, багатоніжка, цистоптерис. Правий берег Тясмина представлений степовою рослинністю.

Тясминський каньйон – унікальний об'єкт наукових досліджень. Першим флору каньйону досліджував відомий ботанік, біолог Андрій Лазаренко, який виявив рідкісні мохи Тясминської долини. За твердженням ученого, вони є свідками льодовикового періоду. Всі мохи дуже рідкісні, а такий вид, як десматодон український – зростає лише тут.

Зараз вивчається питання популяризації Тясминського каньйону, як цікавого в туристичному плані об'єкту. До речі, в 2008 році ця заповідна долина представляла Черкаську область в конкурсі «7 природних чудес України».

Літературно-меморіальний музей Пушкіна та Чайковського

У залах музею затишно і тихо. Експозиція цікава й ретельно дібрана – скрізь відчувається турбота про збереження спадщини, яка має міжнародне значення. Працівники музею розповідають, що кількість екскурсійних груп за останній час істотно зросла. До Кам'янки приїздять багато іноземців. Тут проводять і поетичні фестивалі. Міжнародний поетичний фестиваль «Пушкінська каблучка» щороку збирає митців та шанувальників поетичного слова з України, Росії та інших країн.

Орієнтовні запитання

1. Коли і ким було засновано Кам'янку?
2. Від чого походить назва міста?
3. Які археологічні пам'ятки відомі в Кам'янці та її околицях?
4. Коли і як Кам'янка вперше згадується в історичних джерелах?
5. До якого староства належала Кам'янка?
6. Коли землі Кам'янки відійшли до шляхетської Польщі?
7. Коли Кам'янка отримала статус містечка?

8. Чому на початку XIX ст. Кам'янка стає одним із культурних центрів півдня Росії?
9. Хто був керівниками Кам'янської управи Південного товариства декабристів?
10. Хто з відомих декабристів бував у Кам'янці?
11. Яким чином з Кам'янкою пов'язане життя О. Пушкіна?
12. Які твори він написав тут?
13. Яким чином з Кам'янкою пов'язане життя П.І.Чайковського?
14. Над якими творами він працював тут?
15. Кого з відомих уродженців Кам'янки ви знаєте?
16. Які музеї можна відвідати сьогодні в Кам'янці?
17. Які пам'ятки можна оглянути сьогодні в Кам'янці?
18. Яку назву має заповідник у Кам'янці?
19. Які заходи передбачені по Кам'янці за програмою «Золота підкова Черкащини»?

Хронологічна таблиця

Дата	Історична подія
III тис. до н.е.	Датування курганних насипів ямних племен
VII-IVст. до н.е.	Датування курганів скіфських племен
XVII ст.	Заснування Кам'янки кріпаками-втікачами
1649 р.	Слобідка Кам'янка передана у спадкове володіння Б. Хмельницькому
1667 р.	За Андрусівським перемир'ям Кам'янка відійшла до шляхетської Польщі
1730 р.	Кам'янка перейшла у володіння князів Любомирських
1756 р.	Кам'янці надано статус містечка
1787 р.	Кам'янський маєток перейшов до князя Потьомкіна
Початок XIX ст.	Кам'янка стає одним із культурних центрів півдня Росії
1812 р.	У Кам'янці оселився майбутній декабрист В.Л.Давидов
1820-1822 рр.	У Кам'янці кілька разів буває О. Пушкін
1822-1825 рр.	Діяльність Кам'янської управи Південного товариства декабристів
1865-1893 рр.	Кам'янка стає другою домівкою П.І.Чайковського
1994 р.	Створення Кам'янського державного історико-культурного заповідника

**Демократичні традиції у державних змаганнях
Української Центральної Ради**
(заняття курсу за вибором "Основи держави і права України ")

МЕТА УРОКУ:

Продовжувати формувати вміння учнів вести диспут, дотримуватися при цьому рис толерантності, комунікабельності, продовжувати опановувати навички використання аргументів і фактів, історичних подій, спогадів для підтвердження і переконання своїх думок; формувати вміння робити висновки, аналізувати джерела.

ОБЛАДНАННЯ:

Портрети М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, Д. Антоновича, висловлювання діячів української революції.

ХІД УРОКУ:

Вступне слово вчителя:

Історія революційних подій 1917-1920 рр. в Україні продемонструвала бажання українців здобути політичні права для своєї нації. Яким шляхом пішли українці, розбудовуючи власну державу в 1917р., які демократичні традиції втілювала Центральна Рада, з якими силами змагалася? Шукаючи відповіді на ці питання, ми будемо опрацьовувати джерела, аналізувати їхній зміст, робити висновки.

I. Аналізуємо факти:

1. Проаналізуйте здобутки Лютневої буржуазної революції 1917 р. у Росії. Позначте ті пункти, які, на ваш погляд, спричинили появу Української Центральної Ради.

- скасування самодержавства;
- проголошення демократичних свобод;
- скасування станових, релігійних і національних обмежень;
- вибори до місцевого самоврядування;
- запровадження 8-годинного робочого дня;
- створення народної міліції.

2. Позначте літерою «У» законодавчі акти Української Центральної Ради і літерою «Р» законодавчі акти Раднаркому.

- Про збільшення тарифу на грузи.
- Про подання в пресу відомостей про діяльність Генерального Секретаріату.
- Закон про порядок видання нових законів.
- Про тимчасову організацію державного контролю.

- Про вищу економічну раду УНР.
- Про поділ України на землі.
- Про впровадження в УНР нового (григоріанського) календаря.
- Про грошову одиницю (гривню).
- Про державну мову.
- Про запровадження нової орфографії.
- Декларація прав трудящого та експлуатованого народу.
- Про організацію Червоної армії та флоту.
- Постанова про загальну мобілізацію.
- Про націоналізацію всієї великої промисловості.
- Про заборону приватної власності на нерухомість у містах.
- Про заборону усіх буржуазних газет.
- Про організацію робітничої та селянської оборони.

Користуючись отриманими результатами, визначте характер влади — Центральної Ради та Раднаркому. Зробіть висновки про характер здійснених перетворень.

II. Порівнюємо погляди:

1. Прочитайте наведені висловлювання. З чією думкою погоджуєтесь ви? Думку свою обґрунтуйте.

А. Щоб не було ніякої тісноти від влади людям, щоб ... вона не накидала їм своєї волі, не має бути іншої влади, тільки з вибору народного! Се називається устроєм демократичним — щоб народ сам собою правив. *(М. Грушевський)*

Б. Соціалістична демократія відображає та гарантує інтереси... великої більшості народу, але не його експлуаторської меншості. Вона, народившись як диктатура пролетаріату (тобто влади, яка спирається на силу озброєних мас населення), обертається на політичну владу всього народу. *(В. І. Ленін)*

2. Познайомтеся з поглядами діячів Центральної Ради щодо майбутнього України. Чи можна вважати, що усі вони були однодумцями?

А. Ми твердо взялися до будівництва відродженої Української держави. А це й не подобається більшовикам... вони захоплені ідеєю завести соціалізм, хоч усі соціалісти добре знають, що соціалізм мусить прийти внаслідок розвитку капіталізму... Ми, українські соціал-демократи, гадаємо, що заводити в себе такий лад - то значить тільки руйнувати край. *(В. Винниченко)*

Б. Визнавши реальність існування національного питання, треба радикально його розв'язати поставленням ... виразної точної Української республіки від гір Карпатських до Кавказьких. Ніякі півзаходи автономної України або вступ України до федеративної спілки неприпустимі для програми пролетаріату, бо, крім страху, нічого не виявляють. *(Д. Антонович)*

В. Коли вже боротися, то боротися як слід.... Хто виходить проти ворога із зброєю, яку має цей ворог, лише той може сподіватися, що не загине а здобуде над ним перемогу. *(С. Петлюра)*

Г. ...Не можна принести добра Україні, не «працюючи» в якійсь соціал-революційній партії. Я не захоплювався ніколи доктринами, мав нахил до

живого діла - в « Раді» «Просвітах», ТУП... З перших днів революції мене охопило пророчє передчуття чогось страшного, але ніколи було віддаватися почуттям. (Д. Дорошенко).

III. Працюємо з таблицею:

Заповніть таблицю, порівнюючи владні органи УНР та УСР за власними критеріями.

Критерії	Генеральний Секретаріат	Рада народних комісарів

IV. Порівнюємо факти:

Порівняйте герби Української Народної Республіки та Української Соціалістичної Республіки.

V. Мовою публікацій:

У ніч на 5 червня група українців-солдат,... свавільно й усупереч дозволу... назвавши себе полком імені гетьмана Полуботка, захопила арсенал, озброїла себе й поставила варту біля державних установ. Негайно Генеральний Секретаріат Центральної Ради прийняв рішучі дії щодо встановлення порядку (Газета «Киевская мысль».- 1917.-6 липня).

Як на вашу думку, чи можна вважати дії Генерального Секретаріату справді демократичними? Відповідь обґрунтуйте.

VI. Прокоментуйте наведені висловлювання:

У лідерів української революції було зразу декілька ворогів і жодного союзника, а вся українська справа перебувала у повній міжнародній ізоляції (Ц.Я. Грицак. Нариси історії України).

... Об'єктивних підстав для перемоги було замало, скоріше їх у конкретно - історичних умовах 1917-1920 рр. зовсім не було. І саме це, а не помилки та прорахунки... вирішили долю боротьби (В. Солдатенко. Українська революція).

VII. Узагальнюємо матеріал.

1. Прочитайте тексти і виконайте завдання:

Винниченко В.К. народився в бідній селянській родині у день святого рівноапостольного великого князя київського Володимира. У 1900р. вступив на юридичний факультет Київського університету. За участь в роботі РУП його було виключено з першого курсу університету. Працював домашнім учителем, служив в Російській армії. Із 1905 р. входив до керівного ядра УСДРП, а у 1908р. приєднався до ТУП. Падіння саїгодержавства зустрів якприємну несподіванку. Очолював делегацію Центральної Ради на переговорах з Тимчасовим Урядом. Автор 1 Універсалу Центральної Ради, Піднявшись до письменника європейського рівня, продовжував активну політичну діяльність. Помер 1 березня 1951р.в Мужені, Франція.

Антонович Д. В. Народився в сім'ї видатного українського історика, археолога, етнографа, керівника Київської громади. Навчався на історично - філологічних РІЧНИХ факультетах Київського і Харківського університетів. Редагував видання «Гасло», «Селянин», «Воля», «Дзвін», «Сяйво». Один із співзасновників Центральної Ради. Автор проекту українського морського прапора. Брав активну участь у заснуванні, Українського вільного університету у Відні і Празі. Помер і похований у Празі.

Петлюра С.В. Народився у родині полтавських міщан з сильними козацькими й православними традиціями. Навчався у Полтавській духовній семінарії, де отримав його співочий талант. Був активним учасником РУП. Був вправним журналістом, редагував видання: «Рада» та «Вільна Україна» (1906), «Слово» (1907), «Украинская жизнь» (1914). Одна з провідних постатей Всеукраїнського військового з'їзду (5-8.05.1917) у Києві. Створив на Лівобережжі Український гайдамацький кіш. Головний Отаман військ УНР. 25 травня 1926р. був убитий найманцем НКВС у Парижі.

Дорошенко Д. І. Народився в сім'ї військового ветеринара. Походив зі старовинного козацько-гетьмаи-ського роду. Освіту здобув у Варшавському Петербурзькому і Київському університетах. Був членом РУП та УСДРП. 31908р. один з найдіяльніших членів ТУП. Працював учителем історії у Катеринославській комерційній школі, водночас був заступником голови Катеринославського товариства «Просвіта». Був крайовим комісаром Тимчасового уряду в Галичині і Буковині, губерніальним комісаром Центральної Ради на Чернігівщині, але згодом відійшов від справ революції. Помер у Мюнхені.

Завдання:

1) Чому найбільш видатні діячі Центральної Ради скінчили своє життя за кордоном?

2) Напишіть твір-есе «Чи існує історична справедливість?»

2. Власна версія. Уявіть, що ви — діяч Української Центральної Ради. Складіть і запишіть особистий план дій «Одинадцять місяців».

VIII. Підбиваємо підсумки

Побудуйте графік «Значення Універсалів Центральної Ради для розбудови Української держави».

Фокіна В.О.
заступник директора
з навчально-виховної роботи

Ток-шоу «Журналістика: покликання чи професія?»

Вступне слово вчителя:

40 років назад я була п'ятикурсницею філологічного факультету університету в Петрозаводську. Це було в Карелії. Факультету й спеціальності

«журналістика» тоді там не було, і нас, випускників, залучали до роботи в редакції місцевих газет. Так я стала позаштатним кореспондентом республіканської газети «Ленінська правда». Я дуже старалась, мені було цікаво виїжджати до багатьох об'єктів, аби зібрати інформацію на різні теми. Теми хотілось порушити палкі, проблемні. Ніби виходило...

Але тоді я вагалась: яку ж професію обрати остаточно? Працювати філологом у школі чи залишитися в газеті? Перемогло бажання стати філологом, однак досвід журналістської практики дуже допоміг у становленні мене як учителя.

Саме завдяки досвіду журналістської роботи, у своїх методичних пошуках я обрала найбільш правильну і гуманну педагогіку – педагогіку співробітництва, котру стараюсь не змінювати вже 40 років своєї педагогічної діяльності.

Протягом цих 40 років з'явилися мої публікації в газетах і журналах. Нехай їх не так багато, але, повірте, написані вони від душі, викликані іноді незрозумілим внутрішнім бажанням, котре, можливо, і називається покликанням.?

Ось сьогодні ми спробуємо обґрунтувати, що ж таке журналістика... Це професія чи покликання?

Дозвольте представити вам, учасників нашого ток-шоу: студенти-п'ятикурсники факультету журналістики ЧНУ Наталія Стозуб, Максим Батир, Євгенія Рудоман, Ольга Волошина, Компанієць Ольга, Коваль Ірина, Варвара Андрущенко та учні 9-10 класів, які обрали курс за вибором «Основи журналістики» як форму профільного курсу «Русский язык». Тож надаємо слово ведучим:

Вітання ведучих

Вільна преса породжує класику жанру. Сьогодні розслідувальні матеріали виконують важливу роль у суспільстві. Вони запобігають спробам влади, бізнесу та інших впливових інституцій здійснювати незаконну цензуру. У цьому випадку журналіста можна порівняти із хірургом, який очищує рану. Рана – це демократія. Щоб наша демократія не була знищена, час від часу треба проводити хірургічні операції, щоб відкинути бруд. Якщо інші державні структури не вміють чи не хочуть цього зробити, тоді це мусять робити журналісти.

І БЛОК – Журналістика як 4 влада

Учасники:

Женя Рудоман – журналіст в гарячих точках,

Максим Батир – журналіст-розслідувальник.

Ведуча роздає аудиторії листочки та просить написати свою думку щодо їх ставлення до професії журналіста і чи хочуть вони бути розслідувальниками та працювати в гарячих точках. Показує сюжет.

Максим розповідає про роботу журналіста-розслідувальника, про труднощі, з якими він зіштовхнувся, а також про важливість професії.

Збільшилась сьогодні і кількість українських журналістів - розслідувачів. Це і Мустафа Найєм, і Єгор Соколов, і Максим Біроваш, і Андрій Шевченко, Андрій Цаплієнко та ін.. Однак за кількістю інвестигейторів у наш час продовжують лідувати США, найвідомішим вважають Мета Дріджа, оскільки в 1998 році йому вдалося викрити любовні стосунки президента Біла Клінтона та практикантки Білого дому Моніки Левинської. Матеріал Мет Дрідж опублікував на власному сайті. Класиком жанру залишається Роберт Вудворт, який у 2002 році видав книгу «Буш на війні», де розкрив деталі підготовки військової операції США та їхніх союзників проти афганського руху «Талібан».

Якщо у США після виходу розслідувальних публікацій чи відео може піти у відставку навіть президент (згадаймо Уотергейтський скандал), то ціна журналістського розслідування в Україні – життя, здоров'я або мільйонні судові позови.

Наведемо кілька прикладів. Влітку 2010 року редакція газети «Експрес» за фактом публікації матеріалів журналістських розслідувань офіційно звернулася до керівництва МВС та прокуратури з проханням порушити кримінальну справу і покарати винних в організації масштабного незаконного продажу талонів технічного огляду. Як не дивно, але кримінальну справу порушили проти журналістів «Експресу».

Найбільш свіжий випадок. Журналіст «1+1» Олексій Кутєпов працював над розслідуванням про легальні клініки, у яких кожен охочий за 200 гривень може отримати укол наркотичної речовини, сильнішої за героїн. Після зйомки сюжету клініки припинили продавати наркотик, а от журналістові почали дзвонити з погрозами наркомани, яким лікарі дали телефон Кутєпова.

Погляньте, будь ласка, на екран!

Відео «Погрози журналісту»

Особливість журналістів – постійний пошук правди. А якщо ти ще журналіст, який кардинально не погоджується з думкою і позицією влади чи просто впливових громадян нашої країни, волієш дати життя цій істині у масі. Але твоє бажання ніколи 100% не збігатиметься з бажанням сильних світу цього. Переверено на власному досвіді. Тебе завжди намагатимуться тримати у залізному кулаці і за найменшої можливості заклеювати рот скетчем, аби ні пари з уст. Не зважаєш на можливі наслідки? Тобі поіменно назвуть усіх твоїх рідних і зможуть напроорокувати їхню долю у разі виходу у світ тієї правди, за яку ти самовіддано борешся. Тож, працювати у форматі розслідувань у регіональних медіа фактично неможливо. Може бути і виняток: тебе підтримує редакція або твоя правда спрацює проти опонентів того, хто полюбляє тримати пресу. У цьому ми пересвідчились, переглянувши відео. Але боятися теж не варто. Хоча надмірний героїзм може призвести до непередбачуваного.

Усі журналісти не можуть бути екстремалами. Однак справжність цієї професії саме у пошуку правди, об'єктивності і справедливості, а не поширенні кольору сонця на сторінках газет і блакитних екранів.»

Женя ділиться інформацією щодо того, наскільки важко йому працювати в гарячих точках та дізнаватися потрібну інформацію, наскільки це легка чи нелегка професія.

Я працював журналістом у гарячій точці, я хочу сказати, що за репортажі з «гарячих точок», повідомлення у прямому ефірі про теракти, висвітлення катастроф, інформацію із зон повеней журналістам часто доводиться розплачуватися життям.

Журналісти, з огляду на специфіку своєї діяльності, часто зобов'язані перебувати в зонах стихійних лих, збройних конфліктів, у місцях аварій і різноманітних катастроф. Я вважаю, що оперативність та актуальність матеріалів - найважливіші складові інформації у ЗМІ, які вимагають від працівників перебування навіть у найскладніших умовах. Відбуваючи у відрядження, наприклад, у зону збройного протистояння, в райони, які часто стають об'єктами нападів терористів, на територію, де сталася масштабна аварія, я іноді був не обізнаний із умовами діяльності в таких ситуаціях. А часто передбачити наслідки такої праці просто неможливо. Тому, очевидним є те, що для представників ЗМІ не лише бажаною, а й необхідною є підготовка та обізнаність із основами поведінки в умовах надзвичайних ситуацій, які є запорукою не лише успішного виконання завдання, а передовсім допомагають зберегти здоров'я, а іноді й життя.

Обговорення з аудиторією.

II БЛОК – Журналістська освіта: за чи проти?

Аргументи „за” і „проти”.

Я не противник думки, що люди без спеціальної освіти можуть бути гарними журналістами. Але питання, який відсоток таких людей?..

Я не хочу голосливо переконувати, що журналістська освіта потрібна, тому для підтвердження своєї думки я обрала слова відомих журналістів, справжніх професіоналів. Ось, наприклад, Джозеф Пуліцер, людина, іменем якої названо найпрестижнішу журналістську премію, про журналістську освіту казав:

«В кожній інтелігентській професії природні здібності є ключем до успіхів. Але це не означає, що спеціальна і загальна підготовка не потрібна». Це казала людина, яка не мала журналістської освіти, але усвідомлювала її важливість. Адже, будучи головним редактором „New York World” і засновником знаменитої школи журналістики в Колумбійському університеті, Джозеф Пуліцер добре знав, що потрібно справжньому журналісту-професіоналу і що журналістська освіта є одним з ключових складників.

Інша, більш свіжа і сучасна, думка про важливість журналістської освіти, прописана в маніфесті, який створила група найавторитетніших американських журналістів, і вона має такий зміст:

«Журналістська освіта – не просто підготовка до майбутньої журналістики, а це сама журналістика. На кожному етапі навчання студент уже повинен створювати продукт»

І не заради «просто так» були створені найвідоміші світові школи журналістики, які вже у повоєнний період, наприкінці 40-х і початку 50 років, почали свою роботу. Вже тоді відбулося усвідомлення того, що журналістська освіта необхідна.

Факультети журналістики та ЗМІ мають тісно співпрацювати і бути найкращими партнерами, адже одні повинні готувати професіоналів, а інші їх потребують.

Зовсім інше питання, чому таких професіоналів не готують, чому шалений попит на журналістську освіту не створює якісної пропозиції? На мою думку, саме через ці питання у суспільства виник стереотип, що журналістська освіта не потрібна.

А от причина цьому проста: зміст журналістської освіти мають визначати медіа-професіонали, а не чиновники.

Я вважаю, що не обов'язково мати журналістську освіту, щоб працювати журналістом. Талант або є, або його треба розвивати. Я, можна сказати, наявний приклад цього. У журналістику потрапила завдяки великому бажанню та здібностям, які мала ще в школі. Однак все ж таки вирішила здобути професію економіста, оскільки вважаю, що вона набагато прибутковіша і стабільніша. Журналістика ж для мене більше як хобі, як покликання. Нині я працюю фрілансером в одному з черкаських видань а також веду колонку економічних оглядів. Ви запитаете, де я отримала необхідні знання для професії журналіста? Все дуже просто – я читаю багато літератури, відвідую різноманітні тренінги, слухаю поради практиків-журналістів. Таким чином я знаю всі ази журналістської професії. Тож я б порадила все ж таки мати головну освіту, а журналістикою займатися в своє задоволення – писати замітки, статті до видань або ж надавати інформацію, за яку теж можна отримати прибуток. Знаєте, професія журналіста дуже важка і клопітка, і не факт, що вам захочеться займатися нею все життя, можливо, вам захочеться «піти в підпілля», а маючи лише одну журналістську освіту, ви цього не зможете зробити, оскільки не матимете запасного варіанту.

(„за” – працівник друкованого видання; „проти” - фрілансер, освіта – економіст)

Обговорення з аудиторією.

III БЛОК журналістика: професія чи покликання?

Історія з життя. Мене звати Варвара. Я розповім вам історію зі свого життя. У школі мені дуже подобалось писати і я хотіла вступити на факультет журналістики. Але через деякі обставини я так і не здобула освіти за цим фахом, а стала економістом. Навіть це не завадило мені працювати у редакції газети кореспондентом. Я була однією з найкращих працівників. Через деякий час мені запропонували написати серію статей на кримінальну тематику. Я почала розслідувати цікаві і таємні речі, скриті факти, невідоме, що коїться в нашій країні і що приховують від населення. Через декілька випусків номерів мені почали погрожувати, телефонувати додому, кидали записки у поштову скриньку з повідомленням типу: «Не лізь туди, куди не треба». Я не зважала на

це і працювала далі. Та вони одного разу перестріли мене і знову погрожували, щоб я не лізла не в свої справи. Та я відстоювала свою думку. Після цього декілька разів побили мене. Наступного дня подзвонили і сказали, що якщо я не припиню серію розслідувань, то вони зроблять так, що я вже більше ніколи не зможу писати. Одним словом, вони примусили мене припинити випуски. Та разом з цим я втратила роботу. Тепер я не працюю в сфері журналістики, хоча маю величезний талант і бажання. Можливо, якби в мене була журналістська освіта і я гарно знала все те, чому вчать студентів-журналістів, як поводитися в таких ситуаціях, до кого звертатися, я б ще й досі працювала. Не знаю... Така моя історія.

Обговорення. Висновки, підсумки.

Братан О. М.,
учитель української мови і літератури

Батьки і діти, діти і батьки...

Проект

(Узагальнююче заняття профільного курсу з української літератури в 10 класі)

Неоціненне значення у вихованні шанобливого ставлення до батька і матері, родини має художня література, яка формує культуру почуттів, високі естетичні смаки, прилучає до родинної педагогіки.

Використовуючи певною мірою ці величезні можливості мистецтва слова, здійснюємо родинне виховання учнів у процесі вивчення літератури.

Основою проекту стала головна проблема взаємин між батьками і дітьми та доріг до рідного дому – кореня роду, неперервної нитки життя, святої маминої пісні і повчального батькового слова.

Мета проекту:

- популяризація духовних, моральних надбань, спрямованих на моральний саморозвиток;
- розвиток комунікативної компетентності учнів;
- формування компетентності у сфері самостійної пізнавальної діяльності, уміння бачити проблему й намітити шляхи її вирішення;
- формування критичного мислення учнів;
- виховувати уміння працювати в команді;
- розвивати вміння аргументовано висловлювати власні думки;
- виховувати учнів у дусі гідної поваги до народних звичаїв і традицій українського народу;
- формування життєвих компетентностей та навичок.

Завдання проекту:

- розвиток творчого мислення учнів;
- формування навичок самостійної дослідницько-пошукової роботи;
- інтеграція знань учнів з історії, правознавства, народознавства, української літератури, світової літератури, художньої культури, етнографії, формування цільної картини сприйняття світу;

- розкрити головну проблему теми: «Батьки і діти, діти і батьки...» через дослідницьку роботу учнів профільного курсу з української літератури;
- розкрити значення родини і батьківського виховання в житті людини;
- визначити, як можна здійснювати родинне виховання учнів у процесі вивчення української літератури;
- вирішення реалістичних навчальних соціальних задач;
- підвищення ефективності навчання.

Обладнання: літературні твори: І.С.Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я», Г.Ф. Квітка-Основ'яненко «Маруся», Панас Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», О.Ю. Кобилянська «Земля», М.М.Коцюбинський «Тіні забутих предків», пісні: Борис Олійник «Батьки і діти», А. Малишко «Стежина», «Хата, моя біла хата...», Інтернет-ресурси, фото, предмети побуту української хати-родини, легенди, перекази, описи українських обрядів і звичаїв, дослідницькі роботи учнів.

Початок роботи над проектом – січень 2011р.

Учасники проекту - динамічна профільна група учнів 10-хкласів.

Керівник проекту – учитель української мови і літератури, учитель вищої категорії Братан Олена Миколаївна.

Етапи роботи над проектом:

- відбір матеріалу до теми;
- моделювання ситуацій:
 - *інтерактивне знайомство з традиціями і звичаями українського народу;*
 - *дослідницька творчість учнів,*
 - *інсценізація уривків літературних творів;*
 - *оформлення виставки інтер'єру хати-родини;*
 - *презентація родинних традицій.*

Завдання групам:

1- група (історики) – з'ясувати сутність моральних та майнових традицій і взаємин української родини з часів козацтво до сьогодні.

2 – група (експерти) – визначити, як відображені традиції української родини в усній народній творчості (у переказах, легендах, обрядах).

3 – група (літературознавці) – дослідити, як висвітлюється проблема батьків і дітей в українській літературі у творах Г. Ф. Квітки-Основ'яненка «Маруся», І.С. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», О.Ю. Кобилянської «Земля», М.М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

4 – група (юні актори) – підготувати інсценізації уривків літературних творів, де яскраво відображено проблему взаємин у родині та проблему збереження родинних традицій і звичаїв.

5 – група (юні кореспонденти) - написати замітку, нарис про свою сім'ю в майбутньому, про родинні традиції, про пам'ять роду.

Презентація: літературно-музична композиція на тему «Батьки і діти, діти і батьки – проблеми вічні вчора і сьогодні»

Ведучий: З прадавніх часів у всіх народів існував культ Матері... Образ Божої Матері ніби ввібрав у себе всі радощі та печалі, всі втіхи і болі материнства, став прикладом материнської вірності й самозреченості, тієї сили духу, яку у важку годину може явити лише материнське серце.

Мама... Берегиня роду, дітей... Це вона оберігає наш сон, стоячи над колискою. Це вона вчить нас жити по совісті, оберігає від ганьби. Вона - як Мати-Україна, богиня-берегиня долі народної.

Ведуча: Щасливі ми, що народилися й живемо на чудовій, багатій землі – Україні. Це земля наших предків, тут корінь роду українського, що сягає з сивої давнини одвічних традицій. Одна із них – це родина, рід (батьки і діти) та вічні проблеми між ними. Отже, перегортаємо першу сторінку нашого журналу.

Мій отчий дім

Мій отчий дім, де всі стежки мої
Веселками ясними перевиті,
Де у садах співають солов'ї,
Де шлях в світі лежить в високім житті.
Мій отчий дім! Ти дам мені усе,
Моя Вкраїна піснею багата,
Ввійшла у серце співом голосним,
Як та любов, яку дарує мати.
Мій отчий дім, не перебузь в мені
Пристанищем дитинства тимчасовим.
Мій отчий дім, даруй пісні
І батьківське до болю рідне слово.
«Є на світі моя Вкраїна»

Історики (1): Історичні факти розповідають, що майже три з половиною тисячі років тому на кам'яних таблицях, які отримав пророк Мойсей від Бога на горі Сінай, були висічені слова: «*Шануй батька свого і матір твою, щоб добре тобі було, та щоб довголітнім ти був на землі*». Шанування батьків – одне з найсвятіших обов'язків у людини і неоплатних боргів дітей. Батьки нас зростали, виховували, навчали добра, леліяли, любили. І як же не відплатити їм шаную, любов'ю ласкою і допомогою? А власне, на старості літ тільки цього і хочуть вони від нас. Якщо ж уваги, піклування не відчують, їм здається, що вони є тягарем, чимось зайвим, непомітним для своїх дітей.

Історики(2): Сім'я – це об'єднання людей, зв'язаних спільністю побуту та взаємною відповідальністю, об'єднання, що ґрунтується на шлюбі або кровній спорідненості.

За часів стародавньої Русі та в період середньовіччя на території України існувала велика патріархальна сім'я, або домашня община. Вона відома під

назвою «служба», «сім'я», «дворище». Поряд з нею існували й малі сім'ї. Уклад і побут общини трималися безперечною владою глави сім'ї – батька, мати управляла суто жіночими справами.

У сім'ї існував раз назавжди встановлений розподіл діла на «чоловіче», «жіноче» і «спільне». Жінка садила, доглядала й обробляла город, збирала з нього й переробляла врожай, готувала страву, обробляла льон і коноплі, пряла, ткала, шила сорочки, доглядала за птицею, короною свинями. Крім того, вона піклувалася про чоловіка й дітей, прала одяг, прибирала житло. В обов'язок чоловіка входила робота на полі, виготовлення і лагодження сільськогосподарського реманенту, заготівля палива і будівельних матеріалів, догляд за робочою худобою. Спільно подружжя збирало врожай на полі (чоловік косив, а жінка в'язала). Жінка мала допомагати чоловікові в усьому, однак чоловік вважав для себе негожим виконувати якусь жіночу роботу й майже ніколи за неї не брався.

Історики (3): Майнові відносини в українській селянській сім'ї будувалися на основі приватної власності. Розпорядником родинного майна і його власником був, як правило, глава сім'ї. Після смерті батька майно довгий час не ділилося, а влада в сім'ї переходила до старшого сина або навіть до матері, які продовжували порядкувати сімейним добром.

Літературознавці (1): Проблема батьків та дітей є провідною темою багатьох творів як у світовій, так і в українській літературі. Проблема ця вічна, і висвітлюється та розв'язується вона кожного разу дуже цікаво. Головне для розв'язання цього конфлікту є усвідомлення його причини. Основною ж причиною конфлікту між старшими та молодшими є нескінченна суперечка за «мое» і «твое», дрібновласницькі інстинкти. Внаслідок сутичок і боротьби за приватну власність люди стають жорстокими, жалюгідними, руйнують родинні зв'язки, плямують власну гідність та близьких їм людей. Цю проблему розкривають прозаїки кінця XIX початку XX століть.

У перші десятиріччя після скасування кріпацтва свідомість селян зазнала суттєвих змін, що внесли в життя темного, забитого віками панщини, народу нові порядки. Важко до них пристосовується родина Кайдашів, що складається з двох поколінь. Думаю, крім двох названих причин конфлікту («мое» і «твое» та «старість – молодість»), автор висвітлює ще одну: протиріччя між новим та старим ладом. Саме соціально-побутове середовище спотворює характери героїв повісті, що стискаються у конфлікті «батьки та діти».

І. Нечуй-Левицький у повісті "Кайдашева сім'я" порушує проблему батьків на зламному етапі нашої історії. Щойно скасували кріпацтво, всі отримали волю, і не завжди, на мою думку, вміли і знали, як жити по-новому. Та й нового й волі хотілось у всьому. Сім'я Кайдашів – це типова селянська родина, яка намагалася жити за нових умов, умов пореформеного села початку другої половини XIX ст. Письменник створив реалістичні образи двох поколінь Кайдашів, наділивши їх типовими рисами характеру дрібних власників. Старі Кайдаші – люди працьовиті, але часів панщини, коли змушені були у всьому коритися панові та батькам. Своїх дітей вони теж виховували працьовитими,

але ті вже не хочуть коритися батьківській владі – і в цьому одна з проблем. І Земля стала не просто засобом існування, а своєрідним ідолом, що потребувала жертв, несла розбрат між батьками та дітьми. Щоб заволодіти нею, нерідко йшли на брехню, зраду і навіть злочин.

Літературознавці (2): Хто з нас не мріє про щасливе кохання, міцну родину, тихе сімейне щастя? І це не лише бажання, а й необхідність для людини. Щастя – в коханні. Це завжди хвилювало та хвилює багатьох письменників. Проблема кохання і сімейного щастя у повісті "Кайдашева сім'я" І. Нечуй-Левицький змалював дуже яскраво. Варто лише порівняти закохані пари Карпо – Мотря та Лаврін – Мелашка.

Карпо й Лаврін зросли в одній родині, але ще змолоду у братів були різні характери й смаки, зокрема й у розумінні кохання. Брати по-різному мріють про одруження. "Я люблю – сказав Карпо, – щоб дівчина була трохи криклива, щоб мала серце з перцем". Саме з такою він й одружився. Та й сам Карпо був грубуватим, черствим парубком. Карпо й Мотря кохають один одного. Але щастя для них полягає у накопиченні багатства: мати власну хату, чимале поле, якнайбільше худоби. Обом їм властиве бажання розбагатіти за будь-яку ціну, причому якнайшвидше. Кохання їх позбавлене романтизму, поетичності, бо на перший план виступають матеріальні розрахунки.

А ось інша закохана пара – Лаврін і Мелашка. Лаврін – веселий, жартівливий хлопець. І мрії про одруження у нього зовсім інші, ніж у брата, "Коли я буду вибирати собі дівчину, то візьму гарну, як квіточка, чарівну, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо", – сказав веселий Лаврін. Такою була й його майбутня дружина Мелашка. У Лавріна й Мелашки дуже багато спільного: їх вабить усе ніжне, хороше. Вони захоплюються красою природи, ніжні й поетичні натури. Щиро кохають один одного. Ніжністю й поетичністю відзначається їхнє кохання. Лаврін і Мелашка люблять своїх дітей, але, на відміну від Карпа й Мотрі, вони не забувають і стару матір.

Міцною і щасливою можна було б назвати родину Лавріна й Мелашки, коли б їхнього щастя не псували щоденні сварки та чвари, що точилися у сім'ї Кайдашів, які зачіпали і їхні інтереси. Чому так сталося. Чому ця родина, не зважаючи на те, що чоловіки і жінки кохають одне одного, створюють сім'ю з любові, не мають все ж таки родинного щастя. Тому що всі вони егоїсти, які ніяк не можуть порозумітися між собою, живуть тільки своїми інтересами, не здатні прощати один одному, тому й не можуть дійти злагоди, яка є обов'язковою запорукою сімейного щастя.

Хочуть діти бути й самостійними від батьків, які, на мою думку, через свій і світогляд не зуміли дати дітям належно жити і працювати в родині. Взагалі ці побутові непорозуміння і зараз є в кожній родині, і потрібно до них ставитися з розумінням. А Омелько Кайдаш і його дружина Маруся весь вік робили те, що синам і невісткам наказували, що й призвело до ненависті в родині. Це дуже важливо.

Я вважаю, що ані старим, ані молодим не вистачило мудрості, культури поведінки, щоб жити за законом взаємоповаги. Бо в сварливій родині виростуть і сварливі діти. У родині, в якій батьки дітей не поважають, діти теж підростуть

і чинитимуть так само. Мабуть, тому і живуть серед нас, на жаль, деякі "кайдашеві звички".

Актори: інсценізація уривку повісті *І.С.Нечуя-Левицького "Кайдашева сім'я"*

Літературознавці (3): Яскраво розкрив цю проблему Г.Квітка-Основ'яненко у повісті "Маруся". Прагнучи оспівати кращі духовні якості українського трудового народу й продемонструвати високу естетичну спроможність української літературної мови на народній основі, Квітка-Основ'яненко створює яскраву картину життя, побуту, взаємин душевно багатих простих людей. Сюжет повісті – опоетизована історія чистого й вірного кохання сільської дівчини Марусі та парубка з міських ремісників Василя, що закінчується трагічно.

Його героїня наче узагальнила всі найкращі риси жінок, стала ідеалом національного характеру, в якому гармонійно поєдналися зовнішня краса і багатий духовний світ.

Маруся – гарна на вроду сільська дівчина, яка наділена всіма моральними чеснотами: вона працююча, вихована у праці, не уявляє себе без щоденної роботи, без допомоги батькам. Її ставлення до батьків теж гідне поваги: вона поважає і любить їх, шанує їхню думку. Дівчина дуже набожна, вона живе за християнськими заповідями.

Василь – гідна пара для Марусі. Як і належить чоловікові, він більш рішучий, ніж Маруся, проте не менш емоційний.

Все було б чудово, якби не одна перешкода, яка трапилась на шляху одруження двох закоханих: Наум, батько Марусі, проти одруження дітей через миколаївську солдатчину – перспективу важкої двадцятип'ятирічної солдатської служби для нареченого і злиденної долі жінки-солдатки для нареченої.

Слухняна і покірна, Маруся зважилась благати батька зглянутись на неї, не занепасти її і видати заміж за Василя. Але Василь змушений піти на заробітки, щоб потім відкупитися від солдатської служби. Сумне життя настало для Марусі без Василя. Батько, хоч і співчуває своїй доньці, але дорікає їй за це, що вона не хоче виходити заміж за іншого.

Григорій Квітка-Основ'яненко розкриває головну проблему повісті: батьки силують доньку вийти заміж, а вона воліє краще посивіти в дівках, ніж вийти за нелюба. Незважаючи на всю повагу до батьків, заявляє, що коли не піде до Василя, то ні за кого не вийде заміж. Прощаючись з Василем, дівчина ніби передчуває свою смерть. І справді, ось ця вічна проблема має трагічну розв'язку: від застуди Маруся помирає.

Дуже шкода, що проблему автор зміг розв'язати лише смертю. На жаль, ця проблема дуже розповсюджена в нашому житті і вирішити її вкрай складно. Найголовніше – це поважати один одного, адже на повазі ґрунтується любов і розуміння, тобто те, чого нам так не вистачає в житті.

Літературознавці (4): Тему влади землі над людиною піднімали багато письменників: Еміль Золя ("Земля"), Оноре де Бальзак ("Селяни"), Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький тощо. Особливо актуальною була ця тема в

українській літературі, бо саме тим, чи має селянин землю, визначався і його соціальний статус, і здатність прогодувати свою родину. Земля стала вже не просто засобом існування, а своєрідним ідеалом, що потребував страшних жертв. Повість "Земля" написана на основі реальних подій: в одному з буковинських сіл молодший брат убиває старшого, щоб отримати у спадок шмат землі. Вже сама назва повісті говорить про те, що земля і є головною дійовою особою твору, вона визначає поведінку людей, ставлення батьків до дітей, стає годувальницею і вбивцею.

Ставлення героїв твору до землі неоднозначне: з одного боку, вона є життєдайною силою, живий зв'язок з нею відчують працелюбні селяни; з іншого – ці ж самі селяни перетворили її на щось страшне, що приносить лише зло, бо заради володіння нею іде брат проти брата, забуваються всі людські закони.

У кожного з героїв твору свої особисті стосунки з землею. Вона живе в думках кожного члена родини Івоніки Федорчука. Заради неї старий Івоніка весь свій вік тяжко працював ціною каторжної роботи та загубленого здоров'я, він таки зібрав гроші для кількох шматків землі. Вона стала його здійсненою мрією, Івоніка ставився до неї, як до живої істоти, – пестив і годив, любив і боявся: "Вона підпливла нашою кров'ю і нашим потом. Кожна грудка, кожний ступінь може посвідчити, як наші крижі угиналися тяжко, як часто голодом і холодом ми годувалися, аби зроблене не йшло на кусник хліба на неї, на грудочки її".

Передчасно постаріла Маруся, заробляючи гроші, щоб збільшити шмат своєї землі. За багато років вона зрослася з нею душею, земля стала ще одною дитиною Федорчуків.

Отже, люди старшого покоління не мислили свого життя без землі, вона була для них мірилом вартості людини.

Людей ділили на дві групи: щасливців, що мали землю, та бідолах, для яких вона залишалася нездійсненою мрією. Проте чи винна була в цьому сама земля? Ні! Це люди зробили з неї монстра. І я вважаю, що саме таке ставлення до землі і привезло до трагедії.

З іншого боку, земля є мірилом долі, цінності людської особистості. Так для Івоніки та Марійки вона є єдиною цінністю, на неї всі сподівання. Здається, що й для Михайла не має нічого кращого у світі, ніж працювати на землі, мати її й обробляти. Однак життя змінює Михайлове уявлення про цінності. Поставивши перед вибором: земля чи кохана дівчина, Михайло обирає кохання. Та земля не відпускає його, вона воліє краще покласти його тут мертвим, зробивши вічним своїм рабом.

Земля карає і Сава, який нібито зовсім байдужий до неї. Сава не хоче працювати коло землі, обробляти її, не отримує від цього насолоди. Так, земля йому потрібна як майно. Сава повністю віддається своєму бажанню мати землю, вдається до братовбивства, ніби вбивши одночасно й себе, позбавивши сподівання на щастя.

Розбилися вщент мрії Федорчуків. Земля, так тяжко зароблена, не тільки не принесла щастя, а й стала причиною страшного горя. Старший Івоніка втратив

все. Не стало у нього двох синів, і разом з тим немілою стала йому земля. Аж тепер зрозуміли батько й мати, що недобре вчинили по відношенню до Анни, нареченої Михайла.

Земля виступає у творі і живою істотою, і мірилом цінностей, і бажаною мрією, і покаранням, і засобом існування. І це не випадково, бо саме такою була вона для селянина ХІХ століття, без неї, дійсно, не могло бути життя. І через неї творилося нещастя. О. Кобилянська у своїй повісті «створює по-справжньому символічний образ землі-годувальниці, наділеної для людини неминущою магичною цінністю, безмежною владою».

Трагедія родини Федорчуків допомагала зрозуміти, що не людина має бути рабом землі, а земля повинна приносити радість людині і не породжувати проблем у сім'ї, а бути для них щастям.

Літературознавці (5): Повість "Тіні..." – твір глибоко сокровенний, з відкриттям образного втілення зв'язку людини зі світом природи та світу реального.

В основу повісті ліг мандрівний сюжет про закоханих із ворогуючих родів, подібний до фабули трагедій «Ромео і Джульєтта» Вільяма Шекспіра. Проте автор ставив за мету змалювати не своїх сучасників, а давніх горян, які жили років п'ятсот тому і складали міфи й легенди, здійснювали певні обряди, щоб побороти страх перед невідомими силами природи."

Отже, у творі зображене ідеальне кохання, яке, проходячи через життєві випробування, не втрачає своєї сили, не нищиться. Не зникає, а навпаки, загартується, стає міцнішим, щоб поєднатися в смерті. Від самого початку кохання Івана та Марічки було трагічним. І не тому, що їм на перешкоді стояла давня ворожнеча родів Палійчуків і Гутенюхів, а тому, що воно було більшим і сильнішим за життя.

Письменник точно створив характер світогляду гуцульського етносу, його філософію, центральним місцем якої була природа. Повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського – думка про добро і зло, любов і ненависть. Не випадково природа наділила героїв талантом відчувати красу світу, вмінням жити в гармонії з усім живим. Малолітні діти гір – Іван та Марічка вперше зустрілися в екстремальній ситуації, коли родини зішлись в кривавому двобої, де загинув батько Івана. Іван уже тоді відгукнувся помстою на Марічку, а вона відповіла Іванові добром. Добро перемогло зло і переросло у палке кохання наперекір ворожнечі. Марічка виспіває про своє чисте й палке кохання, про мрії і сподівання на щасливе одруження. Пісні молодих прославляли життя і любов, без якої і саме життя неможливе. Душевні пориви героїв сплітаються у чарівну пісню, яку Іван виграє на флюярі, а Марічка співає. Ця пісня дихає казковими образами диких гір, де господарюють вівчарі, чекаючи на зустріч зі своїми коханими, як чекав на зустріч Іван з Марічкою. А дикі гори засіяла чарівна пісня закоханої Марічки біля Черемоша (звучить уривок мелодії пісні «Черемшина»).

Іван та Марічка знаходять для себе натхнення в природі, у пісні, ніби захищаючись таким чином від ворожого для них світу людей.

Навколо закоханих кипить боротьба між реальністю та ідеалом, між життям і смертю. З утратою коханої, Іван утратив сенс життя, втратив свою душу, та й життя мріяв би втратити.» покликання і муки" породжує в його душі ілюзії і фантастичні образи і врешті-решт приводить до того, що й Іван, як і Марічка, втративши пильність, гине від зіткнення з дикою гіркою природою.

Минуле все, любов лиш вічна.

Міліють ріки. Душі і слава.

І лиш любов пронизує сторіччя,

Процвітає й знову оживає.

Літературознавці (6): Серед сюжетних ліній великого українського роману Панаса Мирного "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" часто йдемо стежиною, що веде в гушавину сімейних відносин. Якщо бути конкретним – взаємини Чіпки з його матір'ю. У дитинстві - "Байстриук! Безбатченком! Чортеня!" Чіпку та його матір, що ніби мала стосунки з дияволом, ганьбили щоразу, як бачили або пліткували над ними. Неповна сім'я нікому не бажала зла, проте жила проклята у самому кінці села, у зубожілій хаті. Тільки-но Чіпка хотів погратися з однолітками, над ним насміхалися, цькували і проганяли геть. Його матір ніхто ніколи не чекав у гості, а працювати їй доводилося тяжко: як наймичка, прибирала чужі городи – на свою землю коштів не було.

Зрозуміло, більшість погодиться, що за таких умов Чіпка й сам міг обізлитися на цілий світ, проклинаючи його, що не дивно, почавши думати про виправдані злочини. Але є й інша сторона. Ця родина, що, наче теплий притулок, завжди була готова втішити сина. Любляча мати, незважаючи на всі болісні перешкоди долі, вірила у справедливість Бога, щиро вважала болі тимчасовими. Цьому вона вчила і Чіпку.

Та була остання крапля, через яку Чіпка знову пустився у злодійство. Ніщо вже потім не могло його спинити. І його впевненість у тому, що зло треба бороти злом, обернулася злом проти нього самого. Винний сам Чіпка. У розв'язці цього роману він визнав свою провину.

Отже, сімейні обставини впливають на майбутнє дітей. Але ми і батьки здатні змінити на краще свою долю. Треба лише зробити правильний вибір, на користь усього духовного, прекрасного, вічного. Тож, хай не ламаються людські долі, і хай завжди буде вірним вибір як окремих людей, так і цілих народів.

Ведучий: Кому не доводилося бачити, якою радістю загоряються старечі очі, коли внук чи внучка скаже: «Дороженька моя бабусю!». Від сина, дочки, на жаль, давно таких слів уже не чують. За пошану до батьків Біблія обіцяє добро, благополуччя. А хто не відчував турботи матері, її молитви в тяжких життєвих обставинах? У Святому Письмі знаходимо багато місць, де батьки просять Ісуса Христа здоров'я для своїх дітей. Прикро, що немає звертань дітей до Бога, аби допоміг їхнім батькам. Шануймо ж їх, підтримуймо у тяжкі хвилини життя. Якими ж повинні бути стосунки між батьком і матір'ю?

Історики: На покозаченій Україні жінка була рівноправною з чоловіком. Вона мала право виступати в суді, сама собі вибирала нареченого. Однак були й

заборони. Суворо заборонялося вводити жінку в Січ, навіть, якщо вона була дружиною чи рідною матір'ю. Козакові загрозувала за це смертна кара. А коли повертався козак із походу живим до сім'ї, йому і на думку не спадало верховодити. Порядкувала дружина, вона була охоронцем роду.

Батьки і діти, діти і батьки!
Нерозділиме і одвічне коло.
Ми засіваємо житейське поле
І не на день майбутній – на віки!
Між нас не ляжуть вирвами роки,
Бо наша кров пульсує в нашій долі...
Батьки і діти... діти і батьки,
Нам нічого ділити на спільній полі.
Оцих тополь приречений кортеж,
Що вічно супроводить Україну.
І традиційні верба та калина –
Все батьківське, але й синівське теж.
Все наше – від дощечки й навіки
До вічної Тарасової муки –
Передають своїм синам і внукам
І не на день майбутній – на віки.
Я зрозумів тривогу вашим дум
Чи діти спадок збережуть великий!
(Пісня «Батько і мати» Б. Олійник)

Ведуча: Батьківська оселя, звідки і починається початок роду, закладає у дитячій душі все те добре і прекрасне, чого бажають батьки.

Рідна отча хата! Оспівана в піснях, оповита легендами й переказами, опоетизована майстрами слова, вона завжди була і буде символом добра і надій. Батьківська оселя де мати, батько і діти – що разом родина, сім'я. Споконвіку хата виконувала своє природне призначення: вона була родинним вогнищем, де народжувалися і зберігалися народні родинні традиції і звичаї, що потім переходили у спадок дітям.

Шляхи-дороги в кожного свої. Вони починаються з рідної домівки – гніздечка отчого дому, батьківської оселі. Тож, куди б не повели нас дороги, завжди повернуть до тієї батьківської стежини, що стає долею всього життя. Так писав про стежину Андрій Малишко у поезії «Стежина» – символізуючи її з людською долею.

Актори: учасники шкільного ансамблю, учні профільної групи співають пісню А.Малишка «Стежина».

Ведучий: Українська хата... українська родина... українська пісня... Які близькі ці слова. Бо це й є наше життя – в теплій хатині, в дружній родині, в пісні солов'їній, і як будуть господарювати у ній господарі, таке й буде життя родини.

Старенька хата, наче добра мати,

Короткозоро мружиться на схід.
Здається, їй вже кілька сотень літ.
А хата і не втомиться чекати.

Стоїть цибатий журавель на чатах,

І колиса старенька хата -

Піднявши дзьоба в небо голубе,

Вже стільки літ – онуків і себе.

(пісня «Хата моя, біла хата» у записі)

Селянська хата подарувала світові Т. Шевченка, Г. Сковороду, І. Франка,
В. Симоненка, В. Стуса.

Актори: *Фрагмент сценки:*

Прибрана світлиця: піч, стіл, лава; За столом родина: батько, мати, донька (Між членами родини ведеться розмова про традиції, родовід).

Дочка: батьківська хата, мамина пісня, дідусева казка, бабусина вишиванка – так, мамо, це ж наша історія, традиція нашого народу.

Мати: Ось поглянь, доню, це бабусина вишиванка, це наша родинна реліквія, що символізує нашу українську культуру. Цю вишиванку лишила бабуся на згадку. Стільки себе пам'ятаю, доню, в українській родині дотримувалися певних традицій: батьків називали на Ви, поважали їх.

Батько: Усе це наша родовідна пам'ять, наші обереги, так хочеться, щоб про них пам'ятали і передавали внукам і правнукам.

Дочка: Дедалі більше віддаляється від нас у шаленому темпі атомної епохи біленька хата у вишневому садку з колискою та усмішкою батька. У цій хатині – коріння нашого роду, щось одвічне, як життя, і святе, як твоя, мамо, пісня.

Батько: Дочко, нехай завжди будуть у пам'яті наші родинні традиції і реліквії: біла хата, біла сорочка, вишитий білий рушник, біла свита.

Мати: Так, батьківська хата – колиска нашого роду, з традиційними вишитими рушниками, з розмальованою піччю, столом на покуті, скринєю, колискою – це все історія.

Дочка: От якби пірнути у ту давнину історій, де тихо стелиться мамина колискова і слухати її до безкінечності, так, мамо!

Батько: Саме у вірші «Хатина» поет Я. Славутич возвеличує хату, родину.

Над синім Дніпром, на зеленій горі,

Де гречка на сонці кипіла,

Стояла в тополях, у щасті й добрі,

Хатина, як маківка біла.

Шуміли дощі берегами Дніпра,

Поля красувались ланами,

І дочками славились мати стара,

І батько хвалився синами.

Ведучий: Основою будь-якої сім'ї є мати – берегиня роду. Що ж таке берегиня? Про берегиню я прочитав у книзі Василя Скуратівського «Берегиня». Ось уривок з неї: «Мамо, – дивлюсь у теплі неньчині очі, в яких, здається, віддзеркалюється вся блакить рідної землі, і запитую, – а що означає Берегиня? «Берегиня, любий мій сину, – відказує вона, – це наша оселя, усе, що в ній є, що

ми нажили, що приберегли від своїх батьків та дідів, чим збагатилися, освятилися – хатнім пожитком, дітьми, піснею, злагодою чи суперечками, добрим словом, спогадами у цій хаті – все це, щоб ти знав, і є Берегиня...»

Матері... Все життя вони дивляться дітям у слід, вирядивши в люди. Так і стоять на початку всіх наших доріг, навіть, навіть, коли їх не стає. Стоять і дивляться і бажають нам добра і щастя. Сподіваються від своїх дітей найвищих духовних злетів, бо й в останню хвилину думають про те, щоб діти їхні жили гідно серед людей і творили добро на землі.

Ведуча:

Першою піснею для кожного з нас лишилась в пам'яті мамина колискова, що стала початком материнських пісень для дитини.

Маму можна порівняти із сонечком, що зігриває нас усе життя. Незгасною, немеркнучою зорею, що світить звідусюди – з усіх доріг і відстаней. Вона є живим символом рідного дому, землі, символом життя, а батько – то опора, достаток, захисник.

Ніщо не вічне – вічні матері,
Уже й тоді, як нікому стрічати,
Допоки сонце сяє у горі,
Вона жива – многотраждальна мати!

Ведучий: Але ж родина це не тільки мати-берегиня роду, але й батько. Можливо, про батька менше складено поезій і написано прозових од, та батько – це мудрість, достаток, захисник і порадник. Батько може менше займається вихованням дітей, тому що йому потрібно забезпечувати родину матеріально, але батьківський дух і приклад завжди повинен бути присутнім вдома.

А ким для кожного з нас є батько? Батько – це захисник, годувальник. Його слово – закон. Та було, так і має бути. Він зробить усе, аби не згубилось коріння родоводу. Батьківська любов, згідно з народною мораллю, має бути стриманою і врівноваженою. Недарма кажуть, що дитину треба любити так, щоб вона цього не знала. Саме такою має бути батьківська любов. Ми, діти, часто соромимося показати свою любов перед батьками. Дуже повчальним для нас є автобіографічний твір О. Довженка «Зачарована Десна», який сказав: «Бачив я багато гарних людей, ну такого, як батько, не бачив».

Експерти: Багато поезій, прекрасних пісень, легенд, повір'їв, притч, повчальних історій складено про батька і матір, яких ми повинні шанувати, цінувати кожен прожитий день, робити для них якомога більше добра, бо ми ж перед ними завжди у вічному боргу. Ми не повинні ніколи залишати батьків самотніми. Оберігаймо їхнє родинне вогнище. Любімо ж їх і шануймо, і тоді наше життя буде змістовним і повноцінним!

Багато мудрих заповітів залишала нам народна педагогіка.

«Без сім'ї немає щастя на землі» – твердить народне українське прислів'я. Напевно, кожен із нас усвідомлює, який глибокий зміст закладено в цьому простому, на перший погляд, вислові. Ми не уявляємо свого життя без рідних людей, які завжди готові зігріти нас теплом і ласкою, любов'ю, бажанням допомогти й розрадити. Материна ніжна турбота, батькова вимогливість і сила, братова підтримка, бабусина доброта... Хіба може бути щасливою людина без

усього цього? Яких би життєвих перипетій не зазнавала людина, які б перешкоди не долала, як би не страждала – завжди вона знаходить прихисток і розраду в сім'ї, де її підтримують, розуміють, жаліють. Проблема батьків і дітей – це вічна проблема. Бо як би не змінювалося суспільство, як би бідно чи багато не жили люди, ця проблема завжди залишається.

Українці завжди дуже високо цінували сімейний затишок, сімейні цінності й традиції. Культ батька, матері й щасливої родини, де панує злагода, властивий нашій народній педагогіці споконвіку, бо лише сім'я може захистити людину в такому непередбачуваному й жорсткому світі.

Чим же захищає сім'я, чим вона сильна? Передусім любов'ю. Лише найближчі, найрідніші люди – батько й мати, брати й сестри, дідусь і бабуся – завжди доброзичливі, ласкаві й чуйні, що б ти не вчинив і як би не завинив. У серці цих людей ніколи не буде зла й зневаги до тебе, бо ти – його частинка.

Експерти: Дуже часто ми чуємо твердження, що сім'я – це основа «суспільства». І хоч ці слова такі звичні, вони, проте, не втрачають своєї актуальності й глибокого змісту. «З родини йде життя людини» – у цьому прислів'ї сконденсовано моральні й етичні принципи, за якими віками формувалася моральний кодекс українців.

Саме в сім'ї, де панує любов і взаємоповага, де належна увага приділяється вихованню національної свідомості, високої моралі, почуття справедливості й людяності, виростає гідний громадянин своєї країни, який виплекані в родині ідеали несе у суспільство та свою майбутню сім'ю.

Людина завжди повинна знати, звідки вона пішла в життя. Ніхто не має права бути безбатченком. У світі є батьки і діти. Рід людський складається з поколінь – це велика мудрість нашого буття. Людина смертна, але безсмертний народ. Його безсмертність – з наступності поколінь. Багатства народної душі зберігаються в пам'яті, у вчинках старших – твоїх дідів і батьків. Поважати старших треба тому, що вони мудріші, духовно багатші за нас. Вони намагаються передати нам свій досвід, свої знання. Треба пам'ятати, що сім'я – це не тільки батько й мати. Але й ми – діти, наша поведінка, вчинки. Недарма говорять у народі: який батько, такий і син.

Кажуть проблема батьків і дітей вічна, і з цим важко не погодитись, але це зовсім не означає, що ми не повинні шукати шляхів подолання непорозумінь, знаходити внутрішні сили для того, щоб бути більш лояльними, більш терплячими один до одного. У свій час кожен підліток переживає конфлікт поколінь удруге – коли вже сам стає батьком або матір'ю. Кажуть, що «коли матимеш власних дітей – все зрозумієш». Напевно, що так. Але вже зараз я хочу робити кроки до цього розуміння, адже навіщо чекати на «колись», якщо стосунки з близькими – найцінніше, що ми маємо. Не варто псувати їх через власні забаганки чи власну нетерпимість, тим паче не варто звинувачувати інших в усьому. Я сподіваюсь, мені вистачить сил і терпіння уникати сварок із батьками я дуже хочу, щоб вічна проблема «батьків і дітей» залишилась у минулому.

Кореспонденти: ми вже стали дорослими, скоро самі будемо будувати свої сім'ї.

Як хочеться, щоб усе хороше запозичити для себе. Якою буде моя сім'я? Як хочеться щоб мрії здійснилися. Я написала твір-мрію про мою сім'ю, яку я уявляю і хочу, щоб мої мрії здійснилися:

1. Звісно я прагну бачити свою майбутню родину унікальною та неповторною. Проте мені б дуже хотілося, щоб вона була хоч трішки схожа на мою теперішню. Мої перші спогади пов'язані з маминими усміхненими очима. Ось вона схиляється наді мною, пестить, розповідає веселу казку. Ось вона зав'язує мені чудовий величезний бант, цілує і веде мене, щасливу й урочисту, до першого класу. А як весело блищать її очі та дзвенить голос, коли у мене збираються мої друзі і завжди поруч: ніжна лагідність, турбота, непомітна повага до мого власного, особистого життя. Вона ніколи не «тисне» на мене своїми наказами, а лише подивиться так, що я все зрозумію сама. І тому завжди намагаюся робити за неї те, що мені під силу, чого навчили мене її руки – ласкаві, турботливі, прекрасні. Непомітно в моїй уяві спливають сильні руки батька. Ось вони високо-високо підкидають мене до неба, і, впіймавши, міцно притискують до грудей. Він навчив мене не боятися будь-якої роботи і поважати чужу працю. Коли мені буває важко або просто сумно, я завжди згадую свою родину – і враз усе навколо світлішає. Я знаю: все, що вклали в мене батьки, зігриватиме і підтримуватиме мене у подальшому житті. І тому я бачу свою родину саме такою.

2. Ну що ж можна сказати? Що таке сім'я? Це – близькі люди, обов'язково любими і кохані тобою, з якими ти проживаєш більшу частину свого життя.

Кожен має свої власні думки щодо того, якою має бути сім'я - у кожного власні уявлення, особисті бажання.

Я, по-перше, бажаю, щоб у моїй сім'ї царювала гармонія взаємовідносин між батьками та їхніми дітьми. Кохання між чоловіком та жінкою, довіра та розуміння один одного – перший крок до щасливої родини.

Другим важливим кроком стоять діти – якими ти їх бажаєш бачити і те, якими вони ростуть. Часто ці два фактори не збігаються через те, що діти бажають іти власним шляхом, і їх від цього не втримати. Тому я ніколи не збираюся нав'язувати власні думки своїм дітям. Я буду їх направляти на "добру" стежину життя, але це вже їх власний вибір, і ніхто, крім них самих, цього не зможе змінити. Ми можемо лише спрямовувати, але не нав'язувати.

Третім важливим кроком є здоров'я сім'ї. У наш час дуже важливо прагнути досягти того рівня, коли ліки відійдуть на другий план. Використання екологічно чистих продуктів і товарів повсякденного споживання, вітаміни, нешкідлива їжа, яка не є генномодифікованою – усе це з кожним днем все більше і більше зникає, але все ж існує. Також важливі фізичні вправи: спортивна сім'я – здорова сім'я.

Теплі взаємовідносини між батьками, добра атмосфера домашнього вогнища, розуміння батьків і дітей, виховання дітей у в міру суворій, але при цьому розкутій "програмі", здоров'я усієї родини – ось основні складові гарної і такої омріяної сім'ї багатьох людей на землі.

(Далі учні озвучують власні замітки і нариси про збереження родинних традицій, пам'ять роду, родинні цінності)

Актори: пісня «Висиха душі криниця» у виконанні учнів профільної групи.

Кореспонденти: Українці завжди дуже високо цінували сімейний затишок, сімейні цінності й традиції. Але на сьогодні люди не дуже зберігають давні традиції, що є дуже не втішним. Особливо ті, що стосуються родини та родинних відносин.

Я хочу, щоб моя родина була повноцінною і гармонійною. Обов'язково моїм обранцем стане людина, з якою у мене буде повне та щире взаєморозуміння. Традиційно чоловік буде головою родини, для мене це дуже важливо. Я живу в такій родині, це мій приклад сімейної ідилії. Для мене справжня сім'я – це сім'я згуртована, члени якої цінують один одного. Тому мені імпонує ідеал української сім'ї, складений у народній уяві: у ній панують повага до старших, висока моральність, щире спілкування батьків і дітей, увага до виховання. Я хочу, щоб мої діти відчували себе найкращими для своїх батьків, та головною метою стане гарне виховання. Діти повинні будуть знати, що вони для мене найцінніший скарб, але водночас повинні правильно розуміти мене, бути чемними, щирими, добрими та хорошими людьми. Я буду намагатися згадати себе, те, як навчали мене мої батьки та робити для них, все якнайкраще!

Я вірю, що моя майбутня родина буде саме такою і намагатимусь докласти до цього максимум зусиль.

Ведучий: Батьки і діти, діти і батьки. Тісний клубок, змотаний у родовідну спілку. Чи знаєте ви, що в давнину було обов'язком знати свій родовід до 5 чи 7 коліна. Життя на землі уявлялось як велетенське дерево Роду.

Берегти свій рід наш обов'язок. Адже у кожній оселі і свої обереги. Справжнім оберегом для кожного з нас повинен бути портрет батька й матері, обрамлений рушником. З цього починається повага до свого роду, до своїх батьків. Коріння виховання закладається все-таки у сім'ї, як прекрасно коли в родині панує взаєморозуміння, повага, шанобливе ставлення один до одного.

Вчитель: Нехай для кожного з вас «Наказ дітям» буде путівником життя.

Ведучий:

Пам'ятай: батько і мати дали тобі життя і живуть для твого щастя.

1. Не завдавайте їм болю, прикрощів і страждань.
2. Умій поважати батьків. Три нещастя є у людини: смерть, старість і лихі діти, – говорить народна мудрість. Перед цими нещастями ніхто не зачинить хати, а від лихих дітей дім можна зберегти, як від вогню.
3. Бути хорошими дітьми – це значить не допустити, щоб старість батька і матері були отруєні твоїми поганими вчинками. Вмій віддячувати батькам.
4. Близько приймай до серця найважчі душевні муки батька і матері. Їхня хвороба – твоє горе, неприємності на роботі – твоя біда.
5. Вмій бути добрим в думках і почуттях. Бережи здоров'я батьків. Будь гідним своїх батьків.

Ведуча: Ми перегорнули останню сторінку нашого усного журналі «Батьки і діти..., діти і батьки...» Нехай для вас вони будуть повчальним уроком життя.

Юність чудова, найкращі роки.
Квітне як сад навесні
Робимо ми самостійні кроки,
Перші складаєм вірші

Вперше вирішуєм щось самостійно.
Сміло йдемо напрямки.
Хоч і захищені дуже надійно –
Бо за спиною наші батьки.

Актори: пісня «Батьки і діти» у виконанні учнів профільної групи.

Л. Г. Бовзенко,
учитель географії

Люби і знай свій рідний край

«Золота підкова Черкащини» - це державна програма (8-9 кл.), метою якої «...є розроблення і здійснення комплексу науково-методичних, архітектурних, культурних заходів для забезпечення, використання пам'яток, розвитку, відкриття нових туристичних маршрутів».

Програма визначає конкретні заходи в двох сферах: культурі та туризмі Навчальна програма розрахована на 34 години. У програмі передбачено різноманітні матеріали щодо закріплення отриманих знань: це - краєзнавчі вікторини, кросворди, інтерактивні ігри та інше.

Туристсько-краєзнавча подорож «Золота підкова Черкащини» включає відвідування всіх заповідників, музеїв, пам'яток історії, культури та природи Черкаської області, що розташовані в населених пунктах, які в основному пов'язані між собою послідовним рухом основними шляхами регіону: м. Кам'янка, Холодний Яр, Отаманський парк, с. Медведівка, с. Суботів, м. Чигирин, с. Стецівка, м. Черкаси, с. Мошни, Мошногір'я, с. Межиріч, м. Канів, с. Прохорівка, с. Трахтемирів, м. Корсунь-Шевченківський, м. Городище, с. Мліїв, смт. Стеблів, с. Виграїв, с. Моринці, с. Шевченкове, с. Будище, м. Звенигородка, м. Тальне, с. Майданецьке, с. Тальянки, с. Легедзимне, с. Доброводи, м. Умань.

Туристсько-краєзнавчі подорожі та екскурсії сприяють патріотичному вихованню і формуванню національно-історичної свідомості та високої духовності учнів.

Під час роботи над туристсько-краєзнавчою подорожжю використовуємо власний досвід, який набули у співпраці з такими закладами культури та освіти області: Черкаський обласний краєзнавчий музей, Національний історико-

культурний заповідник «Чигирин», Шевченківський національний заповідник у м. Каневі, Корсунський національний державний історико-краєзнавчий заповідник, Обласний центр туризму краєзнавства та екскурсій.

На заняттях курсу за вибором «Золота підкова Черкащини» учні знайомляться з археологічними пам'ятками Черкащини, отримують відповідний обсяг знань з багатовікової героїчної історії регіону, відвідують пам'ятки та пам'ятні місця, пов'язані з виникненням та розвитком українського козацтва, подорожуючи, відвідують усі заповідники Черкаської області, знайомляться з сучасним станом, проблемами та перспективами розвитку заповідної справи в регіоні.

При відвідуванні музеїв учні мають можливість оцінити унікальний фонд Черкаських музеїв.

Колективні очні та заочні подорожі сприяють вихованню у підростаючого покоління почуття колективізму, доброзичливого ставлення один до одного.

Плануючи і проводячи заняття курсу за вибором «Золота підкова Черкащини», використовуємо методичні рекомендації кандидата історичних наук, методиста вищої категорії краєзнавчого напрямку центру туризму Нараденко Т. М.

Інтерактивна гра «Чигиринщина - осередок козацької слави»

(Фрагмент підсумкового заняття у 9-му класі)

З давніх-давен людям відомо: дерево життя – це гілочка, на якій ростуть три листочки: 1-й листочок – символ минулого, 2-й листочок – символ сучасного, 3-й листочок – символ майбутнього .

Щоб правильно орієнтуватися в житті, щоб бути освіченою людиною, треба знати минуле свого народу та його історію.

Протягом 3-х уроків ми з вами подорожували до Чигиринщини. Що ж цікавого ми дізналися про цей чудовий край?

(Доповідь учнів про Чигирин, Суботів, Холодний Яр).

Черкащино! Краю наш рідний! Золота чарівна сторона!

Земля твоя рясом уквітчана, зелом закосичена.

У глибину століть сягає історія нашого народу, і чим більше минає часу, тим яскравішою ми її уявляємо. А символом незламаної волі та могутності нашого народу є козацтво.

Козаки – це вільні люди!

Козаки – безстрашні люди!

Козаки – борці за волю.

За народну щасну долю.

Мі пишаємося славними козаками, нашими земляками: Богданом Хмельницьким, Петром Дорошенком, Максимом Залізнякам...

(Короткі повідомлення-презентації учнів про Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Максима Залізняка):

Богдан Хмельницький

Гетьманував у 1648 – 1657 р. р. Славний гетьман, визволитель України, був сином чигиринського сотника Михайла Хмельницького. Народився у 1595 р.

Обдарований природним розумом, він був досить освіченою для свого часу людиною, вільно володів польською і латинською мовами, турецькою та французькою.

Петро Дорошенко

Народився 1627р. на Чигиринщині в родині козака. У двадцять два роки він – козак гетьманської сотні.

За видатні здібності Хмельницький надає йому чин гарматного писаря, посилає з важливими дорученнями. 1650 року Дорошенко ходив до Молдавії, а наприкінці року вів переговори з польськими Синодом. І от 26- літній козак очолює Прилуцький полк, яким командує шість років.

Максим Залізняк

Походив з селян на Чигиринщині (с. Медведівка) Проголошений повстанцями гетьманом. Був засуджений до покарання та заслання на довічну каторгу.

Героїчна боротьба оспівана Т. Шевченком у поемі «Гайдамаки».

Жили козаки куренями, так, як ви у школі, своїми класами.

У кожному курені був свій отаман – найсильніший та найрозумніший козак.

Ось сьогодні клас ми поділимо на три курені, які змагатимуться в інтелектуальному бою: 1-й курінь - «Чигирин», 2-й - «Холодний Яр», 3-й курінь - «Суботів».

Увага! Розпочинаємо **інтерактивну гру «Чигиринщина - осередок козацької слави»**. За правильну відповідь курінь отримує підкову.

1 етап – знавці козацької термінології.

Булава – дерев'яна палиця з кулею у горі, ознака влади.

Жупан – верхній одяг козаків.

Курінь – приміщення, де жили козаки.

Козак – вільна людина.

Ординці – воїни турецького чи татарського війська.

Слобода – від слова свобода, поселення, яке було вільне від податків та панщини.

Кошовий – головний воєначальник, що обирався козацькою радою на рік.

Джура – козацький товариш, зброєносець.

Чайка – човен довжиною 20 м., у який сідало 50-70 козаків.

2 етап - «Кращий оселедець»

(Один представник від куреня із зав'язаними очима повинен почепити козакові оселедця якнайточніше.

3 етап – вікторина «Історичні пам'ятки Чигиринщини»

(Правильні відповіді підкреслено).

1. В якому сторіччі засновано Чигирин?
А) 14; Б) 16; В) 18.
2. Від чого походить назва Чигирин за однією із версій?
А) від гори ; Б) від ріки; В) від трави .
3. Яку посаду зайняв у Чигирині Б. Хмельницький у 1638 р?
А) сотник ; Б) гетьман; В) старости.
4. Який статус мав Чигирин у 1648 – 1678.рр ?
А) процвітаюче містечко; Б) центр староства; В) столиці України.
5. Який із названих гетьманів України народився на Чигирині?
А) П. Дорошенко ; Б) М. Ханенко; В) І. Виговський.
6. Коли в Чигирині бував Т. Г. Шевченко?
А) 1822 р.; Б) 1845 р. ; В) 1859 р.
7. Яку назву має гора, що височіє в центрі Чигирини?
А) Кам'яна ; Б) Замкова; В) Богданова.
8. Коли виникло село Суботів?
А) 19ст.; Б) 16 ст. ; В) 18 ст.
9. Коли Б. Хмельницький починає господарювати в Суботові?
А) У 1610р.; Б) У 1638р.; В) У 1622р.
10. Коли Суботів стає приміською резиденцією гетьмана Хмельницького?
А) 1638р.; Б) 1648р.; В) 1653р.
11. Яка дерев'яна церква існувала в Суботові за часів Б. Хмельницького?
А) Михайлівська ; Б) Троїцька; В) Успенська.
12. Що таке Холодний Яр?
А) лісове урочище; Б) населений пункт; В) річка.
13. Від чого походить його назва за однією із легенд?
А від гори; Б) від річки; В) від прізвища.
14. Завдяки кому колишній «Мотронинський ліс» отримав назву Холодний Яр?
А) Т. Шевченку; Б) Б.Хмельницькому; В) М.Залізняка.
15. Хто стояв на чолі гайдамаків до початку повстання, яке отримало назву Коліївщина?

А) Йосип Шелест; Б) Іван Гонта; В) Максим Залізняк.

16. Яку назву має найдавніша пам'ятка природи Холодного Яру?

А) дуб – внук; Б) елітний дуб; В) 1000 – й дуб М. Залізняка.

17. Яка подія відбулася на хуторі Буда 18 червня 1943?

А) окупація села; Б) розстріл мирних жителів; В) визволення села.

Після кожного етапу змагань підводяться підсумки, визначається кращий курінь.

Л.М. Маренич, педагог-організатор
Г.М. Скринська, учитель початкових класів

Місто майстрів

Звучить пісня «Чомучки». Діти грають у рухливі ігри, до них наближається Лінь.

Лінь: Добрий день, малята!
А мене Лінь звати,
Хто зі мною дружить,
Той живе, не тужить.
Можна спати до обіду,
А урок списать в сусіда,
Посуд можна вам не мити
І до школи не ходити,
І волосся не чесати,
і обличчя не вмивати.
Хай працюють мама й тато.
На роботу вам начхати.
В Ледарляндію вас заберу,
В павутиння зав'ю - засную .
Ви цей край покинете, в небуття полинете.

(Повільно рухається між дітей, плавно кружляючи та гладячи їх по голівках. Діти присідають, заплющують очі, підкладаючи ручки під щічки. Заходить Праця).

Праця: Що тут відбувається?
Чи не Лінь тиняється?
Геть, негіднице – неробо,
Згинь, як та лиха хвороба!
Діток відпусти скоріше!
Йди звідсіль, поки ще дишеш!

Лінь: Та хіба ж я їх тримаю?
Он самі вони дрімають.
Ти тут дуже не кричи!

Праця: В чім моя вина, скажи?
Ти мене іще й питаєш?
А чого ти їх навчаєш?
Лінуватись, спати, грати,
Цілий день байдикувати?
Кожен зна, що лінь марнує,
Тільки праця всіх – годує,
Край свій рідний прославляє.
Ти ще тут? Чого чекаєш?
Геть! Чому ти не зникаєш?
Не втечеш, то будь біді.
Пошкодуєш же тоді!

(до дітей): Любі дітки!
До роботи час вам братись,
В школі старанно навчатись,
Помагати мамі й тату,
Лад навести у кімнаті.
Посадить на клумбі квіти.
До роботи, любі діти!

Праця: Гляньте, хто це там прямує?
Помагайчик чимчикує.

Діти: Добрий день! Де ти бував?
Чом до нас ти завітав?

Помагай: Справ завжди багато маю,
Як й годиться помагаю.
Колисав малу Марічку,
Бабці наносив водички,
Дідусю Панасу дров
Я на зиму наколов.
Поливав город з ріки,
В полі вибрав огірки.
Маю я ще досить справ,
А до вас я завітав,
Щоб малятам розказати,
Що ганьба байдикувати.
Як матусі ваші й тата,
Треба добре працювати,
Розкажіть мені, малята,
Ким би ви хотіли стати?

Відповідають діти:

1. Ким би ми хотіли стати?
2. Ми уміємо читати,
І писати й рахувати,
3. Малювати і співати
4. В країні нашій стільки справ,

І все таке цікаве.

5. А я ще й досі не дібрав,
Яка ж найкраща справа!

Праця: Не хвилюйтесь, не хвилюйтесь!
Тільки вийдіть на поріг –
Скільки стелеться доріг!
На яку не заверни –
Всюди стільки дивини.

Помагай: Той, хто професій не знає,
Часто в житті «блукає».
Марно ви часу не гайте,
Професій більше пізнавайте.

Праця: Всюди діло робиться,
Наче казка мовиться!

*(Звучить музика «Феї Дразже» з балету «Лускунчик» П.Чайковського.
Виходить Фея.)*

Фея: Я – Фея!
Вітаю всіх присутніх тут.
День турботою почнеться,
Все довкола усміхнеться.
Ось у мене є клубок –
Незвичайний, без ниток.
Мій клубочок залюбки
Поведе вас у світи,
Де професій є чимало,
Вибирай собі на славу.

(Покотився клубок. Фея разом з дітьми та Помагайликом ідуть за клубком).

Помагайлик: Ой, куди ж це ми попали?

Фея: Клубочок нас привів до міста Майстрів.
(Назустріч їм іде і плаче Неумійко).

Фея: Що трапилось з тобою, чому ти плачеш?

Неумійко: Мені подарували Букварик, а я не вмію читати, писати. І так мені гірко! І так мені сумно!

Помагайлик: Не хвилюйся, ми тобі допоможемо.

(дзвенить дзвінок, пісня П.Майбороди «Вчителька моя». Виходить Вчителька):

Прийшли колись до школи
Дівчатка і хлоп'ята,
Маленькі, безпорадні.
І взялися завзято
Вивчати рідну мову,
Писати і лічити,
А що найголовніше –
Людину розуміти.

Комп'ютери чудові
Нам жить допомагають,
Але людської мови,
На жаль, вони не знають.
Вони не розуміють,
Що вчитель відчуває,
Коли малий школярик
Розумним виростає.
Ну, а зараз, любі дітки,
Ви ставайте у рядок,
Розпочну для вас урок.
І ти, Неумійку, ставай до діток.

Неумійко: Дякую, тобі пані вчителько!

Вчителька: Слухайте уважно, діти,
Разом будем букви вчити.
Це ось –М, а це ось – А,
Ну, а разом вийде – МА.
Мама, тато, Україна –
Наша рідна Батьківщина.

Вчителька: -Неумійку! Було у нас чотири апельсини. Три апельсини дамо Оленці. Скільки лишилося?

Неумійко: Ми їй краще одного дамо, бо в неї діатез буде.

Вчителька: Сергійку, на твою думку, штани – це однина чи множина?

Сергійко: Я так думаю, що верхня частина в них – однина, а нижня – множина.

(Після сценки виконується пісня про вчителя).

Неумійко: Ура! Ура!

Я б теж хотів дітей навчати,
І читати, і писати,
Рахувати, малювати,
Край свій рідний пізнавати,
Адже вчитель – це чудово.
Стану ним обов'язково!

Фея: Дякуємо тобі, пані Вчителько, за науку для нашого Неумійка. А зараз, діти, мандруємо далі.

(Звучить музика. За клубочком всі помандрували далі.)

Неумійко: Ой, я вже вмію читати!

Неумійко читає: Ма – га – зин .

Ой, я так навчався, що дуже, дуже, дуже зголоднів.

(Виходить продавець): Ось прекрасний магазин.

У Черкасах він один.
Тут працюють продавці,
Люди чемні, молодці.
Продаємо ми цукерки,
Булки, печиво, хлібці.

Купляйте ж бо на здоров'я –
Продамо ми вам з любов'ю.

(Дає булку Неумійку).

Неумійко *(кусає і питає)*:- А як вона потрапила до магазину?

Виходять Хлібороб і Пекар.

Хлібороб: Я -Хлібороб.

Без хліба немає життя на землі...

Хлібороб на своїм полі

Всім вирощує врожай.

Пшениці шумлять на волі –

Де початок їм, де край?

А їсте ви паляницю,

Калачі смачні їсте –

Не забудьте уклониться

Хліборобові за те!

Пекар: А я пекарем працюю,

Разом з сонечком встаю.

Паляниці випікаю,

Пишні булочки рум'яні,

Круглі бублики духмяні.

І щоб люди, що їх споживали,

Здоровіші й сильніші ставали.

(Виконується пісня «Паляничка» сл.. В.Кленца, муз. М. Катричка).

Фея: Неумійку, а чому в тебе волосся не підстрижене, не розчесане?

Неумійко: А я не умію за волоссям доглядати.

Фея: Ось у цьому тобі допоможуть люди казкової професії. І працюють вони в чудовому будинку.

(Читає) Неумійко: Пе – ру – кар – ня.

Виходить Перукар під музику.

Перукар: Я – художник від природи.

Почуття краси і вроди

У душі своїй несу.

Задля цього роблю все:

Підстрижу і пофарбую,

Гарний настрій подарую.

Золоті у мене руки,

Роблю зачіски, перуки.

І красу, що в мене є,

Добрим людям роздаю.

(Щось робить на голові, знімає парик).

Помагайко: Ой, Неумійку, яка зачіска у тебе гарна!

Дитина: Хочу я у перукарні

Зачіски робити гарні,

Вам волосся доглядати:

Фарбувати, укладати,

Бо, якщо щасливі люди,
Й день новий гарніший буде.

(Звучить «Пісня шофера», під музику виїжджає автомобіль).

Водій: Водії – народ веселий,
Їздять по містах і селах,
Возять діточок до школи
І працюють на будовах.
Вантажі везуть і воду
В дощ ,і в спеку, в непогоду,-
Було б важко для людини
Без потужної машини.

Водій до дітей: Шановні , куди вам їхати, сідайте, я вас підвезу.

(Діти сідають в машину і співають пісню. «Мы едем ...». Виходять і дякують водієві, що швидко їх привіз).

1дитина: Мені дуже сподобалася професія водія,
Я б хотів авто водити,
Різні вантажі возити :
Овочі смачні та фрукти,
Різні речі та продукти.

2дитина: І я б машину доглядав
І бензином заправляв.
По шосе вона щоб мчала,
Всі машини обганяла.

Хлопчик: Ой, подивіться навкруги - скільки нових і гарних
будинків!

Фея: Так , це будівельники постаралися.
Як місто наше стрімко
Роздалося вшир і ввись.
А кажуть, будівельники
У нас перевелись!

(Виходять будівельники під музику Р.Щедріна «Марш висотників»).

Помагайлик: А ось будівельник. Я заздрю йому.
І ви не дивуйтесь, я знаю чому.
В руках його цегла, бетон або скло,
Будує він людям пристойне житло.
Заводи і греблі, церкви й вокзали –
Усе будівельники побудували.

Будівельник: Скільки будівельних у світі професій:
Каменщики, столяри,
Штукатури, муляри.
Зростають будинки і храми
За допомогою кранів крилатих-
І все це створено руками
Будівельників завзятих.

Будівельник: Щоб затишно було в оселі,

Дитина: Пофарбую вікна, двері.
Кожен скаже вам школяр,
Що професія моя – маляр.
І я б хотів будівельником стати,
Затишні оселі для всіх будувати,
Школи світлі і гарні,
Кафе, магазини, вокзали,
Щоб люди мене поважали.

Неумійко: А ось який будинок гарний!

Помагайко: А що написано?

Неумійко: Лі – кар – ня !

(Виходять лікар та медсестра).

Медсестра: Ми працюємо в лікарні.
Ця лікарня – просто диво :
Як тут затишно, красиво!

Лікар: Я в лікарні по палаті
Ходжу в білому халаті.
Я людей з біди рятую
І хвороби всі лікую.
Я призначу процедури,
І таблетки, і мікстури.

Медсестра: Аби ви здорові та міцні
Жили ви в цьому місті!

Лікар: Так років би із 200!

Фея: А ось здорові дітлахи
Станцюють танець залюбки.

(Танець).

Після виступу вийшли всі на сцену. Звучить музика Шопена «Фантазія».

Діти: А що це за звуки такі чарівні?

Фея: Діти, в цьому будинку живе надзвичайно талановита людина – музикант. А ось і вона.

Музикант: Так, я граю, аж злітає
В небеса душа моя.
Звуки дивні і чарівні
Фортепіано вимовля.
Я на сцені у натхненні,
Мов натягнута струна.
Я не з вами, з небесами,
А в душі бринить весна.

(Грає на фортепіано).

(Всі діти на сцені).

Діти: Професій багато на світі,
Бо люди у нас працюваті.
І кожна робота в пошані:
Пожежника, вчителя, няні,
Військового, юнги, артиста,
Геолога і машиніста.
Потрібна й важлива робота
У кухаря і у пілота,
У лікаря і в комбайнера,
У столяра та в інженера,-
Професій усіх не злічити...

Фея: Читайте і думайте, діти!
Професій насправді багато,
Вирішуйте, ким можна стати.
А мрія дає вам вітрила,
Щоб думка світ – казку відкрила!
Учіться і думайте, діти,
Як мрію дитячу здійснити!

Праця: Вам, малим, ще рости – підростати,
Щоб міцні здобувати знання,
Щоб професії різні обрати,
Щоб приносити користь щодня!

(Звучить пісня «Хай радіють усі»).

У світі професій

(Виховна година для 7-8 класів)

1. Інтерактивна бесідами з теми «Професійна характеристика».

Класний керівник: Пройде небагато часу, і вам доведеться вибирати свій шлях у житті. І цей шлях починається з перехрестя, від якого розходяться не три, як у казці, а 50 тисяч доріг – саме стільки зараз існує професій. І дуже важливо не помилитися у виборі цього шляху. Адже від цього вибору залежить дуже багато: і матеріальний стан, і коло спілкування, і, врешті-решт, щастя у житті. Недарма говорять, що, обираючи професію, людина обирає свою долю. Сьогоднішню виховну годину ми проведемо, подорожуючи у світ професій. Саме так і буде називатися спеціальний випуск нашої шкільної газети «У світі професій».

- Що ж таке професія?

(На екрані (слайд) написані 4 слова, які стосуються професійної діяльності людини: *професія, спеціальність, кваліфікація, посада.*)

- Як би ви пояснили різницю між цими словами?

- Підведемо підсумок. Наш мудрець дасть коротке визначення цих понять, а ми подивимося, наскільки ви були близькі до істини. Отже, (слайд):

- **Професія** – це трудова діяльність людини, яка дає йому засоби для існування і розвитку.

- **Спеціальність** – вид занять у рамках однієї професії.

- **Кваліфікація** – це рівень професійної майстерності.

- **Посада** – це місце, яке займає людина в організації.

2. Гра «Візитка»

Класний керівник: Після зборів батьки залишили мені свої візитки. Крім прізвища, імені по батькові, містяться і професійні характеристики. На екрані (слайди) записані професійні характеристики, взяті мною із візиток. Спробуйте визначити професію, кваліфікацію, спеціальність, посаду в кожній характеристиці.

(Діти дають відповіді після прочитання учителем цих характеристик)

У наш час кваліфікація визначається не тільки категоріями і розрядами, але і реальною майстерністю спеціаліста. А цю майстерність він показує в роботі. Саме про таких майстрів говорять: «Майстер своєї справи».

3. Проблемна ситуація

Класний керівник: Діти, як ви думаєте, що буде, якщо всі молокозаводи світу раптом збільшать випуск своєї продукції, і всі магазини будуть вщент заповнені молоком, сметаною, йогуртами і т.п.? *(Ці продукти буде складно продати, вони зіпсуються і пропадуть, а отже, пропаде чиясь праця, гроші, прибуток...)*

Так само відбувається і на ринку праці. Якщо деяких спеціалістів випускають більше, ніж потрібно, вони не можуть знайти роботу, настає

безробіття. Професія, спеціальність, кваліфікація – це те, що продає людина на ринку праці. Час від часу одні професії і спеціальності стають дуже потрібними, престижними, користуються попитом, інші втрачають свої позиції, а треті взагалі зникають. Пропоную скласти списки таких професій. Для цього розділимося на групи і ви виконаєте завдання. (слайд)

1 група: «Забуті професії»

2 група: «Модні професії»

3 група: «Відважніші професії»

4 групи: «Найпотрібніші професії»

(Діти обговорюють і складають списки)

Приблизні списки професій:

1 група: конюх, камердинер, ключник, трубочист, бондар, ямщик.....

2 група: юрист, економіст, менеджер, топ-модель, телеведучий, дизайнер, журналіст, програміст, автослюсар, пластичний хірург, еколог, президент, спікер....

3 група: пожежний, каскадер, автогонщик, підводник, космонавт, льотчик, рятувальник, сапер, військовий, шахтар...

4 група: лікар, учитель, двірник, будівельник, водій, перукар, міліціонер, пекар, землероб, скотар, повар, слюсар, бухгалтер...

Звичайно, тут представлені не усі професії. Їх у світі, як уже зазначалось, біля 50 тисяч. Але, вибираючи собі спеціальність, ми орієнтуємося не на увесь світ, а на те суспільство, яке нас оточує, на країну, в якій ми живемо.

А ось про рідкісні професії нам розкажуть.....

Рідкісні професії

1 учень: Чи знаєте ви, чим займається **титестер**?

Титестер – дегустатор чаю. За смаком, запахом, виглядом цей спеціаліст може визначити сорт чаю, місце, де його виростили, сезон збору, спосіб зберігання і переробки. Титестер володіє особливим талантом – виключно тонким нюхом. А ще титестери повинні відмовлятися від багато чого: смаженого, копченого, не вживати спецій, не палити, не користуватися парфумами. Титестери страшенно бояться нежиті. Найбільші компанії страхують носи своїх титестерів на мільйони доларів, адже від цих носів залежить доля величезних партій чаю, які коштують мільйони. А чай, який ми п'ємо, - змішаний. У ньому може бути до 18 сортів. Титестери підбирають суміш так, щоб підкреслити основний аромат, покращити смак.

2 учень: Іще одна рідкісна професія – **постижер**.

Це спеціаліст із виготовлення париків, борід, вусів, бакенбардів. Ця професія тісно пов'язана із творчістю – у театрі постижер не просто виготовляє парик, а створює образ. Часто в театрі постижери – це ще й гримери, художники, які створюють зовнішній вигляд героїв. Для цієї професії необхідне неабияке терпіння і посидючість, тому що доводиться спеціальним крючком вплітати в основу волосинку до волосинки. Професія постижера є досить рідкісною, але зараз вона все більше і більше користується попитом у зв'язку з розвитком реклами і шоу-бізнесу.

3 учень: Ті, хто створює рекламні ролики, знають, що найдефіцитніша

професія – це **майстер спецефектів**. Ці майстри придумують ефекти, які замінюють справжні продукти. Газовані напої, йогурти, шоколад – усе, що ви бачите в рекламі, - це не справжні продукти, а їх замітники. У ролі пива часто на екрані виступає бензин, або олія, або інша рідина. Щоб пельмені на екрані красиво падали в кип'яток, вони повинні бути пластиковими, а вода – холодною. Вигляд кипіння створюють два пристрої: компресор і спеціальний моторчик, який примушує воду булькати. Такі ефекти коштують дуже дорого, і спеціалісти оплачуються відповідно.

4. Проблемна ситуація «Чий це вибір»?

Класний керівник: Один учений, який написав книгу про вибір професії, багато років пропрацював у школі і завжди цікавився долею своїх учнів. Під час зустрічей він ставив їм питання: «Чи задоволені ви своєю обраною професією?» І отримував розчаровуючі відповіді: приблизно кожний третій помилявся у своєму виборі, і кожний другий зізнавався, що не зовсім задоволений, і якщо б почати знову, то, мабуть, пішов би іншою дорогою. Чому ж так багато молоді помиляється у своєму виборі? Як ви думаєте?

Діти дають відповіді:

- Тиснуть батьки
- Йдуть за модою
- Не знають про професію, яку вибрали
- Вибирають «за компанією»
- Не хочуть знати про негативні сторони професії
- Не мають здібностей і нахилів до цієї професії
- Наслідують своїх героїв кіно

Ви перерахували найпоширеніші причини помилок при виборі професії. Це тиск батьків, наслідування моди, переоцінка власних сил і здібностей. Але як же тоді вибрати професію?

5. Міні-лекція «Формула професії»

Класний керівник: Спеціалісти з профорієнтації встановили, що правильним може бути тільки свідомий вибір професії. Він включає в себе три ключові слова: **ХОЧУ +МОЖУ+ПОТРІБНО=СВІДОМИЙ ВИБІР** (слайд)

ХОЧУ – це все, що мені подобається, до чого лежить душа.

МОЖУ – це все, що мені по силі, по здібностях.

ПОТРІБНО – це все, що потрібно для суспільства, для країни.

Тобто свідомий вибір – це такий вибір, при якому людина враховує і особисті бажання **ХОЧУ**, і свої можливості **МОЖУ**, і потреби суспільства у цій професії саме в цей час **ПОТРІБНО**.

Співвідношення між **ХОЧУ** і **МОЖУ** у ваших руках. Якщо у людини є мрія і вона впевнено йде до своєї мети, то обов'язково її досягне. Але для цього потрібно розібратися в собі, дізнатися про свої слабкі і сильні сторони, свої здібності і недоліки.

А зараз послухайте інформацію про п'ять типів професій і подумайте, що найближче вам. (слайд)

Класний керівник: Уже говорилося про те, що існує біля 50 тисяч професій. Щоб не заплутатися у них, спеціалісти об'єднують їх у 5 великих

груп.

1 тип: людина – природа.

Люди цих професій мають справу із живою і неживою природою (ветеринар, агроном, гідролог, тваринник, тракторист, механізатор). Для них характерний загальний предмет праці – тварини і рослини, ґрунт і повітряне середовище.

2 тип: людина – техніка.

Це можуть бути водії, льотчики, токарі, слюсарі та інші професії, в яких використовуються технічні обладнання.

3 тип: людина – людина.

Предметом праці в цій професії є інша людина, характерною рисою діяльності – вплив на інших людей. До такого типу професій належать учитель, лікар, журналіст, продавець.

4 тип: людина – знакова система.

Спеціалісти такого типу використовують у своїй праці різні знаки: усну і писемну мову, цифри, хімічні і фізичні символи, ноти, схеми, карти, графіки, малюнки, дорожні знаки і т. п. Це бухгалтери, учені, люди, які працюють в лабораторіях, наукових центрах.

5 тип: людина – художній образ. Людей цього типу відрізняє наявність живого образного мислення, художня фантазія і талант. Це музиканти, художники, актори, дизайнери та інші.

Щоб не помилитися у виборі професії, потрібно враховувати свої психологічні особливості, здібності, фізичні можливості.

Заключне слово. Підведення підсумків

Класний керівник: Сьогодні ви дізналися про різні професії, про те, як правильно вибрати справу свого життя. Завдання це нелегке, до нього потрібно готуватися уже зараз. А щоб професія радувала, приносила задоволення, потрібно, щоб відповідала вашому характеру, мисленню, психіці. Для цього потрібно пізнавати себе, вивчати себе, спостерігати за собою, знати свої сильні і слабкі сторони. Тільки тоді ви не помилитеся і зробите правильний вибір. Підсумком нашої виховної години став спецвипуск нашої газети «П'ятнашка». Цю роботу ми будемо продовжувати, а кому цікаво, може прочитати наш спецвипуск.

ПІСЛЯСЛОВО

Головною метою профільного навчання є забезпечення загальної доступності якісної освіти у відповідності з нахилами і освітніми потребами учнів. З огляду на це, головними принципами підготовки мають бути проблемність і розвивальна спрямованість; формування практичних компонентів досвіду має поєднуватися з теоретичним навчанням. Таким чином, профільне навчання забезпечує індивідуалізацію та диференціацію навчання на основі множинності вибору, створення умов не стільки для виявлення нахилів учнів скільки для їх найбільшого повного прояву.

Організація профільного навчання породжує проблему викладання кожного предмета відповідно до профілю, це повністю відповідає принципу цілісності навчання.

Наші дослідження показали, що створення сприятливих умов для саморозвитку, самоствердження, самореалізації особистості учня може бути досягнуте завдяки:

1. Здійсненню системного підходу до навчально-виховного процесу у 1-9 класах: якісна загальноосвітня підготовка у початковій школі; особлива увага до вивчення математики і української мови в 5-6 класах; створення короткотривалих курсів за вибором, так зване, «поле проб» для учнів 7-х класів; поетапна до профільна підготовка у 8-9 класах.

2. Організації профільного навчання старшокласників на основі динамічних груп учнів.

3. Психологічному супроводу учнів: вивчення вікових та індивідуальних особливостей учнів, ведення десятикласниками карт психологічної комфортності.

4. Експериментальному впровадженню систем курсів за вибором, які разом з обраним напрямом профілізації остаточно формують профіль навчання; упровадженню у навчально-виховний процес інноваційних методик і технологій; моніторингу навчальних можливостей та професійних нахилів учнів.

5. Удосконаленню педагогічної майстерності вчителів.

6. Створенню виховного середовища та моделі профорієнтаційної роботи.

Таким чином, в межах діяльності експериментального майданчика Міністерства освіти і науки України на базі загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15 м. Черкаси створена і апробована модель профільної школи як динамічного навчально-виховного середовища становлення і розвитку особистості учнів, теоретично та експериментально обґрунтована педагогічна система профільної підготовки учнів на засадах добровільності й свідомого вибору майбутньої сфери професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.П. Сучасна соціальна філософія/ В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К.: Генеза, 1996. – 368с.
2. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения: Общедидактический аспект / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1977. – 80 с.
3. Башмаков М. И. Уровень и профиль школьного математического образования / М. Башмаков // Математика в школе. – 1993. – № 2. – С. 8-9.
4. Бібік Н.М. Профільна школа: проблеми науково-методичного супроводження / Н.М. Бібік, М.І. Бурда // Наукові записки Вінницького державного пед. університету ім. М. Коцюбинського. – 2004. – № 11.– С. 66–68.
5. Біла книга національної освіти України / [Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 340 с.
6. Блонский П. П. О фуркации на втором концентре школы второй ступени / П. П. Блонский // Избр. пед. произв. – М., 1961. – С. 319-323.
7. Божович Л.І. Психологічні особливості особистості старшокласника / Л.І. Божович // Комсомол в школі. – М., 1972. – 351с.
8. Болтянский В. Г. К проблеме дифференциации школьного математического образования / В. Г. Болтянский, Г. Д. Глейзер // Математика в школе. – 1988. – № 2. – С. 9-13.
9. Бурда М. Нові підходи до організації освіти у старшій школі: проект Концепції профільного навчання у старшій школі / М. Бурда // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – № 1. – С. 72-77.
10. Бударный А. А. Индивидуальный подход в обучении / А. А. Бударный // Советская педагогика. – 1965. – № 7. – С. 70-83.
11. Вікова та педагогічна психологія: [навч. посіб.] / [Скрипченко О. В., Долінська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін.]. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
12. Гинзбург М.Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема / М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1998. – №2. – С. 19–17.
13. Головаха Е.И. Жизненные перспективы и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И. Головаха. – К.: Наукова думка, 1988. – 112 с.
14. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь. – 1997. – 378 с.
15. Гончаров Н. К. Еще раз о дифференцированном обучении в старших классах общеобразовательной школы / Н. К. Гончаров // Советская педагогика. – 1963. – № 2. – С. 39-50.
16. Гусев В. А. Методические основы дифференцированного обучения математике : автореф. дисс. ... доктора педагогических наук : 13.00.02 / Валерий Александрович Гусев ; МГПУ. – М. , 1990. – 39 с.
17. Дорофеев Г. В. Дифференциация в обучении математике. / Г. В. Дорофеев, Л. В. Кузнецова, С. Б. Суворова, В. В. Фирсов // Математика в школе. – 1990. – № 4. – С. 15-21.
18. Єфремова О. Психолого-педагогічні основи методики математизації фізичних знань учнів / О. Єфремова // Педагогічні науки: Зб. наук. праць.– Вип. 15.– Херсон: Айлант.– 2000. – С. 40–42.

19. Калмыкова З. И. Психологические принципы развивающего обучения / З. И. Калмыкова. – М. : Знание, 1979. – 48 с.
20. Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема / А. А. Кирсанов. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 224 с.
21. Климов Е.А. Психология профессионала / Евгений Александрович Климов. – Москва –Воронеж, 1996 – С.87 – 91.
22. Колягин Ю. М. Как мы понимаем профильное обучение математике в средней школе / Ю. М. Колягин // Математика в школе. – 1993. – № 21-22. – С. 1.
23. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя / И.С. Кон // – М.:Просвещение, 1989 – 187с.
24. Кон И.С. Психология старшеклассника / И.С. Кон // – М.: Просвещение, 1982 – С.105 – 116.
25. Концепція профільного навчання в старшій школі [Затв. рішенням колегії М-ва освіти і науки України від 25.09.03 № 10/12-2] / АПН України. Ін-т педагогіки ; Уклад.: Л. Березівська, Н. Бібік, М. Бурда та ін. // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 24. – С. 3-15. – Додаток: Структура профільного навчання, с. 15; Завуч. – 2004. – Черв. (№ 16). – С. 3-13. – Спецвипуск; Освіта України. – 2003. – 25 листоп. (№ 88). – С. 4-5.
26. Кохужева Р. Б. Формирование готовности выпускников общеобразовательных школ к продолжению математического образования в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Орел, 2008. – 19 с.
27. Красницький М. П. Передумови здійснення диференціації при поглибленому вивченні математики / М. П. Красницький, В. О. Швець // Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 1997. – С. 156-164.
28. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: / Алексей Николаевич Леонтьев // В 2 т. — М.: Наука, 1983. – 345с.
29. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні : структура, функціонування, тенденції розвитку / В. І. Луговий. / За заг. ред. акад. О. Г. Мороза. – К. : МАУП. – 1994. – 196 с.
30. Мельников М. А. Опыт дифференцированного обучения в советской школе / М. А. Мельников // Советская педагогика. – 1962. – № 9. – С. 98-109.
31. Метельский Н. В. Реализм – основа перестройки школьного математического образования / Н. В. Метельский // Математика в школе. – 1989. – № 3. – С. 23-30.
32. Монахов В. М. Дифференциация обучения в средней школе / В. М. Монахов, В. А. Орлов, В. В. Фирсов // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 42-47.
33. Мордкович А. Г. Методические проблемы изучения элементов математического анализа в общеобразовательной школе [Текст] / А. Г. Мордкович // Математика в школе. – 2002. – №9. – С.2–12.
34. Мудрик А.В. Современный старшеклассник: проблемы самоопределения / А.В. Мудрик. – М.: Знание, – 1977. – 64с.
35. Огурцов Н. Г. Дифференцированное обучение в школе: опыт, проблемы, перспективы / Н. Г.Огурцов, Г. М. Бунтовская. – Минск : Знание, 1990. – 22 с.
36. Опачко М.В. Профорієнтація при розв'язуванні фізичних задач / М.В. Опачко //Фізика та астрономія в школі. – 2001. – №4. – С.28–31.
37. Павлютенков Е. М. Управление профессиональной ориентацией в

- общеобразовательной школе / Евгений Михайлович Павлютенков. – Владивосток: Изд-во Дальневост. университета, 1990. – 176 с.
38. Певцова Е. А. Дифференциация обучения в педагогической теории и практике общеобразовательных учреждений (период 1917-1994 гг.) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Александровна Певцова. – М., 1994. – 22 с.
 39. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование : социально-философское исследование / С. И. Подмазин. – Запорожье: Просвіта, 2000. – 250 с.
 40. Практикум з методики навчання математики: Загальна методика : навч. посіб. для організації самостійної роботи студентів математичних спеціальностей педагогічних університетів / З. І.Слепкань, А. В.Грохольська, В. Я.Забранський, С. М.Лук'янова, Л. Л.Панченко, І. С.Соколовська ; за ред. проф. З. І.Слепкань. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – 292 с.
 41. Пригодій М. А. Профільне та початкове професійне навчання з електротехніки в загальноосвітній школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Микола Анатолійович Пригодій. — К., 1999. – 20 с.
 42. Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі [Наказ МОН України № 854 від 11.09.2009 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0854290-09>.
 43. Пряжніков М. Особиста професійна перспектива / М. Пряжніков // Психолог №16. – 2004. – С.6–8.
 44. Рабунский Е. С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников / Е. С. Рабунский. – М. : Педагогика, 1975. – 182 с.
 45. Рабунский Е. С. Теория и практика реализации индивидуального подхода к школьникам в обучении: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00. 01 / Евгений Самойлович Рабунский; МГПИ им. В. И. Ленина. – М., 1989. – 32 с.
 46. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер. с англ. / К. Роджерс // – М.: Изд. группа "Прогресс", 1994. – С. 153-171.
 47. Российская педагогическая энциклопедия : В 2-х т. / Гл. ред. В. В. Давыдов. – Т. 1. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1993. – 608 с.
 48. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко: [навчальний посібник]. – К.: Академвидав, 2009. – 360 с. – Режим доступу до посібника: http://ebk.net.ua/Book/psychology/savchyn_vp/index.htm.
 49. Сафин В.Ф. Психологический аспект самоопределения / В.Ф. Сафин, Г.П. Ников // Психологический журнал. –.1984. – Т. 5. – № 4. – С. 65–73.
 50. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учебное пособие / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
 51. Селиванов В. И. Воля и ее воспитание / В. И. Селиванов. – М. : Знание, 1976. – 64 с.
 52. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / М. Н.Скаткин. – М. : Педагогика, 1980. – 96 с.
 53. Скаткин М. Н. Школа и всестороннее развитие детей / М. Н. Скаткин. – М. : Просвещение, 1980. – 144 с.
 54. Скрипченко О.В. Общая психология / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинская. – М., 1984. –С. 34–38.
 55. Слепкань З. І. Ще раз про диференціацію навчання і роль в ній освітнього стандарту / З. І. Слепкань // Математика в школі. – 2002. – № 2. – С. 29-30.

56. Смирнова И. М. Научно-методические основы преподавания геометрии в условиях профильной дифференциации обучения : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02. / Ирина Михайловна Смирнова ; МПГУ. – М., 1995 – 18 с.
57. Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Э. Унт. – М. : Педагогика, 1990. – 192 с.
58. Утеева Р. А. Теоретические основы организации учебной деятельности учащихся при дифференцированном обучении математике в средней школе : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Роза Азербайевна Утеева. – М., 1998. – 363 с.
59. Фельдштейн Д.И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности: Избранные труды / Д.И. Фельдштейн. – 2-е изд. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1999. – 672с.
60. Харитонов Б. Ф. Обучение решению геометрических задач в неполной средней школе в условиях дифференциации учебного процесса : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Б. Ф. Харитонов. – М.,1992. – 20 с.
61. Чашечникова О. Створення творчого середовища в умовах диференційованого навчання математики : монографія / О. С. Чашечнікова. – Суми : Вид-во ПП Вінниченко М. Д., ФОП Литовченко Є. Б., 2011. – 412 с.
62. Шахмаев Н. М. Учителю о дифференцированном обучении : методические рекомендации / Н. М. Шахмаев. – М. : НИИ ОП АПН СССР, 1989. – 65 с.
63. Шиян Н. І. Дидактичні засади профільного навчання у загальноосвітній школі сільської місцевості : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09 / Надія Іванівна Шиян ; ПДПУ ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2005. – 488 с.
64. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопр. психологии. – 1995. – № 2. – С. 31-42.
65. Якиманская И. С. Психолого-педагогические проблемы дифференцированного обучения / И. С. Якиманская, С. Г. Абрамов, Е. Б. Шиянова, Н. И. Юдашина // Советская педагогика. – 1991. – № 4. – С. 44- 52.

УДК
ББК

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ
В БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ**

МОНОГРАФІЯ

Науковий редактор

Компютерна верстка

Компютерний набір

Вихідні дані видавця